

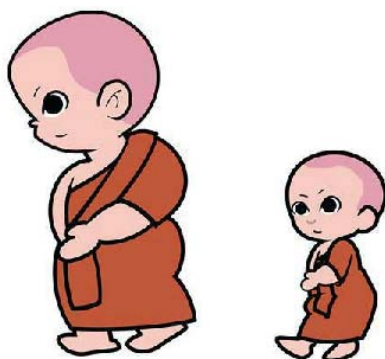
ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม

(ฉรรพมรรยาย แก่พระนวกะ รุ่งพรรษา ๒๕๕๓)

ภาค ๒ แคว้นเปลือย ถ้ามองเป็น ก็เห็นพระพุทธศาสนา

(ตอน ๗-๑๔ ใน ๖๐ ตอน)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

มงคลวารอายุ ๑๐๑ ปี

พ.ญ. จรูญ ผลนิवास

๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๘

ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม

ภาค ๒ แคดูเปลือก ถ้ามองเป็น ก็เห็นพระพุทธศาสนา (ตอน ๗-๑๔ ใน ๖๐ ตอน)

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 978-616-7585-14-7

ภาค ๑ วางฐานชีวิตแห่งการศึกษา

๑. ฉบับ ๔ ตอน ("๖๐ ตอน: ตอน ๑-๔ บวชแล้ว จะเริ่มเรียน" = ๗๐ หน้า)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ - ๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๗ อายุมงคล ๑๐๐ ปี พ.ญ. จรูญ ผลนิवास

๒. ฉบับ ๖ ตอน ("ภาค ๑ วางฐานชีวิตแห่งการศึกษา, ตอน ๑-๖ ใน ๖๐ ตอน" = ๑๔๐ หน้า)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ - ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๗ อายุมงคล ๑๐๐ ปี คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

ภาค ๒ แคดูเปลือก ถ้ามองเป็น ก็เห็นพระพุทธศาสนา

(ตอน ๗-๑๔ ใน ๖๐ ตอน: หน้า ๑๔๑-๓๓๙ = ๑๙๙ หน้า)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ - ๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๘

๑๐,๐๐๐ เล่ม

- มงคลวารอายุ ๑๐๑ ปี พ.ญ. จรูญ ผลนิवास

ข้อมูล: โดยอรรถจริยา ของ ดร.วราภา อโณทยานนท์

(ถอดจากเสียงเป็นตัวอักษร-ทำเล่ม ที่ US, ถวายเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ที่สภายุทธธรรม ๔ ธ.ค. ๒๕๕๑)

ภาพปก: โดยความเอื้อเฟื้อของ ดร. วราภา อโณทยานนท์ - ส่งมอบ ๔ ภาพ เหลือ ๓ ใช้เป็นภาพประกอบ

(รักษาเค้ารูปปกเดิมของเล่มต้นฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์ เพื่อเป็นที่ระลึกของเล่มต้นฉบับนั้น)

พิมพ์ที่

อนุโมทนา

ในปีก่อนนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๗ คุณโยม พ.ญ. จรูญ ผลนิवास ได้มีอายุเต็ม ๑ ศตวรรษ คือ ๑๐๐ ปี ณ วันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๗ แล้วต่อนั้นประมาณ ๔ เดือน ในวันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ก็มีอายุเต็ม ๑๐๐ ปี เช่นเดียวกัน

มงคลวารอายุครบศตวรรษของโยมยุคต้นกำเนิดวัดญาณเวศกวัน ทั้งสองท่าน ใน พ.ศ. ๒๕๕๗ ได้เป็นวาระให้กำเนิดแก่นังสือ *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* โดยได้พิมพ์หนังสือดังกล่าวแจกเป็นธรรมทาน เพื่อเจริญบุญกุศลในมงคลวารสองวาระนั้น

อย่างไรก็ดี *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* เป็นหนังสือเล่มใหญ่มาก จะครบเมื่อจบ ๖๐ ตอน ส่วนที่ได้พิมพ์แล้วใน ๒ มงคลวารนั้น อยู่ในขั้นเริ่มแรก เพิ่งเสร็จได้พิมพ์ออกมาในวาระแรก ๔ ตอน และในวาระที่ ๒ เพิ่มอีก ๒ เป็น ๖ ตอน จัดรวมเป็นจบภาค ๑

บัดนี้ เวลาผ่านมาแล้วอีก ๑ ปี และวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๘ ก็กำลังจะมาถึง ซึ่งจะเป็นมงคลวารคล้ายวันเกิดของคุณโยมหม่อจรูญ ผลนิवास ที่จะมีอายุครบ ๑๐๑ ปี อันเป็นตัวเลขพิเศษ ที่เรียกกันว่า “ร้อยเอ็ด”

เมื่อถึงมงคลวารคล้ายวันเกิดของคุณโยมหม่อจรูญ ผลนิवास ลูกหลานญาติมิตรก็จัดพิธีทำบุญเลี้ยงพระกันมาเป็นประจำทุกปี ที่อุโบสถวัดญาณเวศกวัน ในวันที่ ๑๗ มิถุนายน ของปีนั้นๆ ในปีนี้ก็เช่นเดียวกัน นอกจากนั้น ในปีนี้ ก็จะมีหนังสือธรรมทานบุญกุศลอีก และก็ได้ตกลงว่าจะพิมพ์หนังสือ *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* ต่อจากปีที่แล้ว

เมื่อปีที่แล้ว หนังสือ *ตามพระใหม่* พิมพ์เสร็จออกมา เริ่มในมงคลวารของคุณโยมหม่อจรูญ ผลนิवास ๔ ตอน และในมงคลวารของโยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ได้เพิ่มอีก ๒ เป็น ๖ ตอน รวมเป็น ภาค ๑ ชื่อว่า “วางฐานชีวิตแห่งการศึกษา” มี ๑๔๐ หน้า

มาถึงบัดนี้ ในมงคลวารอายุ ๑๐๑ ปี ของคุณโยมหม่อจรูญ ผลนิवास ณ วันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๘ นี้ เวลาผ่านมาอีก ๘ เดือน หนังสือเสร็จเพิ่มขึ้นอีก ๘ ตอน คือ ตอน ๗ – ๑๔ จัดรวมเป็น ภาค ๒ ชื่อว่า “แค่ดูเปลือก ถ้ามองเป็น ก็เห็นพระพุทธรศาสนา” มี ๑๙๙ หน้า ถ้านับรวมกันทั้ง ๒ ภาค คือ ๑๔ ตอน ก็ได้ ๓๙๙ หน้า

ได้บอกแล้วว่า หนังสือ *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* มีทั้งหมด ๖๐ ตอน นับหน้าก็จะเกิน ๑,๐๐๐ แน่ กว่าที่จะตรวจชำระทำเป็นเล่มหนังสือเสร็จ ก็อีกราว ๕ ถึง ๑๐ ปี ถ้าปฏิบัติเหมือนอย่างป็นี้ ในมงคลวารทำบุญอายุประจำปี ของคุณโยมหม่อจรูญ ผลนิवास ก็จะตามพิมพ์หนังสือ *ตามพระใหม่* กันไปเรื่อยๆ รอนับกันไปอีกนาน

งานตรวจชำระทำหนังสือ *ตามพระใหม่* นี้ ในช่วงหลัง เมื่อมงคลวารของคุณโยม หมอใกล้เข้ามา ก็ได้เร่งอย่างมาก งานเสร็จกระชั้นชิด คงอดไม่ได้ที่จะมีข้อผิดพลาดจุดพร่องหลายแห่ง เฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่พูดซ้ำๆ บางเรื่องพูดคุยหลายครั้ง ตอนนี่ถึงจะพบ ก็ลบทิ้งไม่ค่อยทัน ต้องขอให้ท่านอ่านซ้ำไปก่อน รอไว้พิมพ์ใหม่ ค่อยพิจารณาที่จะจัดปรับเรื่องที่ซ้ำให้กลืนเข้าไปรวมในที่เดียวกัน

ตามพระใหม่ ภาค ๒ นี้ แม้ว่าโดยความจำเป็น ต้องเป็นงานนี้เดียวเหมือนกันกับภาคแรกและหนังสือเล่มก่อนๆ ในช่วง ๑๐ ปีมานี้ ก็เป็นความสะดวแกสภาวะชีวิต แต่ใช้ที่ทำงานหลายแห่งมากขึ้น เพราะย้ายไปหาที่ซึ่งหวังว่าปอดจะหายใจได้ดีขึ้น งาน ๑๙๙ หน้าคราวนี้ ในเวลา ๗ เดือน ใช้สถานที่นับได้ ๕ จังหวัด รวมทั้งนอนโรงพยาบาลประมาณ ๕ เทียว ตั้งแต่เดือนตุลาคม ๒๕๕๗ เริ่มที่ “ภูเคียงผา” สูงเกือบ ๗๐๐ เมตร ที่ชัยภูมิ แล้วเข้าอาศัย ได้ทำบ้างไม่ได้ทำบ้าง ในโรงพยาบาลศิริราช ที่กรุงเทพฯ ออกไปอ่างเก็บน้ำกระเสียว สุพรรณบุรี ต่อไปที่ศาลากลางสระ สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม ฉะเชิงเทรา แล้วย้ายไปยังนิมฟ์ไพรสนธ์ ในเพชรบุรี มาจบที่อ่างเก็บน้ำกระเสียว ที่ อ.ด่านช้าง ณ ลื่นเดือนพฤษภาคม ๒๕๕๘ ในบัดนี้ โรคพาธอาจจะขัดขวางให้งานไม่ราบรื่น แต่ก็มีข้อดีที่เป็นเครื่องเร่งอย่างแรง คาดว่ากว่า *ตามพระใหม่* จะจบ ๖๐ ตอน ใน ๕-๑๐ ปีข้างหน้า ก็คงได้ร่อนเร่ไปอย่างนี้อีกเรื่อย ๆ

ขออนุโมทนา ดร. วรภา อโณทยานนท์ ที่ได้เจริญอิทธิบาทธรรม ในการนำข้อมูลเสียงของคำพูดคุยเรื่อง *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* พิมพ์ลงเป็นข้อมูลตัวหนังสือในคอมพิวเตอร์ และได้นำต้นฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์ ไปถวายเมื่อหลายปีก่อนโน้น อันเป็นฐานให้งานบำเพ็ญธรรมทานครั้งนี้ สำเร็จลุล่วงตามที่มุ่งหมาย

ขออนุโมทนาบุญจริยา ที่คุณโยม พ.ญ. จรูญ ผลนิवास ได้บำเพ็ญมาตลอดเวลายาวนาน ในการบำรุงพระพุทธศาสนา อุปัถม์ภักดิ์และพระสงฆ์ ช่วยแผ่ขยายประโยชน์สุขของประชาชนให้ไพศาล รวมทั้งธรรมทานครั้งนี้ ขอให้คุณโยมหมอจรูญ ผลนิवास และบรรดาลูกหลาน เจริญด้วยจตุรพิรพชัย สดชื่นเบิกบานผ่องใส ก้าวหน้าออกงามในธรรม มีความสุขเกษมศานต์ ยิ่งยืนนานตลอดไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๘

สารบัญ

ภาค ๒ แด่ดูเปลือก กำมองเป็น ก็เห็นพระพุทธรศาสนา ๑๔๑

ตอนที่ ๗ ตัวมีชื่อว่าเป็นพระ

แต่ถ้าไม่ปฏิบัติให้ถูก ก็แค่คือกันกับหมอผี๑๔๓

- นักบวช คือใคร คือผู้ทำอะไร ในความเข้าใจของประชาชน ๑๔๓
- ความหมายของการเป็นพระภิกษุ อยู่ที่ไหน ๑๔๘
- “พระ” ที่ชาวบ้านเรียก ทำไมมีชื่อว่า “ภิกษุ” ๑๕๓
- ตอบข้อสงสัย ๑๖๒

ตอนที่ ๘ สวดมนต์เป็นเรื่องใหญ่

สวดกันทำไม ต้องรู้ให้ชัด๑๖๙

- สวดมนต์ เริ่มต้นจากการสาธยายรักษาพุทธรพจน์ ๑๖๙
- สวดมนต์ ได้เป็นทำวัตร ๑๗๒
- บทสวดมนต์ รู้จักไว้ แค่น้อยก็ใช้ได้ ๓ ประเภท ๑๗๔
- หนังสือสวดมนต์ของวัด จัดไว้เพื่อใช้ฝึกและทบทวน ๑๗๖
- ตอบเรื่องสวดมนต์แล้วแต่ถ้าม ๑๘๐
- พระสวดมนต์ ต่างอย่างไรกับคนร้องเพลง ๑๘๓
- ปิดท้าย ย้อนย้ายไปข้างต้น ๑๘๙

ตอนที่ ๙ พุทธศาสนาเกิดขึ้นมา

ใช้ว่าพิธีกรรมจะไร้ความหมาย..... ๑๙๒

- สืบเสาะเจาะลึก “พิธีกรรม” ๑๙๓
- ไม่ว่าจะจัดจะมีพิธีหรือไม่ พระก็มีหน้าที่ให้ธรรม ๑๙๘

ตอนที่ ๑๐ ถ้าไม่ถือแบบมหาย

ก็อาจใช้พิธีกรรมมาสื่อธรรมให้ถึงคน ๒๐๔

- มีเปลือกหุ้มไว้ เนื้อจึงอยู่มาได้ แต่ถ้าติดอยู่ที่เปลือก ก็อดได้นั่น ๒๐๔
- ท่ามกลางระหว่างสองปลาย พิธีกรรมให้ประโยชน์เยอะแยะ ๒๐๕
- ถ้าพิธีกรรมทำถูกต้อง กายวาจาก็ได้ฝึกวินัย จิตใจก็ได้สื่อไปถึงธรรม ๒๑๒

ตอนที่ ๑๑ วัดอุดมคงค

ต้องใช้ผูกใจประชาชนไว้กับธรรม..... ๒๑๘

- “วัดอุดมคงค” เกวียนขึ้นมา “เครื่องรางของขลัง” ซาๆ หายไป ๒๑๘
- ต้นโพธิ์นำหน้า ก่อนพระพุทธรูปจะมี ๒๒๐
- กรีกมา กรีกหมด พระพุทธรูปยังมีสืบมา ๒๒๔
- ใครจะอยู่บันไดขั้นไหน ก็ช่วยทั้งนั้น แต่ทุกคนต้องไต่ต่อให้สูงขึ้นไป ๒๒๙
- โบราณทำพระไว้บอกคนข้างหน้า คนยุคใหม่ทำพระให้ได้เงินมาบัดนี้ ๒๓๔
- ตอบบางคำถาม ๒๔๐

ตอนที่ ๑๒ เอาวัดอุดมคงคมาเป็นบันได

พัฒนาคนขึ้นไปให้เห็นวัดอุดมคงค ๒๔๒

- ปุจฉา ๒๔๒
- ถ้าจะมีพระเครื่อง ก็ใช้ให้ได้เต็มคุณค่า ดังได้ว่าที่นี่ ๒๔๔
- ปิดช่องห่วงหัวใจ ได้ช่องให้ธรรม ๒๔๙
- ให้เขาได้ที่ยึดแล้ว ก็ดึงยกเขาขึ้นมา ๒๕๕
- หวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไสยศาสตร์ มั่วประมาณ จึงไม่พ้นความเลื่อม ๒๖๑
- รัฐบาลจัดบ้านเมืองดี ให้ประชาชนมีโอกาสพัฒนาตัวเต็มที่ ๒๖๕
- ได้ความมั่นใจให้ทำกิจเต็มที่ กับหวังได้ผลดลบันดาลโดยไม่ต้องทำ ๒๖๘

ตอนที่ ๑๓ นับถือเทวดายังพอฟัง

แต่ถ้ามัวหวังพึ่งขอผล ก็หล่นจากหลักพุทธไม่เหลือดี..๒๗๒

- ถึงธรรมจริงด้วยปัญญา จัวยังสอนด้วยกรุณา ๒๗๒
- บทสวดมนต์ กับเทวดา ๒๗๕
- มนุษย์พัฒนา ดีกว่าเทวดามีฤทธิ์ ๒๗๙
- เหนือฟ้า ยังมีธรรม ๒๘๔
- จับหลักชัดแล้ว ใครไปทางดี ใครไปทางร้าย จับได้ทันหมด ๒๘๙
- สังคมจะเข้มแข็ง ต้องไม่คลุมเครือ ๒๙๖

ตอนที่ ๑๔ ถ้ารู้ภูมิหลังของอินเดียสักหน่อย

จะค่อยเห็นแก่นของพระพุทธศาสนา ๓๐๓

- อารยันเข้าครอง ชมพุทธวิปได้คำ “อริยะ/อารยะ” ๓๐๓
- พระพรหมสร้างโลก ให้คนแบ่งเป็นวรรณะสี่ มีสิทธิ์เสรีไม่เท่ากัน ๓๐๖
- พราหมณ์ติดต่อพระพรหมได้ ใครอยากกรวยอยากใหญ่ก็ไปบูชาัญญ ๓๐๘
- วัดคือสถานศึกษาของปวงชน เปิดแก่ทุกคน ไม่เลือกวรรณะไหน ๓๑๑
- สังคมเจริญมากขึ้น คนเปื้อนสังคมก็มากขึ้น ๓๑๓
- เข้าสู่ทางสายกลาง เป็นมัชฌิมา ๓๑๕
- จากเทพมาสู่ธรรม อยากได้อะไรก็ต้องพยายามทำ ๓๑๙
- จะทำอะไรพัฒนาจะแก้ปัญหาให้ได้ผล ก็ต้องศึกษาครบองค์รวมที่มี ๓ ๓๒๒
- ครูคู่ปัญญา มีกรุณากระตุ้นเตือน ชับเคลื่อนด้วยสำนึกที่บริสุทธิ์ ๓๒๖
- จัดตั้งสังคมดีได้แค่ครึ่งกลาง เพราะเข้าไม่ถึงธรรมชาติ แม้แต่ของคน ๓๒๘
- รู้เรื่องเก่า ช่วยให้เข้าใจพระพุทธศาสนา ๓๓๒
- มองความศักดิ์สิทธิ์ของพระรัตนตรัย เริ่มเข้าใจพระพุทธศาสนา ๓๓๕

ภาค ๒

แค่ดูเปลือก ถ้ามองเป็น
ก็เห็นพระพุทธศาสนา

ตอนที่

๗

ตัวมีชื่อว่าเป็นพระ แต่ถ้าไม่ปฏิบัติให้ถูก ก็แค่คือนักบวช

เมื่อวานนี้คุยกันมาถึงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน รวมไปถึงบทบาททางสังคมของพระภิกษุ ทั้งในแง่ของการเป็นส่วนร่วมในสงฆ์ และในสังคมใหญ่

ทีนี้ ในการสัมพันธ์กันนั้น สิ่งหนึ่งที่จะมีความหมายมาก ก็คือ ภาพของพระ ในสายตาของประชาชน เพราะว่าเมื่อมีภาพอย่างไรแล้ว ก็โยงไปถึงบทบาทด้วย คนก็จะคาดหวังจากภาพที่เขามีนั่นว่าพระสงฆ์ควรมีบทบาทอย่างนี้ ควรทำหน้าที่อย่างนี้ หรือคงจะให้อะไรแก่เขาอย่างนั้นๆ การที่เขาคาดหวังและสร้างภาพอย่างนี้ บางทีก็เกิดย้อนมาจากบทบาทของพระองค์ ที่ได้ทำ หรือได้แสดงออกมา

ถึงตรงนี้ เราก็ต้องมาโยงดูว่า แล้วอะไรล่ะ เป็นบทบาทที่แท้จริงของพระ ภาพอะไรที่คนควรจะมีต่อพระสงฆ์ โดยเฉพาะจุดที่เป็นหัวใจก็คือ ความหมายของการเป็นพระภิกษุนี้อยู่ที่ไหน

นักบวช คือใคร คือผู้ทำอะไร ในความเข้าใจของประชาชน

เมื่อคนมองพระสงฆ์ รวมทั้งนักบวชทั่วไป ก็มองไปที่บทบาทหน้าที่ แล้วก็เกิดภาพและความหมายหลายอย่าง ซึ่งเป็นเรื่องสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยโบราณ อย่างในอินเดียก็มีศาสนามากมายและหลากหลาย แล้วศาสนาโดยทั่วไปก็มีวิวัฒนาการ ซึ่งเห็นได้ว่า จากวิวัฒนาการของศาสนานั้นๆ ก็มีบทบาทของนักบวชเกิดขึ้น นักบวชก็ทำบทบาทที่เป็นไปตามแนวทางหรือตามวัตถุประสงค์ของศาสนานั้น ซึ่งกลายเป็นความหมายของนักบวชต่อผู้คน หรือต่อหมู่มนุษย์

ยกตัวอย่างเช่นว่า ในความหมายหนึ่ง นักบวชเป็นสื่อกลางระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์ เป็นผู้ที่คอยบอกความต้องการของเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เร้นลับ ว่าพระผู้เป็นเจ้าหรืออำนาจเร้นลับนั้น ต้องประสงค์อะไร

นักบวชอาจจะอ้างแม้แต่ถึงขั้นที่บอกว่า พระผู้เป็นเจ้าทรงวางกฎเกณฑ์ไว้อย่างนี้ นะ พวกเราต้องประพฤติปฏิบัติอย่างนี้ ต้องทำอย่างนี้ พระผู้เป็นเจ้าจึงจะโปรด ถ้าเราไม่ทำอย่างนี้ พระผู้เป็นเจ้าจะลงโทษ

จะเห็นได้มากกว่า ในศาสนาที่เป็นมาแต่โบราณนั้น นักบวชมักมีบทบาทอย่างนี้ ก็เลยเกิดความหมายขึ้นมาว่า นักบวชเป็นสื่อกลางระหว่างเทพเจ้าหรือสวรรค์ กับโลกมนุษย์ นักบวชก็เลยเป็นตัวแทนของพระเจ้า หรือเป็นตัวแทนของเทพเจ้าไป

ที่นี้ อีกความหมายหนึ่ง นักบวชอย่างฤาษีชีไพร เป็นผู้ที่ปลีกตัวออกไปจากสังคม สละละทิ้งหมดทุกอย่าง ทรัพย์สินเงินทองข้าวของทั้งหลาย ไม่เอาอะไรทั้งนั้น เพราะเบื่อวัตถุ เบื่อสังคม ก็ไปอยู่กับเรื่องของ การหาคุณค่าทางจิตใจ หาความสุขจากความสงบ จากบทบาทที่วุ่นๆ ก็จึงมีภาพของนักบวชว่าเป็นคนพวกที่ปลีกตัวออกจากสังคม ไม่ยุ่งเกี่ยวกับผู้คน

แล้วอีกอย่างหนึ่ง เมื่อก็ข้ามไป ก็คือ ในเมื่อเป็นสื่อกลางระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์ แล้ว นักบวชก็เลยกลายเป็นผู้ที่สามารถสนองความต้องการของประชาชน ในการที่จะทำ ให้เขาได้รับผลประโยชน์ที่ต้องการ ด้วยการทำพิธีกรรม เพราะฉะนั้นก็เลยเกิดความหมาย ของนักบวชขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง คือเป็นผู้ประกอบพิธี

การประกอบพิธีคืออะไร พิธีกรรมก็คือช่องทางสื่อสาร ทั้งสื่อความต้องการ และ สื่อสนองความต้องการ โดยมีฐานที่ลึกลงไป คือมีอำนาจเร้นลับของเทพเจ้า หรืออำนาจ ศักดิ์สิทธิ์ ที่จะอำนวยผลประโยชน์ให้แก่มนุษย์ โดยผ่านพิธีกรรมนั้น เช่น การบูชาัญญุ พราหมณ์ก็เลยถูกถือว่าเป็นนักบวชผู้ทำพิธีบูชาัญญุให้ แล้วพราหมณ์ก็เลยเด่นในแง่ของ ความเป็นนักประกอบพิธี และก็จะเห็นได้มากกว่า นักบวชมีความหมายเป็นคนพวกที่ ประกอบพิธีกรรม

นอกจากนั้น พอนักบวชได้เป็นตัวแทนของเทพเจ้า ก็อาจจะได้รับมอบอำนาจจาก พระองค์ หรือไปมุ่งมั่นกับการบำเพ็ญเพียรทางจิต บางทีประสบความสำเร็จ ได้เข้าถึง ภาวะที่ลึกซึ้ง ดึงอำนาจเร้นลับต่างๆ ออกมาใช้ได้ เกิดมีพลังจิตขึ้นมา เลยเป็นผู้มีฤทธิ์มี ปาฏิหาริย์ ก็กลายเป็นผู้วิเศษ

พอเจอแบบนี้ คนก็จะมองว่านักบวชนี่คือผู้วิเศษ เป็นผู้มีฤทธิ์ มีปาฏิหาริย์ เป็นคนศักดิ์สิทธิ์ หรือไม่ก็เป็นผู้สื่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งถ้าเข้าไปหาแล้ว เขาจะได้ผลประโยชน์ ได้ลาภ ได้ความสำเร็จ สมหวังอย่างที่ปรารถนา ก็กลายเป็นความคาดหวังของคนขึ้นมา

ภาพเหล่านี้จะเห็นได้ว่ามีทั่วไป ครั้นมามองพระในพระพุทธศาสนา คนก็มองพระสงฆ์ในภาพของนักบวชอย่างที่ว่ามานั้นด้วย เพราะว่าผู้คนทั้งหลายมีความเข้าใจต่อศาสนาและบุคคลในศาสนาคือนักบวชในความหมายต่างๆ อย่างที่ว่ามานั้นเป็นพื้นอยู่ แม้มานับถือพระพุทธศาสนา ความเข้าใจแบบนั้นก็มาครอบงำนำจิตนำไปให้คิดหมาย ให้คาดหวัง และให้เห็นไปอย่างนั้น

ที่นี่ เราก็คามาตรวจสอบกันดูว่า ความหมายไหนจึงจะถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา อันไหนเป็นความหมายที่พระพุทธเจ้าทรงต้องการ

ความหมายที่ว่ามาแล้วนั้น ยังไม่ถูกต้อง ยังไม่ชัด แต่ก็มิใช่ว่าจะผิดไปหมด ก็เป็นภาพที่มีประโยชน์อยู่ เพราะว่าอย่างน้อยมันก็เป็นเรื่องที่ทำให้คนหันไปสนใจอะไรๆ อีกด้านหนึ่ง ที่ไม่ใช่จมอยู่กับเรื่องของความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ที่วุ่นวายของเขา แล้วก็อาจจะไปเป็นช่องทาง หรือเป็นสื่อที่จะนำคนออกไปค้นหาสิ่งที่ประณีตลึกซึ้งกว่าเรื่องที่เขารู้สึกหรือสละสลวยกันอยู่นั้น

ที่ว่ามีความประโยชน์อยู่บ้าง ก็เช่นว่า นักบวชเป็นสื่อกลางระหว่างโลกแห่งรูปธรรม กับโลกแห่งนามธรรม ที่มองไม่เห็น

อย่างไรก็ตาม นามธรรมที่วุ่นๆ มักจะคิดกันไปถึงพลังศักดิ์สิทธิ์ที่กุมอำนาจเร้นลับเสียมากกว่า ไม่ใช่นามธรรมในความหมายของคุณธรรมความดีงามหรือสัจธรรมอย่างตรงไปตรงมา ดังนั้น ที่ว่าเป็นจุดเชื่อมต่อนี้ จึงไม่แน่ว่าจะนำไปหานามธรรมที่เป็นความจริงแท้ ที่เป็นความดีงาม ความสมบูรณ์ ได้หรือเปล่า เพราะว่าแทนที่จะเข้าถึงด้วยปัญญา ก็กลายเป็นต้องอ้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาเป็นสื่อ หรือมาสั่งการ กำหนดมา หรือเรียกร้องมาอย่างนั้นอย่างนี้

ที่นี่ ถ้านักบวชเป็นคนดี ก็จะอ้างอำนาจลึกลับ หรืออำนาจยิ่งใหญ่ของเทพเจ้ามาสั่งการกำหนดให้สังคมประพฤติดีงาม อย่างที่ว่ามีศีลธรรมหรือจริยธรรม โดยเรียกร้องจากพวกมนุษย์นี้ว่า เทพเจ้าทรงมีอำนาจดลบันดาลนะ พวกเธอจะต้องประพฤติดี ต้องเว้นจากความชั่ว ถ้าพวกเธอเว้นจากความชั่ว และประพฤติดีตามคำสอนของพระองค์ เทพเจ้าก็จะโปรด แต่ถ้าพวกเธอละเมิดฝ่าฝืน พระผู้เป็นเจ้าก็จะพิโรธ แล้วก็จะทรงลงโทษ

ด้วยการอ้างอำนาจเร้นลับนี้ นักบวช หรือพูดกว้างๆ ว่าศาสนา ก็สามารถตั้งข้อกำหนดเรียกร้องทางศีลธรรมได้ ศาสนาจึงมาช่วยตรงนี้ คือตรงที่ว่าเป็นสื่อยึดดึงรั้งไว้ไม่ให้คนตกจมลงไปในความชั่วร้าย หรือเหินยวขึ้นไปสู่สิ่งที่ดียิ่งขึ้น อย่างน้อยเมื่อคนมาหานักบวช ด้วยการที่มีความเข้าใจว่าศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจเร้นลับยิ่งใหญ่ โดยที่นักบวชเป็นสื่อกลาง หรือแม้แต่ตัวนักบวชเองมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้พิเศษนี้ นักบวชหรือศาสนาแบบที่ว่านั้น ก็ช่วยได้ตรงนี้

พร้อมกันนั้นก็ได้อีกอย่างหนึ่ง คือ คนมีทุกข์ร้อนมีภัยอันตราย มีความหวาดกลัว มีความกลุ้มกังวลอะไรต่างๆ มาหาแล้ว ก็ได้สิ่งที่ช่วยปลอบประโลม ให้สบายใจ หายทุกข์ หายร้อน หรือเบาบางลง ถ้านอนไม่หลับก็กลับนอนได้ดีขึ้น นี่ก็จะได้เครื่องกล่อมใจไป

เครื่องกล่อมใจนี้ก็มีประโยชน์อยู่พอสมควร เหมือนอย่างคนนอนไม่หลับ ก็อาศัยยากล่อมประสาทช่วย ยานี้ก็มีประโยชน์ แต่ในการที่เขาอาศัยพวกสิ่งกล่อม หรือเครื่องปลอบประโลมใจมาช่วยนี้ เขาอาจจะต้องจ่าย อย่างที่เรียกว่าบางทีก็ไม่คุ้ม บางทีจ่ายหนักเกินไป ต้องมีสิ่งที่เขาเอาไปแลกเพื่อให้ได้อันนี้มา คนนอนไม่หลับ มีทุกข์ จิตใจวุ่นวายนั้น แยะแยะๆ พอได้ยานอนหลับ ก็สบาย หายเดือดร้อน มีกำลังวังชาขึ้นมา พร้อมจะเดินหน้าต่อไป แต่ถ้าต้องพึ่งพาติดอยู่กับยากล่อม ก็แย่ไปอีกด้าน และอีกชั้นหนึ่ง

การแก้ปัญหาแบบยากล่อมนี้ จึงต้องระวังให้ดีว่า ทำอย่างไรจะให้ได้ประโยชน์จากยากล่อม เพียงเป็นจุดช่วยให้ได้พักผ่อน จะได้มีกำลังสดชื่น แล้วเดินหน้าต่อไป ไม่มัวมาติดงอมแงม ไม่มาจมแช่อยู่ จุดนี้แหละสำคัญ

นี่คือเรื่องของศาสนาในประเภทที่ว่ามาแล้ว ที่ว่านักบวชเป็นสื่อกับสิ่งที่มีอำนาจเร้นลับ ที่จะช่วยเหลือให้เขาได้อะไรต่างๆ มาปลุกปลอบประโลมใจให้เกิดความหวัง ถึงแม้ว่าเขาต้องมาจ่ายเพื่ออันนี้ เขาก็ได้จริงไปอันหนึ่ง คือ ความสบายใจ มีกำลังใจ แต่อีกด้านหนึ่งก็ทำให้เขามาติดจมอยู่ กลายเป็นผู้พึ่งพา คือหวังพึ่ง หรือขึ้นต่อสิ่งเหล่านี้ ตัวเองก็อยู่แค่นั้น ไม่ได้พัฒนา ถึงจะพัฒนาบ้าง ก็อาศัยเขากำหนดให้พัฒนาอย่างนั้นแค่นั้น พัฒนาตัวเองไม่ได้ อยู่ดีมีอิสรภาพด้วยปัญญาไม่ได้

ในแง่ที่ว่ามาตรงนี้ จะกลายเป็นการจ่าย หรือการแลกเปลี่ยนที่ไม่คุ้ม อาจจะเสียมากกว่าได้ เพราะจิตใจก็คือภาวะที่ตกอยู่ในความประมาท ตัวเองไม่คิดทำอะไร ไม่แก้ไข ไม่สู้ปัญหา ไม่หาทางแก้ปัญหา ก็อ่อนแอลง นี่ก็ตกอยู่ในความประมาท ไม่พัฒนาตน ด้วยสำนึกของสติ ให้ไปในทางที่สว่างด้วยปัญญา

ยิ่งกว่านั้น ปัญหาอย่างอื่นยังตามมาอีก นอกจากว่า *หนึ่ง* ในชีวิตส่วนตัว ตนเองไม่สำนึกที่จะพัฒนา ก็มาข้อ *สอง* ในสังคม คนไม่เอาใจใส่ดูแลกัน ไม่หันเข้ามาร่วมกันแก้ปัญหา ไม่ร่วมกันทำการที่ควรช่วยกันทำ เพราะมัวหันไปมองความสัมพันธ์ระหว่างตนกับอำนาจเร้นลับที่อยู่ภายนอก ก็เลยไม่สนใจในหมู่ผู้คนด้วยตนเอง อย่างที่ว่าเราจะมาช่วยกันแก้ปัญหาอย่างไร ก็เลยเสียทั้งชีวิตและสังคม

ทีนี้ ถ้าหากว่าคนนั้น *หนึ่ง* มีความเข้มแข็งสักหน่อย ใจสู้ แล้วหาทางแก้ปัญหา ก็อาจจะผ่านจุดนี้ไปได้ โดย *สอง* เรียนรู้ แล้วพัฒนาตนไปได้ โดยไม่จำเป็นต้องมาพึ่งสิ่งล่อลอม หรือถ้าเขายังไม่เข้มแข็งพอ แต่มีนักบวชที่ดี ซึ่งปรารถนาดี และมีปัญญา คือ ด้านเจตนา ก็ดีต่อเขา โดยมีเมตตา แล้วด้านปัญญา ก็รู้เข้าใจ หยั่งถึงความจริง มองเห็นสิ่งที่เป็คุณประโยชน์สูงขึ้นไป ก็จะอาศัยการที่เขาเข้ามาหา นั่น ชักนำเขาขึ้นสู่สิ่งที่สูงขึ้นไปได้

ในเรื่องนี้ แม้แต่พระสงฆ์ในพุทธศาสนา ก็อาจจะใช้เป็นเทคนิคในการที่ว่า เพราะคนเขายังอ่อนแอ เขามาโดยหวังพึ่ง ก็ให้เขาได้ความปลุกปลอบประโลมใจไป ก็ถือว่าได้ไปขั้นหนึ่ง แต่พระต้องไม่ให้เขาติดหรืองันหรือตันหรือจมอยู่แค่นั้น แต่ต้องแนะนำ ต้องนำทางให้ไปถึงปัญญา ที่จะให้เขาพัฒนาตัวเองต่อไปได้ นี่ก็เหมือนเป็นบันไดที่ช่วยพาพาให้เขาเดินต่อขึ้นไป ไม่ให้จบลงด้วยปัญหาที่กลายเป็นว่ามาทำให้ติดจมอยู่ตรงนั้น อย่างที่พูดเมื่อีกว่าได้แค่หวังพึ่ง แล้วพอมีเครื่องล่อลอมใจให้สบายได้ ก็หยุด แล้วก็รอคอยผลที่ท่านจะดลบันดาลให้ นี่คือตกอยู่ในความประมาท ไม่แก้ไขปรับปรุง ไม่พัฒนาตัวเอง

ถ้าช่วยได้แค่ล่อลอมใจ การลงทุนนั้นก็คงไม่คุ้ม คือได้ไม่คุ้มเสีย เมื่อมองในแง่สังคม ก็เป็นการสูญเสียมากด้วย ถ้ามนุษย์ในสังคมส่วนใหญ่มาจมอยู่กับการหวังพึ่งสิ่งเร้นลับอำนาจภายนอกเหล่านี้ เอาแค่ได้เครื่องปลอบประโลมใจ สบายใจไปที่หนึ่งๆ อยู่ด้วยความหวังมากขึ้น แล้วก็รอคอยไป แต่แล้วความหวังนี้ก็มากล่อมตัวเอง ทำให้ไม่เร่งแก้ไขสิ่งที่ควรแก้ไข ไม่เร่งทำการที่ควรทำ ปล่อยปัญหาให้ค้างคา ก็คือตกอยู่ในความประมาทอย่างที่ว่าแล้ว ซึ่งเป็นความสูญเสียที่ยิ่งใหญ่มาก

แต่ในทางตรงข้าม ถ้ามีความเข้มแข็งทนสู้ ถึงจะทุกข์ยากลำบากตอนนี้หน่อย แต่เมื่อผ่านไปได้แล้ว ก็ได้เรียนรู้ ยิ่งเข้มแข็งขึ้น ได้พัฒนากาย พัฒนาศีลวินัย พัฒนาจิตใจ พัฒนาปัญญาต่อเนื่องไป แล้วก็จะเดินหน้าได้ดีขึ้นๆ

ความหมายของการเป็นพระภิกษุ อยู่ที่ไหน

ที่นี้ก็มาดูว่า ภาพ บทบาท และความหมายของนักบวช อย่างไหนที่พระพุทธศาสนา ต้องการ เราถือว่าพระสงฆ์มีความหมายและบทบาทอะไร ที่ถูกต้องแท้จริง

บทบาทของนักบวชที่ว่ามาข้างต้นนั้น พระพุทธเจ้าทรงพบผ่านมามากแล้ว โดยเฉพาะพรหมณ์นี้ชัดเจน คือเป็นผู้บูชาัญญ การบูชาัญญก็ทำให้คนมีความหวัง คนที่ถือพรหมณ์นั้น หวังพึ่งเทพเจ้า เช่น พระพรหม พระอิศวร พระพระชาติ ฯลฯ ก็คิดว่าท่านคงจะมาช่วย จึงหาเครื่องเซ่นไป ที่นี้ก็เป็นทางหาผลประโยชน์ของพรหมณ์ด้วย พรหมณ์ก็บอกสิว่า เทพเจ้าองค์นี้เก่งในทางบันดาลเรื่องนี้ๆ องค์นี้เก่งทางลาภ องค์นี้เก่งทางยศตำแหน่ง องค์นี้เก่งทางคู่ครอง อะไรอย่างนี้ แล้วก็บอกต่อไปว่าเทพเจ้าองค์นี้ชอบเครื่องเซ่นอย่างนั้น องค์นั้นชอบเครื่องเซ่นอย่างนี้

เมื่อเป็นอย่างนี้ คนที่จะเช่นสรวงบูชาัญญ จะไปทำอะไรได้อย่างไร เมื่อไม่รู้ ก็ต้องมาหาผู้เชี่ยวชาญ คือพรหมณ์สิ พรหมณ์ท่านจะได้จัดให้ เป็นอันว่า คนก็ต้องมาหาพรหมณ์ พรหมณ์ก็จัดพิธีให้ทีหนึ่งๆ ก็ได้สวดคำเยอะ เลยกลายเป็นระบบผลประโยชน์ขึ้นมา แล้วก็เกิดผลเสียแก่สังคมในแง่ต่างๆ จุดสำคัญก็อยู่ที่ว่าคนมัวจ้องมัวจมอยู่กับการหวังพึ่ง อยู่กับเครื่องกล่อม อยู่กับสิ่งประโลมใจ ได้มีความหวัง แต่ลงทุนสูญเสียมาก ไม่คุ้มกัน เพราะมันขัดขวางการพัฒนาชีวิตพัฒนาสังคม เสียไปหมด

สภาพอย่างนี้เป็นของเด่นในอินเดีย ที่สมัยนั้นเรียกว่าชมพูทวีป พระพุทธเจ้าได้ทรงประสบ ก็จึงได้ทรงดึงคนจากเทพมาสู่ธรรม ซึ่งจะได้อธิบายกันต่อไป โดยให้มาอยู่กับความเป็นจริง ความเป็นเหตุเป็นผล ตามกฎเกณฑ์แห่งเหตุปัจจัยในธรรมชาติ ให้ใช้ปัญญาศึกษา แม้ว่าอาจจะเหนื่อยหน่อย ไม่ง่ายเหมือนไปหาพรหมณ์ แล้วก็โยนภาระไปเลย คือ พอไปหาพรหมณ์ เราไม่ต้องทำอะไร มันก็สบาย คนก็ชอบ ตัวเองไม่ต้องทำอะไร จะขอจากพระเป็นเจ้า ต้องทำพิธี ก็เอาเครื่องเซ่นไป แล้วก็ยกภาระให้แก่พรหมณ์ ซึ่งเป็นเจ้าพิธี พรหมณ์ก็จัดการให้ ด้วยการทำพิธีบูชาัญญ ตัวเองก็มานอนฝันสบาย ก็รอไป แต่ตัวเองไม่ได้ทำอะไรที่เป็นของแท้จริง เอาสาระไม่ได้

เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมา ก็บอกว่า ความจริงเป็นเรื่องธรรมดาของธรรมชาติ เป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุปัจจัย ที่เป็นไปโดยสัมพันธ์กัน มนุษย์ต้องการผลใด ก็ต้องทำเหตุปัจจัยของผลอันนั้น และการที่จะทำเหตุได้ตรง ให้ได้ผลดี ก็ต้องมีปัญญาที่จะรู้เข้าใจเหตุปัจจัย จึงต้องศึกษา แล้วท่านก็เอาความรู้ในความจริงนั้นมาวางเป็นหลักให้มองเห็นจับได้ง่าย โดยถือการศึกษา การพัฒนาตน การเรียนรู้ฝึกตนนี้ เป็นหน้าที่หลักในชีวิตของเรา

การฝึก การศึกษา การพัฒนากาย พัฒนาศีลวินัย พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญาเหล่านี้แหละ ที่จะทำให้ชีวิตดั่งงามมีแก่นสารอย่างแท้จริง ได้สิ่งที่เป็นสาระ ได้แก่นได้เนื้อจริงๆ ไม่ใช่ได้เพียงสิ่งกล่อม พอให้สบายใจไปชั่วคราว เพราะฉะนั้น เราจะต้องอดทน เอาหน่อย ต้องเข้มแข็ง พระพุทธเจ้าจึงต้องทรงปลุกใจคนให้ลุกขึ้น ดังที่ตรัสเป็นคาถาธรรมบทว่า (ขุ.ธ.๒๕/๓๒๗/๓๘๙)

อญฺจหน นิสิตถ ทฬฺหํ สิกฺขถ สมนฺติยา

แปลว่า: ลุกขึ้นเถิด เธอทั้งหลายมานั่งกันเถิด จงศึกษาเพื่อสันติให้จริงจังเถิด

ย้าว่า คนเรานี้มีความโน้มเอียงที่จะอ่อนแอ ชอบตามใจตัว อยากเอาง่ายๆ แต่คนที่ฝึกตัว จะพัฒนาตนนี้ มันยากหน่อย ต้องเข้มแข็ง ต้องสู้ อย่างน้อยต้องเริ่มใช้ปัญญา ต้องรู้คิด ต้องคิดโดยมีความรู้ พอเจอปัญหาแล้ว ต้องคิดว่าจะแก้ไขอย่างไร ต้องสืบสาว ค้นหาเหตุปัจจัย นี่มันยาก ไม่เหมือนอย่างที่ว่า เจอปัญหาแล้ว โยนปัญหาไปให้เทวดาแก้ อย่างนี้สบายกว่า แต่อย่าเอาเลย ไปไม่ไกล ไม่มีอิสรภาพ

พระพุทธเจ้าทรงมาปลุกใจคนว่า เธอต้องเข้มแข็งนะ มนุษย์นี้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ การที่จะมีชีวิตดีงามได้ เราต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน ก็ปลุกใจกันหนัก

พระพุทธเจ้าต้องทรงวางพระองค์เป็นตัวอย่างว่า จะเป็นพระพุทธเจ้าได้ ต้องบำเพ็ญบารมี ต้องทำความดีที่เป็นคุณธรรมอย่างสูงสุด อย่างที่ไม่มีใครอื่นทำได้ ต้องเข้มแข็งจริงๆ แต่ขนาดปลุกใจกันอย่างนี้ ชาวพุทธยังถอยเลย อ้าว! ไปเสียแล้ว ไปๆ มาๆ เดี่ยวเอาพระพุทธเจ้าไปเป็นที่ขอลาไปขอหวยเสียแล้ว นี่เป็นอย่างนี้ คนมีความโน้มเอียงที่จะอ่อนแอลงเรื่อย มักตามใจตัวเอง ชอบสบาย รอให้เขาเอาอะไรมากล่อม นี่แหละ ลัทธิกล่อมก็เลยอยู่ได้เรื่อยไป

ที่นี้ พระของเรานั้น ที่เกิดขึ้นมาท่ามกลางสภาพอย่างนี้ ก็เหมือนทวนกระแสน้ำไปแล้ว พระพุทธเจ้าต้องทรงสร้างภาพใหม่ ตั้งความหมายใหม่ให้แก่พระสงฆ์

ในการนี้ ความหมายเก่าบางอย่างก็เอาเข้ามาได้บ้าง ในบางแง่ ดังที่เราจะเห็นว่า ภาพของพระสงฆ์นี้ มีความหมายบางอย่างของเดิมติดมา เช่น ความหมายว่าเป็นผู้สละ เช่น สละทรัพย์สินสิ่งของ สละละเหี่ยเรือน เดินไปในทางที่จะเป็นผู้ไม่ยึดติดถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย นี่ก็คือความหมายอย่างที่เราคุ้นเคยแล้ว แต่ไม่ได้ยอมรับไปถึงความหมายเดิมของเขา ที่ว่าตัดขาดจากสังคม ปลีกตัว ไม่เอาเรื่องเอาราวกับใคร อย่างนี้พระพุทธศาสนาไม่เอาด้วย ดังที่ได้อธิบายไปแล้วในครั้งก่อน

ที่นี่ อะไรละคือภาพที่ต้องการสำหรับพระสงฆ์ พระพุทธเจ้าตรัสไว้หลายแห่ง อย่างในหลักที่เรียกว่า **โอวาทปาฏิโมกข์** ที่ถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ที่ทรงแสดงในวันมาฆบูชา นั่นก็ชัด มีลักษณะของบรรพชิต หรือสมณะ ด้วย ขอยกมาให้ดู

ในโอวาทปาฏิโมกข์นั้น เมื่อทรงประกาศหลักการและจุดหมายของพระพุทธศาสนา (ที่ว่า *ชนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกขา, นิพพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา*) เสร็จแล้ว ก็ตรัสต่อไปว่า

น หิ ปพฺพชิตฺโต ปฺรฺปชชาติ	ผู้ทำร้ายคนอื่น ไม่ใช่บรรพชิต
สมฺโม โหติ ปรี วิหะยนฺโต	ผู้เบียดเบียนคนอื่น ไม่เป็นสมณะ

นี่ใช่ไหม ตรงนี้แหละคือลักษณะของบรรพชิต ความหมายของการเป็นบรรพชิต และเป็นสมณะ ก็คือ เป็นผู้สงบ ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายใคร

ภาพของพระอย่างหนึ่งที่ได้ตรงนี้ คือ เป็นสัญลักษณ์ของความไม่มีภัย หรือปลอดภัย อย่างที่เคยพูดแล้วว่า เห็นพระที่ไหน ปลอดภัยที่นั่น อันนี้เป็นภาพที่มีมาในสังคมไทย เป็นวัฒนธรรมทางจิตใจ ซึ่งคนไทยสร้างมาได้สำเร็จทีเดียว ถ้าเห็นพระที่ไหน ก็สบายใจได้เลย ต้องให้ได้อย่างนั้น

ความไม่มีภัยนี้ ทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคง อย่างคำที่ฝรั่งชอบพูดกันนักกว่า security อันนี้ถือเป็นศัพท์สำคัญเลยนะ พอเห็นพระแล้วควรมีความรู้สึกอันนี้ ซึ่งถ้าจะใช้คำไทยให้ตรง ควรพูดว่า มีความเกษม

คำว่า security นี้ ที่จริงควรแปลว่า “เกษม” แต่เราแปลกันมาว่า ความมั่นคง ความจริงไม่ได้ความหมายที่แท้ของฝรั่ง ศัพท์แท้ว่า “เกษม” นี้มันยิ่งกว่าปลอดภัย ของฝรั่งว่า security ก็ใกล้เคียงกันนี้ คือนอกจากไม่มีภัยแล้ว ยังมีความรู้สึกที่ปลอดภัยไปรุ่งโล่งใจ ด้วยว่าจะไม่มีภัยเข้ามาถึงได้ เหมือนคนที่อยู่ในน้ำ ถ้าเป็นถิ่นที่มีจระเข้ ก็กลัวหรือหวาด แต่ถ้าเขาอยู่ห่างจากบริเวณที่ต้องห้าม หรือว่ายน้ำเก่ง ก็นับว่าปลอดภัย นั่นเป็นขั้นหนึ่ง แต่เมื่อไรเขาขึ้นฝั่งแล้ว ยืนบนฝั่งนั้นได้ นั่นคือเกษม ตราบใดยังอยู่ในน้ำ ถึงแม้จะเก่ง จะห่างออกไป ปลอดภัยได้ แต่ก็ไม่เท่ากับขึ้นไปยืนบนฝั่ง ภาวะอย่างนี้คือเกษม

พระเป็นเครื่องหมายของความไม่มีภัย เป็นผู้ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายใคร ทำให้ที่นั่นถิ่นนั้นเป็นแดนเกษม เพราะฉะนั้น เห็นพระที่ไหนก็จึงรู้สึกปลอดภัย สบายใจ เป็นคุณลักษณะพื้นฐานอย่างหนึ่งที่สำคัญ อันเสริมสร้างสภาพจิตที่ดี และมีความหมายสำคัญต่อสังคมพร้อมไปด้วย โดยเป็นแบบอย่าง และนำทางสังคม ไปสู่ภาวะที่ไม่มีการเบียดเบียน ไม่มีเวรภัย

บอกแล้วว่า ในสังคมไทยที่สืบทอดกันมา ชาวบ้านเดินทางไปไหน พอเห็นพระก็รู้สึกเป็นสิริมงคล เพราะพระเป็นเครื่องหมายของความปลอดภัย คนเข้าไปในป่า ไม่รู้ว่าโจรผู้ร้ายจะดักรออยู่ที่ไหน แต่พอไปเจอพระเข้า ก็สบายใจ ใจที่นี้ไม่มีภัยแน่ สบายใจได้แล้วก็ลงนั่งยองๆ ยกมือท่อมหัว โดยมีความโล่งใจ ปลื้มใจ เป็นความสุข เป็นอันว่าลักษณะที่เป็นภาพของพระอย่างหนึ่ง คือเป็นสัญลักษณ์ของความไม่มีภัย

ที่นี้ พอไม่มีภัยแล้ว จิตก็โปร่งโล่ง เข้ากับเรื่องที่พูดไปแล้ว คือต่อเข้ากับขั้นของการสร้างปสาทะ ถ้าเป็นพระดี พอพบพอเห็น นอกจากรู้สึกปลอดภัยแล้ว ก็ชื่นใจ มีจิตผ่องใส เลื่อมใส เป็นกุศลเกิดขึ้นในใจ พอสภาพจิตอย่างนี้เกิดขึ้นแล้ว จิตนั้นก็พร้อมที่จะเดินหน้า ก้าวขึ้นสู่ความดีงามทางจิตใจและองกามทางปัญญาสูงขึ้นไปด้วย เป็นจุดที่ทำให้มีการสื่อสารสัมพันธ์ เข้ามาหากัน แล้วพระก็จะได้แสดงธรรม เพื่อแก้ปัญหาวีรุต หรือทำให้มีการเรียนรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง พูดง่ายๆ ก็คือ ทำให้เขาได้ปัญญาต่อไป เป็นอันว่าได้ทั้งคุณค่าทางจิตใจ และทางปัญญา ที่จะนำไปสู่พฤติกรรมที่ดีงามยิ่งขึ้น นี่คือการโอกาสที่นำไปสู่บทบาทของพระในการให้ธรรม

บทบาทของพระในขั้นที่ถูกต้องตรงแท้ตามหลักพระพุทธศาสนา มีความหมายที่สำคัญในเชิงนี้ ซึ่งไม่ติดอยู่กับความหมายที่ว่าเป็นผู้วิเศษ เป็นผู้มฤตยูปาฏิหาริย์ แม้ว่าความหมายเหล่านั้นก็ไม่ใช่ว่าจะเลวร้ายเสมอไป แต่อย่างที่ว่าแล้ว อันนั้นได้ประโยชน์ที่คลุมเครือ แต่มีโทษสำคัญที่ทำให้คนมาฝากความหวังพึ่งไว้

เมื่อเจอกับพระแล้ว ถ้าได้ความปลอดภัยโปร่งสบายใจ แต่ยังคงหวังพึ่งให้ท่านทำนั่นทำนี่ให้ ก็ยังเป็นจิตที่ผูกมัด ไม่เป็นอิสระ ดังนั้น เมื่อทำให้เขามีความรู้สึกปลอดภัย จิตใจผ่องใส ซึ่งเป็นคุณภาพที่เกิดขึ้นในตัวของเขาเองแล้ว ก็เดินหน้าต่อไปที่จะให้เขามีปัญญา จะได้เป็นอิสระในตัวเอง พระพุทธศาสนาไม่ต้องการให้คนมาติดจมอยู่กับการพึ่งพา เพราะฉะนั้นจึงต้องมีการก้าวต่อไปในขั้นของปัญญาดังที่ว่าแล้ว

รวมแล้ว ภาพของพระที่เราสร้างกันมาในสังคมไทย ก็ได้ผลสำเร็จพอสมควร แต่เวลานี้สังคมไทยกำลังถอยกลับ คนจำนวนมากกำลังมองพระในฐานะเป็นสื่อของอำนาจเร้นลับ เป็นผู้วิเศษ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะเข้าไปหวังพึ่ง เป็นแหล่งให้เครื่องกล่อมใจ ปลุกปลอบประโลมใจ แล้วก็ให้อยู่ด้วยความหวัง ลงท้ายก็ตกอยู่ในความประมาท ไม่พัฒนาตนเอง เข้าสู่สภาพที่เป็นลักษณะของนักบวชในศาสนาโบราณ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงพยายามปลดเปลื้องออกไป และพ้นออกมา

ถอยจากวันนี้ (ใน พ.ศ. ๒๕๓๙) ย้อนหลังไปสัก ๒๐ ปี มีหนังสือประกอบการเรียนของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ในเมืองไทยเรานี้แหละ เขียนอธิบายเรื่องศาสนา ถึงตอนหนึ่งว่าด้วยเรื่องพระสงฆ์ ก็ว่าไป สรุปได้ว่า พระนี้ก็มีบทบาทเหมือนกับหมอผี

นี่ก็คือ ท่านผู้เขียนหนังสือหรือตำรานั้น คงจะมองพระด้วยความเข้าใจอย่างที่ว่าแล้ว คือมองพระในลักษณะของผู้วิเศษ แล้วก็มีบทบาทอย่างที่ว่า ใครมีเคราะห์ มีเรื่องราวเดือดกายร้อนใจ ก็มาหา มาขอให้ช่วย หมอผีก็เข้าพิธีหมุ่หมิบๆ แล้วบอกว่า เธอมีเคราะห์นี่เพราะผีตัวนั้นมันทำ ข้าจับมันเอาใส่ในหม้อนี้แล้ว แกสบายใจเกิด กลับไปบ้านได้

ที่ท่านผู้เขียนนั้นเข้าใจและมองอย่างนั้น ส่วนหนึ่งก็อาจจะมาจากตัวพระนี่เอง จำนวนหนึ่ง หรือไม่น้อยเลย ไม่รู้จักว่าความเป็นพระอยู่ที่ไหน แล้วก็ทำตัวเองให้ปรากฏเป็นภาพออกมาแก่เขาอย่างนั้น เขาก็เลยมองพระเหมือนเป็นหมอผีไป

เรื่องนี้ ถ้าพระสงฆ์ไม่สามารถแก้ไขลักษณะที่บิดเบือนและบทบาทที่เขวเพี้ยนไป และนำเข้ามาสู่หลักการของพระพุทธศาสนาได้ ก็พูดอย่างชาวบ้านว่าพุทธศาสนาเสื่อม นั่นเอง คือแค่นี้ก็พอ แต่ตัวหลักการไม่อยู่ ก็กลายเป็นเหมือนศาสนาเก่าๆ ทั้งหลาย แล้วไปๆ มาๆ คนก็จับหลักไม่ได้ มองไม่ออกว่าของจริงคืออะไร แม้แต่พระสงฆ์เองก็จับหลักไม่ถูกว่า บทบาทของตัวเองอยู่ที่ไหน

ทวนความว่า บทบาทนั้นโยงไปสู่การที่ตัวเองมีหน้าที่มีความหมายอย่างไรต่อสังคม ภาพของตัวเองในสายตาของประชาชนเป็นอย่างไร ตัวเองเป็นสัญลักษณ์ของอะไร แล้วก็ได้คำตอบว่า พระสงฆ์เป็นสัญลักษณ์ของความไม่มีภัย แล้วก็ป็นสื่อนำปสาทะ ที่จะพาคนให้ก้าวไปในไตรสิกขา โดยที่พระสงฆ์นั้นเป็นแบบอย่างของชีวิตแห่งการพัฒนาตน

ทีนี้ก็ลำดับว่า **หนึ่ง** ไม่มีเวรภัย **สอง** ทำให้คนมีจิตขึ้นบานผ่องใส พร้อมทั้งจะรับกุศลธรรมยิ่งขึ้นไป โดยตัวพระเองมีธรรมที่จะให้ **สาม** แล้วก็ป็นแบบอย่างของชีวิต ที่บำเพ็ญไตรสิกขา ที่เจริญอกงามในการฝึกฝนพัฒนาตนเอง โดยมีความสุขสงบอิ่มเต็มอยู่ภายใน ซึ่งจะชักนำประชาชนให้เจริญยิ่งขึ้นไปในไตรปิฎกปฏิบัติ และในไตรสิกขาด้วย นี่คือภาพพระที่พึงต้องการ

แล้วทำอย่างไรจะไปถึงจุดหมายนี้ การที่มาพบปะเจอจะเจอกัน ไม่มีภัย แล้วทำให้เกิดความเลื่อมใสใจผ่องนั้น เป้าหมายก็อยู่ที่ว่า จะได้ชักนำเขาให้เจริญในไตรสิกขา เช่นให้เกิดปัญญาขึ้น จึงต้องให้ธรรม ก็เกิดเป็นธรรมทานขึ้นมา

เมื่อทำอย่างนี้ คนก็จะมีชีวิตที่ดีขึ้น โดยมีใจมาหวังพึ่งติดอยู่กับตัวพระ

มีใช้เป็นอย่างในศาสนาโบราณ ที่คนมาหาหมออยู่ใกล้ตัวพระ โดยหวังให้ท่านช่วย บันดาลอะไรต่ออะไรให้ หรือเป็นสื่อไปถึงอำนาจเร้นลับ ไสยศาสตร์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้า ที่จะมาช่วยบันดาลให้ ได้แต่หวังพึ่งผูกตัวติดพันยึดกันอยู่อย่างนั้น ต้องขึ้นต่อเจ้าของ อำนาจยิ่งใหญ่ นั่น ไม่เป็นอิสระสักที

แต่พอเราปฏิบัติตามหลักการของพระพุทธศาสนา คนก็เป็นอิสระของเขา เขาได้ ความรู้เข้าใจแล้ว ก็เดินทางของเขาเองได้ พระก็เพียงเป็นกัลยาณมิตรให้ คนก็พัฒนาตัว เขาเองต่อไป

“พระ” ที่ชาวบ้านเรียก ทำไมมีชื่อว่า “ภิกษุ”

มาดูศัพท์กันบ้าง นักบวชในพระพุทธศาสนานี้ มีชื่อหลักเรียกว่า “ภิกษุ” แต่ บางครั้งก็เรียกว่า “สมณะ” บางครั้งก็ใช้คำว่า “มุณี” บางทีเรียกว่า “ยติ” ก็มี ฯลฯ

ในบรรดาคำเรียกเหล่านี้ บางศัพท์ท่านสงวนไว้ใช้สำหรับพระคือภิกษุ ในระดับที่ เป็นผู้ได้พัฒนาไปมากแล้วในไตรสิกขา เช่นคำว่า “มุณี”

“มุณี” เป็นคำเก่าที่เราใช้กันอยู่ก่อนแล้วในชมพูทวีป มีความหมายตามรูปศัพท์ว่า “ผู้หนึ่ง” และตามที่เราใช้กันมาก่อนนอกพระพุทธศาสนานั้น บางทีก็ไปจับเอาแค่ ความหมายตามตัวหนังสือ นักบวชบางศาสนาก็ยึดถือสำคัญที่รูปลักษณะและอาการ แล้ว มีลักษณะที่ไม่พูดไม่จากับใคร นั่งนิ่ง คนก็ติดในรูปแบบ ถือว่ามุณีคืออย่างนี้ พระพุทธเจ้า ก็ตรัสว่า ความเป็นมุณีไม่ได้อยู่ที่ความเป็นผู้หนึ่งนึ่ง หรือตั้งท่าทำทิริยาอาการว่าเป็นผู้หนึ่ง แต่อยู่ที่ความมีปัญญาเข้าใจความจริงของสิ่งทั้งหลาย และเมื่อรู้เท่าทันแล้ว ก็ทำให้ วางใจลงตัวพอดี มีจิตใจสงบ คือนิ่งโดยมีปัญญา ที่พาใจให้สงบ มันคง คำตรัสอย่างนี้ เป็นการปลุกคนให้ตื่นขึ้นมา การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาก็มาในลักษณะอย่างนี้

ที่นี้ คำหลัก หรือคำสามัญที่ใช้เป็นพื้น คือ “ภิกษุ” ก็มีความหมายตามรูปศัพท์ หลายอย่าง เช่น อย่างง่าย ๆ ภิกษุ แปลว่าผู้ขอ คือ ภิกษุ มีรากศัพท์เดียวกันกับ ภิกขา เคย ได้ยินไหม ภิกขาจาร หมายความว่า เที่ยวไปขอภิกขา ภิกขาก็คืออาหารที่ขอเขาได้มา ภิกขา-ภิกษุ ภิกขา-ภิกษุ โดยนัยนี้ ภิกษุก็จึงเป็นผู้ขอ นี่เป็นความหมายง่าย ๆ พื้น ๆ ตาม รูปแบบ เป็นเรื่องของการดำเนินชีวิต มองแค่นี้ก็เป็น ภิกษุ

แทรกนิดหนึ่งว่า “ภิกษุ” ที่แปลมาเป็นภาษาไทยว่า “ผู้ขอ” นั้น ขอให้สังเกต คำ ไทยว่า “ขอ” นี้ มีความหมายกว้างจนอาจทำให้เข้าใจผิดได้

ดูง่าย ๆ คำจากภาษาบาลีอีกคำหนึ่ง คือ “ยาจก” ถ้าแปลตรง ๆ ก็ว่า “ผู้ขอ” เหมือนกัน (พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ไม่แปลตรง ๆ แต่แปลเอาความหรือเลียงไปว่า “คนขอทาน”) นี่ก็กลายเป็นว่า “ภิกษุ” กับ “ยาจก” แปลเหมือนกันว่า “ผู้ขอ” คำแปลในภาษาไทยจึงชวนให้เข้าใจผิด

แท้จริงนั้น เมื่อดูให้ชัด “ภิกษุ” กับ “ยาจก” ที่แปลเป็นไทยเหมือนกันว่า “ผู้ขอ” นั้น มาจากธาตุคือรากศัพท์ต่างตัว ซึ่งมีความหมายไม่เท่ากัน “ยาจก” มาจาก ยาจ แปลว่าขอ “ภิกษุ” มาจาก ภิกฺข ก็แปลว่าขอ

ยาจ เป็นคำสามัญหรือพหูพจน์ ใช้สำหรับการขอทั่วไปหมด รวมทั้งบอกขอ ร้องขอ อ้อนวอนขอ ส่วน ภิกฺข เป็นคำที่ใช้เฉพาะในขอบเขตจำกัด ในภาษาบาลีเอง ก็บอกความหมายของ ภิกฺข ด้วย ยาจ คือบอกว่า “ภิกฺข แปลว่า ยาจ”

แต่ ภิกฺข ถึงจะแปลว่า ขอ ก็ใช้ในความหมายเฉพาะที่มีขอบเขตจำกัด คือใช้สำหรับการขออาหาร ขอของกิน (ดังที่อาหารซึ่งขอเขามา เรียกว่า ภิกขา หรือภิกษา) และมีนัยที่บ่งบอกถึงการแสดงออกในการขอด้วยว่า ขอโดยอาการของนักบวช จนถึงว่าขออย่างพระอรหันต์ คือถือภาชนะเดินไปแล้วยื่นส่งบนึงตามธรรมเนียมของนักบวช ที่เป็นอันให้รู้กันว่าการขออาหาร ซึ่งไม่เหมือนกับยาจก ที่เป็นผู้ขอ โดยไม่จำกัดสิ่งที่ขอ และไม่จำกัดอาการแสดงออกในการขอ พจนานุกรมก็เลยแปลว่า คนขอทาน

อย่างไรก็ตาม ถึงจะขออย่างงาม ก็ยังคือขอนั่นแหละ ถ้ามองพระตามความหมายอย่างนี้มากไป ก็จะเป็นกลายเป็นว่า บทบาทของพระอยู่ที่การขอนี่เอง ดูท่าจะไม่ดีแน่ แต่ที่จริง ก็ไม่ต้องมัวถือสาหาสาระอะไรกับเรื่องนี้ให้มากเกินไป คำเรียกนี้ก็ใช้ไปตามที่คนพูดกันมาในสังคมสมัยนั้น เป็นเรื่องของสมมุติบัญญัติพื้นๆ พอหมายรู้ว่คำนั้นพูดถึงอะไร

เหมือนอย่างพูดว่า “ภูเขา” คนก็พอรู้เข้าใจแล้ว ไม่ต้องไปคิดมาก เดี่ยวจะไปกันใหญ่ เช่นบอกว่า “ภูเขา” อ้อ ก็คือ เขาของภู ภูแปลว่าแผ่นดิน ก็เป็นเขาของแผ่นดิน หมายถึงเขาที่งอกขึ้นบนแผ่นดิน ธรรมดาว่า เขาย่อมงอกบนหัว เช่นเขาวัว ถ้าอย่างนั้น แผ่นดินตรงที่มีภูเขา ก็เป็นหัวหรือศีรษะของแผ่นดิน อย่างนี้ก็ไปกันใหญ่ เลยเถิดไปแล้ว

อีกด้านหนึ่ง ความหมายที่ว่าภิกษุแปลว่าผู้ขอนั้น เป็นความหมายโดยพยัญชนะหรือตามตัวอักษร สืบเนื่องจากสมมุติบัญญัติที่ถือกันมา แต่ในคัมภีร์บาลี ท่านนิยมวิเคราะห์ศัพท์ที่สำคัญ ให้มองเห็นสาระในแง่ต่างๆ กระจายออกไป ให้ความหมายของคำนั้นๆ เป็นเหมือนคำสอนที่จะช่วยกำกับความประพฤติปฏิบัติ และสำหรับคำว่า “ภิกษุ/ภิกฺข” นี้ ก็จึงมีความหมายที่ท่านวิเคราะห์ออกไปอีกหลายอย่าง

ในที่นี้ นำความหมายแบบวิเคราะหฺ์ ซึ่งมีมาก มาเล่าให้ฟังเป็นความรู้ประกอบ คงจะเหมาะแก่ผู้ที่ไฝ่รู้ โดยเฉพาะในทางภาษา แต่ผู้ไม่สนใจ จะเข้าไปเสียก็ได้

ก่อนจะไปดูความหมายตามวิเคราะหฺ์นั้นๆ นั้น มาดูคำจำกัดความ “ภิกษุ” ในพระไตรปิฎกกันก่อน เริ่มที่วินัยปิฎก ซึ่งแสดงความหมายของภิกษุด้วยคำจำกัดความอย่างที่ใช้กันในกฎหมาย คือ ชี้ลงไปว่า “ภิกษุ” ที่กล่าวถึงในพระวินัย โดยเฉพาะในสิกขาบททั้งหลาย ซึ่งเป็นพุทธบัญญัตินั้น หมายถึงใคร ได้แก่บุคคลผู้ใด ดังนี้ (วินย.๑/๒๖/๔๒)

คำว่า “ภิกษุ” มีความหมายว่า

ชื่อว่า ภิกษุ โดยอรรถว่า เป็นผู้ขอภิกษา

ชื่อว่า ภิกษุ โดยอรรถว่า ดำเนินภิกขาจริยา

ชื่อว่า ภิกษุ โดยอรรถว่า ครองผืนผ้าที่ตัดจัก

ชื่อว่า ภิกษุ โดยสมัญญา

ชื่อว่า ภิกษุ โดยปฏิญญา

ชื่อว่า ภิกษุ โดยอรรถว่า เป็นเอหิภิกษุ

ชื่อว่า ภิกษุ โดยอรรถว่า เป็นผู้อุปสมบทแล้วด้วยไตรสรณคมน์

ชื่อว่า ภิกษุ โดยอรรถว่า เป็นผู้เจริญงตงาม

ชื่อว่า ภิกษุ โดยอรรถว่า เป็นผู้ทรงสาระ

ชื่อว่า ภิกษุ โดยอรรถว่า เป็นพระเสขะ

ชื่อว่า ภิกษุ โดยอรรถว่า เป็นพระอเสขะ

ชื่อว่า ภิกษุ โดยอรรถว่า เป็นผู้อุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม อันไม่กำเริบ

ควรแก่ฐานะ โดยสงฆ์ที่พร้อมเพรียงกัน

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุ ผู้อุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม อันไม่กำเริบ

ควรแก่ฐานะ โดยสงฆ์ที่พร้อมเพรียงกันนี้ ชื่อว่า “ภิกษุ” ที่ทรงประสงค์ในอรรถนี้.

ข้อความนี้บอกเราว่า ในพระวินัย ซึ่งว่าตามบัญญัติ ยึดถือรูปแบบ รักษาแบบแผน “ภิกษุ” หมายถึงผู้ที่สงฆ์อุปสมบทให้ด้วยสังฆกรรมที่เป็นญัตติจตุตถกรรม เท่านั้น ไม่นับผู้ที่เรียกว่าเป็นภิกษุในความหมายอื่น นี่เรื่องของวินัย หรือกฎหมาย ต้องให้แน่ชัด ตายตัว

ในพระอภิธรรมปิฎก ท่านบอกวจนัตถ์ คือความหมายของคำว่า “ภิกษุ” ไว้คล้ายกับในพระวินัยปิฎก ดังนั้น ก่อนจะไปห้พระสูตรต้นตปิฎก จึงดูความหมายในคัมภีร์ฝ่ายพระอภิธรรมเสียก่อน แต่พึงทราบว่ข้อความจากพระอภิธรรมนี้ อยู่ในภาคสูตรต้นตปิฎกนี้ (แจ้งความแบบพระสูตร)

จะเห็นว่า ในพระอภิธรรมปิฎก บอกความหมายต่างๆ โดยไม่ได้จำกัดหรือระบุเจาะจงลงไปว่าจะต้องใช้ความหมายใด ขอยกมาให้ดู ดังนี้ (อภิ.วิ.๓๕/๖๐๑/๓๓๐: หลายข้อ เหมือนกับในพระวินัยปิฎกข้างต้น แต่ที่นี้แปลโดยใช้สำนวนต่างออกไปบ้าง)

คำว่า “ภิกษุ” มีความหมายว่า
 เพราะเป็นสมัญญา จึงชื่อว่า ภิกษุ
 เพราะการปฎิญา จึงชื่อว่า ภิกษุ
 เพราะขอภิกษา จึงชื่อว่า ภิกษุ
 เพราะเป็นผู้ขอภิกษา จึงชื่อว่าภิกษุ
 เพราะดำเนินภิกขาจาร จึงชื่อว่าภิกษุ
 เพราะครองผืนผ้าตัดฉีก จึงชื่อว่าภิกษุ
 เพราะกำลังทำลายบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย จึงชื่อว่าภิกษุ
 เพราะทำลายบาปอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว จึงชื่อว่าภิกษุ
 เพราะละกิเลสจำเพาะส่วน จึงชื่อว่าภิกษุ
 เพราะละกิเลสไม่จำเพาะส่วน จึงชื่อว่าภิกษุ
 พระเสขะ ชื่อว่าภิกษุ
 พระอเสขะ ชื่อว่าภิกษุ
 ผู้ไม่ใช่พระเสขะและไม่ใช่พระอเสขะ ชื่อว่าภิกษุ
 ผู้ถึงธรรมอันเลิศ ชื่อว่าภิกษุ
 ผู้เจริญงตงาม ชื่อว่าภิกษุ
 ผู้ผู้ต่อง ชื่อว่าภิกษุ
 ผู้ทรงสาระ ชื่อว่าภิกษุ
 ผู้อุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม อันไม่กำเร็บ ควรแก่ฐานะ โดยสงฆ์ที่
 พร้อมเพรียงกัน ชื่อว่าภิกษุ

ในพระสุตตันตปิฎก หรือพูดสั้นๆ ว่า ในพระสูตร ซึ่งแสดงธรรมมีคำสอนทุกระดับ ทั้งสมมุติและปรมัตถ์ อันจัดปรับให้เหมาะกับพื้นเพภูมิธรรมจิตตอัธยาศัยของผู้ฟัง ความหมายของ “ภิกษุ” มีทั้งแบบพื้นๆ ตามหลักการทั่วไป และแบบปลุกให้ตื่น ยกมาดูพอเห็น

คำว่า “ภิกษุ” มีความหมายว่า
 ชื่อว่า ภิกษุ เพราะได้ทำลายธรรม ๗ ประการ คือ ทำลายลักกายทิฐิ
 วิจิกิจฉา สลัปปตปวามาส ราคะ โทสะ โมหะ และมานะ.

ภิกษุ นั้นได้ทำลายบาปอกุศลธรรม อันก่อความเศร้าหมอง ก่อภพใหม่ เป็นไปกับด้วยความกระวนกระวาย มีวิบากเป็นทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา และ มรณะต่อไป.

(พ.ม.๒๙/๘๖/๘๒)

ดังที่กล่าวแล้ว ในพระสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมให้เหมาะกับบุคคล และ สถานการณ์ ความหมายของ “ภิกษุ” แม้จะคงอยู่ตามหลักใหญ่ แต่มีรายละเอียดและ แง่มุมอีกเยื้องต่างกันไป ขอเล่าบางเรื่องเป็นตัวอย่าง (ส.ส.๑๕/๗๑๗/๒๖๗)

ที่เมืองสาวัตถี พรหมณ์คนหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วกราบทูลว่า

ท่านพระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นผู้ขอภิกษา พระองค์ก็เป็นผู้ขอภิกษา ในภาวะนี้ เราจะต่างอะไรกัน

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า

บุคคลจะชื่อว่า เป็นภิกษุ เพียงเพราะขอภิกษากะคนอื่น ก็หาไม่ ตราบเท่าที่ ยังสมาทานธรรมอันเป็นพิษ จะเป็นภิกษุหาได้ไม่ ผู้ใดในโลกนี้ ถอยบุญถอยบาป แล้ว ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ในโลกด้วยปัญญา ผู้นั้นแลจึงเรียกได้ว่าเป็นภิกษุ

ดังได้พูดแล้ว คนจำนวนมากติดรูปแบบ ถือลักษณะอาการภายนอกเป็นมาตรฐาน จนไปๆ มาๆ มองแค่รูปลักษณ์ ไปไม่ถึงสาระ หรือลืมนสาระไปเลย เอาแค่ว่า จะเป็นฤๅษี ก็ เกล้ำผมหงอกขาว จะเป็นพระ ก็โกนศีรษะนั่งเหลื่องหม่เหลื่อง เพราะการยึดติดอย่างนี้ บางทีพระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนแบบเปิดตาปลุกให้ตื่น ดังที่ตรัสครั้งหนึ่งว่า (พ.ธ.๒๕/๒๐/๓๓)

ผู้ใด ถึงจะตกแต่งกาย สวมใส่อาภรณ์ แต่หากประพฤติชอบ เป็นผู้สงบ ฝึกอบรมตนแน่นหนา เป็นผู้ประพฤติธรรมอันประเสริฐ เลิกละการเบียดเบียน ปวงสัตว์ทั้งหมดแล้ว ผู้นั้นแล จะเรียกว่าเป็นพรหมณ์ เป็นสมณะ หรือเป็น พระภิกษุ ก็ได้ทั้งสิ้น

ฟังพุทธพจน์แล้ว ผู้ที่ไม่ได้บวชพระ ก็สบายใจได้ว่าโอกาสทางธรรมไม่ได้หายไป ไหน ในพระสูตร พุทธพจน์ที่ตรัสแสดงความหมายของ “ภิกษุ” ยังมีอีก ใครสนใจก็ไปค้นดู ในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๕

ความหมายที่แสดงไว้ในพระไตรปิฎกเหล่านี้ ในคัมภีร์ยุคต่อมา ตั้งแต่อรรถกถา ลงไป ได้ยกขึ้นมาเน้นบ้าง อธิบายขยายความต่อบ้าง โดยเฉพาะนิยมนิยามความหมาย ของศัพท์ ด้วยวิธีวิเคราะห์ให้เห็นรากศัพท์ ที่เรียกว่า “ธาตุ” ก็เอามาให้ดูพอเห็นแนว ใคร ไม่อยากยุ่งกับเรื่องภาษา จะข้ามไปก็ได้

คำว่า “ภิกขุ” นี้ ตามปกติก็ถือกันว่ามาจากธาตุคือ “ภิกข” (+ รฺ ปัจจัย) ดังที่วิเคราะห์ศัพท์ได้ว่า

ภิกขตีติ ภิกขุ. (ชื่อว่า ภิกษุ เพราะขอภิกษา)

แต่ท่านบอกนัยอื่นว่า มาจาก “อิกข” ธาตุ ก็ได้ คือ ภย+อิกข+รฺ = ภิกขุ ตามวิเคราะห์ที่ว่า

ภย อิกขตีติ ภิกขุ. (ชื่อว่า ภิกษุ เพราะมองเห็นภัย)

ทีนี้ ก็จะไม่ขัด จะถามได้ว่า ภัยอะไร ภัยที่ไหน ท่านจึงบอกไว้ด้วยว่าภัยอะไร ตรงนี้ ในคัมภีร์ส่วนใหญ่ เรียกได้ว่าแทบทั้งนั้น บอกว่าภัยในสังสารวัฏ ดังวิเคราะห์ที่ว่า

ลัสสาเร ภย อิกขตีติ ภิกขุ. (ชื่อว่า ภิกษุ เพราะมองเห็นภัย ในสังสารวัฏ)

แต่บางคัมภีร์บอกต่างออกไป กลายเป็นวิเคราะห์ว่า

สงฺขาเร ภย อิกขตีติ ภิกขุ. (ชื่อว่า ภิกษุ เพราะมองเห็นภัย ในสังขาร)

ที่ว่าเห็นภัยในสังสารวัฏนั้น เข้าใจง่าย แต่ที่ว่าเห็นภัยในสังขาร ดูเหมือนว่าเป็นความหมายที่ลึกเข้าไปอีกหน่อย พุดให้สั้นว่า เมื่อภิกษุเห็นภัยในสังขารแล้ว ก็พยายามที่จะประพฤติปฏิบัติบำเพ็ญสมณธรรม เพื่อให้พ้นจากสังขาร ไปสู่วิสังขาร (คือนิพพาน) ความหมายอย่างนี้ ก็เป็นแก่นามธรรม

ทีนี้ก็มีอีกวิเคราะห์หนึ่ง ที่อยู่ในฝ่ายรูปธรรม คล้ายๆ กับที่ว่ามาจาก “ภิกข” คือ ชื่อว่าภิกษุ เพราะขอภิกษา เป็นเรื่องอาหาร คราวนี้เป็นเรื่องของเครื่องนุ่งห่ม ท่านว่า ภิกษุนั้นมาจาก “ภิก” (ธาตุ-รากศัพท์นี้ มีรูปกริยาช่องสามเป็น “ภินฺน”) ซึ่งแปลว่าทำลาย เช่น ตัด ฉีก ทูบ ผ่า ก็ได้ ดังวิเคราะห์ว่า

ภินฺนปฏฺฐโรติ ภิกขุ. (ชื่อว่า ภิกษุ เพราะครองผืนผ้าที่ตัดฉีกแล้ว)

นี่คือเป็นผู้ทรงหรือครองผ้าที่ฉีกๆ ขาดๆ เอามาตัดต่อ เย็บติดกัน เต็มไปด้วยรอยตะเข็บ ไม่สวยไม่งาม ไม่เรียบไม่รื่น อย่างบังสุกุลจีวร ที่เคยเล่าว่า พระไปเที่ยวเก็บเอาผ้าที่เขาทิ้ง เป็นเศษเป็นชิ้นมา แล้วก็มาดัด มาตัด มาเย็บ มาย้อม ทำเป็นจีวร เพราะฉะนั้นผ้าของท่านจึงเป็นชิ้นเป็นแผ่น คือมาจากเศษผ้า หรือมีลักษณะอย่างเศษผ้านั่นเอง

ทีนี้ “ภิก” ธาตุ ที่แปลว่าทำลายนั้นแหละ เมื่อก็ใช้ในความหมายที่เป็นรูปธรรม คือทำลายผืนผ้า ทีนี้ ท่านให้ความหมายทางนามธรรมบ้าง แทนที่จะทำลายตัดฉีกผ้า ก็เปลี่ยนเป็นทำลายกิเลส ดังวิเคราะห์ว่า

ภินฺนตฺตา ปาปกาณฺ อกุสลานํ ธมฺมานํ ภิกขุ.

(ชื่อว่า ภิกษุ เพราะทำลายบาปอกุศลธรรมแล้ว)

ว่าตามวิเคราะห์นี้ ภิกษุต้องเป็นพระอริยะตั้งแต่โสดาบันขึ้นไป จึงมีอีกวิเคราะห์หนึ่ง ซึ่งแสดงความหมายผ่องลงมาว่า

ภินุทติ ปาปเก อกุสเล ธมเมติ ภิกขุ. หรือสั้นๆ ว่า: กิเลส ภินุทติ ภิกขุ.
(ชื่อว่า ภิกษุ เพราะทำลายบาปอกุศลธรรม, ชื่อว่า ภิกษุ เพราะทำลายกิเลส)
ถ้าอย่างนี้ แค่ว่าทำลายกิเลส ก็หมายถึงพระที่ยังอยู่ในอริยมรรค

ความหมายแบบนี้ มุ่งเอาคุณสมบัติในระดับสูง บ่งชี้ว่าต้องบำเพ็ญไตรสิกขาได้ผลก้าวหน้า จึงทำลายกิเลสได้

หันมาดูด้านพระวินัย ท่านไม่วิเคราะห์ศัพท์ไม่พูดถึงคุณสมบัติภายในอะไรทั้งนั้น ท่านให้ความหมายในทางปฏิบัติ ว่าไปตามรูปแบบที่มองเห็น ซึ่งเกี่ยวข้องจัดการได้ในชีวิตประจำวัน ในสังคม ดังนั้น เมื่อว่าตามคำจำกัดความในทางวินัย ภิกษุก็คือ ผู้ที่ได้รับการอุปสมบทเท่านั้นเอง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวินัยจะเอาความหมายแค่รูปธรรมตามรูปแบบที่มองเห็นกันง่ายๆ แต่ก็ต้องใช้ถ้อยคำที่แสดงความหมายนั้นตรงจำเพาะ แน่นนอน ชัดเจน ไม่ให้ดินได้ ดังนั้น ท่านจึงมิได้บอกเพียงแค่ว่า ภิกษุคือผู้ที่อุปสมบทแล้ว แต่ท่านใช้ถ้อยคำที่ชี้ชัดจำกัดจำเพาะ จึงกลายเป็นข้อความที่ยาวหน่อย ดังได้ยกมาให้ดูข้างต้นแล้ว ที่ว่า “ผู้อุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม อันไม่กำเริบ ควรแก่ฐานะ โดยสงฆ์ที่พร้อมเพรียงกัน ชื่อว่าภิกษุ”

ที่ว่าอุปสมบทนั้น หมายถึงว่า ได้เข้าสู่สังฆกรรม โดยที่ประชุมสงฆ์มีมติพร้อมกันรับเข้ามา เป็นความหมายตามวินัย ซึ่งเป็นรูปแบบ เมื่ออุปสมบทแล้ว ก็เป็นภิกษุที่มาอยู่ในสงฆ์ เป็นสมาชิกแห่งสงฆ์ ที่เรียกว่า สมมุติสงฆ์ ว่าในเชิงสังคม ก็เท่านี้ คือ ยึดถือตามรูปแบบเคร่งครัด เช่น จะแต่งตั้ง หรือจะลงโทษ ก็ว่าไปตามบทบัญญัติกฎกติกา

อย่างไรก็ตาม เมื่อจะเอาสาระกันจริงๆ ความเป็นภิกษุไม่ได้อยู่เพียงแค่รูปแบบที่ว่า ปลงผม ห่มเหลือง อย่างที่พูดกันว่า โกงหัวนุ่งห่มเหลือง ได้อุปสมบทมาแล้วเท่านั้น แต่ในความหมายที่เป็นเนื้อหาสาระ ยังต้องว่ากันต่อไปอีก

ในวินัย ถือรูปแบบสำคัญ ยึดตามที่สั่ง ที่นี้พอเข้ามาในพระสูตร ที่นี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม คราวนี้เป็นการสอน ทรงสอนคนไม่ให้อยู่แค่รูปแบบ แต่ให้ก้าวไปในสาระ

ถึงตอนนี้ เราก็จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าตรัสตักเตือนแนะนำต่างๆ เช่นตรัสว่า ความ เป็นภิกษุไม่ได้อยู่ที่การโกนหัวนุ่งห่มเหลืองเข้าพิธีบวชมาเท่านั้น แต่อยู่ที่การปฏิบัติตามหลักการ ได้แก่การบำเพ็ญไตรสิกขา เริ่มตั้งแต่การที่ได้ประพฤติห่างไกลจากการเบียดเบียน

อย่างที่ไดยกพุทธพจน์ ที่เป็นคาถาธรรมบท มาให้ดูที่หนึ่งแล้ว ซึ่งบอกว่า แม้จะแต่งกายสวมใส่อาภรณ์ แต่ถ้าประพฤติสงบ เป็นผู้ที่ฝึกตน เป็นผู้แน่วแน่ต่อมรรคาแห่งชีวิตที่ดีงาม ดำเนินชีวิตประเสริฐ เป็นผู้วางอาชญาแล้วในสัตว์ทั้งปวง คือไม่เบียดเบียนใคร คนอย่างนี้ จะเรียกว่าเป็นพราหมณ์ เป็นภิกษุ เป็นสมณะ ก็ได้ทั้งสิ้น

นี่คือไม่ถือรูปแบบกันละ เอาสาระกันเลย ถึงจะไม่ได้บวช ทั้งที่เป็นชาวบ้าน แต่งตัว ประดับกาย มีเสื้อผ้าอาภรณ์นี้แหละ แต่ถ้าเขามีจิตใจอย่างที่ว่านี้ ประพฤติตัวอย่างที่ว่านี้ จะเรียกเขาเป็นพราหมณ์ เป็นสมณะ หรือเป็นภิกษุ ก็ได้ทั้งสิ้น

เรื่องแบบนี้ พระพุทธเจ้าตรัสเตือนพวกพราหมณ์มาก เฉพาะอย่างยิ่งที่ตรัสว่า ความเป็นพราหมณ์ ที่ถือว่าเป็นคนประเสริฐเลิศกว่าใครนั้น ไม่ใช่อยู่ที่การได้เกิดในวรรณะพราหมณ์ คนมิใช่เป็นพราหมณ์ มิใช่เป็นคนเลิศประเสริฐ โดยชาติกำเนิด ความเป็นพราหมณ์ ไม่ใช่อยู่ที่การถือพรตปฏิบัติตามแบบแผนของวรรณะ อย่างที่พราหมณ์บัญญัติกันไว้ แต่ความเป็นพราหมณ์อยู่ที่การกำจัดสิ่งชั่วร้ายในตัว ละกิเลสได้แล้ว

พราหมณ์ถือว่าพวกตนเป็นผู้ลอยบาปแล้ว เวลาจะลอยบาป เขาก็ลงไปแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เฉพาะอย่างยิ่งแม่น้ำคงคา เดียวนี้ก็ยังไปอาบกันอยู่ ลงไปอินเดียเลย ไปดูที่เมืองพาราณสี จะเห็นคนอินเดียมากมายลงไปอาบน้ำลอยบาป ล้างบาปกันในแม่น้ำคงคา

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าท่านลงไปแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์แล้ว บาปมันลอยไปได้ เตาปลามันคงหมดบาปไปก่อนพวกท่าน และตรัสด้วยว่า ถ้าแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์พาเอาบาปของพวกท่านหลุดลอยหายไปได้ มันก็ต้องพานุญขอของพวกท่านหลุดลอยหายไปได้ด้วยเหมือนกัน

พระพุทธเจ้าตรัสว่า การจะลอยบาปล้างบาปได้จริง ไม่ใช่มาลอยมาล้างในแม่น้ำอย่างนี้ แต่ต้องลอยหรือล้างด้วยน้ำแห่งธรรม คือการชำระล้างตัวเอง ด้วยการฝึก การศึกษาพัฒนาตน ขัดเกลากิเลสของตัวเอง ละเลิกบาปกรรม เพิ่มพูนกุศลธรรม บำเพ็ญบุญกุศล หรือเจริญไตรสิกขา

พระพุทธเจ้าจึงประทานความหมายของการลอยบาปให้ใหม่ ไม่ใช่ไปลอยในแม่น้ำคงคา แต่หมายถึงลอยบาปด้วยการกำจัดออกไปจากตัวเอง เพราะฉะนั้น จึงตรัสเรียกพระอรหันต์ว่าเป็นพราหมณ์ เป็นการสร้างความหมายเชิงสาระ ไม่เอาแค่รูปแบบ นี่คือการที่ตรัสว่า คนไม่เป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิด แต่เป็นพราหมณ์เพราะกรรม คือการกระทำ

ตกลงว่า ของแท้ที่ต้องการคือเนื้อหาสาระ แต่เนื้อหาสาระนั้นจะดำรงอยู่ได้อย่างไร และจะเข้าถึงได้อย่างไร และทำอย่างไร เมื่อเข้าถึงสาระนั้นแล้ว จะรักษาสาระนั้นไว้ได้ พระพุทธเจ้าทรงเข้าถึงสัจธรรมแล้ว ทำอย่างไรจะรักษาความจริงที่ตรัสรู้ไว้ได้ ก็สร้างรูปแบบขึ้นมาห่อหุ้มสาระนั้นไว้ รูปแบบจึงมีประโยชน์ คือ สัมผัส กับชีวิตภิกษุ ที่ดำรงอยู่ในระบบแบบแผนของวินัย ได้ห่อหุ้มรักษาสาระคือธรรมที่พระองค์เข้าถึงและตรัสแสดงนี้ไว้

ต่อไปอีก นอกจากรักษาไว้ให้ได้แล้ว ทำอย่างไรจะสื่อสารออกไป ให้ความจริงอันเป็นสาระที่ปรากฏขึ้นแล้วนี้ เป็นประโยชน์แก่คนกว้างขวางออกไป ก็ต้องอาศัยรูปแบบอีก เพราะฉะนั้นการมีสัมผัส มีพระภิกษุ มีวิถีชีวิตนักบวชแบบนี้ขึ้นมา ก็เพื่อจะได้มาสื่อสารอันนี้ออกไป ไม่ใช่ว่าจะเอาแต่สาระไว้อย่างเดียว บางคนบอกว่าจะเอาแต่สาระ นั้นยังไม่พอ พระพุทธศาสนาถือว่าสำคัญทั้งคู่ สาระนั้นดำรงคงอยู่รักษาไว้ได้ และได้รับการสื่อสารออกไปเป็นประโยชน์แก่คนจำนวนมาก ก็ด้วยอาศัยรูปแบบ

เพราะฉะนั้นจึงต้องมีรูปแบบไว้ช่วย แต่รูปแบบที่ไม่มีสาระ ก็เป็นโมฆะ ว่างเปล่าไร้ประโยชน์ จึงต้องอาศัยซึ่งกันและกัน โดยรู้ตระหนักว่า สิ่งที่ต้องการแท้จริง คือสาระ

ในเมื่อสิ่งที่เป็นเป้าประสงค์ ที่ต้องการแท้จริง คือสาระ ส่วนรูปแบบเพียงมาช่วยเพื่อจะรักษาสาระนั้นให้คงอยู่ได้ยั่งยืน พร้อมทั้งสื่อสารออกไปให้เป็นประโยชน์แก่คนจำนวนมากอย่างได้ผล พระภิกษุจึงมีทำหน้าที่สำหรับตัวเองที่จะต้องพยายามเข้าถึงสาระ พร้อมทั้งเป็นรูปแบบที่ดีให้ได้ผลด้วย จะได้สามารถรักษาสาระ พร้อมทั้งสื่อสารแผ่ขยายสาระนั้นออกไปให้เกิดประโยชน์แก่มนุษย์จำนวนมาก

นี่คือมาเข้าในหลักใหญ่ที่ว่า สาระนั้นเป็นเรื่องของ **ธรรม** รูปแบบเป็นเรื่องของ **วินัย** ซึ่งเป็นองค์ประกอบใหญ่ของพระพุทธศาสนาทั้งสองอย่าง ขาดไม่ได้ด้วยกันทั้งคู่ ถ้าเมื่อไรหมดไปอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ถือว่าพระพุทธศาสนาหมดไป คือตัวพุทธศาสนาที่แท้ก็อยู่ด้วยธรรม แต่ในทางสังคม ลำพังธรรมเท่านั้นชู้ตัวปรากฏอยู่ไม่ได้ ต้องมีรูปแบบ เช่นสถานะของสถาบัน อันเป็นไปตามวินัย มาช่วยรักษาไว้

เป็นอันว่า ที่พูดมานี้คือเรื่องความหมายของพระภิกษุ หรือความเป็นพระสงฆ์ หรือนักบวชในพุทธศาสนา ซึ่งไปสัมพันธ์กับวิวัฒนาการของศาสนา ดังที่กล่าวมานี้ก็คือ การที่พระพุทธเจ้าได้ทรงมีประสบการณ์ในเรื่องของนักบวชต่างๆ มากมาย แล้วทรงต้องการจะนำคนให้ก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นขั้นที่ยาก คือขั้นที่ว่า มนุษย์จะต้องยอมรับตระหนักถึงธรรมชาติของตนเอง ที่เป็นสัตว์ผู้ต้องฝึกฝนพัฒนา จะมีชีวิตดีงามได้ด้วยการศึกษาฝึกฝนพัฒนา และมีความเพียรที่จะดำเนินการศึกษาฝึกฝนพัฒนานั้น

จุดที่พระพุทธเจ้าทรงย้ำเน้นในการแก้ไข อยู่ตรงที่ว่า มนุษย์จำนวนมากอ่อนแอ อยากได้อะไรก็มีสิ่งปลอบประโลมใจ ชอบอยู่ด้วยความหวังรออำนาจดลบันดาลจากข้างนอกมาทำให้ โดยตัวเองไม่ต้องหนักต้องเหนื่อย ก็เลยเอาแต่คอยฟังสิ่งอื่น แล้วก็เลยอยู่กับการหวังพึ่ง เทียวหาเครื่องปลอบประโลมใจ พอให้สบายใจ เอาแค่ความสุขเฉพาะหน้า ให้ผ่านเวลาไปทีหนึ่งๆ นอนรอผลไปเรื่อยๆ แล้วก็ตกอยู่ในความประมาท ไม่แก้ไข ปรับปรุงพัฒนาตนเอง หยุดนิ่ง ไม่มีแรงที่จะก้าวไป

ที่ว่ามานี้ เป็นปัญหาใหญ่มากในสังคมไทยจนกระทั่งปัจจุบัน หรือเวลานี้ยิ่งหนักลงไปอีก

ปัญหาหนักนี้จะแก้ไขได้อย่างไร พระจะทำได้ไหม พระจะสามารถปฏิบัติตามหลักการของพระพุทธศาสนา เพื่อนำประชาชนให้ก้าวต่อไปได้หรือไม่ ขอให้ไปตอบคำถามนี้

ตอบข้อสงสัย (ตัดออกไปบ้าง เพราะไม่ได้ยินคำถามที่บันทึกเสียงไว้ จึงคัดลอกไม่ได้)

ป/จฉว: แต่ก่อนจะได้ยินแต่ว่า พระภิกษุก็แปลมาว่า เห็นภัยในสังสารวัฏ

พระพรหมคุณาภรณ์: ให้เข้าใจไว้ก่อนว่า อันนี้เป็นการหาความหมายที่จะให้เป็นประโยชน์ ที่นี้ต้นศัพท์ก็อยู่ที่ว่า “เห็นภัย” (ภยํ อิภุขตติ) ที่นี้จะเห็นภัยในอะไร อย่างที่ว่าแล้ว พระโบราณจารย์ส่วนมากนิยามกันว่า เห็นภัยในสังสารวัฏ (สังสาเร ภยํ อิภุขตติ ภิกขุ) แต่บางคัมภีร์ไม่เอาอย่างนั้น โดยเฉพาะในคัมภีร์อภิธานปิฎกปิฎกาสูจิ เปลี่ยนไปบอกว่า เห็นภัยในสังขาร (สังขारे ภยํ อิภุขตติ ภิกขุ) ในเรื่องของภาษา พวกศัพท์เหล่านี้ท่านก็ยกเยื้องกันไป หาธาตุ หาปัจจัยที่จะเข้ากับรูปศัพท์ บางทีเป็นการเล่นศัพท์ก็มี

ป/จฉว: (ไม่สามารถได้ยินคำถาม ตั้งแต่วันที่ ๔๑.๐๖)

พระพรหมคุณาภรณ์: การที่ยกเยื้องไปนิดหนึ่งนี้ ก็อยู่ในขอบเขตเดียวกัน เป็นแง่มุมของการปฏิบัติในเรื่องศัพท์แสง บางทีศัพท์นี้ สมัยหนึ่ง ของเดิมที่จะเอามาใช้ มีความหมายอย่างนี้ ต่อมาวิวัฒนาการ เจอว่าความหมายเดิมนั้นไม่จริงแล้ว แต่ตัวศัพท์ก็ยังใช้อยู่ ทั้งที่ความหมายที่แท้จริงไม่ตรงตามรูปศัพท์เดิมแล้ว และเมื่อใช้ศัพท์นั้นต่อไป ก็นิยามความหมายกันใหม่ นี่คือใช้กันอย่างไร้เข้าใจเท่าทัน เรื่องของภาษาก็อย่างนั้น

เหมือนอย่างคำฝรั่งว่า atom/อะตอม ที่ไทยแปลว่าปรมาณูนี้ ความหมายเดิมของต้นศัพท์ไม่ได้ตรงกับปรมาณูเลย และเป็นความหมายที่ไม่ตรงกับความจริงด้วย คือ ตัวศัพท์ว่า atom/อะตอม นั้นแปลว่า ตัดผ่าหรือแบ่งแยกออกไปอีกไม่ได้ คือตอนที่จะใช้คำนี้เดิมที่เขาเข้าใจว่าอย่างนั้น เขาก็เลยเรียกมันว่า atom/อะตอม

แต่ต่อมาได้รู้ขึ้นว่าเจ้าอะตอมนี้แยกได้ แต่ก็เรียกมันไปแล้ว และเดี๋ยวนี้ก็ยังเรียกว่าอะตอมอยู่ ถ้าไปเถียงเอาจริงกันในเรื่องศัพท์ ก็ใช้ไม่ได้ แต่ถ้าเราไปเถียงอย่างนั้น ก็กลายเป็นว่าเรานี้ยังไม่เข้าใจเรื่อง อันนี้เป็นเรื่องของศัพท์ เป็นเรื่องของภาษา ก็ใช้ด้วยความรู้เข้าใจเท่าที่สนใจ เมื่อใช้เป็น ก็ได้ประโยชน์ จะได้ความรู้เกี่ยวกับประวัติของคำนั้นเอง ที่เป็นประวัติของวิทยาศาสตร์ด้วย

เป็นอันว่า เมื่อเป็นเรื่องของความเป็นมาในอดีต บางทีก็กลายเป็นว่าได้ประโยชน์ในการศึกษาความเป็นมาทางความคิด หรือวิวัฒนาการของสิ่งนั้น

ถึงแม้ศัพท์ว่าภิกขุ หรือพระภิกษุนี้ ถ้ามองในแง่ของประวัติศาสตร์ ก็มีเพียงว่า อ้อ ก็เป็นนักบวชประเภทหนึ่ง ที่เขาเรียกกันมาว่าภิกษุ ซึ่งมีอยู่แล้วก่อนพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงใช้คำเรียกนักบวชคือบรรพชิต คณะใหม่ ที่พระองค์ได้ทรงตั้งขึ้น ก็ต้องทรงเลือกเอาศัพท์ใดศัพท์หนึ่ง ที่น่าจะสื่อความหมายที่ประชาชนเข้าใจได้ ใกล้เคียงดีที่สุดในบรรดาศัพท์ที่มีอยู่ และพระพุทธเจ้าก็ได้ทรงเลือกศัพท์นี้ คือ “ภิกษุ”

แต่ถึงอย่างไร ก็ไม่ได้ความหมายที่พระองค์ทรงต้องการแท้จริง เพราะสภาพที่เป็นอยู่เวลานั้น ไม่ตรงกับที่พระองค์ทรงพระประสงค์แน่นอน เพราะว่าถ้าพระองค์ทรงเห็นด้วยกับสภาพเดิม พระองค์ก็ไม่ต้องตั้งพระพุทธศาสนา

นี่ก็คือว่า เมื่อพระองค์ไม่ทรงเห็นด้วยกับของเดิมแล้ว เมื่อเกิดมีภิกษุในพระพุทธศาสนา ความหมายก็ย่อมไม่เหมือนของเดิม แต่เพื่อสื่อกับประชาชน ก็ต้องอาศัยถ้อยคำในภาษา เป็นอันว่า ทรงเลือกเอาคำที่สื่อได้ดีที่สุด ใกล้เคียงที่สุด แล้วพระองค์ก็ทรงสร้างความหมายให้แก่ศัพท์นี้ให้ชัดต่อไป ให้ตรงตามหลักการของพระพุทธศาสนา อันนี้เป็นเรื่องของศัพท์ ของถ้อยคำ ไม่ต้องไปติดไปยึดอะไรนัก

ขอลงท้าย ที่อธิธานปทีปิกาสูจิ ว่า ชื่อว่าภิกษุ เพราะเห็นภัยในสังขารนั้น อย่างน้อยก็มีคัมภีร์เนตติวิภาวิณีฎีกา (ฉบับอักษรพม่า หน้า 107) เป็นเพื่อน คือที่นี้บอกไว้ว่า “สงฺฆตฺตมเม ฎยาติโต อิกฺขตฺติ ภิกฺขุ.” (ชื่อว่าภิกษุ เพราะมองเห็นสังฆตธรรม/สังขารทั้งหลาย โดยความเป็นภัยเป็นต้น)

ป/จว: ต้องวิเคราะห์ด้วยใจใหม่กะ

พระพรหมคุณาภรณ์: อ้อ นี่เป็นความรู้เชิงภาษาศาสตร์บ้าง เป็นความรู้เชิงประวัติศาสตร์บ้าง ก็ว่ากันไปตามเรื่องที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เมื่อมาในแง่ไหน ก็ให้ได้ประโยชน์ในแง่ไหน บางอย่างเป็นเพียงความรู้ประกอบ หรือเสริม ไม่ต้องไปเคร่งเครียด

ป/จฉว: ท่านคะ ผู้มองเห็นภัยในสังขาร ท่านพระครูบอกว่าเป็นผู้มองเห็นภัยในสังสารวัฏ นี่จริงๆ บาติมันมาจากคำว่าอะไรคะ

พระพรหมคุณาภรณ์: ที่จริงบอกไปแล้ว ว่าอีกทีสั้นๆ นะ “เห็นภัยในสังขาร” มาในวิเคราะห์ว่า *สงฺขาเร ภัยํ อิภฺยตฺติ ภิกฺขุ* ส่วน “เห็นภัยในสังสารวัฏ” มาในวิเคราะห์ว่า *สํสारे ภัยํ อิภฺยตฺติ ภิกฺขุ* ย้ำว่า ตัวศัพท์อยู่ที่ “เห็นภัย” คือ *ภัยํ อิภฺยตฺติ*

ภัย ได้ตัว *ภ* มาแล้ว, *อิภฺยตฺติ* ก็ได้ *อิภฺย* มา, เป็น *ภิกฺข* แล้วก็เติม *ฐ* บั๊จจัย เข้าไป จึงเป็น *ภิกฺขุ* แล้ว *สงฺขาเร* หรือ *สํสारे* ก็มาเป็นตัวประกอบ จะเห็นว่า สังขาร ก็ดี หรือสังสาร หรือ สงสาร ก็ดี ไม่มีตัวอักษรใดติดเข้าไปในคำว่าภิกขุเลย

รวมความว่า ไม่ต้องไปยุ่งอะไรนักในเรื่องความหมายเชิงศัพท์ ที่ว่ามานี้เป็นการประดับความรู้ ทำให้เราได้แง่มุมที่จะเอามาพูดกันเพื่อสื่อความหมาย ที่อาจจะไปใช้ประโยชน์ให้เป็นจุดเริ่มต้นในการสนทนา เพื่อแนะนำการปฏิบัติ เป็นต้น อย่าไปติด

ป/จฉว: ท่านเจ้าคุณอาจารย์คะ เราเห็นในพิธีหลวง เวลาพิธีทางการ มีพระภิกษุสวดมนต์ให้พร อะไรต่ออะไรแล้วนี่ เราจะเห็นมีพิธีพราหมณ์ไปเกี่ยวข้องด้วย ทีนี้ ท่านเจ้าคุณพูดในแง่ของพิธีการต่างๆ เหล่านี้ นะคะ ท่านเจ้าคุณบอกว่า จริงๆ นี่ ทั้งที่เรามีประวัติดูความเป็นมาอย่างไรแล้ว ก็พูดไปในแง่ของการทำให้เกิดการประสานกลมกลืน ระหว่างความเชื่อและลัทธิต่างๆ กัน แต่ว่าจริงๆ แล้ว พอมาวิเคราะห์ดูอีกทีหนึ่ง การที่เราประสานโดยที่ไม่มีหลัก คนเริ่มถอยห่างจากสาระนี้ มันได้ผลไม่คุ้ม เราเห็นทีวี พอมีพิธีพราหมณ์เราก็มีความรู้สึกว่ามันทำให้ศักดิ์สิทธิ์ขึ้น ขลังขึ้น เราก็ไปติด

พระพรหมคุณาภรณ์: พราหมณ์ก็เป็นสื่อกับอำนาจเร้นลับในเทพเจ้า หรือไสยศาสตร์อะไรพวกนั้น

ป/จฉว: ทีนี้ คำถามของหนูต่อไป ก็คือว่า เมื่อเป็นข้อที่เราเห็นผลอย่างนั้นแล้ว ทำไมเราไม่ตัดพิธีพราหมณ์ออกล่ะคะ

พระพรหมคุณาภรณ์: นี่เป็นเรื่องมาในราชสำนัก คือ เดิม ในราชสำนักนี้ สายพราหมณ์มีอิทธิพลมาก แรงมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

ป/จฉว: มันเป็นวัฒนธรรม แต่ถ้าเราเห็นอย่างนี้แล้ว ทำไมไม่พัฒนาหรือตัดทิ้งบ้าง เมื่อสาระมันหายไปแล้วนี่ ก็จะไปจับสาระผิด

พระพรหมคุณาภรณ์: นั่นก็เป็นเรื่องที่บุคคลผู้มีความรับผิดชอบร่วมกันในสังคมนี้ จะต้องมาช่วยกันถกเถียง ใครที่จะเป็นผู้ทำให้เกิดผลนี้ อย่างน้อยต้องเข้าใจหลักการก่อน

ในราชสำนักของเรา อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์เคยมีมาก โดยเฉพาะอยุธยาที่รับอิทธิพลมาจากสายขอม เพราะว่าอาณาจักรขอมเป็นอาณาจักรที่นับถือศาสนาฮินดูและพุทธศาสนาแบบมหายาน โดยพุทธศาสนามหายานกับฮินดู ก็แข่งกันมา

ส่วนพุทธศาสนาเถรวาทนี้เข้ามาในหมู่ประชาชน มีการสันนิษฐานว่า ต่อมาอาณาจักรขอมล่มสลาย ศูนย์กลางอำนาจหมดไป ตอนนั้น ศาสนาฮินดูกับศาสนาพุทธมหายาน อยู่กับราชสำนัก อยู่กับศูนย์กลางอำนาจ พอศูนย์กลางอำนาจล่ม ศาสนาฮินดูกับพุทธมหายานก็ล่มไปด้วย ส่วนพุทธศาสนาเถรวาทนั้นอยู่ในหมู่ประชาชน ฉะนั้น เมื่อเมืองหลวง เมื่อราชสำนักล่มสลาย พุทธศาสนาเถรวาทก็ไม่ล่มไปด้วย อันนี้เป็นเรื่องเดิม

ที่นี้ตอนหลัง แม้ว่าขอมจะล่มสลายแล้ว แต่อิทธิพลขอมนี้มาก ครอบงำวัฒนธรรมประเพณีอะไรต่างๆ หมด ราชสำนักไทยทางฝ่ายอยุธยา ก็ได้รับอิทธิพลของพราหมณ์มาก มีปุโรหิต มีพิธีกรรม มีหลักกฎหมาย มีการลงโทษ อะไรต่างๆ ตามแนวศาสนาพราหมณ์หมด เพราะฉะนั้น ศาสนาพราหมณ์ก็อยู่ในราชสำนักตลอดมา มีแม้กระทั่งพราหมณ์ประจำราชสำนัก

ที่นี้ พุทธศาสนาดังบอกแล้วว่า เป็นของประชาชน แล้วอิทธิพลของประชาชนก็มาก เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาก็เข้ามาสู่ราชสำนักด้วย พระมหากษัตริย์บางทีก็นับถือไปด้วยกันกับแนวคิดความเชื่อของพราหมณ์ ก็เลยคู่กันมา

เพราะฉะนั้น เราอาจจะมองไปได้ในแง่คล้ายๆ ว่า ถ้าจะเอาพุทธ ทำไม่ไม่จัดการให้เป็นพุทธให้หมดเลย ก็รู้อยู่แล้วว่าพุทธไม่ไปบังคับใคร แล้วอิทธิพลของพราหมณ์ก็กลังลึกมาก แล้วมันไปเกี่ยวกับเรื่องของพระราชอำนาจอะไรต่างๆ ด้วย เพราะว่าในเรื่องการลงโทษอะไรต่างๆ เป็นต้นนี้ ศาสนาพราหมณ์เขากันหนักๆ แต่พุทธศาสนาไม่มีการลงโทษแบบนั้น ในศาสนาพราหมณ์นั้น เขาลงโทษกัน ชนิดฆ่ากัน เอาตาย ถึงที่สุดเลย ใช้ไหม แต่พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นมิให้มีการเบียดเบียน จะมาหาบทบัญญัติในเรื่องการลงโทษจากพระพุทธศาสนา ไม่อาจจะได้อะไรที่รุนแรงอย่างนั้น เองง่ายๆ ลองไปอ่านหนังสือไตรภูมิ ที่เรียกว่าไตรภูมิพระร่วงดูก็ได้ มีแต่จะให้ลดหย่อนผ่อนเบาโทษลงไป

ป/จฉว: (ไม่สามารถได้ยินคำถาม ตั้งแต่วันที่ ๕๐.๓๐)

ป/จฉว: (ไม่สามารถได้ยินคำถาม ตั้งแต่วันที่ ๕๒.๐๐)

พระพรหมคุณาภรณ์: ก็อย่างที่ในรัชกาลที่ ๔ ทรงนำเข้านั่นเอง เช่น พิธีพืชมงคล แรกนาขวัญ แต่เดิมนั้น มีเพียงพิธีพราหมณ์ คือแรกนาขวัญอย่างเดียว มีเรื่องของพราหมณ์เท่านั้น แล้วรัชกาลที่ ๔ ก็ทรงเพิ่มพิธีพุทธเข้าไป โดยนิมนต์พระเข้าไปเจริญพระพุทธมนต์ เรียกว่าเป็นพิธีพืชมงคล ก็เลยเกิดมีพิธีพุทธ กับพิธีพราหมณ์ เป็นคู่กัน

อย่างนี้ก็เป็นแนวนโยบายของรัฐเหมือนกัน ที่จะเอาพุทธศาสนาเพิ่มเข้าไป แต่ในเรื่องตัวบทกฎหมาย อย่างกฎหมายไทยก็เอาแบบมาจากมนุธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นกฎหมายของฮินดู มนุธรรมศาสตร์นี้ไม่บานะ แต่ว่าชาวเราซึ่งเป็นพุทธ ก็เลือกเอามา เราไม่ใช้หมด มนุธรรมศาสตร์นี้ก็อยู่ในระบบวรรณะ อย่างที่เคยยกตัวอย่างบ่อยๆ ที่เขาบัญญัติไว้ เช่นว่า ถ้าคนวรรณะศูทราฆ่าพ่อฆ่าแม่ให้เอาตะกั่วหลอมหยอดหูมัน ถ้ามันฆ่าพ่อฆ่าแม่ให้ตัดลิ้นมันเสีย ถ้ามันเรียนพระเวท ให้ผ่ากายมันเป็นสองซีก อย่างนี้มาในสายของมนุธรรมศาสตร์ แต่ของพุทธไม่มีทางเป็นอย่างนั้นได้เลย

ป/จฉว: (ไม่สามารถได้ยินคำถาม ตั้งแต่หน้า ๕๓.๑๓)

พระพรหมคุณาภรณ์: อ้าว ก็ศาสนาพราหมณ์เขาแยกคนเป็นชั้นวรรณะนี่ เขาก็ต้องผูกขาดการศึกษาผูกขาดคัมภีร์พระเวท เพื่อว่าพราหมณ์จะได้รักษาสถานะของเขาไว้ได้ พราหมณ์เป็นชนวรรณะสูง เขาบอกว่าเขานี้แหละเกิดจากพระโอรสของพระพรหม

เรื่องก็คือว่า ในอินเดียเวลานั้น คนถูกแบ่งเป็นสี่วรรณะ ใครเกิดมาในวรรณะไหน ก็ต้องอยู่ในวรรณะนั้นตลอดชาติ ไม่มีทางเปลี่ยนได้ แล้วก็มียศมีสิทธิ มีวิถีทางดำเนินชีวิต ตามบัญญัติของศาสนา ในระบบนี้ คนวรรณะพราหมณ์มีอภิสิทธิ์สูงสุด เป็นผู้ที่คนอื่นต้องเคารพ โดยชาติกำเนิด เขาเกิดมา ก็เป็นผู้ประเสริฐขึ้นที่ แต่พระพุทธเจ้ามาตรัสบอกว่า คนเรานี้ไม่ได้เป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิดหรอกนะ คนจะเลิศหรือเลว อยู่ที่การกระทำ ถ้าคุณประพฤติไม่ดี คุณก็เป็นคนถ้อย ทรงว่าเอาแรงๆ

ศาสนาพราหมณ์เขาบัญญัติไว้เข้มงวด เช่น เขาไม่ให้คนวรรณะศูทรมีสิทธิ์เรียนเลย เพราะถ้าศูทราเรียนพระเวท เกิดมีปัญญาขึ้นมา เดียวก็จะยุ่ง พอไปเรียน ก็โดนลงโทษเลย นี่ไม่ใช่แค่การปกครองหรอก แต่เป็นเรื่องของสถานะด้วย เรื่องผลประโยชน์ด้วย

ป/จฉว: (ไม่สามารถได้ยินคำถาม)

พระพรหมคุณาภรณ์: ก็นั่นนะสิ ข้อสำคัญอยู่ที่นี้ คือผู้ที่เกี่ยวข้องนี้ จะต้องเข้าใจหลักการ แล้วก็รู้จักโยงเข้ามาสู่แนวทางของพุทธศาสนา ที่จะดึงคนขึ้นไป

อย่างที่อาตมาเคยพูดบ่อยๆ ว่า ศาสนานั้นไม่ใช่เป็นเพียงที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และถ้าเราใช้คำว่าที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจก็มี ๒ แบบ คือ **หนึ่ง** ยึดเหนี่ยวแล้ว ดึงลง กับ **สอง** ยึดเหนี่ยวแล้ว ดึงขึ้น

ที่นี้ จะเห็นได้ว่า ศาสนามากมายนั้น เป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ แบบที่ว่าเหนี่ยวแล้ว ดึงให้จมลงไปเลย หรือจมอยู่นั่นแหละ โดยหลงจมอยู่ในโมหะ ความลุ่มหลง งมงาย ความเพติดเพลิด การปลอบใจตัวเอง ความประมาท การไม่พัฒนาตัวเอง

สำหรับพระพุทธศาสนา ถ้าเราจะใช้เป็นที่ยึดที่เหนี่ยวที่เกาะ ก็ต้องหมายความว่า ยึดเหนี่ยวเกาะแล้ว ดึงขึ้น คือ พอให้เขาได้ที่เกาะ มีหลักยึดแล้ว เราก็ถือโอกาสนำเขาขึ้นไป ให้เขาพัฒนาในศีล ในวินัย ในจิตใจ ให้ไปถึงสมาธิ และให้มีปัญญากำกับทั่วทุกอย่าง ให้ตั้งงมขึ้นไป แต่ถ้าเราไม่ดึงขึ้น คนก็จมอยู่นั่นแหละ จมอยู่ด้วยความหวังในอำนาจเร้นลับ ที่จะดลบันดาล ที่จะมาช่วย

ข้อสำคัญก็อย่างที่ว่า ปล่อยให้คนไม่ทำการด้วยความเพียร ไม่ฝึกฝนพัฒนาตน ไม่เรียนรู้การแก้ปัญหา ตกอยู่ในความประมาท ปล่อยเวลาให้ล่วงไป งอมืองอเท้า อยู่ด้วยความหวังและการรอคอย แล้วก็ต้องขึ้นต่อสิ่งอื่นภายนอก ไม่เป็นอิสระแก่ตนเอง ฟุ้งตนเองไม่ได้ นี่คือเสียหลักการสำคัญไปเลย

เรื่องที่ถามเกี่ยวกับเทวดานี้ พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงปฏิเสธ และเป็นเรื่องที่จะพูดกันอยู่แล้ว แต่แยกไปเป็นอีกเรื่องหนึ่ง วันนี้เราต้องการพูดในแง่ของความหมายของความ เป็นพระท่านนั่นเอง แต่ตอนนี้ชักจะงอกออกไปในเรื่องอื่น

เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องพูด พระพุทธเจ้าไม่ปฏิเสธเทวดา ไม่ปฏิเสธไสยศาสตร์ แต่เรามีหลักการชัดเจนเลยว่าไม่ต้องมัวมาเถียงกัน คุณเถียงกันพันปี คุณตกลงกันไม่ได้ ห้ำพັນปีก็ตกลงกันไม่ได้ เทวดามีหรือไม่มี ไสยศาสตร์เป็นจริงไหม ฤทธิ์ปาฏิหาริย์เป็นจริงไหม มันผลุบๆ โผล่ๆ ถ้ามัวไปเถียงกัน และไปรอพิสูจน์ก่อน แล้วจึงมาประพฤติปฏิบัติได้ ก็เลิกกัน

พระพุทธศาสนาไม่ให้อรอ เรามีท่าทีที่ชัดเจนอยู่แล้ว เทวดาจะมี ก็มีไป ไสยศาสตร์จะมี ก็มีไป ฤทธิ์จะเป็นจริง ก็เป็นจริงไป แต่เราไม่หวังพึ่ง นี้ พุทธศาสนาเด็ดขาดตรงนี้ ชัดเจน ไม่ต้องไปรอเสียเวลา ไม่ต้องมัวพะว้าพะวัง ไม่ใช่อย่างบางคนที่ว่า เอ เราต้องรอสิ ถ้ามันจริง เราก็จะเอา อะใช้อย่างนี้

ป/จฉา: (ไม่สามารถได้ยินคำถาม)

พระพรหมคุณาภรณ์: อภัยกตปัญหา เป็นปัญหาที่ลึกลงไปถึงสภาวะที่มีหรือไม่มี เช่นเรื่องอัตตาอะไรพวกนี้ ที่ว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ เพราะมิใช่เป็นสิ่งที่จะยุติได้ ด้วยการพูดจากถกเถียง บางอย่างก็ไม่ต้องไปตอบ แต่ฟังไว้และอยู่ไปได้ตามที่ว่ากันมา ไม่ต้องไปปฏิเสธ เพราะฉะนั้นไม่เป็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้

อย่างเรื่องเทวดานี้ ไม่ต้องมัวเถียงกันว่ามีหรือไม่มี พระพุทธเจ้าตรัสวิธีปฏิบัติเลย ให้อยู่ด้วยกันด้วยเมตตา แผ่เมตตาให้เทวดา ทำบุญอุทิศให้เทวดาด้วย จะเจริญพุทธมนต์ สวดยายธรรม ก็เชิญเทวดามาฟังด้วย เทวดาจะได้เอาไปใช้ประโยชน์ เอาไปพัฒนาตนเอง

แต่ทั้งหมดนี้ เรามีทำที่ที่ชัดเจนที่สุดคือ ไม่ไปมัวหวังพึ่ง ไม่มัวรอคอยอำนาจดลบันดาลจากเทวดา ซึ่งจะมีหรือไม่มี ขณะที่เขาเถียงกันหาความรู้ที่ยังไม่แน่ เราปฏิบัติได้แน่ๆ แทนที่ โดยที่เราไม่ต้องรอ เราไม่ต้องมัวหวังพึ่ง เราใช้ปัญญาพยายามแก้ปัญหา พากันทำไป ตรงนี้เป็นจุดที่เด็ดขาด ที่จะทำให้เป็นชาวพุทธได้

ป/ฉว: (ไม่สามารถได้ยินคำถาม)

พระพรหมคุณาภรณ์: แต่ต้องชี้ให้เขาเห็นโทษ ว่าเพราะอะไรจึงไม่ให้ไปมัวหวังพึ่ง เพราะหวังพึ่งแล้ว ได้ไม่คุ้มเสีย เราไม่ปฏิเสธว่าคุณได้ คือได้ความปลอบประโลมใจสบายใจ เหมือนได้ยากล่อม แต่สบายแค่ชั่วคราว ไปนอนฝันหวาน แต่คุณจะสูญเสียมากกว่า จะลงทุนไม่คุ้มกับการที่จะสูญเสีย คุณจะตกอยู่ในความประมาท คุณจะไม่ได้แก้ปัญหา คุณจะไม่ได้พัฒนาตนเอง ทั้งชีวิตส่วนตนและทั้งสังคมก็เสีย แยกไปด้วยกันหมด มันไม่คุ้ม มันเป็นการลงทุนที่มากเกินไป คุณอาจจะสูญเสียชีวิตของคุณทั้งชีวิตเลย โดยเหมือนกับยกชีวิตของเราไปให้กับสิ่งเหล่านี้ แล้วก็คือการทำลายคุณค่าที่ชีวิตควรจะพึงได้ทั้งหมด ที่ว่านี้ ต้องพูดให้เขาเข้าใจด้วยปัญญา

ป/ฉว: (ไม่สามารถได้ยินคำถาม)

พระพรหมคุณาภรณ์: เมื่อกี้นี้บอกว่า เราไม่ได้ลบหลู่ แต่เราจะลบล้าง แต่คำนี้แรงไป ความหมายไม่ถึงอย่างนี้หรอก คือเป็นการพูดที่เล่นที่จริง หรือพูดเป็นสำนวน

ที่ว่าลบล้าง ก็คือลบล้างความเชื่อที่ผิด โดยต้องการให้เขาเรียนรู้ เราอาจจะพูดให้เบาลงว่า ไม่ลบหลู่ แต่ต้องการให้คุณเรียนรู้ เพื่อจะได้ช่วยกันแก้ปัญหาสังคม คือเราไม่ไปมัวถกเถียง ว่ามีหรือไม่มี หรือเพื่อจะเอาชนะอะไรกัน แต่เราต้องการสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีงาม และสังคมที่ดีงาม เพราะเราเห็นอยู่ว่า ถ้ามัวมาหมกมุ่นกันอยู่ หลงจมอยู่กับสิ่งเหล่านี้ จะมีอันตรายมาก

จับจุดของปัญหาดูว่า โดยมากคนไม่ค่อยชัดกันในเรื่องเหตุผลว่า ทำไมพระพุทธรูปเจ้าจึงไม่ให้เรามาหวังพึ่งสิ่งเหล่านี้ เมื่อจุดนี้ไม่ชัด ก็ทำให้คนไปอยู่แค่ทางเลือกสองแพร่ง ระหว่างจะเอา หรือจะไม่เอา จับตัวเหตุผลที่แท้ไม่ได้ ก็ไปเถียงกันอยู่แค่ว่า มีหรือไม่มี จริงหรือไม่จริง ก็เลยเสียเวลามาก

บอกแล้วว่า ท่านจะมีหรือไม่มี จะจริงหรือไม่จริง เขาเถียงกัน อีกห้าพันปี ก็ปล่อยให้เถียงไป เราไม่ว่าและไม่ยุ่งด้วย เราไม่รอที่จะขอพึ่งใคร แต่เราจะทำเรื่องที่มีมนุษย์ต้องทำกันไป ด้วยความพากเพียร ด้วยเมตตาาร่วมกายร่วมใจร่วมวาจา อย่างเต็มกำลังสติปัญญาที่จะพัฒนาไปได้

ตอนที่

๘

สวดมนต์เป็นเรื่องใหญ่ สวดกันทำไม ต้องรู้ให้ชัด

ตอนนี้ มาคุยกันในเรื่องเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน จะเห็นว่า เรื่องหนึ่งในชีวิตประจำวันของพระ ซึ่งเกี่ยวข้องไปถึงพุทธศาสนิกชนทั่วไปด้วย ก็คือการสวดมนต์ ที่เรามาทำวัตรเช้า และทำวัตรค่ำนี้ ก็อยู่ในเรื่องสวดมนต์นี้แหละ

นอกจากทำวัตรเช้า และทำวัตรค่ำแล้ว เวลาที่มีพิธีกรรม ไม่ว่าจะทำบุญในวัดก็ตาม นอกวัดก็ตาม ก็มีการสวดมนต์เป็นหลัก ถ้าเป็นงานมงคล ก็เรียกว่า **เจริญพระพุทธมนต์** ถ้าเป็นงานอวมงคล คืองานเกี่ยวกับคนตาย เกี่ยวกับงานศพ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องล่วงหน้า หรือเรื่องปัจจุบัน ก็เรียกว่า **สวดพระพุทธรูปมนต์** แต่ถ้าเป็นเรื่องการสวดมนต์ทั่วไป ก็ใช้คำว่า “สวดมนต์”

สวดมนต์ เริ่มต้นจากการสาธยายรักษาศูตพจน

ในพระพุทธศาสนา เดิมทีนั้น การสวดมนต์เป็นเรื่องของการสาธยายคำสอนของพระพุทธเจ้า ตามวิธีทรงจำด้วยปากเปล่า เพราะว่าสมัยก่อนในยุคเริ่มแรกนั้น การรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้า ยังไม่ใช่วิธีเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ใช้วิธีท่อง แล้วก็มาสาธยายพร้อมกัน ซึ่งเป็นวิธีรักษาคำสอนที่แม่นยำมาก

ที่ว่าแม่นยำมากก็ เพราะว่า ในการสวดพร้อมกัน ซึ่งว่าเป็นทำนองนั้น ใครสวดผิดตัวเดียวก็ไม่ได้ ถ้าใครสวดผิดคำใดคำหนึ่ง ก็ขัดกับเขา เข้ากับพวกไม่ได้ ตกหล่นก็ไม่ได้ เกินก็ไม่ได้ ต้องเท่ากัน ตรงกัน เหมือนกัน จึงจะสวดพร้อมไปด้วยกันได้โดยดี จึงเป็นวิธีรักษาคำสอนอย่างที่บอกเมื่อกี้ว่าแม่นยำมาก ยิ่งกว่าใช้ตัวหนังสือ

สมัยก่อนนั้น ยังไม่มีการพิมพ์ ต้องเขียนคัดลอกตัวหนังสือ พอคัดลอกทีหนึ่ง ก็มีการตกหล่นพลั้งเผลอบ้างทุกครั้งที่ไป อย่างคำเก่าที่พูดกันมาถึงการคัดลอกตำรายาว่า “ลอกสามที กินตาย”

ขอยกตัวอย่างยาไทย ไม่ต้องถึงขนานหนึ่งหรือหก แค่วัสดุหนึ่ง หรือครึ่งขนานตามที่ฟังคนเก่าพูดไว้ เช่นว่า “ลูกประคำดีควาย รากขี้กาแดง”

ชาวบ้านหรือชาวเมืองก็ตาม ที่ไม่มีความรู้อย่างหมอยา ไม่รู้จักสมุนไพร ไม่รู้จักต้นไม้เพียงพอ เมื่อคัดลอกชื่อตัวยาข้างบนนี้ ก็ยอมเขียนไปได้เท่าที่ตนรู้ เมื่อไม่รู้จริง ก็เขียนไปตามที่ตนคิดได้จากความรู้ของตัว เช่น คนหนึ่งเขียนคัดลอกออกมาว่า “ลูกประคำ ดีควาย ราก ขี้ กาแดง” อีกคนหนึ่งคัดไปว่า “ลูกประคำ ดี ควายราก ขี้กาแดง”

แค่หากาแดงอย่างเดียว ก็แย่แล้ว อาจจะไม่ทันคนใช้ตายไปเสียก่อน ถึงจะตกลงตัดสินใจเอาอย่างใดอย่างหนึ่งให้ได้ครบตามนี้ พอให้คนไข้กิน ถึงว่าถ้าไม่ตาย ก็อาจจะปางตาย ไม่ต้องสามทีหรือหก แค่ออกทีเดียว ก็พอจะตายได้แล้ว

ที่จริงนั้น “ประคำดีควาย” เป็นต้นไม้อย่างหนึ่ง ก็เอา “ลูก” คือผลของมันมา “ขี้กาแดง” เป็นชื่อของไม้เถาชนิดหนึ่ง ก็เอา “ราก” ของไม้เถานี้มา นี่ก็ต้องการมีความรู้เป็นพื้นฐานอยู่ก่อน ดังนั้น การจะเขียนคัดลอกอะไร จึงต้องมีความรู้ หรือมีผู้รู้จริงมากำกับ หรือตรวจสอบให้แน่ใจ งานการสำคัญจึงไม่เอาแค่มีการเขียนคัดลอกมา แต่ต้องมีการกำกับหรือตรวจสอบให้แน่ชัด

โดยเฉพาะการรักษาพุทธพจน์จะต้องแม่นยำที่สุด ท่านจึงวางระบบไว้ ให้มีท่านที่รู้เชี่ยวชาญเป็นหัวหน้ารับผิดชอบเป็นขั้นตอน และการรักษาสืบต่อก็ใช้การสาธยายคือ สวดพร้อมกัน อันเป็นการรักษาไว้แม่นยำกับตัวของแต่ละคน และสวดตรวจสอบซึ่งกันและกันให้ถูกต้องลงตัวแม่นยำเป็นอย่างเดียวกันทุกเวลา

การที่ท่านถือนานสาธยายเป็นเรื่องสำคัญมาก ต้องเอาใจใส่และระวังอย่างยิ่งนั้น ก็เพราะว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เป็นหลักของพระศาสนานั้น ก็คือ ธรรมวินัย ที่พระองค์ได้ทรงแสดงไว้บัญญัติไว้ ซึ่งจะต้องคงอยู่เป็นพระศาสนาของมวลพุทธบริษัท

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว สิ่งที่เป็นตัวแทนของพระองค์ ก็คือสิ่งที่พระองค์ได้ทรงสั่งสอนไว้ เพราะฉะนั้น เมื่อจะปรินิพพาน พระพุทธเจ้าจึงไม่ได้ทรงตั้งใครเป็นหัวหน้า เป็นประธาน เป็นประมุขของคณะสงฆ์ สืบแทนพระองค์ แต่ตรัสว่า

“เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว ธรรม และวินัย ที่เราแสดงไว้ บัญญัติไว้ นั้นแหละ จะเป็นศาสนาของเขทั้งหมด”

(ที.ม.๑๐/๑๔๑/๑๗๘)

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสไว้เองอย่างนี้ ก็ยังเป็นเรื่องสำคัญ พระเถระสมัยนั้นจึงเอาใจใส่อย่างยิ่งในการที่จะรักษาพุทธพจน์ คือพระธรรมวินัย อันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ให้แม่นยำที่สุด พร้อมทั้งถือว่าการทำธรรมวินัยให้คลาดเคลื่อน เป็นเรื่องร้ายแรงมาก

ก่อนพระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระสงฆ์ก็เอาใจใส่ติดตามเก็บ คอยสาธยาย และรักษาพุทธพจน์อยู่แล้ว แต่ละองค์ใส่ใจสดับว่าพระพุทธเจ้าตรัสอะไรใหม่ๆ เพราะต้องใช้เป็นหลักในการศึกษาเล่าเรียน พิจารณาในธรรมวิชัย ทบทวน นำทาง ตรวจสอบการปฏิบัติของตน และแนะนำสั่งสอนผู้อื่น แต่เมื่อต่างคนต่างหมู่ต่างรักษา ก็ยังกระจัดกระจาย เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว จึงต้องชวนกัน รวมตัวกัน มาประชุมกัน เพื่อรวบรวมประมวลตั้งเป็นหลักไว้ให้ครบถ้วนบริบูรณ์เท่าที่จะทำได้ ดังที่เรียกว่าสังคายนา

“สังคายนา” แปลว่า การสวดพร้อมกัน คือ มาประชุมกัน เพื่อรวบรวมประมวล คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า นำมาทวนทวนกันในที่ประชุม และเมื่อตกลงกันแล้ว ก็สวดสาธยาย เป็นการยอมรับและวางไว้เป็นหลัก เรียกว่า **สังคายนา** หรือ **สังคีติ** (ในภาษาบาลี นิยมใช้ “สังคีติ” มากกว่า ซึ่งก็แปลว่าการสวดพร้อมกันนั่นแหละ)

การสวดพร้อมกันอย่างที่ว่ามานี้ ทำให้พุทธพจน์คงอยู่อย่างเดิมแน่นอน จะเปลี่ยนแปลง จะทำให้คลาดเคลื่อน ตกหล่น หรือเพิ่มเติมอะไร ไม่ได้ทั้งนั้น

ที่นี่ เพื่อให้รัดกุมมั่นใจยิ่งขึ้น ก็จัดเป็นคณะแบ่งงานกัน เช่นว่า พระเถระองค์นี้เป็นผู้ใหญ่ และมีลูกศิษย์มาก เชี่ยวชาญในส่วนของที่ตนนิกาย ก็ได้รับมอบหมายว่า ท่านเป็นผู้ชาญฉลาด ได้ศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้าในส่วนนี้มาชำซอง แดกฉาน อธิบายได้แม่นยำชัดเจน ก็ขอให้ท่านรับผิดชอบนำหมู่คณะของท่านในการทรงจำที่ตนนิกายนี้ไว้ ส่วนองค์นั้นชำซองในมัชฌิมนิกาย ก็ให้เป็นหัวหน้ารับผิดชอบมัชฌิมนิกาย ส่วนองค์นั้นชำนาญนิกายนั้น ก็รับผิดชอบส่วนนั้นต่อไป แล้วคณะของแต่ละท่านก็สวดสาธยายส่วนที่ตนรับผิดชอบนั้นๆ พร้อมกันอย่างนี้ เป็นประจำสม่ำเสมอต่อไป

เรื่องเป็นมาอย่างนี้ จนกระทั่งถึงประมาณ พ.ศ. ๔๕๐ ที่ลังกาทวีป (ปัจจุบันเรียกว่า “ศรีลังกา”) จึงมีการจารึกพุทธพจน์ลงเป็นลายลักษณ์อักษร ต่อจากนั้น การสวดรักษาพุทธพจน์ก็เป็นเรื่องเหมือนๆ หมดความจำเป็น ไม่ถือเป็นกิจจำเป็นอีก การสวดมนต์สาธยายคำสอนจึงค่อยๆ น้อยลงไป ก็มาเน้นกันในการรักษาคัมภีร์ ซึ่งเป็นเรื่องของลายลักษณ์อักษร

ขอให้สังเกตไว้ด้วยว่า การจารึกพุทธพจน์ลงเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งนั้น เป็นงานที่ท่านถือว่าจำเป็นต้องทำด้วยความจำใจ คือไม่ได้เต็มใจทำโดยมองเห็นว่าเป็นวิธีที่ดีขึ้นกว่าวิธีเดิมที่สาธยายกันมา แต่ท่านปรารภว่า ในสภาพชีวิตและสถานการณ์บ้านเมืองนับแต่เวลานั้นต่อไป จะหาบุคคลที่ชาญฉลาดเข้าใจของและใส่ใจในการศึกษาทรงจำพระธรรมวินัยได้ยากขึ้น จึงจำเป็นต้องหันไปพึ่งการจารึกเป็นตัวหนังสือ ซึ่งเป็นวิธีที่ดีลงไป

ในการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรนั้น ก็ต้องกำชับกันว่าจะคัดลอกอย่างไรไม่ให้ผิดพลาด มีคติที่ถึงกับถือมาว่า การได้จารึกพระธรรมอักษรหนึ่ง มีค่าเท่ากับได้สร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ในสมัยโบราณท่านให้ถือกันอย่างนั้น แสดงว่าท่านให้ความสำคัญมาก และถ้ามองในมุมกลับก็หมายความว่า ใครทำค่าจารึกพุทธพจน์ให้ผิดเพี้ยนเสียหายหนึ่งอักษร ก็เท่ากับทำลายพระพุทธรูปหนึ่งองค์ นี่ก็คือเป็นคำเตือนที่ทำให้ระมัดระวังตั้งใจในการรักษาพระธรรมวินัยอย่างยวดยิ่ง

ที่นี้ก็มาเน้นให้มองในแง่บวกว่า ใครสร้างพระธรรมหนึ่งอักษร เท่ากับสร้างพระพุทธรูปหนึ่งองค์ คือได้บุญมาก เดียวนี้น่าจะยกคตินี้ขึ้นมาเน้นมาอย่ามาปฏิบัติกันให้มาก เพราะในยุคนี้ คนหันไปสร้างพระพุทธรูปกันบางที่มากเกินไป ไม่ค่อยเอาใจใส่จนจะลืมสร้างพระธรรม ที่มีค่าอักษรหนึ่งเท่ากับสร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่ง

ต้องย้ำกันว่า พระธรรมนี้แหละคือตัวพุทธพจน์ที่เป็นพระศาสดาของชาวพุทธ พระพุทธเจ้าตรัสพระธรรมไว้ เรามีความรู้จากพระธรรมนั้นแล้ว จึงสร้างพระพุทธรูปได้ พระธรรมมาจากพระพุทธเจ้า แล้วจากพระธรรมจึงมีพระพุทธรูป และพระธรรมนั้นแหละเป็นตัวของจริงที่พระพุทธเจ้าให้เราเอามาใช้ เอามาปฏิบัติ

สวดมนต์ ได้เป็นทำวัตร

การสวดมนต์สาธยายธรรมนี้ เราได้รักษาสืบต่อกันมา จนเกิดมีประเพณีในการสวดมนต์ แม้ว่าในสมัยหลังนี้ ความหมายในเชิงรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้าจะลดน้อยลงไป เราก็เอามาใช้ในความหมายอื่น เช่นว่า ใช้การสวดมนต์ในความหมายว่าเป็นเครื่องสำรวมจิต หรือโน้มนำจิตเข้ามาสู่ความสงบ ช่วยให้เกิดสมาธิ หรือเป็นเครื่องนำศรัทธาปสาทะ

แต่ในประเพณีที่ว่านั้น ในแง่หนึ่งก็ยังมีความหมายเป็นการสาธยายคำสอนของพระพุทธเจ้าให้ประชาชนได้ฟัง เท่ากับว่า ในเวลาว่างงานพิธี ก็ให้มาฟังคำสอนของพระพุทธเจ้ากันด้วย ได้ฟังได้ทบทวนบางส่วนก็ยังดี โดยเป็นสิริมงคลพร้อมไปด้วย

แต่ในการสวดอย่างนี้ ส่วนสำคัญจะมุ่งไปในแง่เป็นเครื่องโน้มนำจิตใจ ให้เกิดศรัทธาปสาทะ ให้มีปิติ เกิดความอิ่มใจ ผ่อนคลาย น้อมไปสู่ความสงบ เป็นสมาธิง่ายขึ้น โดยอาจใช้เป็นส่วนนำสู่สมาธิ คือ ก่อนจะเจริญจิตภาวนา หรือจะนั่งสมาธิกัน ก็มาสวดมนต์กัน ให้ใจห่างความวุ่นวาย หายฟุ้งไปชิ้นหนึ่งก่อน

จิตของเราที่วุ่นวายกับเรื่องต่างๆ ถ้ามาถึง จะนั่งสมาธิทันที ใจนั้นยังคิดครุ่นวุ่นวายในเรื่องที่ติดค้างมาจากข้างนอก เรื่องที่ผ่านพบมา จากที่ทำงานบ้าง จากถนนหนทางบ้าง จากการพูดจากับคนนั้นคนนี้บ้าง ยังคาใจ จิตยังฟุ้ง ก็ตัดตอนเสียด้วยการสวดมนต์นี้แหละ เปลี่ยนบรรยากาศใหม่ พอเข้ามาในที่ที่นิ่งกันพร้อมเพรียงสงบเบา เรียบกาย เจียบวาจา โน้มจิตเข้ามาอยู่กับคำสวดที่เป็นพุทธพจน์ หรือคำบาลีที่ท่านร้อยกรองไว้อย่างดี จิตมาสัมผัสกับความงดงามของถ้อยคำ คล้อยไปตามจังหวะทำนองที่สละสลวยรื่น ได้ชื่นจิตชื่นใจ พาให้จิตใจนั้นผ่อนคลายสงบสบาย จึงเป็นวิธีปฏิบัติเบื้องต้นของการที่จะเจริญสมาธิ

ที่นี่ การสวดมนต์สาธยายธรรมนั้น ในแง่ที่ปฏิบัติกันมาเป็นกิจกรรมร่วมกัน ก็เลยมีความหมายในเชิงว่าเป็นกิจกรรมของหมู่คณะหรือของชุมชนด้วย คือกลายเป็นโอกาสที่จะได้มาพบปะพร้อมเพรียงกัน ซึ่งควรทำให้เป็นประจำสม่ำเสมอ ก็เลยเกิดเป็นวัตรขึ้นมา

วัตร คือข้อปฏิบัติประจำ หรือหน้าที่ ในที่นี้ก็คือเป็นกิจหรือหน้าที่ประจำวัน ต่อมาการประชุมพร้อมกันสวดมนต์ ก็จึงกลายเป็นกิจวัตร มีการทำวัตรเช้า ทำวัตรค่ำ หมายความว่า มาปฏิบัติกิจพิธีหรือทำกิจกรรมของส่วนรวมประจำวัน ในภาคเช้า และภาคค่ำ โดยมีการสวดมนต์นี้ เรียกว่า “ทำวัตร”

ดังที่กล่าวแล้ว วัตร แปลว่ากิจประจำ หรือข้อปฏิบัติประจำ เมื่อการสวดมนต์ด้วยกันกลายเป็นวัตร ก็เป็นโอกาสให้พระภิกษุสามเณรได้มาประชุมพร้อมกัน เพราะพระสงฆ์อยู่ในวัดเดียวกัน ก็ควรมีโอกาสได้มาพบปะพร้อมกัน ตามหลักที่ว่าประชุมกันสม่ำเสมอ หรือมาพบรักพร้อมกันเนื่องนิยต์ ในบางวัดที่ไม่ได้ฉันภัตพร้อมกัน แต่ก็มาสวดมนต์พร้อมกัน โดยมีสัญญาณัติระฆังว่า เอาละนะ มาพร้อมกันสักที ในวันหนึ่งก็ได้พบกัน ๒ ครั้ง เช้า-ค่ำ

เมื่อพระเณรมาพร้อมกัน นอกจากสวดมนต์แล้ว ก็เกิดเป็นโอกาสที่ว่า ประธานคือเจ้าอาวาส มีเรื่องอะไรจะบอก จะแจ้งข่าว จะเล่าความเป็นไปของหมู่คณะ ก็จะได้บอกกล่าวเล่าแจ้งในตอนนี้เลย และถ้ามีอะไรเกิดขึ้นเป็นไปในวัด ที่ควรจะแก้ไขปรับปรุง หรือจัดดำเนินการ ก็จะได้ยกขึ้นมาปรึกษาหารือ ตลอดจนมอบหมายกัน หรือว่าถ้ามีเรื่องอะไรเกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติเกิดขึ้นในวัด ที่จะเป็นความเสื่อมเสีย หรือไม่เหมาะสมหรือไม่ควร ก็จะได้แนะนำสั่งสอน ให้ความรู้ความเข้าใจ บอกหลักบอกวิธีปฏิบัติต่อไป

นอกจากเรื่องราวต่างๆ ไปแล้ว ก็ควรมีส่วนที่เป็นสาระเชิงลึกอยู่ในรายการด้วย เช่น อธิบายธรรมวันละข้อ แสดงหลักธรรมสำหรับแก้ปัญหาเด่น หรือสำหรับปฏิบัติต่อเหตุการณ์ความเป็นไปในสังคม อย่างน้อยก็อาจจะเล่าชาดกให้ฟัง แล้วก็เปิดโอกาสที่จะสอนจะฝึกปฏิบัติกรรมฐานด้วย มากหรือน้อย ตามแต่จะพิจารณาจัดให้เหมาะสม

รวมแล้ว อย่างที่ว่ามานี้ ก็เป็นโอกาส เป็นเวลาที่จะมีกิจกรรมของหมู่คณะ เป็นเครื่องสร้างความสามัคคี ทำให้เกิดมีความคุ้นเคยสนิทสนมของพระที่อยู่ร่วมกัน เป็นเรื่องของกิจกรรมทางสังคม ซึ่งมีความหมายหลายอย่าง

แต่นอกจากในหมู่พระเองแล้ว ญาติโยมก็อาจจะมาร่วมด้วย ประชาชนจะมีโอกาสได้รับผลอย่างเดียวกับที่พระได้รับดังว่ามานั้น ทั้งในแง่ของการได้มาพบปะมีกิจกรรมร่วมกัน ได้มาใกล้ชิดกับพระสงฆ์ ได้มาร่วมสวดมนต์ ได้ทำจิตให้สงบ เป็นฐานเป็นบาท เป็นเครื่องเตรียมจิตให้พร้อมเพื่อสมาธิ แล้วก็นั่งสมาธิกันบ้าง มากหรือน้อย ก็แล้วแต่จะจัดกัน เป็นอันว่าได้ประโยชน์แก่บรรดาพุทธบริษัททั้งหมด

บทสวดมนต์ รู้จักไว้ แค่อ่านได้ใจใน ๓ ประเภท

ที่นี้ก็พูดถึงเรื่องบทสวดมนต์ คือ ถ้อยคำข้อความที่นำมาสวดเป็นมนต์ หรือคำความอันถือเป็นมนต์ ที่นำมาสวด บทสวดมนต์โดยทั่วไปที่รู้จักและใช้กันในปัจจุบันนี้ จำแนกได้ ๓ ประเภท คือ

๑. บทสวดที่สืบมาแต่เดิม คือ พระพุทธพจน์ คำสอนของพระพุทธเจ้า และเรื่องราวคำกล่าวที่รักษาไว้ในพระไตรปิฎก เมื่อสิ้นยุคของการรักษาพระธรรมวินัยไว้โดย “มุขปาฐะ” คือโดยทรงจำด้วยการสาธยายและบอกเล่าด้วยปากเปล่า แล้ว ความคุ้นชินและพอใจในการสาธยายด้วยการสวดเป็นทำนองก็ยังมีต่อมา เมื่อไม่ต้องสวดหรือสาธยายทั้งหมดอย่างแต่ก่อน ก็คงเหลืออยู่เฉพาะบทที่นิยม หรือคัดเลือกพระสูตร เลือกบทธรรมคำสอนที่เห็นว่าน่ารู้จำหรือเข้ากับแนวทางของประโยชน์ที่ประสงค์ไว้สวดเป็นประจำ อย่างที่เรายังมีมงคลสูตร รตนสูตร กรณียเมตตสูตร เป็นต้น

แล้วต่อมาก็ประมวลจัดบทสวดเหล่านี้ ให้เป็นแบบเป็นระบบ คำสอนหรือพระสูตรบางบท ยาวมาก บางทีก็นำมาเรียบเรียงใหม่ให้สั้นลงเหมือนย่อความไว้ ดังที่ได้รวบรวมกันไว้เป็นบทสวดมนต์เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน ตลอดจนสวดมนต์ฉบับหลวง

๒. บทสวดสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย คือ สรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้า คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ เช่นบทที่คุ้นกันมากกว่า “อิติปิ โส ...”

บทสวดมนต์ที่จัดไว้สำหรับการทำวัตรเช้า ทำวัตรค่ำ โดยตรง อย่างที่รู้จักกันอยู่ ดังที่สวดกันอยู่ทั่วเมืองไทยเวลานี้ว่า “โย โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธ...” นั้น เป็นบทสวดประเภทสรรเสริญพุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ ซึ่งท่านนำถ้อยความในพระไตรปิฎกมาตั้งเป็นแกน แล้วจัดเรียบเรียงขึ้นใหม่ เพื่อให้เหมาะกับโอกาสสำหรับกิจนี้โดยเฉพาะ

บทสวดประเภทสรรเสริญคุณพระรัตนตรัยอย่างนี้มีมากพอสมควร เป็นเครื่องน้อมจิตเข้าสู่พระพุทธคุณ เป็นต้น นำเอาพุทธคุณเป็นต้นนั้นมาเป็นอนุสติ เมื่อระลึกถึงพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ก็น้อมจิตไปสู่ความดีงาม สู่การสนใจใฝ่ศึกษาปฏิบัติธรรมกว้างลึกขยายออกไป หรือแม้แต่จะใช้เป็นเครื่องระลึกในการเจริญสมาธิ ก็ได้

๓. ส่วนบทสวดประเภทที่ ๓ ได้แก่คำอวยชัยให้พร หรือการตั้งจิตมีเมตตาปรารถนาดีให้เขามีความสุขความเจริญ หรือให้ประสบโชคชัยสวัสดิ์ ก็เป็นการเจริญกุศลธรรม ให้จิตก้าวไปในพรหมวิหาร อันโน้มน้อมต่อไปสู่สังคหธรรม และสามัคคีธรรม ที่จะนำมาซึ่งความอยู่ดีมีสุขด้วยกันในสังคม

บทสวดประเภทนี้ มักเป็นบทประพันธ์ที่เรียบเรียงขึ้นภายหลังในยุคสมัยต่างๆ อย่างเช่นบทหนึ่งที่เราสวดกันมากที่สุดว่า “ภวตุ สพุพมฺภุคฺฉิ รุกฺขณฺตุ สพุพเพวตา...” นี้ เวลาถึงงานพิธีอะไรๆ ก็สวดกันแทบทุกครั้งเลย บทนี้เป็นตัวอย่างของคำสวดที่เกิดภายหลัง ไม่มีในพระไตรปิฎก

แล้วก็น่าสังเกตไว้ด้วยว่า ตอนหลังๆ นี้ นอกเหนือจากบทสวดอวยชัยให้พร หรือตั้งจิตปรารถนาดีแล้ว ชักจะมีคำสวดที่เลยไปในทางที่คล้ายๆ หรือใกล้ๆ เกือบจะเป็นคำอ้อนวอนไปเสีย บทสวดประเภทนี้เกิดขึ้นมาภายหลังเมื่อปล่อยเพลินๆ ไป ก็แต่งกันขึ้นมาๆ

ก็เป็นอันว่าครบแล้ว ๓ ประเภท ขอบทวนว่า **หนึ่ง** ประเภทพระพุทธพจน์ และคำสอนธรรม ส่วนมากมาจากพระไตรปิฎก **สอง** ประเภทคำสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย ซึ่งน้อมนำเชื่อมต่อการเข้าสู่การศึกษาปฏิบัติธรรม แล้วก็ **สาม** จำพวกคำอวยชัยให้พร ที่เป็นการเจริญเมตตาธรรม นำให้เพิ่มพูนกุศลได้ แต่ควรระวังไว้บ้าง โดยรู้เข้าใจเท่าทันว่า ส่วนมากเกิดขึ้นภายหลัง พระอาจารย์ภายหลังเรียบเรียงจนขึ้น

ถ้าเป็นบทสวดประเภทพุทฺธพจน์ หรือข้อความจากพระไตรปิฎก โดยมากก็จะพูดถึงเรื่องการประพฤติปฏิบัติดีงาม อันเป็นเรื่องของคำสอน ซึ่งก็อาจจะบอกด้วยว่า การประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น จะทำให้เกิดผลดีอย่างนั้นๆ ซึ่งเป็นเรื่องของผลดีที่เกิดจากการฝึกหัดปฏิบัติตาม เป็นเรื่องของพระพุทฺธศาสนาโดยตรง

แต่จำพวกบทสวดอวยชัยให้พรนั้น เป็นการตั้งจิตปรารถนาดีต่อกัน ซึ่งก็เป็นไปตามหลักพระศาสนา ที่สอนให้แสดงความปรารถนาดี ตั้งจิตเมตตาต่อกัน ต่อมวลชาวโลก ทั้งทั้งสรรพสัตว์ อันนี้ก็ดีแล้ว ใช้ได้ แต่อาจจะต้องระวังไว้บ้างว่า ถ้าไม่เตือน ไม่คุมกันไว้ บางทีก็จะเผลอไปได้ จะไปเฉียดๆ เข้ากับศาสนาโบราณบางพวก เดี่ยวจะใกล้หรือจะกลายเป็นลัทธิให้ว่อนเอาแต่อันเอาแต่ขอไปเสีย เอาละ นี่แค่เป็นความรู้ทั่วๆ ไป

หนังสือสวดมนต์ของวัด จัดไว้เพื่อใช้ฝึกและทบทวน

ที่นี้ก็มาพูดถึงหนังสือสวดมนต์ของวัดญาณเวศกวัน อันนี้ไม่มีอะไรมาความสำคัญอยู่ที่ว่าเป็นหนังสือสวดมนต์ ส่วนที่ว่าเป็นของวัดญาณเวศกวัน ก็เพียงบอกให้รู้ว่าเป็นฉบับที่เลือกคัดจัดเรียงลำดับไว้สำหรับใช้สวดและใช้ฝึกสวด เพื่อความสะดวกและเป็นระเบียบที่วัดญาณเวศกวัน เท่านั้นเอง คือสำคัญที่เป็นหนังสือสวดมนต์ ไม่ใช่สำคัญที่วัดญาณเวศกวัน ถ้าวัดญาณเวศกวันจัดแล้ว ช่วยให้การสวดมนต์ได้ผลดี ก็ใช้ได้

หนังสือสวดมนต์ที่ใช้ประจำของเราได้ จัดกลุ่มและเรียงลำดับให้เป็นบทสวดประจำวัน ดังได้บอกข้างบนแล้ว ขอให้เข้าใจว่า บทสวดประจำวันนี้ จัดขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในสำนัก ไม่ใช่ว่าเขาสวดประจำวันกันอย่างนี้ทั่วไปทั้งหมด

หมายความว่า บทสวดมีมากมาย ที่นี้ บางบทนั้นพระสงฆ์ไทยเราใช้สวดกันอยู่เป็นประจำ ที่วัดเราก็ควรจะทบทวนไว้ให้แม่นยำให้คล่อง และอีกด้านหนึ่ง บางบทไม่ค่อยได้ใช้ ก็ควรจะจำไว้ให้ได้ด้วย เผื่อไปในงานที่มีการสวดขึ้นมา ก็จะได้ไม่ติดขัด

เมื่อบทสวดมีมากมาย จะสวดให้หมดในวันเดียว ก็ไม่ไหว ทำอย่างไรดี ในวัดเก่าๆ ที่สวดมนต์กันมากมายสืบมายาวนาน ท่านก็หาหลักมาจัดของท่านให้ลงตัวไปได้ตามสมควร ที่นี้ สำหรับของเรา เราก็จัดให้เข้ากับเหตุผลและวัตถุประสงค์ที่มองเห็น เมื่อนับเวลาเป็นสัปดาห์ มี ๗ วัน ก็มาจัดกันเป็น ๗ วันนี่ เอาบทสวดมนต์ที่จำได้แล้วมาทบทวนกันบ้าง เอาบทที่ไม่คุ้นมาจัดกลุ่มไว้ให้มีโอกาสสวดบ่อยๆ จะได้จำให้แม่นยำ

การสวดบทสวดมนต์ประจำวันนั้น ก็เหมือนเป็นประเพณีที่ทำกันมาหลังทำวัตรเช้า ซึ่งมีเวลาเปิดว่างเป็นช่วงยาว ไม่เหมือนทำวัตรเช้าที่มีเวลาจำเพาะกระชั้นกับกิจอื่นๆ

ย้อนหลังไปคูเวเวลานั้น วัดญาณเวศกวันเพิ่งเกิดขึ้นมาใหม่ๆ ตอนนั้น พระมีไม่กี่องค์ พระที่มาเริ่มต้น ก็เป็นพระเก่าซึ่งสวดบทสวดมนต์ต่างๆ ได้มากมาก่อนแล้ว ก็เอาข้อนี้มาเป็นหลักในการจัดด้วย

ตกลงก็จัดกันว่า **วันอาทิตย์** และ **วันจันทร์** ใช้สำหรับบทสวดในงานมงคลทั่วไป ซึ่งเป็นบทสวดที่ใช้มาก และมีปริมาณมาก จึงต้องใช้ถึง ๒ วัน

ทีนี้ก็แบ่งว่า วันอาทิตย์นี้สำหรับบทสวดที่ใช้มากที่สุด สวดกันเป็นประจำเลย อย่างเช่น มงคลสูตร แต่ตอนนั้นเป็นระยะแรกๆ ก็อย่างที่ว่าแล้ว มีพระน้อยองค์ ซึ่งเป็นพระเก่าๆ ทั้งนั้น เมื่อบทสวดมีเยอะ หลายบทที่ใช้กันประจำบ่อยมาก สวดคล่องอยู่แล้ว ก็ตัดออกเสียบ้าง เพราะฉะนั้น บทสวดวันอาทิตย์นี้ ที่จริงไม่ครบ บทสวดที่ใช้ประจำยังมีอีก แต่เพราะเห็นว่าพระที่สวด เป็นพระเก่า หลายบทนั้นคล่องกันเหลือเกิน ไม่จำเป็นต้องมาสวดอีก ก็เลยไม่เอามาใส่ เพราะฉะนั้น เรื่องก็จึงยังค้างอยู่ว่าบทสวดเหล่านี้ไม่ครบ อันนี้เป็นเรื่องความเป็นมาของสำนัก ซึ่งเน้นบทที่ใช้บ่อยหน่อย ขอให้รู้ทันไว้

ต่อไป สำหรับวันจันทร์ ก็สวดบทที่อยู่ในประเภทเดียวกับวันอาทิตย์นั่นแหละ คือบทที่ใช้ในงานมงคล แต่เป็นบทที่ใช้บ่อยลงมาน้อย หรือน้อยกว่า

ต่อจากนั้น สำหรับ **วันอังคาร** เป็นบทสวดพิเศษ เช่น บทสวดงานมงคลในพระราชพิธี ในวัง ก็อยู่ในประเภทเดียวกับสองวันก่อนนั่นเอง แต่วางใจเฉพาะในวัง ข้างนอกไม่ใช่ เช่นบท “อรหํ สมมาสมพุทโธ โลกานํ อนุกมฺปิโก...” และบท “ยํ ยํ เทวมนุสฺสานํ...”

แต่ที่นี้ บทสวดพิเศษเฉพาะในพระราชพิธีนี้มีน้อย เวลาเหลือ ก็เลยเพิ่มบทที่นำเอาใจใส่พิเศษเข้ามา คือบท “ปัพพชิตตภิกขุปัจจเวกขณํ” ข้อที่บรรพชิตควรพิจารณาเรื่อยๆ ๑๐ ประการ ซึ่งเป็นของเหมาะสำหรับพระสงฆ์ เพราะเป็นข้อพิจารณาชีวิตของตนเอง ไว้เตือนใจในการเป็นอยู่และการประพฤติปฏิบัติ ในบางวัดท่านสวดเป็นประจำทุกวันเลย ที่นี้เราเอามาแทรกไว้ในวันอังคาร จัดเป็นบทสวดพิเศษด้วย

ต่อไปก็จะเพิ่มอีก ที่คิดไว้นั้น จะเพิ่มอีกเยอะ เช่น บทสวดเกี่ยวกับสังคหวัตถุ ซึ่งก็เป็นบทสวดพิเศษ ซึ่งทั่วไปเขาไม่ได้สวดกัน

ต่อไป **วันพุธ** ก็เปลี่ยนมาเป็นงานอวมงคล ในวันพุธ จึงเป็นบทสวดสำหรับงานศพ งานระลึกถึงและอุทิศกุศลแก่ผู้ล่วงลับ เช่น บทสวดมาติกา บทสวดอภิธรรม ๗ คัมภีร์ แต่เราไม่ต้องไปถืออะไร

ที่จริง การที่ท่านเลือกเอาบทพระอภิธรรมไปใช้สวดในงานศพนี้ เพราะต้องการหลักธรรมคำสอนที่สำคัญสูงส่ง เพราะว่างานศพนี้นับเริ่มที่งานศพบิดามารดา และสำหรับคนที่จัดงานศพนั้น ที่สำคัญที่สุดก็คือจัดงานศพเพื่ออุทิศกุศลแก่บิดามารดา ซึ่งเป็นยอดของผู้มีพระคุณ จึงต้องจัดให้ดีที่สุด

โบราณถือกันว่า พระอภิธรรมนี้เป็นคำสอนที่ยอดสุด นี่ว่าตามที่โบราณถือกันมา จึงเหมาะสำหรับใช้ตอบแทนคุณบิดามารดา ดังที่ว่า เวลาสร้างคัมภีร์ ก็นิยมสร้างพระอภิธรรมนี้เป็นเครื่องตอบแทนคุณบิดามารดา เพราะฉะนั้น เวลาในงานศพ ก็สวดคัมภีร์หรือบทสวดที่ถือว่าเยี่ยมยอด คืออภิธรรมนี้

นอกจากนั้น อีกแง่หนึ่ง อภิธรรมก็เป็นธรรมกว้างๆ ที่ท่านประมวลไว้อย่างครอบคลุม ว่าด้วยเรื่องของธรรมชาติล้วนๆ สำหรับไว้มองหรือพิจารณาความจริงของธรรมชาติ อันรวมทั้งชีวิตด้วย

เป็นอันว่าได้ทั้งสองแง่ ทั้งแง่ตอบแทนพระคุณ กับทั้งในแง่เป็นเวลาที่จะได้มาสดับฟังเพื่อทบทวนพิจารณาหลักธรรมที่แสดงสัจจะ คือความจริงของธรรมชาติและชีวิต

ต่อไป **วันพฤหัสบดี** ก็ต่อเนื่องมา คือยังเป็นบทสวดที่ใช้ในงานศพ หรืองานอวมงคล ที่ว่าต่อเนื่องมา คือ บทสวดวันพุธ ได้แก่พระอภิธรรมนั้น ใช้ในวัฏพิธีโดยมุ่งไปที่ศพ หรือผู้ที่ล่วงลับจากไป เช่น สวดมาติกา และสวดพระอภิธรรมตอนกลางคืน อะไรอย่างนี้ แต่ที่นี้สืบเนื่องจากนั้น ก็จะมีการสวดพระพุทธรมณต์สำหรับงานอวมงคล ที่เข้าคู่กับการเจริญพระพุทธรมณต์สำหรับงานมงคล

ถึงตอนนี้ งานพิธีจะมุ่งไปที่การทำบุญของตัวเจ้าภาพ คือคนที่ยังอยู่ นอกจากให้คนที่ยังอยู่ทำบุญโดยอุทิศแก่ผู้ที่จากไปแล้ว บทสวดต่างๆ ก็จะเป็นคำสอนคำเตือนใจแก่ผู้อยู่ ในการปฏิบัติต่อชีวิตของตน เป็นต้น

ที่ว่าเข้าคู่กัน ก็โดยเทียบเคียง ดังที่ว่า ในงานมงคล มีการเจริญพระพุทธรมณต์ ฉันทเพล แล้วในงานอวมงคล ก็มีการสวดพระพุทธรมณต์ ฉันทเพล ถึงตรงนี้ก็เลยมีบทสวดอีกชุดหนึ่ง คือบทสวดพระพุทธรมณต์สำหรับงานอวมงคล และชุดนี้ก็จัดมาไว้ในวันพฤหัสบดี

ใครขอศึกษา ก็ลองไปตรวจสอบเทียบกันดู บทสวดสำหรับเจริญพระพุทธรมณต์ในงานมงคล ที่จัดไว้สำหรับวันอาทิตย์นั้น เช่น มงคลสูตร สอนหลักการเป็นอยู่ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ให้มีความสุขความเจริญ ตั้งแต่ว่าไม่คบพาล แต่คบบัณฑิต บุคคลที่ควรบูชา หาความรู้ให้มาก เอาใจใส่ดูแลพ่อแม่ เลี้ยงดูบุตรภรรยา ทำงานให้เสร็จจริงจังเรียบร้อย ฯลฯ

แต่บทสวดสำหรับสวดพระพุทธมนต์ในงานอวมงคล ที่จัดไว้สำหรับวันพฤหัสบดีนี้ เช่นบท “ยถาปิ เสลา...” มาอีกแนวหนึ่ง คือ เตือนใจให้ระลึกถึงความจริงของชีวิต ที่มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดา บอกว่าเปรียบเหมือนภูเขาหิน สูงใหญ่ กลิ้งมาจากทิศทั้งสี่ บดขยี้สรรพสัตว์ ไม่มีทางลดหนี่ที่จะรอดไปได้ ฉันทิ ความแก่ และความตาย กับบดขยี้ผู้คนสัตว์ทั้งหลาย ฉันทัน เพราะฉะนั้น ควรจะมีศรัทธามั่นในพระรัตนตรัย ทำความถูกต้องให้ชีวิตนี้ได้ประโยชน์ โดยประพตติธรรม ทั้งด้วยกาย วาจา และจิตใจ

แล้วก็มีบทสวดอื่นๆ ที่แนะนำตักเตือนในการปฏิบัติต่อชีวิตแง่ต่างๆ เช่นว่า คนใดเจริญธรรม ๕ ประการ มี ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ก็เรียกว่ามีชีวิตไม่ว่างเปล่า เท่ากับบอกว่า คนที่ตายไปแล้ว ถ้าได้มีธรรมเหล่านี้ ก็เป็นชีวิตที่มีค่า และให้เราทั้งหลาย ประพตติปฏิบัติเจริญธรรมเหล่านี้ ต่อไปเราก็ต้องตายเหมือนกัน จะได้มีชีวิตที่ไม่ว่างเปล่า เกิดมาไม่เป็นโมฆะ อะไรอย่างนี้

รวมแล้วก็เป็นบทสวดเตือนใจ ให้รู้เท่าทันความจริงของชีวิต ให้ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ให้สร้างสรรค์คุณงามความดี ให้บำเพ็ญคุณประโยชน์ อะไรๆ ในทำนองนี้ นี่เป็นบทสวดที่จัดไว้บทพวกกันและทำให้ مطمئنในวันพฤหัสบดี ใช้สำหรับสวดพระพุทธมนต์ในงานอวมงคล โดยปรกติจะสวดมนต์ในชุดนี้จบแล้ว ก็นิมนต์ฉันเพลต่อ

ต่อไป **วันศุกร์** จัดไว้เป็นที่รวมของบทสวดอนุโมทนา รวมทั้งอวยชัยให้พร คือ ในงานพิธีต่างๆ หลังจากพระสวดมนต์ และฉันเสร็จแล้ว ก็จะมีการอนุโมทนา ไม่ว่าจะในงานมงคล หรือในงานอวมงคล เราก็เอาบทสวดอนุโมทนาไปรวมอยู่ด้วยกันในวันศุกร์ จะเห็นว่ามีหลายบท แต่ที่จริงยังไม่หมด เอาไว้เท่าที่ควรจะใช้ก่อน เพราะว่ามากมายแล้ว แต่ต่อไปข้างหน้า อาจต้องพิจารณากันอีก อย่างตอนนี้ ที่นี้เป็นวัดโดยสมบูรณ์แล้ว และมีพระมากขึ้นๆ มีโยมเกี่ยวข้องมากขึ้นๆ ในวันหนึ่ง อาจจะต้องใส่ให้เต็มให้ครบ

ถึงตรงนี้ บทสวดที่ใช้ประจำทั่วไปครบพอแล้ว แต่ยังเหลือ **วันเสาร์** อยู่อีกวันหนึ่ง ก็เลยเป็นโอกาสสำหรับบทสวดพิเศษขนาดใหญ่ แต่บทสวดพิเศษขนาดใหญ่ก็มีหลายบท ในที่นี้ ได้ตกลงเลือกเอาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร สำหรับสวดในวันเสาร์ บทเดียวก็พอแล้ว เพราะเป็นบทที่ยาวมาก

ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ นิยมให้สวดในงานวันเกิดใหญ่ๆ ซึ่งเป็นงานมงคลที่สำคัญ โดยแทรกเสริมเข้าไปนำหน้าบทสวดชุดที่ได้จัดไว้สำหรับวันอาทิตย์ อย่างที่ว่าแล้ว บทสวดวันอาทิตย์ใช้เจริญพุทธมนต์ในงานมงคล ซึ่งรวมทั้งวันเกิดอยู่แล้ว แต่มีพิเศษว่าสำหรับงานวันเกิดใหญ่ๆ นิยมสวดธัมมจักกัปปวัตตนสูตรเพิ่มเข้าไปด้วย

ความจริง ในงานศพก็มีบทสวดใหญ่ๆ เช่นนิยมนกันมาว่า ทำบุญ ๗ วันให้สวดบทนี้เพิ่มเข้ามาด้วย ทำบุญ ๕๐ วัน เพิ่มบทนี้ ทำบุญ ๑๐๐ วัน เพิ่มบทนี้ แต่มาถึงปัจจุบันตอนนี้ คงเป็นเพราะยากจะหาพระที่สวดบทใหญ่ๆ ซึ่งนานที่จะมีโอกาสใช้ ก็เลยสวดบทพิเศษกันแค่ธัมมนิยามสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่สำคัญ แต่ค่อนข้างสั้น ที่จริง ยังมี อาทิตตปริยายสูตร และอนัตตลักขณสูตร ซึ่งยาวมากหน่อย ซึ่งเดี๋ยวนี้แทบจะไม่มีการสวดแล้ว ก็สวด ธัมมนิยามสูตร ที่มีอยู่แล้วในชุดของวันพฤหัสบดี เป็นพื้น

ขอแทรกแง่ศึกษาหน่อยว่า การที่มีประเพณีนิยมให้สวดพระสูตรใหญ่ๆ ที่ยาวมากๆ ในงานพิธีที่สำคัญ ดังเช่น ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร อาทิตตปริยายสูตร และอนัตตลักขณสูตร นั้น เหตุผลอย่างหนึ่งนอกเหนือจากเรื่องของงานบุญเองแล้ว น่าจะเป็นทำนองอุปมาวิธีของพระเถระแต่โบราณว่า ในกาลยาวไกลห่างจากท่านไปข้างหน้า ถึงแม้การศึกษา การทรงจำและสาธยายพุทธพจน์จะเสื่อมลงไป สารจะจางหาย แม้จะเหลือแต่รูปแบบจำพวกพิธีกรรม ประเพณีการสวดมนต์ที่ท่านนำทางวางไว้ จะเป็นเหมือนเครื่องบังคับให้พุทธบริษัทยังต้องเอาใจใส่ทรงจำพุทธพจน์ที่สำคัญๆ เอาไว้ (แม้ถึงว่าในขั้นที่ทรุดลงไปมากแล้ว จะสวดได้ แต่หารู้ความหมายแต่อย่างใดไม่) นี่ก็เท่ากับผูกสาระให้พ่วงติดไปกับรูปแบบสืบต่อไป

เป็นอันว่า ได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องบทสวดในหนังสือสวดมนต์ที่เรานำมาสวดกันประจำวัน ในตอนว่าด้วยบทสวดมนต์ต่อท้ายทำวัตรค่ำ นับว่าเป็นเรื่องของชีวิตประจำวันส่วนหนึ่ง จึงเอามาเล่าถวายให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับสิ่งที่เราเกี่ยวข้องประจำวัน เพราะมิฉะนั้น เดียวผ่านเวลาไปแล้ว ได้แต่สวดจบกันไป โดยไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร แล้วก็ไม่ได้เข้าใจสิ่งที่ตนทำ

ตอนนี้ ถ้าสงสัยอะไร ก็นิมนต์ถามให้รู้กันไป นี่เป็นตัวอย่างของการบอกสิ่งที่เราเกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน แต่บางทีมีบางอย่างที่ผมไม่ทันนึก ท่านก็เก็บหรือยกมาถาม

ตอบเรื่องสวดมนต์แล้วแต่ถาม (ตัดออกไปบ้าง เพราะไม่ได้ยินคำถาม)

ป/จว: [การชุมนุมเทวดา – จับความ ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

พระพรหมคุณาภรณ์: อ้อ เมื่อจะเจริญพุทธมนต์ ในงานมงคล จะมีการชุมนุมเทวดา อันนี้อยู่ในรายการของบทสวดวันอาทิตย์ และวันจันทร์ แม้ในวันอังคารที่เป็นบทสวดพิเศษในวัง ก็ยังอยู่ในงานมงคล ก็มีการชุมนุมเทวดาด้วย

แต่บทสวดของวันพุธ และวันพฤหัสบดี ไม่ต้องการชุมนุมเทวดา เพราะเป็นงานอวมงคล ส่วนในวันศุกร์นั้นเป็นบทสวดอนุโมทนา ซึ่งเนื่องอยู่กับงานมงคลเป็นส่วนมาก ก็เลยเอาชุมนุมเทวดารวมไว้ด้วย ถึงแม้จะมีบทสวดอนุโมทนาในงานอวมงคลอยู่ด้วย ก็แทรกอยู่นิดเดียว คือบท “อทาสิ เม...” ต่อจากนั้นก็ไปวันเสาร์ ซึ่งมีรัชมัจจุกับปวัตตนสูตร อันนี้ก็เป็นบทสวดในการเจริญพระพุทธรูปมนต์ ที่ว่านิยมสำหรับวันเกิดใหญ่ๆ ก็อยู่ในงานมงคลเหมือนกัน จึงมีการชุมนุมเทวดาด้วย

ชุมนุมเทวดานั้น เคยอธิบายแล้วนะ ว่าเป็นการให้โอกาสแก่เทวดา โดยเชิญชวนเทวดามาฟังธรรมของพระพุทธเจ้าด้วย เทวดาจะได้เอาธรรมไปประพฤติปฏิบัติ ชัดเกลากิเลสของท่านเอง เป็นการพัฒนาชีวิตของท่านให้ดีขึ้น

ปจฺวา: [บทสวดชุมนุมเทวดา และบทสวดอื่นที่นิยมกัน – จับความ ไม่สามารถได้ย่นคำถาม]

พระพรหมคุณาภรณ์: การชุมนุมเทวดานั้นทำกันมาเป็นประเพณี บทสวดชุมนุมเทวดาก็เป็นของแต่งขึ้นภายหลัง เป็นของยุคหลังพุทธกาลคงจะนานมาก เวลานี้ ที่ปฏิบัติกันมาเป็นประเพณี ก็มีความซับซ้อนอยู่บ้าง คือในวัชรบทที่มีอยู่นั้น มีการสวดมากสวดน้อยไม่เท่ากัน ตามความพิเศษของงานพิธีที่ใช้ สำหรับพระใหม่และคนทั่วไปยังไม่ควรพูดตอนนี้ เดี่ยวจะสับสน เอาแค่ตามที่ใช้กันทั่วไปก่อน (ถ้าต้องการทราบ ก็ดูได้ใน *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*)

บทสวดมนต์ และคาถาศักดิ์สิทธิ์ที่นิยมกันมากมาย เป็นของแต่งในยุคหลังๆ ห่างพุทธกาลนาน แต่มักยากที่จะบอกได้ว่าใครแต่งขึ้น เมื่อไร ได้แค่พอจะสันนิษฐานได้บ้าง ไม่ได้บ้าง เพราะไม่มีระบบการตรวจสอบและรักษาอย่างคัมภีร์ โดยเฉพาะพระไตรปิฎก

คาถาชินบัญชรที่ท่านถามถึงนั้น แม้จะแต่งไว้นานแล้ว และอาจจะเคยนิยมกันมาแล้วในอดีต แต่ก็เจียบๆ ไปนานแล้ว เพิ่งจะเด่นขึ้นมาใหม่ไม่นานนี้เอง ตอนแรก กล่าวขานกันในเชิงที่คล้ายๆ ว่ามาค้นพบกันใหม่ หลังจากเลือนรางไปนาน แถมมีการเข้าใจกันว่าเป็นของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) วัดระฆังฯ แต่ต่อมาปรากฏว่า มีการไปเจอเข้าที่หลังว่า ในลังกา (ปัจจุบันเป็นศรีลังกา) มีของเดิมเก่ากว่า แสดงว่าคาถาชินบัญชรนี้เข้ามาจากลังกาที่หนึ่งก่อน แต่ก็ไม่ทราบว่าแต่งเมื่อไร

สำหรับบทสวดในงานศพ ก็ยังมีบทสวดพระมาลัย ซึ่งเคยนิยมสวดกันมากสืบมาเป็นประเพณี แต่เรื่องพระมาลัยนี้ก็เหมือนเรื่องหลังพุทธกาลนานมาก เกิดขึ้นในลังกา ในถิ่นที่เรียกว่า มลยชนบท หรือเรียกให้ง่ายขึ้นอีกว่ามาลัยชนบท ในลังกาทวีป ในเมื่อไม่ชัดเจนในทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ ก็นับว่าเป็นตำนาน

ป/จฉา: [เรื่องคาถาพาหุง – จับความ ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

พระพรหมคุณาภรณ์: คาถาพาหุง หรือ พาหุง ๘ บท มีชื่อเรียกเป็นภาษาทางการว่า *ขยมังคลฎฐกคาถา* แม้จะเป็นบทประพันธ์ที่แต่งขึ้นภายหลัง ก็มีใช่เป็นเรื่องราวใหม่ๆ หรือ ใส่เนื้อหาจากข้างนอก แต่เป็นการนำเอาเนื้อความและเรื่องราวในสมัยพุทธกาล คือความเป็นไปในพุทธประวัติ รวบรวมมาเรียบเรียงไว้ เหมือนเขาเล่าเรื่องในประวัติศาสตร์

พาหุง ๘ บทนี้ ก็เป็นการประมวลแบบสรุปเรื่อง โดยกล่าวถึงเรื่องราว ๘ เหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงผจญผู้มุ่งร้าย ไม่ว่าจะเป็นคน เป็นยักษ์ มาร พรหม หรือแม้แต่สัตว์น่ากลัว ที่เป็นผู้ร้าย หรือมุ่งร้ายเข้ามา ทรงมีชัยชนะด้วยพระพุทธานุภาพ เช่นด้วยพระปัญญาคุณ เปลี่ยนร้ายให้กลายเป็นดี โดยทำให้เขาหันมาเป็นมิตร หรือกลับตัวกลับใจ เลิกละอธรรม หันมาถือธรรมต่อไป จึงถือเป็นบทสวดแห่งชัยชนะ

พาหุง ๘ บทนั้น (มีคาถาสรุอีก ๑ คาถา รวมเป็น ๙ คาถา) เรียกกันง่ายๆ ว่า “พาหุง” เพราะคาถาแรกเริ่มต้นด้วยคำว่า พาหุง นำหน้า พอสวด เสียงก็ขึ้นมาให้ได้ยินว่า “พาหุง” ก็เลยเรียกว่าบทพาหุง

คาถาพาหุงเป็นส่วนหลักส่วนแกนของบทสวดถวายพระ คือ ในงานทำบุญเลี้ยงพระ เมื่อจะไม่เจริญพระพุทธมนต์แบบเต็มพิธี เนื่องจากไม่มีพิธีพิเศษจำเพาะ หรือว่าได้เจริญพระพุทธมนต์แบบเต็มพิธีเสร็จไปในวันก่อนนั้นแล้ว (เช่น เจริญพระพุทธมนต์ไปเมื่อเย็นวันก่อนแล้ว วันนี้ก็นิมนต์มาฉัน) เพื่อจะให้สั้น ก็สวดถวายพระโดยมีบทพาหุงนี้เป็นหลัก จบแล้วก็ถวายภัตตาหารเลย

บทสวดถวายพระ ที่ว่าสั้น คือมีจำกัดไม่กี่บท และเป็นบทที่สวดคุ้นกันอยู่แล้ว เรียงลำดับให้นำไปใช้ได้ง่าย คือ

- นโม ตสฺส...
- อิติปิ โส... สุวากขาโต... สุปฏิปันโน...
- พาหุ สหสฺส...
- มหาการุณิกो... ชยโนโต...
- ภวตุ สัพพมงคล...

พูดแค่พอเข้าใจ และใช้งานได้ เท่านั้นก่อน (ถ้าต้องการทราบมากอีกหน่อย ก็ดูใน *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*)

พระสวดมนต์ ต่างอย่างไรกับคนร้องเพลง

ได้ฟังคำถามหลายเรื่องเกี่ยวกับการสวดมนต์ แต่โดยมากเป็นเรื่องของบทสวดมนต์ และประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการสวด ที่จริง ควรเอาใจใส่ให้มากสักหน่อยในด้านคุณประโยชน์ที่เป็นสาระของการสวดมนต์นั้น

อย่างที่ว่าแล้ว เดิมที การสวดคือสาธยายนั้นมุ่งเพื่อเป็นการรักษาพุทธพจน์ รักษาคำสอน และเรื่องราวที่สืบมาจากพระพุทธรเจ้า แต่เมื่อเลิกรักษาพระคัมภีร์ด้วยการท่องจำ และสาธยายแล้ว การสวดมนต์ได้มาเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในกิจพิธีของส่วนรวม และบรรดาพิธีกรรม

อย่างที่ว่าแล้ว บางที เราใช้การสวดมนต์เป็นส่วนนำก่อนเจริญสมาธิ หรือเป็นบุพภาคในการฝึกจิตภาวนา ให้การสวดมนต์นั้นเป็นเครื่องช่วยเปลี่ยนอารมณ์ของจิต หักหันหรือชักพาจิตให้หยุดและหลุดออกมาจากอารมณ์ของเรื่องวุ่นวายภายนอก อย่างน้อยก็มาร่วมอยู่ในบรรยากาศใหม่ ที่สงบเย็นผ่อนคลาย และน้อมนำให้เกิดความรู้สึกที่ดีงาม อันเป็นกุศล ทำให้สบายใจ เอิบอímปลาบปล้มใจ หรือเจริญศรัทธาปสาทะได้

ถึงแม้ไม่ได้สวดเอง เช่น ในเวลาฟังพระเจริญพระพุทธรูปมนต์ในพิธีต่างๆ ถ้าได้บรรยากาศเหมาะ เมื่อฟังไป จิตใจก็จะเกิดมีความรู้สึกซาบซึ้ง อímใจ ปล้มใจ เจริญศรัทธาปสาทะ ได้ความรู้สึกต่างๆ ที่ดีงาม อันเป็นกุศล ยิ่งถ้ารู้สาระเข้าใจความหมายของบทสวดนั้นด้วย ฟังไป ฟินใจเนื้อความไป นอกจากเจริญจิตใจแล้ว ก็จะได้เจริญปัญญาด้วย

เหตุที่การสวดมนต์โน้มนำความรู้สึกที่ดีงาม ทำให้เอิบอímยินดี ปลาบปล้ม เจริญศรัทธา ตลอดจนสงบเย็นสบายผ่อนคลาย ก็เพราะการสวดเป็นการใช้เสียงเปล่งถ้อยคำออกมาอย่างรื่นไพเราะเสนาะหูและเป็นจังหวะเป็นทำนอง อันจุ่งจิตกระตุ้นใจให้เกิดความรู้สึกคล้อยตามหรือน้อมไปตามเสียงที่รับสัมผัสเข้ามานั้น เทียบได้คล้ายกันกับการขับร้อง หรือร้องเพลง

การสวดมนต์และการร้องเพลงมีลักษณะร่วมในแง่ที่โน้มนำชักจุ่งและกระตุ้นใจให้เกิดความรู้สึกได้ลึกๆ แรงๆ อาจเป็นความซาบซ่านกระฉ่อน หรือความรื่นสงบซึ่งล้ำรวมก็ได้

แต่มีความแตกต่างอย่างสำคัญระหว่าง ๒ อย่างนั้น คือ การร้องเพลงเป็นของคาดติบที่เปิดเผยสุดแต่จะปลุกเร้ากระตุ้นความรู้สึกได้แรงๆ ตามปรารภนา ซึ่งบ่อยทีเดียวมุ่งให้เกิดความรู้สึกของสภาพจิตที่เป็นบาปอกุศล

ส่วนการสวดมนต์เป็นการขับร้องหรือจะว่าเป็นการร้องเพลงอย่างหนึ่ง ที่อยู่ในขอบเขตของการสวดมนต์จุดหมายที่เป็นกุศล โดยเฉพาะในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์สวดมนต์ได้เฉพาะในอาการอันถูกต้องตามพุทธบัญญัติ ที่จะเสริมสร้างกุศลธรรม

ที่ว่าการสวดมนต์และการร้องเพลงมีลักษณะร่วมกันนั้น จะเห็นว่าการสวดมนต์มีที่มาที่ไปคู่เคียงเทียบใกล้กับการร้องเพลงนั่นเอง

เริ่มตั้งแต่ตัวถ้อยคำ ก็ใช้ศัพท์เดียวกัน คีตยะ แปลว่า เพลง ร้องเพลง ขับร้อง แต่ก็แปลว่าสวดด้วย อีกรูปหนึ่งเป็นคำนามแท้ คือ คีติ แปลว่า เพลง การขับร้อง การร้องเพลง และก็แปลว่าคำสวด การสวด แล้วคำตรงสำหรับการสวด และการร้องเพลง ก็คือ คายนา

คำที่เมื่อนำมาวางเทียบให้ดู จะเข้าใจได้ง่าย คงได้แก่คำว่า สังคายนา ซึ่งเป็นคำพระที่คนไทยใช้กันจนคุ้นแล้ว แต่คนไทยใช้คำว่าสังคายนากันไปกันมา นานเข้าก็ไม่ว่ากันว่าความหมายที่ตนเข้าใจนั้นอาจจะเพี้ยนไปเสียแล้ว คือไม่ตรงกับความหมายเดิมที่แท้จริงของ “สังคายนา”

“สังคายนา” คำพระเดิม ซึ่งมาจากภาษาบาลี แปลตรงตัวตามรูปศัพท์ว่า “การสวดพร้อมกัน” หมายความว่า เมื่อนำข้อความที่เป็นพระพุทฺธพจน์มาบอกเล่าแสดงแก่ที่ประชุมแล้ว ถ้าที่ประชุมตรวจสอบทวนทานแล้ว ตกลงยอมรับว่าใช่ เป็นพุทฺธพจน์ คือ คำตรัสคำสอนของพระพุทฺธเจ้า ที่ประชุมทั้งหมด คือพระทั้งหมดที่ประชุมกันนั้น ก็สวดข้อความที่ยอมรับว่าเป็นพุทฺธพจน์นั้นพร้อมกัน

ดังนั้น “สังคายนา” จึงหมายถึงการตกลงยอมรับเรื่องราวข้อความข้อมูลที่นำเข้ามาตรวจสอบ ด้วยการสวดข้อความนั้นพร้อมกัน เป็นการแสดงว่าที่ประชุมถือร่วมกันอย่างนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสืบไป

เมื่อใช้คำนี้ลงตัวแล้ว ความหมายของสังคายนาก็ครอบคลุมเกินรวมถึงการดำเนินการให้สำเร็จตามนี้ตลอดทั้งกระบวนการ การสวดพร้อมกันก็คือการจบหรือเสร็จสิ้นงานทั้งกระบวนการนั้น เวลาแปล แม้ว่าตัวศัพท์คือแค่สวดพร้อมกัน แต่ก็รู้สึกว่าจะไม่คลุมความ ก็เลยหาคำมาใช้ เช่นนิยมแปลกันมาว่า “ร้อยกรอง” อย่างที่ว่าร้อยกรองพระธรรมวินัย หรือไม่ก็ทับศัพท์อย่างที่นิยมในเมืองไทยว่า “สังคายนา”

สังคายนา ในภาษาพระ หรือในคัมภีร์บาลี นิยมใช้อีกรูปหนึ่งบ่อยกว่า คือใช้คำว่า “สังคีติ” ซึ่งก็คือคำเดียวกัน แต่ต่างรูป เช่นสังคายนาครั้งที่ ๑ จะเขียนว่า ปฐมสังคายนา ก็ได้ แต่ของท่านนิยมใช้ว่า “ปฐมสังคีติ” (ในเมืองไทย ไม่นิยมใช้คำว่า “สังคีติ”)

ที่นี้ สังคีต คือการสวดพร้อมกัน หรือสังคายนานั่น มีรูปกริยาเป็น “สังคีต” แปลว่า สวดพร้อมกันแล้ว หรือสังคายนาแล้ว ขอยกตัวอย่างคำบาลีของจริงมาให้ดู เช่นท่านเล่าว่า

...อาทิมเนกวิธํ ตีสุ ปิฎเณสุ สนนิสฺสมานํ สงฺคหฺปปเภทํ วฏฺฐเปตฺวา
สตฺตฺถิ มาเสหิ สังคีต .

วินย.อ.๑/๒๙; ที.อ.๑/๒๕; สังคณี อ.๒๐/๒๘

[แปล: ท่านสังคีต (สังคายนา/สวดพร้อมกัน/ร้อยกรองแล้ว) โดยเวลา ๗ เดือน จัด
วางกำหนดลงไป ทั้งรวมหมวดหมู่และแยกประเภท ดังปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก มีเนก
ประการ เช่นว่า...]

หันไปดูความหมายด้านการร้องเพลง ก็ใช้ “สังคีต” คำเดียวกันนี้แหละ ขอยกมา
ให้ดูเทียบกัน แต่เล่าเรื่องให้รู้ที่มาที่ไปเสียก่อนว่า ครั้งหนึ่ง ธิดาของท้าวเวสสุวรรณ (ไทยนิยม
เรียกว่าท้าวเวสสุวัณ) เกียวกัณว่าใครร้องรำเก่งกว่ากัน ไม่ยอมกัน จึงพากันไปหาพระบิดา
ขอให้ตัดสิน ท้าวเวสสุวรรณตรัสว่า

...คจฺจนฺถ ชิตฺโร ขนฺโตนตฺตตฺทหฺติเร เทวสฺมาคเม สังคีต ปวตฺเตถ, ตตฺถ โว วิสฺโส
ปากโฏ ภาวิสฺสตี.

วิมาน.อ.๑๔๙

[แปล: ไปเถิด ลูกหญิง ไปแสดงสังคีต (การร้องรำ) ในเทวสมาคม ที่ฝั่งสระอนินดาต
แล้วความพิเศษของเธอจะปรากฏให้เห็นกันที่นั่น]

ในเมืองไทย เรานำคำว่า “สังคีต” มาใช้กันจนถือเป็นคำไทยสามัญไปแล้ว และ
พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ก็ได้แสดงความหมายให้ว่า “น. การ
ร้องรำทำเพลง เช่น สังคีตศิลป์.” (เราไม่แปลว่า “สังคายนาแล้ว”)

ที่พูดมานี้ คงช่วยให้มีความเข้าใจพอมองเห็นได้กว้างๆ แล้ว ที่นี้ก็มาดูให้ชัดลงไป
ว่า สวดมนต์ของพระ กับร้องเพลงของโยม จะแยกกันตรงไหน อย่างไร และอันนี้ไม่ใช่เป็น
เรื่องที่มุ่งเฉพาะสำหรับพระใหม่ แต่เป็นความรู้ให้แก่ญาติโยม และพระทั่วไป เพราะ
เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่และการปฏิบัติในวงกว้าง จะยกพุทธบัญญัติในเรื่องนี้มาให้ดู
กันเลย แล้วจะเข้าใจได้เอง

เรื่องมาในพระวินัยปิฎก (วินย.๗/๑๙-๒๑/๘-๙) ว่า

[๑๙] สมัยนั้นแล ที่พระนครราชคฤห์ มีมหรสพบนยอดเขา พระฉัพพัคคีย์ได้
ไปเพื่อดูมหรสพ ชาวบ้านแห่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า ไฉนพระสมณะเหล่า
ศากยบุตร จึงไปเพื่อดูการฟ้อนรำ การขับร้อง และการประโคมดนตรี เหมือนพวก
คฤหัสถ์ผู้บริโภคคาม ภิกษุทั้งหลาย...กราบทูลเรื่องนั้นแต่พระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาค...ตรัสว่า ‘ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงไปเพื่อทำการฟ้อนรำ (นัจจะ) การขับร้อง (คีตะ) หรือการประโคมดนตรี (วาทิต), รูปใดไป ต้องอาบัติทุกกฏ’

[๒๐] สมัยนั้นแล พระฉัพพัคคีย์สวดธรรมด้วยเสียงขับร้องเชื่อนยิตยาว ชาวบ้านแพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า พระสมณะเหล่าศากยบุตรพวกนี้ สวดธรรมด้วยเสียงขับร้องเชื่อนยิตยาว เหมือนที่พวกเราร้องเพลง ภิกษุทั้งหลายได้ยิน... กราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาค ... ทรงสอบถามภิกษุทั้งหลายว่า ‘ดูกรภิกษุทั้งหลาย ชาวบ้าน ... จริงหรือ?’ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ‘จริง พระพุทธเจ้าข้า’

พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงตีเตียน ... ครั้นแล้วทรงทำกรรมิกถา รับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า ‘ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุสวดธรรมด้วยเสียงขับร้องเชื่อนยิตยาว มีโทษ ๕ ประการนี้ คือ:-

๑. ตนเองติดใครในเสียงนั้น
๒. คนอื่นก็ติดใครในเสียงนั้น
๓. ชาวบ้านก็ตีเตียน
๔. สมาชิกของผู้ครุ่นใคร่การแต่งเสียง ก็จะเสียไป
๕. ชุมชนชั้นหลังจะถือเป็นเยี่ยงอย่าง

‘ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้สวดธรรมด้วยเสียงขับร้องเชื่อนยิตยาว มีโทษ ๕ ประการนี้แล

‘ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงสวดธรรม ด้วยเสียงขับร้องเชื่อนยิตยาว (น ภิกษเว อายตเคน คิตตสฺสเรณ ธมฺโม คายิตพฺโพ) รูปใดสวด ต้องอาบัติทุกกฏ’

[๒๑] สมัยนั้นแล ภิกษุทั้งหลายรังเกียจในการสวดสรภัญญะ... กราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ‘ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการสวดสรภัญญะ’

ในพุทธบัญญัตินี้ มีคำบาลีที่แปลให้เข้าใจกันได้ยาก คือ “อายตเคน คิตตสฺสเรณ” โดยเฉพาะคำที่ต้องจับความหมายให้ตรงคือ “อายตก” พระไตรปิฎกแปลต่างฉบับ ก็แปลต่างกันไปบ้าง และแปลแล้วก็ยังจับความลำบาก เมื่อสำรวจจรรยาธิบายของคำนี้ ในอรรถกถา-ฎีกาต่างๆ ทั้งคำอธิบายในกรณีนี้ และในกรณีอื่นๆ พอจะพูดเชิงอธิบายว่า สวดด้วยเสียงขับร้องที่เชื่อนแบบวบลงไปวาบหายอย่างตกเหว วิดขึ้นไปเหมือนนกบกระโดด ผิดทำนองสวดที่เป็นแบบแผน ทำอักขระให้เสีย (ฟังไม่ออกไม่ชัดว่าเป็นตัวอักษรใดกันแน่)

ส่วน สรภัญญะ แปลว่า การกล่าว(ธรรม)ด้วยเสียง ไม่ต้องคิดเรียบเรียงพูดอธิบายก็ได้ แค่ใช้เสียงเปล่งว่าตามข้อความที่ท่านประพันธ์ไว้ออกมาให้คนได้สดับธรรมเกิดประโยชน์แก่จิตใจและปัญญาของเขา โดยมีลักษณะของการออกเสียงที่กลมกล่อมดำเนินไปอย่างเหมาะสมแก่สมณะ ไม่ทำวิการคืออาการผิดแปลก ไม่ทำอักขระคำและความให้เสียหาย เป็นไปตามทำนองที่เป็นแบบแผน (ท่านว่ามี ๓๒ ทำนอง ชื่อว่า ตรังควัตร โธตกวัตร และคลิตวัตร เป็นต้น)

ขอปิดท้ายว่า ในภาษาบาลี ถึงแม้การสวดมนต์ กับการร้องเพลงจะมีต้นศัพท์เดียวกัน แต่โดยทั่วไป คีต และคีติ ใช้สำหรับเพลง และการร้องเพลงอย่างของชาวบ้าน ส่วนของพระ นิยมใช้ในรูปศัพท์สำหรับการสวดร่วมกันพร้อมกัน เป็นสังคีต สังคีติ และสังคายนา ในความหมายที่เป็นงานเป็นการอย่างที่ว่ามาแล้ว

ดังที่รู้จักดี ทั้งการสวดและการร้องเพลง ก็มุ่งความไพเราะ แต่การร้องเพลงของชาวบ้าน ในหลายกรณีเป็นการร้องเพื่อยั่วยวนล้อเร้าในเรื่องกามารมณ์ ต่างกับบทสวดของพระ ที่มุ่งเพื่อโน้มนำจิตให้คิดถึงความดีงาม น้อมใจไปสู่ความสงบ

อย่างไรก็ดี แม้แต่ในพวกเพลงของชาวบ้านเอง ก็มีเพลงซึ่งมีลักษณะที่โน้มน้อมจิตใจมาสู่ความสงบ หรือทำให้ระลึกถึงธรรม คำนึงถึงความจริงของธรรมชาติ ตระหนักในสัจจะของชีวิต ทำให้คิดถึงสิ่งที่ดีงาม หรือชวนให้คิดในทางที่ประณีตสูงขึ้นไป

จึงเหมือนมีเพลง ๒ พวกมาเข้าคู่เทียบกัน หรือจะว่าดูกันก็ได้ คือ ด้านหนึ่งก็มีเพลงร้องในทางกาม เพลงปลุกกิเลส เร้าอกุศล ยั่วยุวาคะ หรือโลภะ แล้วก็โทสะ และโมหะ และอีกด้านหนึ่งก็มีบทสวดบทเพลงที่มุ่งความสงบ ความดีงาม ที่เร้ากุศล ซึ่งปลุกจิตเตือนใจให้เกิดความรัก มีเมตตา ใฝ่ปรารถนาจะช่วยเหลือกัน เสริมศรัทธา เกิดความได้คิดหรือคิดได้ เจริญปัญญา หรือโน้มนำให้สงบเย็นปลอดโปร่งโล่งสบายผ่อนคลาย

เพลงบางบทมีเนื้อหามองชีวิตในทางที่ดงาม หรือชวนให้คิดในทางที่ดีงาม โดยมาผสานกับธรรม ถึงแม้ยังมีความคิดใฝ่ปรารถนาในเชิงกาม แต่ผูกโยงไว้กับความดีงาม ชวนจิตจงใจให้นึกถึงธรรม นึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า อย่างบทเพลงใหญ่บทหนึ่งในพระไตรปิฎก อยู่ในพระสูตรสำคัญ ชื่อว่า สักกปัญหสูตร (ที.ม. ๑๐/๒๔๗-๒๗๒/๒๔๘-๓๒๓)

เพลงนี้เป็นคำดีดพิณขับร้องของคนธรรพเทพบุตร ชื่อว่าปัญจสิขะ เพื่อส่งเสียงเป็นคำกราบทูลพระพุทธเจ้าขอเข้าเฝ้า เนื้อเพลงเป็นคำพรรณนาความรักของตนต่อเทพธิดานามว่าสุริยวัจฉสา บอกความใฝ่ปรารถนาทางกาม โดยอิงธรรมโยงถึงพระรัตนตรัย เป็นบทนำให้ท้าวสักกะ คือพระอินทร์ ได้เข้าไปเฝ้าทูลถามปัญหาแก่พระพุทธเจ้า

ในพระพุทธศาสนานี้ คัมภีร์ต่างๆ มีเรื่องราวเกี่ยวกับการร้องเพลงฟังเพลงอยู่มาก แห่ง เช่นในอรรถกถาธรรมบท (ธ.อ.๖/๙๖) ท่านเล่าเรื่องราว ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงแต่ง เพลงคาถาธรรมให้แก่มาณพที่จะไปตอบเพลงปริศนาธรรมที่นาคราชให้ธิดาขับร้อง ครั้ง นั้น มาณพก็เห็นแจ้งธรรม นาคราชก็รู้ข่าวการอุปติของพระพุทธเจ้า

พระบ้าง โยมบ้าง บางที่เดินทางผ่านไปโน่นไปนี่ ได้ยินคนร้องเพลง มีเนื้อความ เตือนใจให้มองเห็นความจริงของชีวิต หลายท่านหลายคนได้บรรลุธรรม บางทีก็ได้เป็น พระอรหันต์ เช่นที่ท่านพูดถึงพระนักวิปัสสนา ๖๐ องค์เดินทางผ่านไป ได้ยินหญิงรับใช้ที่ ดูแลนาข้าวร้องเพลงซึ่งพูดถึงการเกิดแก่เจ็บตายแล้ว ได้บรรลุอรหัตผล พระองค์หนึ่งใน ระหว่างเดินทาง ได้ยินเสียงเพลงของคนเก็บดอกบัวในสระน้ำ ก็ได้บรรลุอรหัตผล (พระ ไม่ได้เจตนาจะไปฟังไปดูรายการที่เขาจัดเพื่อการบันเทิง จึงไม่ได้ผิดวินัย) แม้แต่นอก พุทธกาล คนได้ฟังเพลงแล้วบรรลุธรรมเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ก็มี (ส.อ.๑/๒๕๙)

แม้แต่ในเรื่องกามารมณ์ ก็อย่างในเพลงของคนธรรพเทพบุตรที่เล่าข้างต้น ควร นำเอาธรรมะเข้าไปแทรก เพื่อจะดึงจิตใจคนเข้ามาสู่ความดีงาม อย่างน้อยมีสติใน เรื่องกามบ้าง ไม่เช่นนั้นคนก็จะถูกดึงลงไปอย่างเดียว มีแต่ล่อเร้า้วยวนกัน แล้วเรื่อง กามารมณ์ก็หยาบลงไป

ในทางพุทธศาสนา ท่าทีในเรื่องนี้ก็คือการที่เราต้องไปพบกับคนในจุดที่เขาเย็นอยู่ เป็นอยู่ แล้วใช้วิธีปฏิบัติที่จะช่วยเขาด้วยเมตตา โดยมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน คือ ทำ อย่างไรจะดึง จะนำเขาขึ้นมาสู่ความดีงาม สู่การรู้เข้าใจ มีธรรม ประพฤติปฏิบัติธรรม ยิ่งขึ้น ถ้าเราไม่ไปพบกับเขา ณ จุดที่เขาเย็นอยู่ เขาก็ไม่ยอมกระโดดข้ามคูข้ามเขามาหา เราเหมือนกัน

การพัฒนาคน การสอนคน การที่คนจะฝึกตนนั้น ก็ขึ้นต่อสภาพแวดล้อม ขึ้นต่อ พื้นฐานของคนเหล่านั้นๆ แล้วก็ขึ้นกับความสามารถของผู้สอนเองด้วย ผู้สอนบางท่าน สามารถมาก อาจจะพูดนิดเดียว ทำให้คนก้าวกระโดดจากจุดที่เขาเย็นอยู่ ข้ามเครื่องกีด กันมาถึงตัวผู้สอนได้เลย แต่เราจะมองให้เป็นอย่างนั้นทั้งหมดไม่ได้ จะว่านั่นคือน้อยนักก็ ได้ พระหรือผู้สอนมีความสามารถไม่เท่ากัน ต้องนึกเผื่อไว้ อย่าเอาตัวเองคนเดียวเป็น ประमाण ไม่ใช่จะต้องให้เขาทำอย่างฉันเท่านั้น เราต้องนึกถึงวิสัยของผู้อื่นด้วย

คนที่ฟังมีอุปนิสัยแตกต่างกัน เป็นความแตกต่างระหว่างบุคคล ฝ่ายผู้สอนก็ เช่นเดียวกัน ก็มีความสามารถไม่เหมือนกัน

เมื่อมองกว้างๆ อย่างนี้ ก็จึงต้องมีความยืดหยุ่น มีความหลากหลาย แต่ก็มีขอบเขตอย่างที่เคยพูดมาแล้ว คือที่ว่า โดยเกณฑ์อย่างต่ำ จะต้องไม่เลยลงไปกว่านี้ แล้วอย่างสูง ก็มีจุดหมายที่มองเห็นได้ แล้วภายในขอบเขตของเกณฑ์อย่างต่ำอย่างสูงนี้ ก็จะยืดหยุ่น ให้ใช้ความเหมาะสมที่จะให้ได้ผล โดยขึ้นต่อความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งหมายถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้ฟังฝ่ายหนึ่ง และความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้สอนฝ่ายหนึ่ง องค์ประกอบเหล่านี้ ต้องนึกถึงว่า ทำอย่างไรจะให้บรรจบกันลงตัวพอดี เมื่อองค์ประกอบเหล่านี้มาลงตัวพอดี ก็เป็นมัชฌิมาปฏิปทา ผลสำเร็จก็เกิดขึ้น

เวลานี้ เรามักได้เห็นแต่เรื่องของการที่จะเอาอย่างใดอย่างหนึ่งตายตัว จะเอาแต่มาตรฐานของตัวเข้าว่า ซึ่งทำให้เกิดปมขัดแย้งด้วย แล้วก็อาจทำให้เสียผลที่ควรจะได้ไปด้วย

ที่จริงไม่ได้ตั้งใจพูดเรื่องนี้ แต่การที่พูดถึงเรื่องของบทสวดเหล่านี้ ก็ด้วยมีความประสงค์จะโน้มน้าวจิตใจคนเข้ามาสู่ธรรม ดังที่ได้เห็นกันแล้วว่า แม้แต่การสาธยายธรรมที่เป็นการรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็ยังมาเป็นการสวดสังคิตี ซึ่งใช้ศัพท์เดียวกับการขับเพลง แต่ก็ต้องมีระบบการระวังกว้างอย่างที่ว่าแล้ว ที่ว่าทำนองจะต้องอยู่ในลักษณะที่จะโน้มน้าวจิตมาสู่ความดีงาม สู่ความสงบ โดยต้องทำด้วยความตั้งใจที่เป็นกุศล คือมีสตินั่นเอง

สำหรับพระนั้น ความตั้งใจเมื่อสวดในพิธี ก็คือความตั้งใจปรารภนาดีต่อผู้ฟัง สวดมนต์โดยคิดมุ่งจะให้ญาติโยมประชาชนได้รับผลดี ได้เกิดความผ่องใสของจิตใจ ให้ใจสงบ น้อมไปสู่ธรรม ไม่ใช่สวดเพื่อผลประโยชน์ของตัวเอง

ถ้าพระเราตั้งใจปรารภนาดี มีเมตตาอย่างนี้อยู่เสมอ การสวดที่เป็นการกระทำก็จะดีไปด้วย มิฉะนั้นก็อาจจะไปคิดแค่ว่า เอ้อ เราไปสวด ไปทำพิธี ก็สวดไปเป็นพิธี อะไรอย่างนี้ ไปๆ มาๆ คำว่าเป็นพิธี ก็จะมีคามหมายแค่สักว่าทำ โดยไม่ได้ตั้งใจ ทำพอให้เสร็จๆ ไป ไม่มีกุศลที่มุ่งหมาย แล้วผลดีก็เลยไม่เกิดขึ้น เอาละ ขอยุติเรื่องนี้ไว้ก่อน

ปิดท้าย ย้อนย้ายไปย่ำข้างต้น

ก่อนจะเลยมาถึงเรื่องนี้ ได้พูดถึงเรื่องบทสวดที่นำมาจัดลงในวันเสาร์ว่า คือ ัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งเป็นบทสวดที่ใหญ่ยาวทีเดียว

ัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ ได้บอกแล้วว่า นิยมใช้สวดในงานวันเกิดใหญ่ๆ แต่ในที่นี้ไม่เพียงเข้าใจว่า เหตุผลในการที่เราจัดเข้ามาให้พระสวดในวัดนี้ เพราะเป็นบทสวดในพิธีวันเกิดเท่านั้น ที่จริง ไม่ได้มุ่งแค่เพราะใช้สวดในวันเกิดใหญ่ๆ แต่ที่จัดเข้ามาในการสวดนี้ คือมุ่งที่ความสำคัญของตัวพระสูตรนี้เอง

อัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ ที่ว่าเป็นพระสูตรสำคัญมาก ก็เริ่มตั้งแต่ว่า เป็นปฐมเทศนา คือ เป็นพระธรรมเทศนาครั้งแรกของพระพุทธเจ้า

แล้วการที่มีชื่อว่า อัมมจักกัปปวัตตนสูตร ก็ด้วยมีความหมายสำคัญ ตามคำแปลที่ว่า พระสูตรแห่งการหมุนธรรมจักร หรือหมุนวงล้อธรรม หมายความว่า พระพุทธเจ้าทรงเริ่มประกาศพระศาสนา หรือประดิษฐานอาณาจักรธรรมก็ได้ นี่คือการเริ่มแรก

เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมีความสำคัญ ทั้งในแง่ของเหตุการณ์ และในแง่ของเนื้อหา เป็นการประกาศหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนา ได้แก่ มัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางสายกลาง แล้วก็โยงเข้าไปหาหลักการที่ใหญ่กว่านั้น ซึ่งครอบคลุมหมด กล่าวคือหลักอริยสัจ ๔

ตามลำดับความในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงเริ่มต้นที่มัชฌิมาปฏิปทา นี่cio เป็นจุดที่ทรงเชื่อมต่อและหักเหเข้าสู่ระบบคำสอนของพระองค์ คือทรงตัดตอนจากลัทธิแนวความคิดข้อปฏิบัติของยุคสมัย หรือหลักการและระบบที่รู้จักและทำกันอยู่ถึงเวลานั้น อันเรียกได้ว่าเป็นของเก่า เข้ามาสู่หลักการและระบบใหม่ที่พระองค์ทรงประกาศขึ้นมา และกำลังจะเผยแพร่แผ่ขยายออกไป

ที่ว่าตัดตอน หักเห และขึ้นต้นใหม่ คือ เริ่มแรก พระพุทธเจ้าทรงทำวความเชื่อมโยงมาจากสภาพความเป็นจริงของยุคนั้นว่า นักบวชนักคิดคนผู้เป็นใหญ่เจ้าอิทธิพลในยุคนั้นเวลานั้น มีความคิดความเชื่อการปฏิบัติและการดำเนินชีวิตกันอยู่ ๒ แบบ ซึ่งพระองค์ตรัสว่าเป็นสุดโต่ง คือ สุดสายด้านหนึ่งก็เป็นพวกที่หมกมุ่นในกามสุข มุ่งหาความสุขความพรั่งพร้อมด้วยเครื่องบำรุงบำเรอปรนเปรอทางวัตถุ เรียกว่า **กามสุขัลลิกานุโยค** แล้วที่ สุดสายอีกด้านหนึ่ง ก็คือพวกที่มุ่งไปแต่ในเรื่องของจิตใจ จนสุดขีดถึงขั้นละทิ้งเรื่องวัตถุ เรื่องทางกาย แม้แต่ทรมานร่างกาย เพื่อหวังจะปลดปล่อยจิตใจ เป็นที่สุดแห่งการทำตนเองให้ลำบากเปล่า เรียกว่า **อตตกิลมถานุโยค**

นี่เป็นสภาพของความเป็นอยู่ การประพฤติปฏิบัติ และลัทธิความเชื่อ ในยุคพุทธกาล ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงประกาศพระศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาขึ้นมาท่ามกลางสภาพชีวิตและสังคมที่วุ่น คือท่ามกลางข้อปฏิบัติและแนวความคิดความเชื่อที่ สุดทาง ๒ อย่าง คือ **กามสุขัลลิกานุโยค** กับ **อตตกิลมถานุโยค** นั้น

พอเริ่มต้น พระพุทธเจ้าก็ทรงปฏิเสธระบบชีวิตความคิดความเชื่อที่มีอยู่ต่อหน้าคนทั้ง ๒ แบบนั้น โดยตรัสเรียกว่าเป็นสุดโต่ง เป็นสุดทาง ๒ ข้าง ที่ต้องไม่ข้องแวะ ไม่พึงเกี่ยวข้อง จะต้องหลีกเลี่ยงละเลิกไปให้พ้น แล้วก้าวเข้าสู่ทางสายกลาง คือ **มัชฌิมาปฏิปทา**

จากนั้นก็ทรงประกาศทางสายกลาง ที่ตัดตอนจากที่สุด ๒ อย่างนั้น เป็นจุดเริ่มที่ตั้งต้นใหม่ เกิดเป็น**มัชฌิมาปฏิปทา** อันเป็นข้อปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา

พอตัดแยกออกมาจากทางเก่า เข้าสู่มัชฌิมาปฏิปทาเป็นจุดเริ่มที่ตั้งต้นใหม่แล้ว ทีนี้ ก็เข้าไปหาหลักการใหญ่ที่ครอบคลุม กล่าวคือ อริยสัจ ๔

ถึงตอนนี้ พระพุทธเจ้าก็ทรงโยงจากมัชฌิมาปฏิปทา เข้าไปยัง**อริยสัจ ๔** แล้วก็ทรงประกาศให้รู้เข้าใจกันว่าที่พระองค์ตั้งระบบมัชฌิมาปฏิปทาขึ้นมาขึ้นมานี้ ก็มาจากการได้ตรัสรู้**อริยสัจ ๔** นี้ ซึ่งทำให้พระองค์ทรงตื่นสว่างขึ้นมาเป็น “**พุทธะ**” คือ พระพุทธเจ้า

ถ้าพระองค์มิได้ตรัสรู้**อริยสัจ ๔** นี้ โดยครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว พระองค์ก็จะปฏิญาณพระองค์ไม่ได้ว่าตรัสรู้ ได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว

เป็นอันว่า **ธัมมจักกปุปวัตตสูตร**นี้ (เรียกแบบรู้จักง่าย ๆ ว่า “ธรรมจักร”) เป็นพระสูตรที่ประกาศหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา ทั้งหลักการใหญ่ และประมวลข้อปฏิบัติ พร้อมทั้งเป็นเครื่องยืนยันพระสัมมาสัมโพธิญาณ กับทั้งบอกให้รู้ว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร

จึงได้นำมาจัดเข้าเป็นบทสวดสำคัญ โดยมาประสานเข้ากับการใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน คือเป็นบทสวดในวันเกิดใหญ่ๆ อย่างที่ว่าไปแล้ว

เป็นอันได้ความหมายทั้งสองด้าน

ตามประเพณีนั้น แม้แต่ที่เอาธรรมจักรไปจัดเป็นบทสวดในวันเกิดใหญ่ๆ ท่านก็คงจะมองความหมายในแง่นี้ด้วย คือมองว่าเป็นพระสูตรที่สำคัญยิ่ง การนำพระปฐมเทศนามาสวด ต้องนับว่าเป็นมงคลอันยิ่งใหญ่ นี่ก็เป็นเรื่องของเหตุผลที่พอจะมองเห็นจะถือว่าเป็นเรื่องเกร็ดๆ หรือปลีกย่อย ก็พูดได้ ก็เอามาเล่าถวายไว้

ตอนที่

๙

พุทธศาสนาเกิดขึ้นมา

ใช้ว่าพิธีกรรมจะไร้ความหมาย

เรื่องต่อไปที่อยากจะพูดวันนี้ เป็นหัวข้อใหญ่หน่อย โยงกับเรื่องที่เราพูดกันมาหลายครั้งแล้ว เช่น เรื่องการบูชา เครื่องบูชา การสวดมนต์ อะไรต่างๆ เรื่องเหล่านี้ ว่าโดยหลักใหญ่ ก็อยู่ในเรื่องพิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชน และพระเราก็เกี่ยวข้องมาก เพราะฉะนั้น ก็เอามาพูดกัน แต่ก็อย่างที่ว่าแล้ว วันนี้อยากจะพูดน้อยๆ จึงคงจะแค่พูดนำเรื่องไว้เท่านั้น ยังไม่จบในวันนี้

พิธีกรรม มีเพื่ออะไร? เริ่มแรกก็อยากจะฟังทัศนะของพระนวกะก่อน อยากจะฟังท่านสุรเดชว่ามองพิธีกรรมอย่างไร มองแล้วเห็นความหมาย หรือมีความเข้าใจอย่างไร หรือมีทัศนคติอย่างไรต่อเรื่องพิธีกรรม

พระสุรเดช: เป็นรูปแบบที่จะน้อมนำให้เกิดความเลื่อมใส... (ฟังเสียงข้างมากไม่ได้ยิน)

พระพรหมคุณาภรณ์: อันนี้ก็เข้ากับนัยที่เคยพูดกันมาแล้ว แม้ว่ายังไม่ได้พูดเรื่องพิธีกรรมโดยตรง ที่นี้ ท่านจักรพันธ์ละ

พระจักรพันธ์: (ฟังเสียงข้างมากไม่ได้ยิน)

พระพรหมคุณาภรณ์: เป็นการแสดงศรัทธาอย่างหนึ่ง แล้วท่านโอรัส ว่าอย่างไร

พระโอรัส: ... เพื่อเป็นการแสดงความเคารพ... แล้วก็สอง เพื่อให้นม้นำเข้าสู่ธรรมะ (ฟังเสียงข้างมากไม่ได้ยิน)

พระพรหมคุณาภรณ์: พุดยาก ลองมองดูในสายตาของประชาชนทั่วไปสิ อย่างชาวบ้านนี้ มีความเข้าใจต่อพิธีกรรมอย่างไร ว่าเป็นอะไร ยังไม่ต้องเอาตัวเองละ เพราะว่าถ้าเอาตัวเอง เราก็จะพยายามพูดให้เป็นเหตุเป็นผล เอาความเข้าใจของชาวบ้านเถอะ ว่าเขารู้สึกนึกคิดอย่างไร ในเวลาที่เขามาหาพระ หรือมาทำพิธีอะไรอย่างนี้

พระนวกะ: (ฟังเพียงบันทึกไม่ได้ยิน)

พระพรหมคุณาภรณ์: เหนอ! ...ปลอบประโลมใจ คลายทุกข์ อันนั้นคล้ายๆ เป็นจุดหมาย เอาอย่างนี้ได้ไหม พิธีกรรมนี้ มักจะเข้าใจความหมายกันว่า เป็นการทำให้ขลัง ให้ศักดิ์สิทธิ์ สำหรับคนจำนวนมากทั่วๆ ไปนะ พิธีกรรมจะมีความหมายในเชิงนี้หรือเปล่า คือว่า พอได้ทำพิธี พอมีพิธีกรรมขึ้นมา ก็ทำให้รู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ทำให้ขลัง ทำให้ศักดิ์สิทธิ์ แล้วก็มั่นใจ หรือเข้มแข็งขึ้นมา ทีนี้ พอรู้สึกว่าเกิดความขลังศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาแล้ว มั่นใจ หรือเข้มแข็งขึ้นมาแล้ว ก็ได้ผลละ ใช่ไหม?

ที่ว่าได้ผล ก็อยู่ตรงนี้ ตรงที่ใจฟูขึ้นมา อาจจะต้องกับปลื้มขนลุกขนพองว่า โอ้... ขลังนะ ศักดิ์สิทธิ์นะ เอาละ ทีนี้ก็จะมียานาจดลบันดาล จะทำให้เราพ้นจากความทุกข์ จะมาแก้ปัญหา มาแก้เคราะห์ของเราได้ จะทำให้เรามีโชคได้ลาภ ได้นั้นได้นี่ นี่คืออำนาจที่เกิดจากความขลัง ตามที่ว่านี้ พิธีกรรมก็เป็นเรื่องของความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ เป็นการทำให้ขลัง ให้ศักดิ์สิทธิ์ ความหมายที่มองกันทั่วๆ ไป คืออย่างนี้ ใช่ไหม?

สืบเสาะเจาะลึก “พิธีกรรม”

ในตัวพิธีกรรมเอง ที่จริง คำว่า “พิธีกรรม” มาจากคำว่า “วิธี” + “กรรม” สำหรับ “วิธี” เมื่อแผลง ว เป็น พ มันก็เป็น พิธี

แล้ว “วิธี” แปลว่าอะไรละ วิธีนั้น จะเห็นได้ในคำว่า วิธีการ ซึ่งเป็นเรื่องของปฏิบัติการ ที่จะนำไปสู่จุดหมายที่ต้องการ ส่วน “กรรม” ก็แปลว่า การกระทำ

เพราะฉะนั้น วิธีกรรม ที่แผลงเป็น พิธีกรรม ก็คือการกระทำที่เป็นวิธีการ หรือเป็นแนวทางของปฏิบัติการที่จะนำไปสู่ผลหรือจุดหมายที่ต้องการ

ตามความเป็นมา ดังได้เห็นได้รู้กันอยู่ พิธีกรรมก็มากับศาสนา ที่นี้จุดหมายที่มีมาในศาสนาต่างๆ ตั้งแต่เดิมนั้น มักจะเป็นเรื่องของผลในเชิงอำนาจดลบันดาล เมื่อเป็นอย่างนั้น พิธีกรรมก็เลยมุ่งที่จะไปสนองจุดหมายนั้น เมื่อไปสนองจุดหมายในเรื่องอำนาจดลบันดาล ก็ต้องมีความขลังความศักดิ์สิทธิ์ เพราะฉะนั้น ความหมายของพิธีกรรมก็จึงเป็นเรื่องของการทำให้ขลังให้ศักดิ์สิทธิ์ อย่างที่ว่าแล้ว

ที่นี้ต่อมา เมื่อไม่นานนักนี้ ความหมายของพิธีกรรมในทางขลังศักดิ์สิทธิ์ ชักจะเลือนลงหรือเสื่อมลงไป เฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่ความนิยมวิทยาศาสตร์เฟื่องฟูมาก บางคราว คนถึงกับดูถูกเรื่องพิธีกรรม เรื่องของขลัง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเรื่องศาสนาทั่วไปหมด หันไปในทางตรงข้าม ถึงขั้นที่เรียกว่า “คลั่งวิทยาศาสตร์”

ในยุคคลั่งวิทยาศาสตร์นั้น คนไม่เห็นความสำคัญของพิธีกรรม แถมมองไปในเชิงเหยียดๆ พิธีกรรมที่เหลือติดมากับประเพณี ซึ่งยังต้องทำสืบต่อกันมา ก็มีความหมายแค่เป็นเรื่องที่สักว่าทำ จนกระทั่งไปๆ มาๆ กลายเป็นว่า คนสมัยใหม่มองพิธีกรรมในความหมายว่าเป็นเรื่องสักว่าทำๆ กันไป จนถึงกับมีคำพูดจำพวกที่ว่า “ทำพอเป็นพิธี” เพราะเป็นสิ่งที่ทำต่อๆ ติดกันมาแต่เดิม ยังทิ้งไม่ได้ ความหมายที่ว่าขลัง ศักดิ์สิทธิ์ ก็ไม่สำคัญอะไรแล้ว บางทีเลยไปในทางตรงข้าม ออกจะเยาะๆ เย้ยๆ ไปด้วยซ้ำ

เรื่องความนิยมวิทยาศาสตร์ อะไรๆ ก็ต้องให้เป็นวิทยาศาสตร์ ต้องพิสูจน์ได้ด้วยวิทยาศาสตร์ ถึงกับเป็นอาการคลั่งวิทยาศาสตร์ขึ้นมา ก็นักศึกษา ใครสนใจ ก็ไปค้นดูเรื่อง “scientism”

ที่เป็นอย่างนี้ จะว่ามนุษย์ไปสุดโต่ง ๒ ข้างก็ได้ สมัยหนึ่ง มองความหมายของพิธีกรรมว่าเป็นเรื่องขลัง ศักดิ์สิทธิ์ เวลาจะเข้าพิธี ต้องเตรียมใจ ต้องทำให้หนักแน่น เอาจริงเอาจัง กลัวด้วยว่า ถ้าทำผิดพิธีไป เดี่ยวเทพเจ้าจะมาหักคอ หรือจะเกิดเคราะห์ร้ายอะไรต่างๆ ไม่ได้ละ ต้องตั้งใจทำให้ดีเต็มที่ แม่นเปียบ นั่นก็สุดโต่ง หรือเอไปข้างหนึ่ง

อีกสมัยหนึ่งก็มองความหมายของพิธีกรรมว่า เป็นเรื่องเหลวไหลมงาย ไม่มีสาระอะไร สักว่าทำไปอย่างนั้น จนกระทั่งว่าแม้แต่คำว่า “พิธี” ก็ถึงกับกลายเป็นคำที่ไม่มีคุณค่า ถูกเอาไปใช้ในทางหยามเหยียด อย่างที่ว่าข้างต้น คือ เวลาจะทำอะไร ถ้าทำไม่เอาจริงเอาจัง ก็บอกกันว่า ทำพอเป็นพิธีนะ นี่ก็ไปสุดโต่ง หรือเอไปอีกข้างหนึ่ง ตรงข้ามกับข้างแรกที่เป็นเรื่องขลัง ศักดิ์สิทธิ์ หนักแน่น จริงจัง แรง คราวนี้กลายเป็นเหลวไหล ไม่มีความสำคัญ ก็สุดโต่งทั้งสองอย่าง

ความหมายสุดโต่งสองอย่างนี้ น่าจะไม่ใช่ความหมายที่แท้ที่ต้องการในพระพุทธศาสนา ในพระพุทธศาสนานั้น หลักการก็บอกแล้วว่า เราไม่ได้มุ่งในแง่อำนาจดลบันดาลของสิ่งเร้นลับภายนอก ไม่ได้หวังพึ่งอำนาจภายนอก ที่จะมาดลบันดาลช่วยเหลือ แต่ในพระพุทธศาสนา ก็มีพิธี มีพิธีกรรม ซึ่งเป็นเรื่องที่มีสาระ มีความหมาย หนักแน่นจริงจัง ต้องตั้งใจทำ ไม่ใช่เรื่องเหลวไหล หรือสักแต่จะทำพอให้เสร็จๆ ผ่านๆ ไป

หันไปตั้งต้นกันที่คำถามแรกเลยว่า ในพุทธศาสนามีพิธีกรรมหรือเปล่า? ก็ปรากฏว่ามีนักปราชญ์หลายท่าน อย่างฝรั่งที่ไม่เกี่ยวข้อง ไม่เคยเห็นวัฒนธรรมไทยในหมู่ชาวพุทธ เขาศึกษาพุทธศาสนาโดยตรงจากคำสอนในคัมภีร์ หลายคนบอกว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ไม่มีพิธีกรรม ว่าไปโน้นเลย

บางคนก็เลยไปอีก ถึงกับบอกว่า พุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนา คือไม่ใช่ศาสนาในความหมายของพวกเขา หรือในความหมายตามแบบในอารยธรรมของเขา คือในความหมายของตะวันตก ที่มองศาสนาในความหมายของศัพท์ที่เขาใช้ว่า “religion” ซึ่งมีความหมายตามแนวคิดและสถาบันของเขา ซึ่งแม้แต่ตัวเขาเองก็จำกัดความยากเต็มที จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ก็ยังหาलगกันไม่ได้

แต่มิใช่ว่าอย่างหนึ่ง ที่พอจะเป็นแกนร่วม หรือเป็นส่วนยืนตัวอยู่ในความหมายของศาสนา ที่ฝรั่งเรียกว่า หรือใช้คำว่า religion นั้น คือ ฝรั่งทั้งหลายมองศาสนา คือ religion ตามความหมายของเขาว่า มีความผูกพันกับสิ่งเร้นลับเหนือธรรมชาติ ที่เขาใช้คำว่า supernatural ซึ่งมนุษย์ไม่สามารถเข้าใจได้ อยู่นอกเหนือความสามารถของมนุษย์ เมื่อมนุษย์นับถือศาสนา ก็ต้องไปผูกพันกับสภาวะที่เร้นลับเหนือธรรมชาติอันนั้น ที่นี้ พุทธศาสนาไม่มีความผูกพันกับสภาวะที่ว่านั้น เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นศาสนา (แบบของเขา)

นี่คือ ศาสนาในความหมายของเขาละ ในความหมายของคำว่า religion ไม่ใช่ความหมายของเรา เพราะฉะนั้น เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องใหญ่ ถกเถียงกันจบได้ยาก

แต่ที่สำคัญตรงจุดนี้ก็คือ พอมีสภาวะเร้นลับเหนือธรรมชาติ เห็นอภิสิกข์ของมนุษย์เป็น supernatural แล้ว ก็ต้องมีพิธีกรรม ซึ่งเป็นปฏิบัติการที่จะสื่อให้สภาวะนั้นถึงกันกับมนุษย์ได้ อย่างของฝรั่งนั้น ที่เป็นมาในคริสต์ศาสนาก็มี sacraments ต่างๆ ซึ่งก็ชัดเลยว่า พิธีกรรมมีสาระอยู่ที่ความศักดิ์สิทธิ์ มุ่งการทำให้ศักดิ์สิทธิ์

ถึงตรงนี้ เราก็กลับมาที่เรื่องพิธีกรรมอีก หันไปดูศาสนาโบราณต่างๆ ก็มีพิธีกรรมเป็นส่วนประกอบสำคัญ อย่างที่บอกเมื่อที่แล้วว่า ความหมายอย่างหนึ่งที่สำคัญ หรือจะเป็นความหมายหลักของพิธีกรรม คือการทำให้เกิดความ(รู้สึก)ขลังและศักดิ์สิทธิ์ จึงต้องปฏิบัติด้วยความตั้งใจทำจริงจังอย่างถูกต้อง

ยกตัวอย่าง เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดพระเวฬุวัน เมืองราชคฤห์ วันหนึ่งตอนเช้าตรู่ ขณะเสด็จจะเข้าไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ ได้ทอดพระเนตรเห็นมาณพ คือหนุ่มน้อยแห่งวรรณะพราหมณ์ ออกมาจากเมืองราชคฤห์ ลงอาบนํ้าจนเปียกทั้งตัว ทั้งผ้าก็เปียก ผมนก็เปียก แล้วมายืนไหว้ทิศทั้งหลาย (ที.ป.๑.๑๑/๑๗๒/๑๙๕)

มาณพยื่นไห้วทิศ เริ่มด้วยทิศตะวันออก คือทิศที่พระอาทิตย์ขึ้น ซึ่งเรียกว่าทิศเบื้องหน้า แล้วก็ต่อไปทิศเบื้องขวา คือทิศใต้ แล้วก็ทิศเบื้องหลัง คือทิศตะวันตก ต่อด้วยทิศเบื้องซ้าย คือทิศเหนือ แล้วก็ทิศเบื้องล่าง จบสุดท้ายที่ทิศเบื้องบน รวมเป็น ๖ ทิศ

พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปทักทายเขา ตรัสถามว่า นี่เธอไห้วทิศนี้ทิศนั้น ทำอะไรกัน เขาก็ทูลตอบว่า บิดาของข้าพเจ้า เมื่ออยู่บนเตียงนอนที่จะตาย คือเมื่อนอนใกล้จะสิ้นใจ ได้ฝากฝังสิ่งเสียบอกข้าพเจ้าไว้ว่า เมื่อพ่อสิ้นชีวิตไปแล้ว ให้ไห้วทิศทั้ง ๖ ข้าพเจ้านั้น ด้วยความรักเคารพบิดา จึงปฏิบัติตามคำสั่งของท่าน ด้วยการมาไห้วทิศ หมายความว่า ถึงจะไม่เข้าใจความหมาย ก็ทำตามอย่างตั้งใจจริงจัง เพราะเคารพบิดา นี่เห็นไหม พิธีกรรม

พิธีกรรมจึงเป็นวิธีปฏิบัติเพื่อแสดงความตั้งใจอย่างจริงจังที่จะสื่อความหมาย และความมุ่งหมายไปถึงอำนาจอะไรอย่างหนึ่งที่เร้นลับเหนือวิสัย ซึ่งยิ่งใหญ่ศักดิ์สิทธิ์ แต่เรามองไม่เห็นความหมายปรากฏชัดออกมาในตัวรูปแบบของการกระทำที่แสดงออกเป็นรูปธรรม ซึ่งจะเป็นประโยชน์ใช้สอย หรือเป็นเรื่องของเหตุผลในชีวิตประจำวัน

อย่างในกรณีนี้ เรามองไม่เห็น ว่า ทำไมมาณพนั้นจึงไปอาบน้ำมาเปียกทั้งตัว แล้วก็มายืนไห้วทางโน้นที ทางนี้ที ไห้วทิศตะวันออก ไห้วทิศใต้ ทิศเหนือ ถ้าคนต่างพวกต่างวัฒนธรรมมามอง ก็เห็นเป็นเรื่องแปลก อาจจะเข้าไปเลยก็ได้ ขณะที่คนพวกอื่นมองเห็นว่าไม่มีความหมาย แต่คนพวกที่ทำพิธีนั้น เขาจริงใจจริง ถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง

เป็นอันว่า ความขลังความศักดิ์สิทธิ์นี้แหละเป็นความหมายหลัก เป็นแกน เป็นพื้นฐาน และความเชื่อต่อความขลังศักดิ์สิทธิ์นั้นก็เป็นตัวยึดโยงคนไว้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือวิสัย พร้อมกับรักษาระบบนั้นไว้ ทั้งๆ ที่ความขลังศักดิ์สิทธิ์นั้น เขาไม่เห็นความเป็นเหตุเป็นผลในเชิงของชีวิตจริงประจำวัน หรือเหตุผลที่จะเข้าใจได้ แต่เขามองไปที่ความอาจจะเป็นไปได้ว่ามีเหตุผลที่ซ่อนแฝงอยู่เบื้องหลัง เป็นของซ่อนเร้น ซึ่งรวมแล้วในที่สุดก็คือจะเป็นอำนาจหรืออานุภาพที่บันดาลผลดีหรือผลที่ปรารถนาให้แก่ผู้ทำพิธีหรือผู้ที่ปฏิบัติตาม

เรื่องนี้ ในเมื่อเป็นการยากที่จะให้ยึดถือไว้ในระยะยาวตามที่บอกเล่า ลำพังความเชื่อก็ไม่พอ เพื่อจะให้ข้อปฏิบัติจำพวกพิธีกรรมนี้คงอยู่ได้นานๆ ก็ให้ทำต่อๆ ตามๆ กันไป หรือกำหนดเป็นแบบแผน แล้วก็ถ่ายทอดสืบต่อกันไปจนกลายเป็นประเพณี โดยเอาความศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเร้นลับเป็นตัวอ้างอิงที่ผูกมัดจิตใจคน แม้แต่ทำให้ต้องทำเพราะกลัว เป็นต้น เหมือนมีคำขู่แฝงอยู่ว่า ถ้าไม่ทำตามนี้ จะมีเคราะห์เกิดผลร้ายต่างๆ แต่ถ้าทำแล้ว จะได้ผลดีมีโชคลาภ นี่ก็มาสนองกิเลสของคน ก็เลยเป็นการเอากิเลสของคนมาช่วยผูกมัดไว้ด้วย

ในทางตรงข้าม ถ้าขึ้นไปอธิบายกันอยู่ พิธีกรรมและข้อปฏิบัติประกอบปลีกย่อยก็เยอะแยะไปหมด อธิบายกันไม่หวาดไม่ไหว และคนก็ไม่เอาใจใส่ ยากที่จะโน้มน้าวใจ ก็ต้องรวบรัดเอาเข้ามาในเรื่องของอำนาจเร้นลับ เธอทำไปก็แล้วกัน แล้วเธอก็จะได้โชคได้ลาภ ไม่มีภัยไร้เคราะห์ แต่ถ้าเธอไม่ทำ จะเกิดเคราะห์ร้าย คนก็ตั้งใจทำกันไปทั้งที่ไม่รู้เรื่องหรือมั่วๆ ไม่ชัดเจน

ไปๆ มาๆ ศาสนามากมายแต่โบราณก็เลยสืบทอดกันมาในลักษณะนี้ โดยเกิดเป็น dogma คือข้อยึดถือ ข้อปฏิบัติ ความเชื่อที่ตายตัว การที่ต้องยึดถือต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่งตายตัว โดยห้ามสงสัย ไม่ให้ถาม ลงท้าย ศาสนาพวกที่ถือตามศรัทธา ก็จะอยู่มาในลักษณะนี้ และพิธีกรรมก็ฟุ้งมาในลักษณะนี้ด้วย

ที่นี่ หันมาดูพระพุทธศาสนา เป็นที่สังเกตมานานแล้ว ตั้งแต่เมื่อชาวตะวันตกเพิ่งเจอพระพุทธศาสนา ในยุคที่ยังตื่นหรือคลั่งไคล้วิทยาศาสตร์ ตอนนั้น พวกผู้รู้ของฝรั่งที่มาเจอมาดูพระพุทธศาสนา แปลกใจหรือตื่นตื้นตันบอกว่า พุทธศาสนานี้ เรียกกันเป็นศาสนา แต่ไม่มี dogma ไม่มีข้อกำหนดที่บังคับความเชื่อแบบนั้น แล้วก็มองต่อไปในแง่ว่าพุทธศาสนาเข้ากับวิทยาศาสตร์ได้ บ้างก็ชื่นชมกาลามสูตร แล้วอะไรๆ ก็ว่ากันไป

เมื่อไม่มี dogma ไม่บังคับความเชื่อ ไม่มีข้อกำหนดให้ต้องเชื่อ ก็ใช้ปัญญาเป็นตัวทำงาน พุทธศาสนาถือปัญญาเป็นใหญ่ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ปัญญาเป็นเยี่ยมยอด (ปณฺณุตฺตรา สฟฺเพ ธมฺมา - ธรรมทั้งปวง มีปัญญาเป็นยอดเยี่ยม, อภ. นวก. ๒๓/๒๑๘/๔๐๐) ปัญญาปลดปล่อยมนุษย์ให้เป็นอิสระ

ทีนี้ถ้าคนไม่ศึกษา ไม่ใช้ปัญญา ก็รักษาพระพุทธศาสนาไม่อยู่ ไม่เหมือนอย่างศาสนาที่มีข้อกำหนดตายตัว เอาศรัทธาเข้าว่า ไม่ต้องถาม เธอเชื่อไปก็แล้วกัน ทำไปเกิดแล้วก็ปรากฏว่า ศาสนาที่เอาศรัทธาเข้าว่าอย่างนี้ กลับอยู่ได้ดี อยู่ได้ง่ายเลย เอ้อ... พอลูกเกิดมา พ่อแม่ก็บอกว่าทำอย่างนี้ๆ ก็แล้วกัน ตามไปวัดนะ แล้วทำอย่างนี้ๆ ถึงจะไม่ต้องถาม มันก็อยู่ได้ เชื่อย่างนี้ และปฏิบัติอย่างนั้น ก็แล้วกัน ก็อยู่กันไป อยู่ได้เรื่อย แต่สำหรับพระพุทธศาสนา แค่นั้นไม่พอที่จะคงอยู่ได้

อย่างที่ว่าแล้ว พุทธศาสนานั้นต้องอาศัยปัญญา ถ้าไม่มีปัญญา ไม่ใช้ปัญญา ไม่รู้ไม่เข้าใจ ต่อไปหลักธรรมก็เพี้ยนหมด ลองเอามาตรวจตราพิจารณากันจริงๆ สิ เดียวนี้ธรรมวินัยเพี้ยนไปเท่าไรแล้ว อย่างน้อยพุทธศาสนาก็จะกลายเป็นอย่างศาสนาโบราณหรือศาสนาแบบอยู่แค่ศรัทธา ซึ่งไม่ใช่พระพุทธศาสนาตัวจริง

พระพุทธศาสนาจะอยู่ได้ ต้องมีการศึกษาตลอดเวลา ต้องมีการตรวจสอบความเชื่อ ตรวจสอบพัฒนาความรู้ความเข้าใจและการทำกรปฏิบัติ ไม่เหมือนศาสนาทั่วไปที่ถือศรัทธาเป็นใหญ่ เมื่อเอาข้อกำหนดความเชื่อและการปฏิบัติ มายืนยันให้แล้ว ก็กำกับหรือบังคับลงไปบอกว่าให้ถือตายตัวอย่างนั้น ก็เป็นอันว่าอยู่ได้เลย

แต่ในพระพุทธศาสนา เมื่อไม่กำหนดให้ถือตายตัว ไม่บังคับลงไป พอว่าไปๆ เดียวก็ต่างคนต่างว่าบ้าง คนเดียวว่าไปต่างๆ บ้าง ไม่นานก็เลือน ก็เพี้ยน ขนาดวินัยซึ่งเพี้ยนยาก ก็ยังไกล ไม่ต้องพูดถึงธรรมที่เนิ่นๆ ไกลๆ จึงต้องคอยทบทวนตรวจสอบกันเรื่อยๆ พูดสั้นๆ ว่าคือต้องศึกษานั้นเอง อันนี้ ถ้าไม่ระวังให้ดี ก็กลายเป็นจุดอ่อนอย่างหนึ่ง จะว่าเป็นข้อดีหรือข้อเสียของพุทธศาสนาก็แล้วแต่ แต่ก็ทำให้พระพุทธศาสนา รักษาได้ยาก

ไม่ว่าจะจัดจะมีพิธีหรือไม่ พระก็มีหน้าที่ให้ธรรม

พูดไปๆ คอยจะเลยเรื่อยออกไปเรื่องข้างนอก ย้อนกลับมาที่เรื่องพิธีกรรมอีก ศาสนาต่างๆ กำหนดข้อปฏิบัติเป็นพิธีกรรมกันมากมาย หลายเรื่องก็จัดวางเป็นแบบแผนที่ซับซ้อน เช่น พราหมณ์บอกว่า นี้นะ ทุกคนต้องบูชาไฟ ไฟที่จะบูชามีเท่านั้นๆ ชนิด ไฟชนิดนั้นๆ มีพิธีบูชาอย่างนั้นๆ ไฟชนิดนี้ต้องบูชาเป็นประจำตลอดเวลา ต้องดูแลอย่าให้ดับ รักษาต่อๆ ไปชั่วลูกชั่วหลาน จากพ่อแม่ส่งต่อให้ลูก แล้วลูกก็ส่งต่อไป

นั่นไฟขนาดย่อย ยังมีไฟบูชาใหญ่ขึ้นไปอีก จนถึงไฟในพิธีบูชาญ ซึ่งมีความระดับ แล้วก็มีข้อกำหนดของพิธีต่างๆ กันไป เช่น บูชาญชนิดนี้ เอาสัตว์ชนิดนี้ เช่นว่า แพะ ๗๐๐ ตัว วัว ๗๐๐ ตัว แกะ ๗๐๐ ตัว มาฆ่าบูชาญ โดยมีการเตรียมการฆ่าอย่างนี้ๆ ตัวคนที่เข้าพิธี เช่น สามเณรภรรยา สามเณรจะต้องแต่งตัวอย่างนั้น ภรรยาจะต้องแต่งตัวอย่างนี้ จะต้องมาอยู่ในที่ที่กำหนดไว้ แล้วกินนอนอย่างนั้นๆ เป็นเวลาเท่านั้นๆ ฯลฯ

ข้อกำหนดเหล่านี้แบบนี้ เป็นพิธีกรรมซึ่งสำหรับเรามองไม่เห็นเหตุผลออกมา ก็คล้ายอย่างที่ว่าเมื่อก็ การไหว้ทิศก็เหมือนกัน เราก็ไม่เห็นอะไรเป็นเหตุผลออกมา แต่ไหว้ทิศก็ยังดีกว่าบูชาญ ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นการเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ทำร้ายทั้งคน ทั้งสัตว์ ถ้าว่าในแง่อย่างนี้ ก็ไม่เห็นเป็นเหตุเป็นผลได้

ที่นี้เหตุผลอย่างหนึ่งก็อย่างที่พูดเมื่อก็ คืออาจจะจะเป็นความปรารถนาดีของผู้ที่ริเริ่มจัดตั้งขึ้นมา คิดดีแล้วก็บอกให้ทำไปเลย ไม่ต้องมัวเสียเวลาอธิบาย ให้เขาได้ประโยชน์ไปเลยด้วยการปฏิบัติโดยไม่ต้องเข้าใจเหตุผล ก็เป็นอันให้เป็นข้อปฏิบัติที่สืบๆ กันมาแต่โบราณ โดยไม่ต้องถามเหตุผล ถึงจะมองสืบหา ก็ไม่เห็นเหตุผลในเชิงปฏิบัติ ที่ผู้คนจะเข้าใจได้ ก็เลยเป็นเหตุผลพิเศษที่เร้นลับ เรียกว่าเป็นอุบาย

อย่างไหว้ทิศที่ว่ำนั้น อาจเกิดจากความปรารถนาดีของผู้ที่วางขึ้นมา ซึ่งมีได้ในแง่ต่างๆ แต่อย่างง่าย ๆ ก็อาจจะทำให้ต้องตื่นแต่เช้า ให้ทันพระอาทิตย์ขึ้น อย่างนี้เป็นต้น นี่ก็คือว่าฉันไม่ต้องบอกให้เสียเวลา เธอปฏิบัติไปก็แล้วกัน ถ้าฉันบอก ถึงจะมีเหตุผล แถมอธิบายอย่างดี แต่แล้วเธอก็ไม่ปฏิบัติ ผู้สั่งหรือพูดด้วยความซื่อสัตย์ดีก็ไม่ได้ บอกไปเลย ให้ไหว้ทิศ แล้วที่นี้ เพื่อจะไหว้ทิศให้ถูกให้ทัน ก็ต้องไหว้ตอนพระอาทิตย์ขึ้น ไม่ใช่ไปไหว้ตอนเที่ยง ที่ไม่ชัดว่าทิศไหนอยู่ตรงไหน เข้มทิศก็ยังไม่รู้ เอาเป็นว่า จะให้ทันพระอาทิตย์ขึ้น แล้วไหว้ทิศได้ตรง ก็ต้องรีบตื่นก่อนรุ่ง ก็เลยได้ลุกขึ้นแต่เช้า อย่างนี้เป็นต้น

ในทางตรงข้าม อาจจะเป็นเหตุผลที่เป็นความปรารถนาร้ายของผู้ที่วางก็ได้ เช่น เพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ของตัวเอง พรหมณ์อาจจะวางข้อกำหนดขึ้นอย่างนั้นๆ เพื่อจะได้ลาภมาก ๆ ก็ทำให้มีอะไรซับซ้อนมากขึ้น นี่ก็เป็นไปได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อว่ากันไป จะให้เหตุผลอะไรก็ตาม รวมแล้วแล้วก็ไม่ปลอดภัย และไม่ดีจริง ไม่ดีงามอย่างยั่งยืน ถ้ามนุษย์จะพัฒนากันจริงๆ ก็ต้องรู้เหตุรู้ผล ให้ไปถึงเหตุผลที่แท้จริง และก็ต้องฝึกต้องพัฒนาคนให้ต้องไม่ซี้เกียจ ไม่ซี้คร้านจนเกินไป ต้องหัดให้คนรู้จักใช้ปัญญาพิจารณาและตั้งใจศึกษา แล้วปฏิบัติกิจการด้วยความตระหนักรู้ และมีความเพียรพยายาม ให้เจตนาที่ดี ปัญญาก็มี นี่ก็จะมาถึงพระพุทธศาสนา

อย่างเรื่องของมาณพที่มาไหว้ทิศนี้ เขาชื่อว่าสิงคาลกะ พระไตรปิฎกเล่าเรื่องบอกที่มาที่ไปขึ้นต้นไว้แค่นั้น แต่อรรถกถาคือคัมภีร์หรือหนังสือที่อธิบายพระไตรปิฎก ช่วยเล่าเพิ่มเติมว่า ความจริงนั้น บิดาของมาณพคนนี้เป็นพรหมณ์ที่ได้มาเป็นพุทธศาสนิกชนแล้ว แถมเป็นโสดาบันด้วยซ้ำ

ที่ในตอนที่ทำนพรหมณ์นั้นมีชีวิตอยู่ ก็เอาใจใส่อยากจะให้ลูกรู้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า แต่จะชักนำอย่างไร ลูกก็ดื้อ ไม่เอาใจใส่ บอกให้ไปวัดบ้างสิ เขาก็ไม่ยอมไป เขาบอกว่าไปแล้วต้องไปไหว้พระ ต้องไปนั่งหลังขัดหลังแข็ง ก็เมื่อย แล้วเดี๋ยวไปรู้จักกับพระเข้าอีก คุ่นเคยกันขึ้นมา ก็อาจจะต้องนิมนต์ไปบ้าน เดี่ยวก็ต้องถวายอาหาร สิ้นเปลือง แล้วก็ยุ่ง ว่ำนั่น เลยไม่ยอมไปวัดสักที เป็นอันไม่ได้เข้ามาใกล้ชิดพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์

ท่านพรหมณ์อยู่มาแก่ชราจะถึงแก่กรรม ก็คิดห้วงว่า เอ... ทำอย่างไรเราจะช่วยให้ลูกได้รู้จักธรรมะ ได้รู้จักพระสงฆ์ ได้ไปวัด ก็เลยทำเป็นอุบาย สั่งลูกให้ไปทำพิธีไหว้ทิศนี้ เมื่อเขาไปไหว้ทิศที่หน้าประตูเมืองตอนเช้า เดี่ยวก็ต้องเจอกับพระพุทธเจ้า พระองค์ก็จะตรัสถาม แล้วก็ทรงสอน ก็จะเป็นอุบายนำลูกเข้าสู่พระพุทธศาสนาได้ นี่อรรถกถาเล่าณะ จะอย่างไรก็แล้วแต่ พระอรรถกถาจารย์ท่านว่าไว้อย่างนั้น

ไม่ว่าจะอย่างไร ก็เป็นอันว่า ตัวการไหว้ทิศเองนี้ เราเห็นได้ว่ามันไม่มีเหตุผลชัดเจนในตัว ที่นี้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพบกับมาณพนี้ที่มาไหว้ทิศอยู่ ได้ตรัสถาม และเขาทูลตอบอย่างที่ว่าแล้ว พระองค์ก็ตรัสว่า การไหว้ทิศอย่างนี้ ไม่ใช่การไหว้ทิศในอริยวินัย คือในระบบแบบแผนของอริยชน ก็คงทำนองว่าชาวอารยันแท้ไม่ทำอย่างนี้

พอมาณพได้ยินคำนี้ ก็สะดุดใจ กระทบความคิดขึ้นมาเลย เอ... อะไรวะ มีด้วยหรือ การไหว้ทิศในระบบแบบแผนของอริยชน อย่างที่ข้าพเจ้าทำอยู่อย่างดี ตั้งใจเต็มทีนี้ ไม่ใช่เป็นการไหว้ทิศแบบอารยันเสียแล้ว เขาก็เลยทูลถามว่า แล้วอย่างไรล่ะที่จะเรียกว่าเป็นการไหว้ทิศในระบบแบบแผนของอริยชน

พออย่างนี้ ก็ได้จังหวะ ถึงโอกาส พระพุทธเจ้าก็จึงตรัสแสดงว่า ทิศต่างๆ ที่คลุมครอบรอบตัวเรานี้ ก็คือผู้คนที่อยู่ในสถานะต่างๆ กันในสังคม ซึ่งเราต้องมีความสัมพันธ์ด้วย เมื่อเราดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม เราจะต้องมีความสัมพันธ์กับคนที่อยู่ในสถานะแห่งความสัมพันธ์ต่างๆ กัน ซึ่งจัดแยกได้เป็น ๖ กลุ่ม ๖ จำพวก การปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลเหล่านั้นให้ถูกต้อง นั้นแหละเรียกว่าการไหว้ทิศ

จากนั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสถึงความหมายของทิศทั้งหมดนั้นๆ ไปตามลำดับ คือ ที่ ๑ ทิศตะวันออก เป็นทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดามารดา มีหลักการปฏิบัติต่อกันระหว่างบิดามารดา กับบุตรอย่างนั้นๆ เมื่อทำถูกต้องอย่างนี้ เรียกว่าไหว้ทิศที่ ๑ แล้วก็ตรัสไปเรื่อยๆ จนครบ ๖ ทิศ ซึ่งจะไม่ยกมาพูดกันในที่นี้ เพราะที่นี้จะอธิบายเรื่องพิธีกรรม

เป็นอันว่า พิธีกรรมในการไหว้ทิศได้เกิดมีความหมายขึ้นมา เท่ากับว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความหมายใหม่แก่เรื่องทิศ ๖ และการไหว้ทิศ ซึ่งกลายเป็นเรื่องที่เป็นเหตุเป็นผล เป็นการปฏิบัติที่เกิดเป็นประโยชน์ในชีวิตและสังคมมนุษย์ ไม่เป็นแค่พิธีกรรมในความหมายเดิม ซึ่งเป็นเรื่องของความขลังศักดิ์สิทธิ์ อันเร้นลับ มองไม่เห็นเหตุผล อาจจะมีเหตุผลอยู่เบื้องหลังที่โยงไปยังประโยชน์บางอย่างที่ไม่ตรงไปตรงมา หรือเป็นเหตุผลที่ไม่จริงไม่จัง หรืออาจจะเป็นเหตุผลที่พ้นสมัยไปแล้วก็ได้

ที่ว่ำนี้นี้หมายความว่า ตอนที่บัญญัติจัดตั้งพิธีกรรมนั้น อาจมีเหตุผลที่เป็นประโยชน์แท้จริงอยู่เบื้องหลัง แต่ด้วยปัจจัยอันไม่เอื้อของยุคสมัยเช่นการที่ไม่อาจสื่อสารถึงกันให้เพียงพอได้ ก็ใช้วิธีที่จะให้มีการปฏิบัติขึ้นได้โดยไม่ต้องขึ้นต่อการสื่อสารมากนัก จากนั้นเมื่อยอมรับทำกันมาแล้ว ก็ทำกันโดยไม่รู้ชัด สักว่าทำตามๆ สืบกันมา โดยที่เหตุผลนั้นอาจจะเหมาะสมเข้ากันได้สำหรับชีวิตในยุคสมัยก่อน ซึ่งถึงสมัยนี้อาจไม่เกี่ยวกันแล้ว ก็เลยกลายเป็นว่าถือปฏิบัติกันไปตามความเชื่อ ที่อาจจะจะเป็นความหลงงมงายไปแล้ว

ที่นี้ ที่นักปราชญ์สมัยใหม่จากข้างนอกเขาศึกษาแล้วบอกว่า พุทธศาสนาไม่มีพิธีกรรมนั้น ก็คือเขาพูดถึงพระพุทธานุภาพในยุคนั้น ในสมัยของพระพุทธเจ้า หรือตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ดังที่ว่าหลักคำสอนเดิมตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นั้น ตรัสถึงการปฏิบัติในเรื่องที่รู้เข้าใจมองเห็นเป็นประโยชน์ ซึ่งซึ่งด้วยใจ ถึงด้วยปัญญา อย่างจะแจ้งจริงจัง ว่ากันเป็นเหตุเป็นผลชัดเจนไปเลย

ตามที่ว่านี้ เมื่อมาเทียบกับยุคปัจจุบันก็จะเห็นว่า ในสมัยพุทธกาลไม่มีพิธีกรรมอย่างยุคนี้ อย่างพระชนเจ้าเวลานี้ สมัยนี้ มีการจัดพิธี อาจจะเป็นพิธีทำบุญ ที่วางลำดับขั้นตอนการปฏิบัติ เป็นแบบเป็นแผน เริ่มตั้งแต่มีการจุติอุปจารพินทุพราหฺมณวรรค มี การไหว้การกราบ แล้วก็มี การอาราธนาศีล รับศีล ที่เรียกว่าสมาทานศีล หรือรับศีลกัน แล้วก็มี การเจริญพระพุทธานุภาพ อะไรต่างๆ

จะเห็นว่า ญาติโยมนิมนต์พระไปฉัน กว่าจะได้ฉัน ว่ากันตั้งครึ่งค่อนชั่วโมง ฉันเสร็จแล้วก็มี การอนุโมทนาให้พร สวดอนุโมทนาให้พรเสร็จ ก็กลับ บางที่แทบไม่ได้พูดได้จากกันเลยทีเดียว กลายเป็นเรื่องของกิจกรรมที่เรียกว่าพิธีกรรมไปหมด

แล้วความหมายของการทำพิธีนั้นๆ แม้แต่ทำบุญอย่างที่ว่า ก็ไปอยู่ที่ ๒ อย่างดังว่าแล้ว *หนึ่ง* เรื่องของความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ที่มักจะโยงไปยังอำนาจเร้นลับอะไรบางอย่าง ที่จะบันดาลผลสำเร็จ ให้โชคลาภ หรือปัดเป่าภัยอันตรายเคราะห์กรรม เป็นต้น หรือไม่ก็ *สอง* มองเป็นเรื่องของการที่สักแต่ว่าทำเป็นพิธี ก็มักมองกันโดยอย่างหนึ่งอยู่แค่นี้

ที่นี้ ความหมายที่แท้อยู่ที่ไหน หรือควรไปให้ถึงไหน เราหันกลับไปดูครั้งพุทธกาล เมื่อมีผู้นิมนต์พระพุทธเจ้าไปบ้าน ก็จะไม่มีการพิธีกรรมมากมายหลุมหลุมเหล่านี้นี้ แต่จะเห็นได้ตามเรื่องที่เล่าไว้ในพระไตรปิฎกว่า เมื่อเขานิมนต์ไปฉัน พระพุทธเจ้าเสด็จไปเสวยภัตที่บ้านของเขาแล้ว

พอฉันเสร็จ ก็มีข้อความลงท้ายให้รู้ว่า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสธรรมกถา ยังบุคคลนั้น *สนฺทสฺสฺสว* - ให้มองเห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง *สมาทเปตฺวา* - ให้เขาพร้อมใจรับเอาคำสอนของพระองค์ไปใช้ไปปฏิบัติ *สมฺมุตเตเสตฺวา* - ทำให้เขามีจิตใจแจ่มแจ้ง เกิดกำลังใจ คึกคักคิดเอาจริงเอาจังที่จะปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ แล้วก็ *สมฺปหํเสตฺวา* - ทำให้เขารำเริงยินดี มีจิตใจสดชื่นเบิกบาน ทั้งนี้ก็ *ธมฺมมฺยา* *กถาย* - ด้วยธรรมีกถา ถ้อยคำที่ทรงอธิบายหรือแสดงธรรม แล้วจึงเสด็จกลับ

เมื่อพระพุทธเจ้าเสวยคือฉันเสร็จ ก็มีข้อความนี้ลงท้าย เหมือนเป็นคำสรุป บอกผลของการเสด็จไปตามที่นิมนต์ให้ไปฉัน คือลงว่า ธมฺมียา กถาย สนฺทสฺเสตฺวา สฺมาทเปตฺวา สมฺตเตเชตฺวา สมฺปทฺเสตฺวา แล้วก็ อุฏฺฐายาสนา ปฏกามิ ทรงลุกจากอาสนะ เสด็จกลับออกไป

ไม่เฉพาะเสด็จไปตามที่เขานิมนต์ฉันเท่านั้น ถึงแม้เขามาเฝ้าที่วัด หรือพบปะที่อื่นๆ เรื่องราวก็จะมีสาระไปจบลงตรงที่ว่า ทรงแสดงธรรมกถา ให้เขามองเห็นเข้าใจธรรม ที่ให้ชัด ขวนใจให้ปฏิบัติ เร้าให้กล้า ปลุกให้ร่าเริง หรือแจ่มแจ้ง จูงใจ แก่ล้าวกล้า ร่าเริง ถึงแม้นิมนต์พระเถระทั้งหลายไปฉัน หรือไปหาท่าน ท่านก็ปฏิบัติตามอย่างพระพุทธเจ้า ทรงนำไว้อย่างนี้

จะพูดรวมๆ กว้างๆ ก็ได้ว่า จะไปเฝ้า ได้พบพระพุทธเจ้า ได้พบพระ ไม่ว่าที่ไหน เมื่อไร ก็เป็นอันว่าจะได้ฟังธรรมกถา ที่แจ่มแจ้ง จูงใจ ทำให้แก่ล้าวกล้า ร่าเริง เพราะไม่ว่าใครจะจัดจะมีพิธีหรือไม่ พระก็มีหน้าที่ให้ธรรมอยู่นั่นเอง

เป็นอันได้เห็นแล้วว่า ไม่ว่าพิธีจะมีหรือไม่ หรือจะมีอย่างไร สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติก็อยู่ในส่วนของเนื้อหาสาระ คือไปรวมหรือสรุปลงที่การแสดงธรรม แนะนำชี้แจง สั่งสอน ให้เขาได้ศึกษา ได้เรียนรู้ ให้เกิดความเข้าใจชัดเจน แจ่มแจ้ง อยากจะทำ และมีกำลังใจที่จะประพฤติปฏิบัติธรรม โดยมีจิตใจร่าเริง เบิกบาน แล้วจึงเสด็จออกไป

ที่นี่ เรามาดูว่า พระสมัยปัจจุบันนี้ไปประกอบพิธี สวดมนต์เสร็จ ฉันแล้ว สวดให้พรแล้วก็กลับ แล้วดูว่า เมื่อเทียบกับแบบของพระพุทธเจ้า ในสองอย่างนี้ อย่างไหนมีคุณค่าในเชิงประโยชน์ เริ่มแต่คุณค่าทางจิตใจ มากน้อยต่างกันอย่างไร หรือว่าสองอย่างนั้นสื่อถึงกันอย่างไร อันนี้คือสิ่งที่อยากจะพูดต่อไป ตอนนี้ก็มาเริ่มหรือเกริ่นเรื่องไว้

ที่ว่าคราวนี้มาเริ่มเรื่องไว้ คือมาชี้หรือมาสะกิดให้ดูกันว่า ปัจจุบันนี้ พิธีกรรมได้เข้ามามีในพระพุทธศาสนาจนมากมายเคลื่อนตัวไปแล้ว ถ้าดูในยุคพุทธกาล ไม่เห็นพระพุทธเจ้าทรงประกอบพิธีกรรมอะไรเลย มีแต่เรื่องการปฏิบัติจริงๆ ให้เห็นประโยชน์ชัดเจนกันไปเลย

แต่มาในปัจจุบันนี้ พุทธศาสนาชักจะหรือทำท่าจะไปด้วยกับศาสนาต่างๆ ไป ที่มีพิธีกรรมเป็นกิจหน้าที่สำคัญอันใหญ่ แล้วก็มีความหมายไปทางหลังศักดิ์สิทธิ์อย่างที่ว่าแล้ว ทำให้คนไปนึกถึงอำนาจเร้นลับอะไรไม่ชัด ที่จะมาบันดาลผลให้เขาตามที่ต้องการ ทั้งในเชิงปัดเป่าภัยอันตราย และในเชิงที่จะบันดาลผลสำเร็จที่ต้องการ

เวลานี้ ในพระพุทธศาสนาเอง ไม่ว่าจะทำอะไร ก็เน้นเรื่องพิธีกรรม จะมีงานมงคล ก็นิมนต์พระไปเจริญพระพุทธมนต์ มีการทำน้ำมนต์ มีสายสิญจน์ แถมบางที่ยังต้อง กำหนดอีกว่า จะต้องเอาใบเงินใบทองใบนาคมาใส่ด้วย สำหรับคนที่เคร่งพิธี ก็อาจจะมี รายละเอียดเรื่องหุ้มหิมอีกเยอะ

ดูง่าย ๆ อย่างงานวางศิลาฤกษ์ เดียวนี้พระก็เข้าไปเกี่ยวข้อง ที่จริง เรื่องนี้เป็นพิธี พราหมณ์ เขามีข้อกำหนดเกี่ยวกับเรื่องไม้ และอะไรต่างๆ เช่นว่า ไม้ชนิดไหนที่จะเอามา ใช้ เอามาตอก คล้ายๆ เป็นเสา หรือเป็นหลัก แล้วมีก้อนอิฐ ทั้งอิฐทอง อิฐเงิน อิฐนาค อะไรพวกนี้ อย่างที่ว่าแล้ว ในเรื่องพิธีกรรม มีข้อกำหนด มีวิธีปฏิบัติต่างๆ ซึ่งเรามองไม่เห็นเหตุผลชัดเจน

ในเมื่อถึงเวลานี้ พิธีกรรมได้เข้ามาเป็นส่วนสำคัญในวงการพุทธศาสนา เราก็ควร มาศึกษาว่า พิธีกรรมมีความหมายอย่างไร อะไรควรเป็นความหมายแท้จริงที่ต้องการใน พระพุทธศาสนา ขอฝากไว้ เป็นเรื่องที่จะพูดกันต่อไป นี่คือพูดเกริ่นนำไว้

แล้วก็ควรพิจารณาด้วยว่า ความหมายแบบของศาสนาโบราณที่ติดเข้ามา กับ ความหมายแท้จริงที่ต้องการในพระพุทธศาสนา จะโยงกันได้ จะมาประสานเข้าด้วยกัน ได้ไหม อย่างไร ถ้าเราไม่สามารถโยงไปให้ถึงจุดที่พึงประสงค์ คือความหมายแท้ที่เป็น ของพระพุทธศาสนานั้นได้ ความรู้เข้าใจพระพุทธศาสนาก็จะต้องคลาดเคลื่อน จะต้อง เพี้ยนออกไป เพราะไม่สามารถรักษาสาระไว้ได้

เวลานี้น่าเป็นห่วงพอสมควร เพราะว่าการทำพิธีกรรม เป็นเพียงการกระทำใน ความหมายแบบศาสนาโบราณไปเสียมาก แล้วคนก็มีสายตาที่มองพิธีกรรมกันได้แค่ ๒ อย่างที่ว่า คือ มองไปในเชิงซังส์คัลลิสท์ หรือมิฉะนั้นก็ถือว่าเป็นเรื่องของการทำสืบๆ กัน มา พอให้เป็นธรรมเนียม ตามวัฒนธรรมประเพณี แค่นี้ก็พอ ไม่ได้มีความหมายและ เหตุผลอะไรพิเศษ

เราจึงต้องมาดูว่า อะไรคือสาระที่ต้องการของพิธีกรรม สำหรับวันนี้ก็คิดว่า เอาไว้ แค่นี้ก่อน

ตอนที่

๑๐

ถ้าไม่ถือแบบงมงาย

ก็อาจใช้พิธีกรรมมาสื่อธรรมให้ถึงคน

จะพูดเรื่องพิธีกรรมที่ค้างไว้ ได้พูดมาถึงตอนที่ว่า ไปๆ มาๆ เวลานี้ สำหรับคนส่วนใหญ่ พิธีกรรมหันหลังกลับไปมีความหมายอย่างศาสนาโบราณ คือ มองในแง่ลัทธิ ศักดิ์สิทธิ์ โดยสื่อกับอำนาจเร้นลับที่มองไม่เห็น ส่วนคนอื่นอีกพวกหนึ่งก็ได้แค่มีความรู้สึกในเชิงปฏิกิริยา แล้วก็มองพิธีกรรมในแง่เป็นเรื่องที่สักแต่ว่าทำๆ ให้แล้วๆ กันไป ไม่มีสาระ

มีเปลือกหุ้มไว้ เนื้อจึงอยู่มาได้ แต่ถ้าติดอยู่ที่เปลือก ก็อดได้เนื้อ

ไม่ว่าจะมองพิธีกรรมตามความหมายโบราณ หรือมองแบบปฏิกิริยา ก็ทำให้ไม่ได้ประโยชน์จากพิธีกรรม แล้วหลายคนก็เลยมองพระพุทธศาสนาแค่เปลือกผิว บางทีก็เลยสรุปว่า พุทธศาสนานี้ไม่เห็นจะมีเนื้อหาสาระอะไร เป็นเพียงเรื่องของพิธีกรรม เมื่อมองอย่างนี้ นอกจากไม่รู้จักใช้พิธีกรรมให้เป็นประโยชน์แล้ว พิธีกรรมก็เหมือนกับเป็นเครื่องหมายบอกว่าพุทธศาสนาเสื่อมแล้ว จะหมดแล้ว ถ้าพิธีกรรมไม่มีความหมายที่จะสื่อเนื้อหาสาระออกมาได้ ก็คงถึงเวลาที่พระพุทธศาสนาจะเสื่อมจริงๆ

อย่างไรก็ตาม มองในทางกลับกัน แม้แต่เมื่อพิธีกรรมกำลังจะหมดความหมายไปนี้แหละ ในแง่หนึ่ง มันก็ยังเป็นรูปแบบที่แสดงว่าพระพุทธศาสนายังไม่ถึงกับหมดสิ้นไปเสียทีเดียว เหมือนกับเปลือกผิวที่ห่อหุ้มเนื้อตัว แม้ว่าคนส่วนมากจะมองผิวเผินเห็นแค่เปลือกนอก มองไม่ถึงเนื้อใน หรือยอมให้เปลือกบังตาตัวเขาเอง แต่ทราบได้เปลือกยังหุ้มเนื้อในไว้ ก็ยังมีโอกาสรอคนตาดีหรือคนมองเห็น ที่จะมาเห็นเนื้อในและเอาสาระไปใช้ได้

แยกว่านั่น แม้แต่เมื่อเหลือแต่เปลือก ถึงแม้นื้อตัวข้างในจะแห้งเหือดหดเหี่ยวยับยับอยู่ยี่ไป จับไม่ติดแล้ว แต่ตราบนิดยังมีเปลือกเหลือไว้เป็นรูปแบบที่หุ้มห่อรักษาเนื้อใน ก็ยังมีโอกาสให้เราจับเค้าสับคั้นที่จะฟื้นฟูเนื้อหาสาระนั้นขึ้นได้

ลองคิดดูสิว่า ถ้าแม้แต่รูปแบบคือพิธีกรรมก็ไม่เหลือแล้ว จะยิ่งแย่มาก เพราะถ้าเนื้อหาสาระหมดไปแล้ว รูปแบบก็หมดไปเสียอีกด้วย ที่นี้แหละจะลำบาก ฟันยาก เหมือนกับว่าไม่มีอะไรเหลืออยู่เลย ไม่รู้จะตั้งต้นที่ไหน ไม่รู้จะเอาอะไรมาจับมาจัดให้ได้

เหมือนว่าเรามีน้ำดิบบริสุทธิ์อยู่ขวดหนึ่ง แต่คนขี้เมามาเอาขวดนั้นไปใส่สุราแทน
ขวดน้ำกลายเป็นขวดเหล้า ถ้าไม่ได้ขวดคืนมา ก็เป็นอันว่าเสียหมดทั้งน้ำทั้งขวด เจอน้ำ
ก็ไม่มีที่ใส่ แต่ถ้าได้ขวดคืนมา เราก็เทเหล้าทิ้งไป เอาขวดมาใช้ใส่น้ำบริสุทธิ์ได้อีก

ดังนั้น การที่ยังมีพิธีกรรมเป็นรูปแบบหรือเปลือกหุ้มเหลืออยู่ แม้เนื้อในจะหายไปจากตา ก็ยังเป็นโอกาสว่าเรายังไม่สูญเสียหมดสิ้นเชิง เราก็เอาพิธีกรรมที่เป็นซากเป็นส่วนเหลือนี้ มาใช้เป็นรูปร่างช่องทางที่จะฟื้นตัวพระพุทธศาสนากลับมา ก็คือฟื้นเอาเนื้อหาสาระกลับมาใส่ในรูปแบบนี้ใหม่ ไม่ใช่ว่างมองไม่เห็นเนื้อ เหลือแต่พิธีกรรม ก็จะทิ้งรูปแบบที่เป็นเปลือกนี้เสียอีก ก็เท่ากับว่าไม่รู้จักใช้มันให้เป็นประโยชน์

พิธีกรรมเหมือนกับว่าเป็นป้อมปราการสุดท้ายของพระพุทธศาสนา เราถอยร่นถึงพื้นที่ออกมาแล้ว จะทิ้งป้อมปราการสุดท้ายนี้เสียอีกด้วยหรือไม่ควรทำอย่างนั้น เราควรจะเอามันมาใช้ประโยชน์ในการตั้งหลักพื้นที่กำลังรูกกลับเข้าไปเอาพื้นที่หรือเนื้อตัวกลับมาเป็นอันว่า ถ้าใช้เป็น พิธีกรรมก็มีคุณค่า น่าจะเอามาใช้ให้ได้ประโยชน์

ท่ามกลางระหว่างสองปลาย พิธีกรรมให้ประโยชน์เยอะเยอะ

ทีนี้ พิธีกรรม ที่ว่าเป็นรูปแบบที่สื่อสาระเป็นอย่างไร? ถ้าเราติดอยู่กับความหมายของพิธีกรรมในแง่ที่ว่าเมื่อ ก็คือแบบศาสนาโบราณ ที่เป็นเรื่องของความขลังศักดิ์สิทธิ์ พอไม่เห็นความหมายในแง่ นั้น ก็เกิดปฏิกิริยามองพิธีกรรมเป็นเรื่องของการสักว่าทำไปเสีย นี่ก็กลายเป็นสุดโต่งสองข้าง ผิดทั้งนั้น

ความจริงนั้น พิธีกรรมมีความหมายของมันเองอยู่แล้ว ถ้ามองกว้างออกไป เราจะเห็นว่า เรื่องราวกิจการส่วนรวมที่เป็นเรื่องการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ เป็นกิจกรรมทางสังคม ตามปกติต้องมีพิธีกรรมทั้งนั้น

แม้แต่จะประชุมกัน ก็ต้องมีพิธี เริ่มตั้งแต่ว่า เออ เราจะมีการประชุมนะ พอพูดว่าจะประชุม ก็คือการที่ว่าเราต้องจัดกิจกรรมเป็นเรื่องเป็นราวขึ้นมา ไม่ใช่ว่าต่างคนก็อยู่เรื่อยๆ เฉื่อยๆ กันไป และต่างคนจะทำอะไรๆ อย่างไรๆ ก็แล้วแต่ตัว การที่นัดหมายจัดเป็นเรื่องเป็นราวเป็นแบบแผนขึ้นมานั้น ก็คือการจัดทำขึ้นให้เป็นพิธี แคะนี้ก็ต้องมีพิธีกรรม

“พิธี” ก็คือ “วิธี” นั่นเอง วิธี แผลง ว เป็น พ ก็เป็น พิธี ส่วนกรรม ก็คือ การกระทำ ได้แก่ กิจกรรม หรือกิจการ ดังนั้น พิธีกรรม ก็คือกิจกรรมอันเป็นวิธีการ ที่จะนำไปสู่ผลที่ต้องการ

ถ้าเราจะให้คนหลายๆ คนมาพูดกันฟังกันในเรื่องอะไรสักอย่างหนึ่งให้ได้ผลที่ต้องการแก่กิจการหรือแก่ส่วนรวม ก็ต้องมาประชุม ซึ่งทำให้ได้ปรึกษาหารือกัน ถ้าไม่มีการประชุม ก็ยากที่จะพูดกันให้ได้เรื่องได้ราว ไปพูดกับคนโน้นที กับคนนี้ที เรื่องราวกระจัดกระจาย ไม่มีที่รวม หาข้อยุติไม่ได้ ไม่จบ จึงให้มีการพบปะพูดกันฟังกันพร้อมทีเดียวกัน แล้วก็ตกลงกัน

การจัดให้มีการพบปะพูดคุยพร้อมที่เดียวกัน นั้นเป็นพิธีแล้ว มีวิธีปฏิบัติเป็นแบบแผนที่จะได้ผลที่ต้องการขึ้นมาแล้ว เริ่มต้นก็บอกว่า เราจะมีการประชุมนะ วันที่เท่าไร เวลานั้น ให้เรามาร่วมพบปะพูดคุยกัน พอพบปะกัน ก็ต้องมีวิธีปฏิบัติจัดการอีกว่า จะจัดที่จัดทางอย่างไร มานั่งล้อมโต๊ะกันนะ นั่งตามลำดับอย่างนั้นๆ ต้องมีประธานที่ประชุมอยู่ตรงนั้น จะเริ่มประชุม ก็มีการเปิดประชุม จัดลำดับการพูด ให้พูดทีละคน ไม่พูดแข่งแย่งกัน

ถ้าเป็นกิจการงานใหญ่ๆ คนมาประชุมกันหลายร้อยคน ก็ต้องมีกิจกรรมที่เป็นจุดเริ่มต้น เป็นเครื่องหมายให้รู้ว่า เออละนะ เราจะเริ่มประชุมกันแล้วนะ คนที่เป็นประธานอาจจะต้องกล่าวเปิด แล้วก็อาจจะมีการพูดแนะนำ บอกความมุ่งหมายของการประชุม หรือยกประเด็นที่จะพิจารณาขึ้นมาระบุให้บรรดาคนที่มาร่วมประชุมจับให้ชัด ฯลฯ ทั้งหมดนี้เป็นพิธีทั้งนั้น เต็มไปด้วยพิธีกรรม

รวมความมาย้ำอีกทีว่า พิธีกรรม เป็นกิจกรรมอันเป็นวิธีการที่จะให้การปฏิบัติกิจของส่วนรวม ดำเนินไปอย่างได้ผล นำไปสู่ผลที่ต้องการร่วมกัน เริ่มตั้งแต่เป็นเครื่องหมายให้ทำการอย่างพร้อมกัน

พอบอกว่าจะมีกิจกรรมอันนี้ ก็จะต้องมีการปฏิบัติที่คล้ายกับเป็นระเบียบแบบแผนขึ้นมา ตั้งต้นแต่เป็นจุดนัดหมายให้คนมาพบพร้อมกัน ที่นั้นๆ แล้วกิจกรรมของส่วนรวมหรือของหมู่ชน ก็ดำเนินไปเป็นลำดับตามระเบียบวิธีปฏิบัติขึ้นมาทันที

พิธีกรรมเป็นจุดนัดหมาย หรือเป็นข้อกำหนดหมายให้หมู่ชนหรือคนทั้งหลายที่เกี่ยวข้องสามารถทำกิจกรรมทั้งหลายได้เป็นลำดับอย่างพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันช่วยให้กิจกรรมนั้นสำเร็จผลสัมฤทธิ์ประโยชน์แก่คนที่เข้าร่วมให้ได้ผลที่หมายได้ดีที่สุด อย่างที่ว่าแล้ว ตั้งต้นแต่ได้รู้ว่าจะไปทำอะไรเมื่อไร เป็นการนัดพบพร้อมกัน พอไปในที่นั้นแล้ว ก็มีจุดนัดหมายต่อไปว่า เอาละนะ ถึงตอนนี้อย่างไร จะทำกิจกรรมส่วนนี้ๆ ทำให้ทั้งกาย ทั้งวาจา ทั้งจิตใจ และความรู้เข้าใจ ของทุกคนที่มาร่วม สงบเข้ามาสมาธิรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียว แค่นี้การปฏิบัติธรรม หรือการเจริญกุศล ก็เริ่มต้นขึ้นแล้ว

ในทางพระศาสนา ถ้าตัดความหมายในเชิงศักดิ์สิทธิ์แบบลึกลับออกไปเสีย เราก็จะเห็นความหมาย คุณค่า และประโยชน์ที่ว่ามีมา ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์ที่มองเห็นได้

ดูง่าย ๆ เมื่อญาติโยมมาประชุมพร้อมกัน เพื่อทำกิจกรรมของส่วนรวม เช่น ที่เรียกว่าพิธีทำบุญ หรืองานทำบุญ พอถึงเวลาเริ่มพิธี เรามีบุคคลที่เรียกว่าประธาน นี่ก็เป็นจุดนัดหมาย พอประธานเคลื่อนไหวทำอะไร คนก็จะเอาใจใส่ตามดูตามรู้ พอประธานไปจุดธูป ก็เป็นจุดกำหนด ซึ่งบอกความนัดหมายกันว่า เอาละนะ งานทำบุญเริ่มต้นแล้ว ผู้คนที่พูดคุยกันจ้อกแจ้ก จอแจ และเดินกันพล่าน ก็หยุด มานั่งสงบอยู่กับที่ คนที่คุยกัน ก็หยุด สงบปากสงบคำ สายตาพร้อมใจกันไปทีเดียวกัน เกิดความจริงจังในการเริ่มต้นกิจกรรมแล้ว เป็นการนัดหมายว่าเราจะได้ร่วมกิจกรรมของส่วนรวมพร้อมด้วยกัน เริ่มตั้งแต่ประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยนั้นทีเดียว

ตามที่พูดมาถึงตรงนี้ จะเห็นว่า “พิธีกรรม” ตามความหมายที่ตรงไปตรงมาของมันเองนั้น สรุปได้ว่า

พิธี เป็นการนัดพบ ให้หมู่ชนมาร่วมกิจกรรมพร้อมกัน

ส้อง เป็นเครื่องนัดหมาย ในการดำเนินกิจกรรมของส่วนรวม

ส่วม สร้างความรู้สึกเป็นจริงเป็นจังว่า เราด้วยกันระดมมุ่งทำเรื่องนี้กันอยู่นะ

ต่อไป *สั* เป็นส่วนของการทำความพร้อมหรือเป็นจุดเริ่มที่นำเข้าสู่งานที่ต้องการ

ตามที่ว่าในข้อสี่นั้น ขอให้ดูที่เรื่องของพระสงฆ์ อย่างการสวดปาติโมกข์ ซึ่งเป็นสังฆกรรมอย่างหนึ่ง คือเป็นงานของส่วนรวม เมื่อจะเริ่มต้น ต้องมีการจัดเตรียมต่างๆ เมื่อจัดเตรียมเสร็จพร้อมแล้ว เวลาเริ่มสวดก็ยังมี การชักชวนทวนถามให้แน่ชัดว่าการจัดเตรียมทุกอย่างครบถ้วนแน่จริงไหม ดังที่พระท่านทวนถามกันก่อนในแต่ละรายการตามลำดับว่า “สมมุขุณี ปทีโป จ อุกกั อาสเนน จ...”

“สมมุทฺธิ” การทำความสะอาดปิดกวาดสถานที่ ทำแล้วหรือ?

“ปทีโป จ” การจัดตั้งจุดดวงประทีป เช่น เทียน หรือไฟส่อง จัดไว้แล้วหรือ?

ข้อนี้ ถ้าเป็นเวลาค่ำคืน ก็ต้องตอบยืนยันได้ แต่ถ้าสวดปาติโมกข์ตอนกลางวัน พอถามตรวจสอบมาถึง “ปทีโป จ” ท่านที่ตอบ ก็จะต้องบอกว่า “อิทานิ สุริยาโลกสฺส อติธิตาย ปทีปิกจํ นตฺถิ” บัดนี้ กิจที่จะต้องใช้ดวงประทีป ไม่มี เพราะมีแสงจากดวงอาทิตย์ อย่างนี้เป็นต้น

พระมาอยู่ร่วมกัน เมื่อมีกิจกรรมร่วมกัน อย่างน้อยในเวลาสวดปาติโมกข์ที่ต้องทำเป็นประจำแน่นอนทุกครึ่งเดือน ถ้าทำในยามค่ำคืน ก็ต้องอาศัยดวงประทีป และนี่ก็อาจจะเป็นที่มาของประเพณีถวายเทียนพรรษา ที่ประชาชนอยากจะช่วยให้พระสงฆ์ปฏิบัติกิจตามพระวินัยได้จริงจัง ทีนี้ ต่อไป

“อุทกํ” น้ำละ จัดไว้แล้วหรือ? น้ำฉันน้ำใช้ ต้องเตรียมไว้ให้พร้อม ก่อนการประชุมจะเริ่มต้น

“อาสนเนน จ” อาสนะละ ปลูกจัดไว้พร้อมแล้วหรือ? ไม่ใช่ว่าพระมากันเต็ม จะประชุมอยู่แล้ว ยังร่นวาย ทำโน่นทำนี่ ยังจัดสถานที่เตรียมการไม่เสร็จ ใช้ไม่ได้

การจัดเตรียมการเบื้องต้นก่อนสวดปาติโมกข์อย่างนี้ ท่านเรียกว่า “บุพการณ” เป็นสิ่งที่ต้องทำก่อน ก่อนจะถึงตัวการประชุมจริง คือสวดปาติโมกข์

นี่แสดงว่า ในพระศาสนานี้ ต้องเอาใจใส่ให้ความสำคัญกับการทำกิจส่วนรวม ต้องเตรียมการให้พร้อม เพื่อให้พิธีให้การประชุมดำเนินไปด้วยดี ไม่ใช่มา ร่นวายกันตอนเริ่มประชุมแล้ว

จะเห็นว่า พิธีกรรมนี้เป็นการเตรียมการเพื่อให้กิจกรรมหรือการงานของหมู่ ของสงฆ์ ของสังคม ของส่วนรวม ดำเนินไปได้ด้วยดี โดยมีความพร้อม และทำให้เกิดความเป็นจริงเป็นจัง ทำให้คนที่มาร่วมเห็นความสำคัญ

ทีนี้ ประโยชน์ที่ตามมาก็คือ ความเป็นระเบียบเรียบร้อย พอจัดเป็นพิธีกรรมอย่างที่ว่า คนมามากมายตั้ง ๒๐๐ - ๓๐๐ - ๔๐๐ - ๕๐๐ พอเริ่มพิธี มีสัญญาณว่า เริ่มต้นละนะ ต่อจากนี้เอาจริงละ ทุกคนต้องอยู่ในระเบียบ นั่งอยู่กับที่ของตัวเอง สงบปากสงบคำ จะไปเที่ยวคุยอะไรกัน ร่นวายไม่ได้ ต้องตั้งใจทำกิจกรรมร่วมกันนี้ให้เสร็จ ก็เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย

จากความเป็นระเบียบเรียบร้อยแล้วอะไรตามมา ก็กลายเป็นการฝึกวินัยไปในตัว แล้วลี ไช้ใหม่ ในแง่หนึ่ง พิธีกรรมนี้ใช้เป็นวิธีฝึกคนได้ เป็นวินัยเบื้องต้นเลยทีเดียว

แล้ววินัยนำไปสู่อะไร ก็นำไปสู่ศีลที่เราต้องการอย่างสำคัญ ในพระศาสนา ข้อมปฏิบัติสำคัญรวมอยู่ในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ศีลเป็นเบื้องต้น ได้แก่การรู้จักควบคุมกายวาจาของตนได้ เราเอาวินัยมาฝึกคนในการใช้กายวาจา เมื่อสามารถทำให้กายวาจาอยู่ในวินัย ตั้งอยู่ในความดีงามความเรียบร้อยได้ ก็เป็นศีลขึ้นมา

พอมีพิธีกรรมขึ้นมา อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า การเคลื่อนไหวกายวาจาต้องอยู่ในระเบียบ ไม่เที่ยวเดินกันวุ่นวาย หรือแม้แต่จะนั่ง ก็ให้นั่งโดยอาการสงบเรียบร้อย การใช้คำพูด เมื่อไม่ถึงโอกาส หรือไม่มีเหตุผลที่จะต้องใช้ ก็สงบนิ่ง เกิดเป็นวินัยที่ทำให้คนต้องดูแลปกครองตัวเอง แล้วก็รู้จักที่จะควบคุมตัวเอง จึงเป็นการฝึกกายวาจา เมื่อฝึกกายวาจาของตนให้ได้ผลอยู่ตัวเป็นจริงได้จริงขึ้นมา ก็เป็นศีล

เป็นธรรมดาในสังคมมนุษย์นี้ เมื่อคนมาอยู่ร่วมกัน ก็ต้องรู้จักสำรวมกายวาจาของตนเอง ไม่ให้ไปเบียดเบียนรุกรานก่อความเดือดร้อนหรือแม้แต่รบกวนทำความรำคาญแก่ผู้อื่น จึงจะอยู่ร่วมกับคนทั้งหลายในสังคมได้ด้วยดี การฝึกการใช้กายวาจา และควบคุมดูแลการแสดงออกทางกายวาจานั้น จึงเป็นเรื่องที่จำเป็น เป็นการปกครองตนเองได้ในขั้นพื้นฐานทีเดียว

ทีนี้ ในการฝึกกายวาจานั้น ถ้าปูบับไปฝึกในเรื่องใหญ่ๆ โดยไม่เคยฝึกขั้นเตรียมในเรื่องเล็กน้อยไว้ก่อน ก็ผืนหนัก ทำได้ยาก

ในสังคมที่เจริญดีจึงมีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบสานกันมา ซึ่งทำให้เกิดเป็นระบบพฤติกรรมการปฏิบัติแสดงออกทางกายวาจาที่เป็นบรรยากาศ เป็นสภาพแวดล้อม ซึ่งทำให้คนในสังคมนั้น พอเกิดขึ้นมา หรือเริ่มต้นเข้ามาอยู่ร่วมสังคมนั้น ก็ได้ฝึกหัดกายวาจาของตน เริ่มแต่ในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ในชีวิตประจำวัน จนกลายเป็นพฤติกรรมที่เคยชินอยู่ตัวโดยไม่ต้องรู้ตัว ตัวอย่างง่ายๆ ก็เช่นการเข้าแถวหรือเข้าคิวเดินไปรับอะไรๆ ตามสิทธิของตนโดยลำดับ อันนี้เป็นการฝึกวินัย ให้เกิดศีล ที่พึงสังเกตไว้ ไม่ควรมองข้ามไป

พิธีกรรมต่างๆ ก็เป็นระบบพฤติกรรมย่อยๆ เมื่อมันเป็นกิจกรรมของชุมชน ที่มีบ่อยๆ หรือทำกันเป็นประจำ จึงเป็นโอกาสให้ทุกคนที่เข้าร่วม ได้ฝึกพฤติกรรมกายวาจาของตนไปเรื่อยๆ โดยไม่ต้องรู้ตัว ในแง่นี้จึงถือว่า พิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวินัย และเมื่อเป็นส่วนหนึ่งของวินัย ก็คือเป็นเครื่องฝึกคนให้มีศีล คือมีกายวาจาที่ได้รับการฝึกนั่นเอง

จับจุดตรงนี้ว่า ให้เราฝึกทำฝึกเว้นฝึกบังคับควบคุมตัวเองหรือปกครองตัวเองให้ได้ แม้แต่ในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ จนกระทั่งเคยชิน โดยพิธีกรรมที่รู้จักใช้รู้จักปฏิบัติ ก็เป็นวิธีฝึกอย่างดีในความหมายนี้

แล้วก็พึงเข้าใจด้วยว่า การที่เราจะรู้จักควบคุมกายวาจาของตนเองได้นั้น ก็หมายถึงการบังคับจิตใจของตนเองได้ด้วย ดังนั้น แม้แต่การฝึกจิตใจให้มีความสงบและเข้มแข็งเป็นต้น เราก็ได้โดยไม่รู้ตัวไปด้วย

จากนั้น เมื่อเรารู้จักบังคับควบคุมตัวเองได้ในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ มันก็เป็นพื้นฐานในการที่จะฝึกในวงกว้างออกไป ในเรื่องใหญ่ๆ ได้ด้วย จึงพูดได้ว่า พิธีกรรมเป็นส่วนเบื้องต้นของการฝึกวินัย ให้เกิดมีศีล

ต่อไป เราได้อะไรอีกจากพิธีกรรม เมื่อใช้พิธีกรรมเป็นเครื่องฝึกในแดนศีลแล้ว สิ่งหนึ่งที่พ่วงตามมา ก็คือ ความเรียบร้อยงดงาม ความน่าเลื่อมใส ความรู้สึกซาบซึ้ง น่าประทับใจ

โดยเฉพาะในทางพระศาสนา จะเห็นได้ว่าผลด้านนี้มีมาก เพราะว่าประชาชนนั้นมีศรัทธาเป็นพื้นอยู่แล้ว อะไรๆ ที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระศาสนา ก็ทำให้จิตใจโน้มแนมนำไปทางของความยินดีและดีงาม ที่นี่ พอมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยของพิธีกรรมเข้ามาเสริม เช่นว่าพระสงฆ์ แม้เพียงว่ามานั่งพร้อมกันจำนวนมาก เป็นแถวเป็นแนวเป็นระเบียบ แค่นี้แหละ คนเห็นก็เกิดปีติ มีความปลาบปลื้มประทับใจได้แล้ว

ต่อจากนั้น พอพระสวดพร้อมกัน เสียงออกมามีทำนองเรียบเรียงตามที่ฝึกไว้อย่างดี คนฟังก็เกิดปีติปลาบปลื้มใจ บางทีถึงกับร้องไห้ตาไหลเลย นี่ก็ว่าได้ผลทางจิตใจด้วย ไม่ใช่ได้แค่ศีล แต่ได้ผลลึกเข้าไปในจิตใจ ทำให้จิตใจซาบซึ้ง ได้ปีติ ได้ความผ่องใสของจิตใจ นี่ก็ว่าได้ผลมากขึ้น

อันนี้จะเห็นชัดขึ้นมาในเวลามีเหตุการณ์พิเศษ เป็นเหตุการณ์ใหญ่ๆ ซึ่งคนที่มาร่วมพิธีมีจิตใจที่เหมือนกับได้เตรียมพร้อมที่จะรับจะขึ้นชมอยู่แล้ว เมื่อมีพิธีกรรมที่ทำอย่างดี คนจะได้ความรู้สึกนี้มาก จะเกิดความรู้สึกขึ้นจำชู้ชาหรือขนลุกขนชันเลยทีเดียว

ผมเคยเล่าบ่อยๆ ว่า เมื่อไปอเมริกาครั้งแรกนานมาแล้ว ใน พ.ศ. ๒๕๑๕ พระไปคณะเล็กๆ ๓ รูป เวลานั้น อเมริกาเพิ่งเริ่มต้นกำลังเตรียมสร้างวัดแห่งหนึ่งที่เมืองลอสแอนเจลิส (Los Angeles) เมื่อเราไปเยี่ยมเยือนที่นั่น สถานที่ที่พระพักอาศัยยังเป็นเพียงบ้านเล็กๆ หลังหนึ่งเท่านั้น ส่วนที่อื่นนอกจากลอสแอนเจลิส ยังไม่มีวัดหรือที่พักสงฆ์เลย คนไทยที่ไปอยู่ในอเมริกาเวลานั้น จึงแทบไม่มีโอกาสเห็นพระ โดยเฉพาะหลายคนอยู่ที่นั่นมาหลายสิบปี โดยไม่ได้กลับมาเมืองไทยเลย

เมื่อพระคณะ ๓ องค์นั้น เดินทางไปในแถบตะวันออก ตรงข้ามกับแถบของ
ลอสแอนเจลิส คือ ไปทางนิวยอร์ก บัลติมอร์ ฟิลาเดลเฟีย วอชิงตัน ดี.ซี. อะไรพวกนี้ ก็ได้
พบญาติโยมคนไทยมากมาย ญาติโยมเห็นพระก็ดีใจ บางคนตั้ง ๑๐ ปี ๒๐ ปี ไม่ได้เห็น
พระเลย พอได้ยินข่าว ก็ดีใจ มาหาพระกันใหญ่ แล้วท่านที่แข่งขันและรู้พิธี ก็จัดงานให้
ญาติโยมทั้งหลายมาทำบุญร่วมกัน

ในบางเมือง อย่างชิคาโก ญาติโยมคนไทยไปเช่าไปขอใช้สถานที่ของวัดญี่ปุ่น
เป็นที่จัดงานทำบุญ แล้วก็นิมนต์พระไปเลี้ยงภัตตาหาร และฟังธรรม นี่ก็คือเป็นพิธีกรรม
ตามแบบของประเพณีบ้านเรา

พอเริ่มพิธีเดี่ยวหนึ่ง ก็ปรากฏว่าเวลาพระสวดมนต์ ญาติโยมร้องไห้ น้ำตาไหลกัน
สะอึกสะอื้น นี่เพราะอะไร ก็เสียงพระสวดมนต์นี่แหละ มันซึ่งลงไปถึงจิตไร้สำนึกเลย
ทีเดียว มันพาจิตใจของญาติโยมคนไทยที่นั่นมาเชื่อมโยงถึงกันกับพ่อแม่พี่น้องและ
ดินแดนแผ่นดินไทยทั้งหมด

จิตที่มีความรู้สึกหยั่งโยงถึงขั้นนี้ ลงไปถึงสิ่งที่ฝังลึกในจิตไร้สำนึก ตามปกติเรา
อยู่ด้วยจิตระดับสำนึก แล้วก็ว่าไปตามเคยชิน ออกมาแค่รับรู้ตามที่รู้เห็นต่อหน้า
เรื่อยๆ เปื่อยๆ ไป ทีนี้พอหยั่งลงไปถึงจิตไร้สำนึก มันก็สื่อโดยไม่รู้ตัวออกมาเอง ให้เกิด
ความตื่นตันใจ เพราะเสียงสวดมนต์นั้น ทำให้นึกถึงบ้าน นึกถึงถิ่นเดิม นึกถึงประเทศไทย
นึกถึงพ่อแม่ นึกถึงบรรพบุรุษ ปู่ย่าตายาย ฯลฯ

เสียงสวดมนต์นั้น เป็นสื่อ เป็นตัวแทน เป็นสัญลักษณ์ โยงไปยังทุกสิ่งทุกอย่าง
หมดเลย แล้วแสดงออกมาเป็นความตื่นตันใจที่พรั่งขึ้นมาในทันที โดยไม่ต้องอธิบาย
เป็นอันว่า พิธีกรรมนั้นมีความหมายมาก มันสื่อมันโยงไปถึงอะไรต่างๆ มากมาย

พิธีกรรมซึ่งเป็นเรื่องของวัฒนธรรมนี้ เป็นสิ่งหนึ่งที่เราเรียกว่าเอกลักษณ์ มันเป็น
ลักษณะและอาการที่แสดงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเป็นแบบหนึ่งของตน ของชาติ
ของประเทศ ที่ต่างหากจากคนอื่นพวกอื่น ไม่เหมือนเขา เพราะฉะนั้น เวลาไปทำไปร่วม
พิธีกรรมแบบชาวพุทธของไทย มันก็สื่อความหมายอันนี้ ที่เป็นอันหนึ่ง ซึ่งต่างไปจากคน
อื่น ไม่มีใครเหมือน ถ้าไม่มีลักษณะและอาการอันนี้ ก็ไม่มีสิ่งที่จะมาสื่อได้ เพราะฉะนั้น
ในแง่นี้ พิธีกรรมก็มีความสำคัญมาก

ในแง่ของความซาบซึ้ง ความรู้สึกประทับใจ ต่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย
งดงาม มีจังหวะ ทำนอง อะไรพวกนี้ ก็มีผลมาก ขอเล่าอีกเรื่องหนึ่งว่า ลูกโยมท่านหนึ่ง มี
เพื่อนเป็นคริสต์ วันหนึ่งเพื่อนคนนั้นแต่งงาน ลูกก็เลยเข้าไปร่วมพิธีในโบสถ์คริสต์ด้วย

ลูกมาเล่าให้พ่อแม่ฟังว่า ได้ไปร่วมพิธี ได้ร่วมรับเห็นรับฟังพิธีกรรมในการแต่งงาน นั้นแล้ว เกิดความรู้สึกประทับใจมาก จนแทบอยากจะเปลี่ยนศาสนาไปเข้าคริสต์เสียเลย ในกรณีนี้ ก็เห็นชัดว่า พิธีกรรมนั้น ถ้ารู้จักจัดให้ดี จะมีอิทธิพล มีผลมากมาย เพราะฉะนั้น การจัดพิธีกรรมตามความหมายแง่นี้ จึงต้องมุ่งไปที่ผลต่อจิตใจของญาติโยม หรือ ผู้เข้าร่วมพิธี และผู้ที่พบเห็น ไม่ใช่จัดโดยมุ่งไปที่ความใหญ่โต สิ้นเปลือง ใช้เงินทองมาก

เวลานี้ จะเห็นว่า ความหมายและจุดหมายของพิธีกรรมอย่างที่จะพึงได้นี้ ไม่ค่อย มี คือ ความหมายที่แท้จริงได้เลือนรางจางหายไป กลายเป็นว่า มันเพี้ยนออกไปในแง่ที่มุ่ง เอาความใหญ่โต คิดจะจัดให้ใหญ่โตเข้าว่า ถึงกับแข่งขันว่างานของใคร พิธีของใครจะ ใหญ่กว่ากัน ให้ล้อลั่นไปทั่วเมืองทั้งจังหวัดเลยว่า ที่วัดนั้นมีพิธีกรรมใหญ่โตมโหฬาร โดย หมายถึงการใช้เงินสิ้นเปลืองมากๆ ด้วย นี่แหละความเพี้ยน

ดังนั้นจึงควรได้สติตื่นกันขึ้นมา หันกลับมาคำนึงถึงคุณค่า และผลดีงามทางด้าน จิตใจ ว่าเราจัดงานนี้ มีพิธีกรรมนี้ จะทำให้คนเกิดปสาทะ เกิดศรัทธา เกิดความซาบซึ้ง เกิดปีติ น้อมจิตไปสู่คุณงามความดีได้มากเท่าใด ถ้าเราจัดพิธีกรรมได้ดี ทั้งช่วยฝึกคน โดยไม่รู้ตัว ให้พัฒนาวินัย เจริญขึ้นในศีล และสามารถน้อมใจคนไปสู่ความดีงาม กระตุ้น เตือนใจให้คนอยากจะทำความดียิ่งขึ้นไป ก็แสดงว่าได้ผล เริ่มสื่อความหมายได้แล้ว

เป็นอันว่า ถึงตอนนี้ พิธีกรรมมีความหมายเพิ่มขึ้นมาอีก นอกจากฝึกวินัย ให้ได้ ศีลแล้ว ก็ได้ความเรียบร้อยงดงาม และนำไปสู่ผลที่เป็นคุณค่าทางจิตใจอีกด้วย

ถ้าพิธีกรรมทำถูกต้อง กายวาจาก็ได้ฝึกวินัย จิตใจก็ได้สื่อไปถึงธรรม

ยังไม่หมด พิธีกรรมยังมีคุณค่าข้อต่อไปอีก คุณค่าอะไร ก็คือผลในแง่ว่า พิธีกรรม ทางพระศาสนานั้น เป็นการเตรียมโอกาสสำหรับการทำหน้าที่ของพระสงฆ์ เริ่มตั้งแต่ สร้างโอกาสและเป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้พบกับญาติโยม ต่อจากนั้น เมื่อโอกาสเปิดแล้ว พระสงฆ์ก็จะได้อธิษฐานแสดงธรรมแก่ญาติโยม นี่คือการทำหน้าที่ของพระ

เมื่อพระพบกับโยม ก็คือได้หรือเกิดมีโอกาสขึ้นแล้ว พระก็ใช้โอกาสนั้นทำหน้าที่ หรือทำกิจของพระ ตามบทบาทของตนเอง ก็คือได้โอกาสที่จะให้ธรรม ตั้งแต่ได้พูดจา ทักทาย ปราศรัย ไถ่ถาม ถ้าเขามีข้อสงสัยทางธรรม ก็ตอบชี้แจงอธิบายให้เขาฟัง

เคยบอกแล้วว่า เมื่อพระพบกับญาติโยม หน้าที่ตามบทบาทก็คือ การให้ธรรม เมื่อยังไม่ได้พูด ก็ให้ธรรมโดยไม่ต้องพูด

ให้ธรรมโดยไม่ต้องพูดนั้นง่าย เริ่มด้วยให้โดยการปรากฏตัวของพระองค์ ที่ถูกต้องตามลักษณะของความเป็นสมณะ โดยมีความสงบ เป็นต้น ซึ่งจะทำให้จิตใจของญาติโยมประชาชน เกิดความชื่นมื่น เบิกบาน น้อมนำใจให้นึกถึงเรื่องทางพระศาสนา ให้นึกถึงธรรม ระลึกถึงพระรัตนตรัย ให้จิตใจตั้งงามเจริญในกุศล แค่นี้ก็ให้ธรรมแล้ว โดยไม่ต้องพูด

ที่นี้ต่อไป เมื่อมีโอกาสที่จะพูด และตนเองมีความสามารถ พระก็อธิบายธรรมให้เขาฟัง นี่คือ พิธีกรรมกลายเป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้พบกับญาติโยม และจะได้ทำหน้าที่ตามบทบาทของพระสงฆ์ ให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชน

สมัยนี้ ถ้าไม่มีพิธีกรรม โอกาสที่พระจะพบกับญาติโยม ก็หายาก จะเห็นว่าญาติโยมมาวัดด้วยเรื่องพิธีกรรมเป็นส่วนมาก ส่วนที่จะมาโดยไม่ขึ้นไม่อิงพิธีกรรมนั้นน้อย พิธีกรรมจึงเป็นโอกาสให้พระได้พบญาติโยมที่มาวัด ส่วนนอกวัดนั้น โอกาสที่พระจะพบกับโยมแทบไม่มีเลย ก็มีแต่พิธีกรรมนี้แหละที่จะช่วยให้ได้พบ เช่น มีงานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานทำบุญแต่งงาน ที่จัดขึ้นมาโดยเป็นประเพณีของสังคม

ถึงตรงนี้ก็อยู่ที่พระจะใช้โอกาสหรือไม่ แต่โอกาสนั้นมีแล้ว โดยพิธีกรรมเตรียมโอกาสไว้ให้พระ ถ้าพระรู้จักใช้โอกาสนั้น ก็ทำหน้าที่ตามบทบาทของตน ในการที่จะให้ธรรมแก่ประชาชน

ดูต่อไป พิธีกรรมยังมีประโยชน์ที่เป็นข้อปลีกย่อยอีก คือ สำหรับคนหมู่ใหญ่ ธรรมะเป็นเรื่องละเอียดอ่อน คนจำนวนมากหรือประชาชนทั่วไปเข้าถึงยาก พอเจอเรื่องนามธรรมที่ลึกซึ้ง ก็ไม่สนใจ ไม่ใส่ใจ มีน้อยคนที่จะมาพบพระเพื่อหาธรรมะ แถมบางทีก็มีน้อยพระที่จะให้ธรรมะ ในสภาพการณ์อย่างนี้ พูดในวงกว้าง เราก็ได้อาศัยพิธีกรรมเป็นช่องทางสื่อสารกับคนหมู่มาก พอจะดึงหรือตรึงเอาไว้ก่อน อย่างน้อย เมื่อมองไม่ถึงเนื้อใน ก็ดูเปลือกสวยๆ ไปพลางๆ ยังพอมีเยื่อใย ไม่ถึงกับเลิกราทิ้งกันไป

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อเป็นการยากที่พระจะสื่อสารกับคนหมู่ใหญ่ ด้วยการให้ธรรมะในขั้นที่เป็นเนื้อหาสาระ เป็นนามธรรม พูดกันยาก เขาไม่ค่อยเข้าใจ หรือไม่สนใจจะฟัง ก็เอากิจกรรมมาช่วย โดยสื่อสารกันในขั้นรูปแบบ

พิธีกรรมนั้นเป็นกิจกรรม และเป็นเรื่องของรูปแบบ ก็อยู่ที่ว่าเราจะจัดกิจกรรมอย่างไร ที่จะให้คนเข้าไปถึงสาระที่ต้องการซึ่งเป็นธรรมะ ด้วยการพัฒนาพิธีกรรมที่จะสื่อความหมายถึงความสนใจของเขาได้ ไม่ใช่ปล่อยไปเรื่อยๆ สักแต่ว่าทำตามๆ กันมา จนไปเข้าความหมายอย่างที่ว่าพิธีกรรมก็คือเรื่องที่สักว่าทำพอเป็นพิธี ถ้าจัดพิธีกรรมให้เป็นกิจกรรมที่มีความหมายได้ ก็เป็นประโยชน์ขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง

นอกจากนั้น พิธีกรรมยังมีประโยชน์อีก โดยเป็นส่วนเบื้องต้นที่จะนำไปสู่สิ่งที่ลึกซึ้งหรือสูงขึ้นไป ยกตัวอย่างง่ายๆ เราจะให้คนปฏิบัติธรรม อย่างจะบำเพ็ญสมาธิ แม้แต่จะนั่งสมาธิเพียงแค่ทำจิตใจให้สงบ ท่านก็พัฒนานิธิปฏิบัติขึ้นมา ให้เป็นขั้นเป็นตอน โดยมีการเตรียมกายเตรียมจิต เพื่อทำจิตใจให้พร้อม

จะเตรียมจิตทำจิตใจให้พร้อมอย่างไร เช่น ที่วัดจัดที่นัดหมายให้คนมาเจริญสมาธิกัน คนมาจากบ้านบ้าง มาจากที่ทำงานบ้าง หลายคนวุ่นวายกับเรื่องราวหลากหลายมาทั้งวัน ใจคิดเรื่องโน้นเรื่องนี้ ยิ่งผ่านมาในท้องถนน พบอารมณ์ต่างๆ ที่ทำให้ใจวุ่นวายทั้งนั้น พอมาถึงวัด ถ้าจะเข้านั่งสมาธิทันที ใจก็ไม่พร้อม อารมณ์ที่ติดที่ค้างมาจากบ้าน จากที่ทำงาน จากท้องถนน ก็ตามเข้าไปรบกวน ตรงนี้เป็นจุดชั่วต่อที่สำคัญ

ตรงจุดเปลี่ยนสำคัญที่ว่่านั้น ท่านก็จัดให้มีขั้นตอนที่จะเตรียมจิตให้พร้อมขึ้นมา ก่อน เพื่อให้ใจโน้มเข้ามาสู่ความสงบ ด้วยการจัดให้มีกิจกรรมที่เป็นพิธีกรรมขึ้นมา ที่ทำกันมากก็เริ่มด้วยพิธีสวดมนต์ มาประชุมสวดมนต์พร้อมกันก่อน

การสวดมนต์นั้นก็เป็นขั้นตอนของการเตรียมจิต ด้วยการเปลี่ยนย้ายอารมณ์ คำสวดมนต์ เสียงสวดมนต์ บรรยากาศใหม่ของพิธีสวดมนต์ เข้ามาครองใจแทน ทำให้อารมณ์ที่ติดค้างมาจากข้างนอกหายไป จิตก็โน้มเข้ามาสู่ความสงบ ทำให้พร้อมที่จะนั่งสมาธิได้

ยิ่งกว่านั้น เมื่อจะมีการเจริญสมาธิกันอย่างเอาจริงเอาจังมากขึ้น บอกว่าจะเข้าปฏิบัติเป็นช่วงยาว หลายคนมาพร้อมกันแล้ว แต่ที่จริงข้างในจิตใจยังพะวักพะวนอยู่ บางทีก็ยังมีเคลือบแคลงอยู่บ้าง เอ... เราจะมาอยู่นี่ตั้ง ๑๐ วัน หรือเดือนหนึ่ง จะได้ผลอะไรจริงหรือ เสียเวลามากนะ ใจคิดโน้นคิดนี้ ห่วงโน้น กังวลนี้ หวาดนั้น กลัวนี้

ถึงตรงนี้ ท่านก็ให้จัดพิธีกรรมขึ้นมาช่วย ดังที่มีพิธีถวายตัวแด่พระพุทธเจ้า หรือมอบตัวแก่พระอาจารย์ เป็นการมอบกายถวายชีวิตกันเลย นี่ก็เป็นอุบาย เป็นประเพณีวิธีปฏิบัติที่ในคัมภีร์บางแห่งบอกไว้ในสำนักต่างๆ หรือหลายสำนัก เมื่อใครจะมาเข้ากรรมฐาน ก็ให้มาทำพิธีมอบตัว โดยเปล่งวาจา กล่าวคำมั่นออกมาเลย

ถ้าถวายตัวแด่พระพุทธเจ้า ก็บอกว่า “อิมาหิ ภควา อตตภาวํ ตุมหากํ ปริจฺจขามิ” แปลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าขอสละอัตภาพนี้แด่พระองค์”

ถ้ามอบตัวแก่พระอาจารย์ ก็บอกว่า “อิมาหิ ภาณุเต อตตภาวํ ตุมหากํ ปริจฺจขามิ” แปลว่า “ข้าแต่ท่านอาจารย์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอสละอัตภาพนี้แด่ท่าน”

การที่ถวายเป็นหรือมอบตัวอย่างนี้ มิใช่จะเป็นประโยชน์อะไรแก่พระพุทธเจ้า หรือแก่พระอาจารย์แต่อย่างใดเลย แต่เพื่อตัวของผู้นับถือนั่นเอง จะได้มันแน่มุ่งไปเต็มที่ ไม่ต้องไปพูดถึงเรื่องอื่นแล้ว ข้อกังวลอะไรต่างๆ ที่เรียกว่าปليโพททั้งหลาย ไม่เอามาคิดแล้ว ตัดได้หมดเลย ถึงตอนกลางคืน ไปอยู่ในที่เปลี่ยวเดียวดาย นึกแล้ว เคยตัวสั้นกลัวผี คราวนี้ไม่กลัวแล้ว ก็ขนาดชีวิตยังสละได้ ถวายหรือมอบให้ท่านไปแล้ว นี่คือการเตรียมจิตใจให้มันแน่มุ่งเต็มที่ ทำให้รู้สึกเอาจริงเอาจัง

พอเตรียมจิตอย่างนี้ เริ่มต้นโดยมีความมุ่งมั่น ถวายตัวให้ท่านแล้ว มีใจพุ่งดังไปแล้ว ก็พร้อมที่จะเดินแน่วไปเป็นสมาธิ แต่ถ้าปล่อยให้อจิตมัวกังวล พะวัคพะวน หวาดนั้นกลัวนี้ ห่วงหน้าห่วงหลังอยู่ ก็อาจจะไม่ได้ผลอะไรเลย

เป็นอันว่า พิธีกรรมอย่างนี้ เป็นตัวทำการที่มาตัดตอน ยกเอาอะไรๆ ที่จะเข้ามารบกวนจากข้างนอกทิ้งไปเสีย แล้วก็ทำให้พร้อมที่จะเดินหน้าไปทำหรือเข้ามาอยู่กับสิ่งที่ต้องการ อย่างเต็มตัวเต็มที่

เพราะฉะนั้น ว่าโดยสาระ พิธีกรรมจึงเป็นกิจกรรมเบื้องต้น เป็นส่วนบุพภาคที่จะนำเข้าสู่สิ่งที่ป็นเนื้อหาสาระ ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป แล้วมันก็เป็นรูปแบบ ที่ช่วยเหลือหุ้มไว้ซึ่งเนื้อหาสาระ แล้วก็ช่วยสื่อสาระนั้นด้วย คือได้ทั้งในแง่ห่อหุ้ม ทั้งในแง่เป็นสื่อ

ห่อหุ้ม ก็คือรักษาลักษณะคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เป็นเนื้อหาสาระเอาไว้ เพราะว่ามันมีรูปแบบนั้น ถ้าไม่มีรูปแบบช่วยเป็นกรอบเป็นเชือก จะรักษาไว้ได้ยาก โดยเฉพาะสำหรับคนหมู่มาก สำหรับสังคม ต้องอาศัยรูปแบบมาช่วย

เหมือนอย่างเนื้อมะม่วง เนื้อกล้วย เนื้อผลไม้ จะอยู่ได้ด้วยดี ก็ต้องอาศัยเปลือก ถ้าไม่มีเปลือก เนื้อก็อยู่ได้ยาก แต่ถ้าเปลือกไม่มีเนื้อ ก็หมดความหมาย เหมือนกับพิธีกรรมที่ว่า ถ้ามันไม่รักษา ไม่ห่อหุ้มสาระไว้ ไม่มีเนื้อหาอยู่ข้างใน มันก็หมดความหมาย กลายเป็นของรกรุงรัง เป็นขยะไป เพราะฉะนั้นจึงต้องสัมพันธ์อาศัยกันและกัน ให้เนื้อหาอาศัยเปลือกช่วยรักษาไว้ และข้างในเปลือกต้องมีสาระที่เราจะเอาประโยชน์ได้

การที่พระพุทธศาสนา หลักคำสอน พระธรรมวินัย มาถึงเราในปัจจุบันนี้ได้ ก็อาศัยรูปแบบทั้งนั้น ตั้งแต่มีวัดวาอาราม มีพระภิกษุสงฆ์ แล้วก็กิจกรรมของชุมชน ที่เป็นประเพณี เป็นวัฒนธรรม รักษาตัวพระศาสนาไว้ อย่างที่บอกแล้วว่า เมื่อรูปแบบยังอยู่ แม้ว่าเนื้อหาสาระจะมองแทบไม่เห็นแล้ว เราก็อย่าเพิ่งด่วนทิ้งรูปแบบ หรือทิ้งเปลือกไปเสีย แต่เราต้องรู้จักใช้ประโยชน์ และมันเป็นจุดเริ่มให้เราได้ ถ้าไม่มีเหลือแม้แต่เปลือกนั้นสิ เราจะแย่ ไม่รู้จะไปจับไปเริ่มที่ไหน

ที่นี่ เมื่อรู้ตัวแล้วว่า เนื้อจะไม่มีแล้วนะ เหลือแต่เปลือก ก็ต้องรีบเอาเนื้อกลับมาใส่ พระพุทธรูปศาสนาปัจจุบันนี้ ถึงเวลาแล้วใช้ใหม่ ที่จะต้องพยายามเอาเนื้อกลับมา แต่ก็อย่าด่วนทิ้งเปลือก อย่างมองข้ามประโยชน์ของมัน

ทวนอีกทีว่า เปลือกนั้น *กิ้ง* ห่อหุ้มรักษา *ส้อง* เป็นสื่อ ที่ว่าสื่อ ก็คือ ทำให้เนื้อหาสาระปรากฏ แพร่ออกมาสู่ประชาชน อย่างที่ว่าไปแล้ว

ถ้าฟังเนื้อหาสาระอย่างเดียว สำหรับคนหมู่มาก เขาไม่ค่อยเข้าใจ และไม่ค่อยสนใจ เวลาทำพิธีกรรม ก็เป็นช่องทางให้เราสื่อกับคนหมู่มากนั้น ให้ไปถึงเนื้อหาสาระ คือ หลักธรรมคำสอน การที่จะเป็นสื่อให้ได้ผลดี ก็อยู่ที่ว่าเราจะจัดอย่างไร

เราต้องคำนึงถึงคนหมู่มากด้วย อย่าคิดถึงแค่คน สองคน สามคน บางทีเรามัวมองแต่สาธุชนที่สนใจอยู่แล้ว แต่แค่นั้นไม่พอ พระศาสนามีเพื่อพหุชน คือคนส่วนใหญ่ ฉะนั้นเราจะต้องหาทางสื่อ แต่เพื่อประโยชน์แก่เขา ไม่ใช่เพื่อเอาจากเขา และพระผู้ทำหน้าที่สื่อนั้น ต้องรู้เข้าใจว่าจุดมุ่งหมายอยู่ที่ไหน อย่าติดอยู่แค่เปลือก หรือสิ่งห่อหุ้ม อย่าติดอยู่แค่พิธีกรรม หรือรูปแบบที่เป็นสื่อ โดยไม่ใช่สื่อให้เป็นประโยชน์

พิธีกรรมนี้ นอกจากเปรียบเทียบว่าเหมือนกับเปลือกผลไม้แล้ว อีกอย่างหนึ่งก็เหมือนกับแก้วน้ำ แก้วน้ำมีประโยชน์อย่างไร แก้วน้ำก็มีประโยชน์ที่บรรจุน้ำ แก้วน้ำมีประโยชน์เพราะว่ามีน้ำ สิ่งที่เราต้องการคือน้ำ เราไม่ได้ต้องการแก้ว แต่ถ้าเราไม่มีแก้ว เราจะใช้ประโยชน์จากน้ำได้ยาก จะกินน้ำที่หนึ่ง เราต้องเดินไปที่แหล่งน้ำ เช่น ไปที่บ่อ ไปที่สระ และแม้จะไปที่บ่อที่สระแล้ว ถ้าไม่มีแก้ว ไม่มีเครื่องตัก เราก็ต้องวกน้ำ หรือก้มตัว เอาหัวลงไป ใช้ปากดูดน้ำ หรืออะไรทำนองนั้น อันแสนจะยากเย็น

ที่นี่ ถ้าเรามีแก้ว ก็เริ่มตั้งแต่การที่จะตักน้ำ เอามาดื่ม เอามาฉัน ก็ง่าย เสริจแล้วยังสามารถเอามาเก็บมาวางไว้รอใช้ได้อีกตามที่ต้องการ จะดื่มน้ำเมื่อไร ก็ใช้ได้เมื่อนั้น และจะใช้แก้วเล็กหรือแก้วใหญ่ ก็จัดเอาได้ ทำรูปแบบให้เหมาะกับประโยชน์ที่ต้องการ แต่เนื้อหา ก็คือน้ำนั่นแหละ

เพื่อวัตถุประสงค์ที่ต่างๆ กันไป ในกิจกรรมอย่างนี้ๆ เราต้องการแก้วในรูปลักษณะอย่างนี้ๆ เช่นว่า แก้วใหญ่ แก้วเล็ก หรือแก้วปากบาน แก้วปากเล็ก แก้วก้นตื้น แก้วผอมสูง ฯลฯ เราก็จัดให้สนองความต้องการเฉพาะกรณี ยักเยื้องไปได้

ในที่สุด ไม่ว่าจะอย่างไร เนื้อหาก็คือน้ำ เราจะเอาน้ำ แต่ถ้าไม่ได้รูปแบบ เราก็ใช้ประโยชน์จากน้ำได้ยาก และไม่ได้ตามที่ต้องการ ฉะนั้น รูปแบบจึงมีประโยชน์มาก น้ำเป็นสาระที่ต้องการ แต่ถ้าไม่มีแก้ว ก็ใช้ประโยชน์ยาก แต่ถ้าแก้วไม่มีน้ำ ก็หมดความหมาย

นี้พูดวนแล้ว เป็นอันว่า รูปแบบ คือพิธีกรรมนี้ เป็นตัวที่ทั้งห่อหุ้มรักษาเนื้อหาสาระไว้ แล้วก็เป็นสื่อที่จะทำให้เนื้อหาสาระปรากฏผลเป็นประโยชน์แก่คนทั่วไป เรียกว่า สื่อสาร คือสื่อไปถึงสาระ นี่ก็เป็นประโยชน์อีกอย่างหนึ่งของพิธีกรรม

ประโยชน์ของพิธีกรรมมีเยอะ ต้องค่อยๆ นึก ความจริงมีมากกว่านี้ แต่ตอนนี้เอาเท่านี้ก่อน ข้อสำคัญอยู่ที่จับหลักให้ได้ คือเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาสาระ กับ รูปแบบ เมื่อใดรูปแบบพิธีกรรมไหนสื่อสารไม่ได้แล้ว ก็ต้องพิจารณาชำระสะสาง

กิจกรรมทั้งหลายในพระพุทธศาสนานี้ เดิมก็คือใช้เป็นเครื่องสื่อสาระ เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พิธีไม่ต้องมีมาก แต่ก็มีนั่นแหละ เพราะเป็นธรรมชาติของการประชุม การชุมนุมพบปะกันเป็นเรื่องเป็นราว ก็ต้องมีพิธี

แต่อย่างทีบอกแล้วว่า พิธีนั้นเป็นเพียงกิจกรรมส่วนที่จะนำไปสู่เนื้อหาสาระ ในเมื่อพระพุทธเจ้าทรงเป็นบุคคลที่มีความสามารถพิเศษในการสอน ตรัสอธิบายแม้แต่เรื่องนามธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งให้เวไนยเข้าใจได้ กิจกรรมเป็นรูปแบบที่จะต้องใช้ ก็น้อย พระที่มีความสามารถ ก็ไม่จำเป็นต้องเรียกร้องรูปแบบมาก

แต่สำหรับพระทั่วไป ท่านไม่ได้มีความสามารถมากอย่างนั้น และยังพูดกว้างไปถึงพระศาสนารวมๆ ทั้งหมด การที่ดำรงมาได้ยั่งยืนนาน เป็นเรื่องของคนหมู่มาก การที่จะต้องเอากิจกรรมพิธีที่เป็นรูปแบบ มารักษาเนื้อหาสาระ ก็ยังมีความจำเป็นมากขึ้น เพราะชุมชน ตลอดจนทั้งสังคม อาศัยกิจกรรมเป็นเครื่องยึดโยงและผูกพันกัน

ในภาพรวมของสังคม แม้จะมีการสั่งสอนธรรมกันไม่น้อย แต่คนเพียงนิดหน่อยจะเข้าถึงพระพุทธศาสนาในระดับปัญญา คนส่วนใหญ่ยังต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่ในการพัฒนาสติปัญญาจิตใจ และสำหรับคนส่วนใหญ่นี้ การศึกษาอบรมก็มาจากการมีชีวิตที่เจริญเติบโตขึ้นมาในวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตตั้งแต่ในครอบครัว ซึ่งสืบทอดกันมาและเป็นบรรยากาศล้อมรอบตัว โดยเป็นไปเองไม่ต้องรู้ตัว เหมือนคนเกิดมาในสังคมที่มีธรรมเนียมเข้าคิวอยู่ตัวแล้ว ก็ได้วินัยนี้จากการทำตามคนรุ่นก่อนๆ โดยไม่ต้องอบรมสั่งสอน พิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตอย่างที่ว่านี้ ซึ่งถ้าจัดทำโดยตระหนักในความหมาย ก็จะได้เครื่องพัฒนาคนทั้งทางวินัยและทางจิตใจขึ้นมาทันที

ถ้ามองออกนาก็ได้ว่าพิธีกรรมไม่ใช่สำคัญที่ใหญ่โตหรูหรา แต่เป็นเครื่องสื่อธรรม ซึ่งมีคุณค่าในการพัฒนาวินัยให้งามในศีล ช่วยให้เจริญปีติศรัทธาปสาทะที่จะผูกใจคนไว้กับศีลธรรม และพัฒนาจิตใจให้งดงามในกุศลธรรม เมื่อตระหนักอย่างนี้แล้ว การมีพิธีกรรมก็จะมี ความหมาย และเป็นเครื่องแสดงความเจริญของพระพุทธศาสนาได้จริง

ตอนที่

๑๑

วัตถุมงคล

ต้องใช้ผูกใจประชาชนไว้กับธรรม

“วัตถุมงคล” เกือบขึ้นมา “เครื่องรางของขลัง” ซาๆ หายไป

ได้พูดเรื่องพิธีกรรมมา ๒ ครั้งแล้ว ถือว่าจบ อย่างที่ว่าแล้ว พิธีกรรมเป็นเรื่องรูปแบบ เป็นด้านรูปธรรม ที่มาสื่อนามธรรม สื่อคำสอนของพระพุทธเจ้า

ทีนี้ ในเรื่องรูปธรรมนั้น นอกจากพิธีกรรมที่เป็นด้านกิจกรรมแล้ว ยังมีสิ่งที่เป็นรูปธรรมชัดยิ่งกว่ากิจกรรมอีก คือเป็นวัตถุโดยตรง คืออะไร ก็คือสิ่งที่เราเรียกกันปัจจุบันนี้ว่า “วัตถุมงคล”

ในเมื่อได้พูดถึงเรื่องพิธีกรรม ที่เป็นรูปธรรม ในด้านกิจกรรมแล้ว ก็จะต้องพูดถึงวัตถุมงคล ที่เป็นรูปธรรม ในด้านวัตถุต่อไปเลย โดยถือว่า วัตถุมงคลก็เป็นรูปธรรม ซึ่งควรจะต้องธรรมะ ที่เป็นนามธรรม

คำว่า “วัตถุมงคล” นี้เป็นคำค่อนข้างใหม่ และก็ค่อนข้างแปลกด้วย ไม่รู้ว่าใครเป็นคนต้นคิดบัญญัติขึ้นมา เพิ่งมีไม่นานนี้เอง สมัยที่ผมยังเป็นเณร ก็ไม่เคยออกว่ามีคำนี้ สมัยนั้นพูดกันว่าเครื่องรางของขลัง ซึ่งมีหลายอย่างเยอะเยอะ แต่ที่เด่นมากก็คือ พระเครื่อง

เมื่อคำว่าวัตถุมงคลเกิดขึ้นและติดปากคนแล้ว ก็ไม่ค่อยได้ยินใครพูดว่าเครื่องรางของขลัง และพระเครื่องก็มารวมอยู่ในคำว่าวัตถุมงคล

ปัจจุบันนี้ คนมีทัศนคติต่อเรื่องพระเครื่อง และเครื่องรางของขลังอย่างอื่นๆ ที่เรียกรวมกันว่าวัตถุมงคลนี้ ต่างกันไปเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญเอาจริงเอาจัง เชื่อว่าเป็นสิ่งที่ช่วยคุ้มครอง ให้โชคให้ลาภ บันดาลผลสำเร็จที่ต้องการ ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งก็ตีเถิน คัดค้าน บางทีถึงกับดูหมิ่นเหยียดหยามว่าเป็นเรื่องเหลวไหลมงาย

ที่จริงยังมีพวกที่ ๓ คือผู้ที่ยอมกว้างๆ พยายามเข้าใจ และบอกว่าให้รู้จักใช้ประโยชน์ แต่ว่าโดยทั่วไป คนจะอยู่ในสองฝ่าย ที่ไปสู่ดชั่วสองข้างเสียแหละมาก

ก่อนจะพูดเรื่องนี้ต่อไป ขอตั้งข้อสังเกตไว้หน่อยหนึ่งว่า ถอยหลังไปครึ่งศตวรรษ คือราว ๕๐ ปีก่อนโน้น เมื่อกระแสนิยมวิทยาศาสตร์ยังแรงมากนั้น เห็นได้ชัดว่า คนสมัยใหม่ หรือคนหัวใหม่ที่ถือตัวว่าเจริญแล้ว ส่วนมากอยู่ในฝ่ายที่ติเตียนและดูถูกเหยียดหยามการนับถือเครื่องรางของขลัง ว่าเป็นเรื่องเหลวไหลลงมลาย

แต่มาถึงเวลานี้ กระแสนิยมวิทยาศาสตร์อ่อนกำลังลงไปจนแล้ว คนสมัยใหม่กลับหันมาเชื่อถือเรื่องไสยศาสตร์สิ่งศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น หรือไม่ก็เผื่อใจให้

เรื่องวัตถุมงคล โดยเฉพาะพระเครื่องนี้ มีมาแต่โบราณ เป็นเรื่องเก่าแก่ ถ้าเราบอกว่าสิ่งเหล่านี้ไม่ดี ไม่ถูกต้อง เป็นโทษ คนสมัยก่อนโน้นถือผิด โง่เขลาลงมลาย ก็เท่ากับว่าเราติเตียนคนโบราณข้างเดียว ทั้งที่ว่าแท้จริงนั้น เราคิดเอาเอง คนโบราณนั้นอาจจะไม่ได้โง่ และเขาอาจจะมีปัญญาบางอย่างที่จะให้แก่เราด้วย

การที่จะคิดจะว่าอะไรต่อเรื่องนี้ เราน่าจะได้ศึกษาความคิดความเข้าใจและพฤติกรรมของคนโบราณต่อเรื่องนี้ก่อน มิให้เป็นการติเตียนว่าเขาจากความไม่รู้ของเราเอง และตัดสินลงโทษเขาโดยไม่เป็นธรรม

เป็นอันว่า เราควรจะศึกษาให้รู้จักคนสมัยเก่าชัดมากขึ้น มองหาความจริงให้เห็น ภูมิธรรมภูมิปัญญาของคนเก่าๆ เหล่านั้น ไม่ใช่ว่าจะตั้งหน้าตั้งตาตำหนิหาผิด และการที่มองให้เห็นและเอามาบอกเล่ากันนี้ ก็ไม่ใช่หมายความว่าจะไปยกย่องคนโบราณ แต่เป็นการหาความเข้าใจ ซึ่งอาจจะมองเห็นคติที่เป็นประโยชน์

ในการหาความเข้าใจนั้น

หนึ่ง เราดูความเป็นมาในอดีตเท่าที่จะหาได้ ว่าคนสมัยเก่านั้นมองและปฏิบัติต่อเรื่องนี้กันมาอย่างไร แล้วก็

สอง เรามีหลักการของพระพุทธศาสนาที่จะใช้วัดใช้เทียบอยู่แล้ว ในคัมภีร์ทั้งหลาย โดยเฉพาะพระไตรปิฎกที่จารึกพุทธพจน์ไว้ เราสามารถเข้าไปดูหลักการได้เลย

จากการศึกษาบรรจบกันสองด้านนี้ จะทำให้เราสามารถพิจารณา เกิดความรู้อย่างเข้าใจ และได้แนวทางได้คติอะไรต่างๆ ดีขึ้น ชัดขึ้น

ต้นโพธิ์นำหน้า ก่อนพระพุทธรูปปฏิมาจะมี

เริ่มด้วยพระเครื่องก่อน ในสมัยก่อนนั้น พระเครื่องมีมาก และมีความสำคัญสำหรับชาวพุทธ เหนือกว่าวัตถุมงคลอย่างอื่น มีหลายขนาด ทั้งขนาดใหญ่โต จนถึงพระเครื่ององค์เล็กๆ ในความเป็นมาแต่เดิมนั้น ก็อย่างพระพุทธรูปนั่นแหละ คือคนทำพระพุทธรูปในขนาดต่างๆ ตามความมุ่งหมายที่จะให้เป็นทีระลึกแทนองค์พระพุทธรูปเจ้า

ตั้งแต่เดิมทีเดียว ในสมัยพุทธกาล คนที่นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อยังเป็นบุุชชน เริ่มต้นก็ศรัทธาในองค์พระพุทธรูปเจ้า เมื่อศรัทธาแล้ว ก็จะมีความรู้สึกผูกพัน จนกระทั่งเป็นความรัก

ตามเรื่องที่มีบันทึกไว้ หลายท่านเคารพรักพระพุทธรูปเจ้ามาก เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ตรัสบรรยายแสดงความเคารพต่อพระพุทธรูปเจ้าอย่างเป็นเรื่องเป็นราว เป็นเหตุเป็นผล จนเป็นพระสูตรหนึ่ง ชื่อว่าธรรมเจติยสูตร (ม.ม.๑๓/๕๕๙-๕๗๐/๕๐๖-๕๑๖; เรียบง่ายฯ ก็ได้ว่า ธรรมเจติยสูตร) คุณบัติสูงอายุมากคนหนึ่ง ชื่อ นกุลบิดา และนกุลมารดา รักพระพุทธรูปเจ้าเหมือนลูก ก็มีความสนิทสนมกับพระพุทธรูปเจ้ามาก

พระพุทธรูปเจ้าตรัสเสมอว่า ไม่ให้ติดในตัวบุคคล เป็นการเตือนสติว่าอย่าให้กลายเป็นการมาติดอยู่แค่นี้ เพราะว่าวัตถุประสงค์ของพระพุทธรูปเจ้านั้น ต้องการให้คนหลุดพ้น พึ่งตนเองได้ เป็นอิสระ พระพุทธรูปเจ้าทรงมาช่วยเป็นกัลยาณมิตร แต่บางทีคนก็มาติดในกัลยาณมิตรเสีย

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ความเคารพรักที่พ่วงมากับศรัทธานี้ ก็มีประโยชน์มากในระดับหนึ่ง ทำให้มาเอาใจใส่ พาโน้มใจสู่ธรรม คอยสดับคำสอน แล้วก็ศึกษาจริงจัง เป็นทางให้เดินหน้าต่อไป ความเป็นกัลยาณมิตรที่ผูกพันไว้ด้วยศรัทธา ก็เป็นประโยชน์อย่างนี้ คือเป็นเหมือนบันไดที่จะไต่ไปสู่จุดหมายที่สูงขึ้นไป

ศรัทธาที่ถูกต้อง ทำให้เกิดปัญญา แล้วก็หลุดพ้นเป็นอิสระ เป็นแต่เพียงว่า ต้องระวัง คอยเตือนไว้ไม่ให้มาติดอยู่แค่นี้ และไม่ให้เป็นหลง การที่พระพุทธรูปเจ้าทรงเตือนไว้นั้น ไม่ได้หมายความว่า ไม่ให้มีศรัทธา แต่ให้มีศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา และทำให้เกิดปัญญา ศรัทธาเป็นคุณสมบัติสำคัญที่ช่วยเป็นตัวนำในเบื้องต้น ที่จะให้เดินหน้าไปได้ อย่างมีพลัง และทำให้เขาจริงเขาจังด้วย

ความเคารพรักผูกพันด้วยศรัทธานี้ ทำให้อยากพบเห็นอยู่ใกล้ชิด เมื่อพระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปไหนทางไกล เหล่าผู้ศรัทธาก็คิดถึง จึงอยากมีอะไรเป็นองค์แทนที่จะพบเห็นไปเฝ้าได้

เรื่องเป็นอย่างนี้ จึงได้มีเหตุการณ์เกิดขึ้นเป็นตัวอย่าง ดังความที่เล่ามาว่า ที่วัดพระเชตุวัน พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษามากที่สุด และชาวเมืองสาวัตถีมีโอกาสใกล้ชิดพระองค์โดยมาเฝ้าบ่อยๆ แต่เป็นธรรมดาว่า พระพุทธเจ้าย่อมเสด็จออกจาริกไปบำเพ็ญพุทธกิจในถิ่นแดนแคว้นต่างๆ ในเวลาที่เสด็จออกจาริกไปอย่างนั้น ชาวเมืองสาวัตถีที่มาหวังจะเฝ้า เมื่อไม่พบพระองค์ก็ไม่อึดอึดใจ

อนาถปิณฑิกเศรษฐีมองเห็นปมข้อนี้ จึงไปปรึกษาพระอานนท์และเสนอแนะว่า น่าจะมีปูชนียสถานสักแห่งไว้ที่พระเชตุวันนั้น เป็นที่เฝ้าถวายเครื่องบูชาแทนพระองค์ ใครมาเมื่อไร ก็เหมือนได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า

เมื่อพระอานนท์กราบทูลพระพุทธเจ้า และได้รับพระพุทธดำรัสแนะนำแล้ว ก็นำเมล็ดจากต้นโพธิ์ที่รู้มาปลูกที่ประตูดวัดพระเชตุวัน โพธิ์ต้นนั้นจึงเป็นที่ประชาชนมาเข้าถึงและถวายเครื่องบูชา เหมือนดังว่าพระพุทธเจ้าประทับอยู่เป็นประจำ และด้วยเหตุที่พระอานนท์เป็นผู้ปลูก ก็จึงได้ชื่อว่า “อานันทโพธิ์”

คติโบราณก็มีอยู่ว่า บุคคลที่ทำความดียิ่งใหญ่ หรือเป็นที่เคารพนับถืออย่างสูงของประชาชน เมื่อท่านจากไปแล้ว คนก็เก็บสิ่งของที่เกี่ยวกับตัวท่าน ไว้เป็นองค์แทน เป็นที่ระลึก โดยเฉพาะก็คืออัฐิ ซึ่งนำไปสร้างสถูปบรรจุไว้ โดยปกติ ก็จะสร้างไว้ที่ทางสี่แพร่ง ซึ่งเป็นจุดที่คนทั้งหลายเดินมาพบปะมองเห็นอยู่เสมอ จะได้กราบไหว้บูชา เป็นที่ระลึกเตือนใจให้นึกถึงท่านที่เคารพบูชาท่านนั้น แล้วจิตใจจะได้โน้มไปสู่คุณความดี และการที่จะถือเป็นแบบอย่าง

คติการสร้างสถูปบรรจุอัฐิ ก็เด่นชัดในพระพุทธศาสนา นิยมเรียกว่าพระธาตุ สำหรับพระพุทธเจ้าเราเรียกว่า พระบรมสารีริกธาตุ เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธคุณและคำสอนของพระองค์ คือเมื่อระลึกถึงพระองค์แล้ว ก็นึกถึงคำสอนของพระองค์ด้วย พร้อมทั้งเตือนใจให้เรามั่นมั่งไปในคุณธรรมความดีงาม

ดังที่มีเรื่องมาตั้งแต่ในพระไตรปิฎกว่า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว กษัตริย์เมืองต่างๆ พากันส่งทูตมาขอพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อจะไปบรรจุสถูปไว้แทนพระองค์ในเมืองของตนๆ ให้เป็นที่สักการะเคารพบูชาของประชาชน นี่ก็เป็นไปตามคติแต่โบราณ

นอกจากพระอัฐิ หรือพระสรีรธาตุของพระองค์แล้ว แม้แต่สิ่งที่พระองค์เคยทรงใช้ และสถานที่เคยเสด็จไปประทับ คนก็ถือเอาเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้าด้วย พระพุทธเจ้าเองก็ตรัสว่า สถานที่ ๔ แห่ง เป็นสังเวชนียสถาน คือสถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช

สังเวชนี้หมายความว่า เป็นเครื่องเตือนใจให้เกิดพลังสำนึก ที่เรียกว่าสังเวช คำว่า “สังเวช” นี้ ในภาษาไทยสมัยนี้ มีความหมายเพี้ยนไป พาให้เข้าใจผิด กลายเป็นสลดหดหู่ ถ้าสลดหดหู่ก็เป็นอกุศลไปเสีย กลายเป็นของเสียในใจจำพวกนิรวรณ นั่นคือผิดแล้ว

“สังเวช” นี้ มาจากคำนามว่า สังเวค ประกอบด้วย เวค/เวคะ แปลว่า พลัง กำลัง แรง หรือความรวดเร็ว มี ส/สัง นำหน้า ซึ่งแปลว่า พรั่งพร้อม พร้อมพร้อม

หมายความว่า เมื่อไปเห็นไปชมสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยประทับมาก่อน คือที่เกี่ยวข้องกับพระองค์ เริ่มตั้งแต่สถานที่ประสูติ ที่ลุมพินีวัน สถานที่ตรัสรู้ ที่พุทธคยา โดยเฉพาะที่ต้นโพธิ์ สถานที่ทรงแสดงปฐมเทศนา ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แล้วก็สถานที่ปรินิพพาน ที่กุสินารา พอนึกถึงพระพุทธเจ้า ก็เกิดพลังสำนึกพรั่งพร้อมพรั่งพร้อมขึ้นมา จึงเรียกว่าเป็น **สังเวชนิยสถาน**

พระพุทธเจ้าตรัสไว้เองว่า สถานที่นั้นเป็นที่ที่ชาวพุทธควรจะได้เห็นได้ดูให้ระลึกถึงว่า พระพุทธเจ้าของเราเคยเสด็จมาประทับที่นี่ เคยใช้สถานที่นี้ แล้วจะได้ปลุกเร้าเตือนใจให้นึกถึงพระองค์ นึกถึงคำสอนของพระองค์ ทำให้เกิดพลังใจมีสำนึกโลดแล่นไปในการเอาจริงเอาจังที่จะสร้างสรรค์กุศลธรรม อันจะเป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง

ย้ำว่า ในคำว่าสังเวชนิยสถานนั้น อย่างที่กล่าวแล้ว สังเวค/สังเวช แปลว่า เกิดกำลังในใจพรั่งพร้อม ไม่ใช่แปลว่าสลดหดหู่ใจ แต่เป็นที่ปลุกใจ ให้เกิดพลังโลดแล่นไปในการทำความคิด คือ ไปเห็นสถานที่นั้นแล้ว ก็นึกขึ้นมาว่าพระพุทธเจ้าเคยประทับที่ตรงนี้ นี่เราได้มาเห็นด้วยตนเองแล้ว เกิดปีติปลาบปลื้มชุ่มซาขึ้นมา ใจมีพลังโลดแล่นไปว่า เราจะปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เต็มที่ เราเคยปล่อยตัวตกอยู่ในความประมาท คราวนี้จะไม่ประมาทแล้ว อะไรอย่างนี้

นอกจากสถานที่แล้ว สิ่งที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย อาจจะเป็นบาตร หรือเป็นอะไรก็ได้แต่ ก็ถือว่าเป็นเครื่องระลึกแทนพระองค์เหมือนกัน สิ่งเหล่านี้ทั้งหมด ท่านใช้คำว่า “เจดีย” เจดีย สำหรับชาวพุทธ คือสิ่งที่เตือนใจให้ระลึกถึงองค์พระพุทธเจ้า หรือเจดียที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ก็เป็น **พุทธเจดีย** มี ๔ ประเภท คือ

๑. **ธาตุเจดีย** เจดียที่บรรจุพระธาตุ คือ พระอัฐิของพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระสรีระต่างๆ
๒. **ธรรมเจดีย** เจดียบรรจุพระธรรม ที่เอาพุทธพจน์ เช่น คำจารึกปฏิจลสมุปบาท “เย ธมมา เหตุปภวา...” ไปบรรจุไว้

๓. **บริโศกเจดีย์** เจดีย์คือสิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธรูปเจ้าเคยทรงใช้สอย แม้แต่สังฆณียสถานทั้ง ๔ ก็เป็นบริโศกเจดีย์หมด บริโศกไม่ใช่แค่ฉัน บริโศกในภาษาบาลี หมายถึงใช้สอย

๔. **อุทเทสิกเจดีย์** เจดีย์ที่สร้างอุทิศ หมายความว่าสร้างขึ้นเจาะจงมุ่งหมายไปถึงพระพุทธรูปเจ้า เป็นองค์แทนพระพุทธรูปเจ้า ได้แก่พระพุทธรูป

อุทเทสิกเจดีย์ คือพระพุทธรูปนี้ เกิดหลังสุด เพราะว่าสมัยก่อนนั้น เขาถือกัน ไม่กล้าทำรูปแทนท่านที่เคารพนับถือสูงสุด ก็เลยไม่มีพระพุทธรูป (มีตำนานเล่าเรื่องว่ามีการทำพระพุทธรูปตั้งแต่ในพุทธกาล แต่ไม่เป็นที่ยอมรับในทางประวัติศาสตร์ จึงไม่เอามาเล่าที่นี่)

ที่ว่าสมัยก่อนนั้น คนไม่กล้าสร้างพระพุทธรูป จะเห็นได้ชัดในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พ.ศ. ๒๔๘-๒๖๐ คือหลังจากพระพุทธรูปเจ้าปรีณิพพานแล้ว ๒๐๐ กว่าปี

พระเจ้าอโศกมหาราชนั้น ทรงนับถือพระพุทธรูปเจ้าและอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาอย่างยอดเยี่ยม แล้วก็ได้สร้างถาวรวัตถุ เป็นหลักเป็นฐานไว้ โดยใช้หิน ใช้ศิลา ทำให้โบราณวัตถุยุคพระเจ้าอโศก คงเหลืออยู่มาถึงปัจจุบันมากมายอย่างยิ่ง เช่น ศิลาจารึก ทั้งหลักศิลาเสาศิลาจารึก และจารึกบนโขดหินแผ่นหิน การที่เรารู้จักพระพุทธศาสนาในอินเดียยุคหลังพุทธกาล ก็ได้จากการขุดค้นแล้วไปเจอโบราณวัตถุโบราณสถาน ในสมัยพระเจ้าอโศกนี่แหละมาก

ส่วนในยุคอื่นๆ ที่สร้างอะไร ด้วยไม้ เป็นต้น ก็ผุพังไปหมด ไม่มีเหลือ แต่ก็มีส่วนยุคในสมัยหลังๆ ที่อาจจะเอาอย่างพระเจ้าอโศก ได้ทำสิ่งก่อสร้างด้วยศิลาบ้าง ซึ่งทำให้อยู่ได้ยืนนานถาวร

ที่นี่ พระเจ้าอโศกมหาราชนั้น ทรงเคารพรักพระพุทธรูปเจ้ามาก ก็โปรดให้แกะสลักทำรูปภาพในศิลาไว้ ตั้งแต่เรื่องราวในพุทธประวัติ ทั้งตอนพระพุทธรูปเจ้าประสูติ ตอนตรัสรู้ ตอนแสดงพระธรรมจักร ตอนปรีณิพพาน มีทั้งนั้น แต่รูปภาพในเหตุการณ์เหล่านั้น ไม่มีองค์พระพุทธรูปเจ้าเลย ทำว่างไว้ โดยทำเป็นเครื่องหมาย หรือเป็นสัญลักษณ์ ให้รู้ว่า อ้อ อันนี้คือเหตุการณ์ตอนนั้นๆ

ขอยกตัวอย่าง เช่นว่า ถ้าเป็นภาพเหตุการณ์ตอนประสูติ ก็มีรูปพระนางสิริมหามายาประทับยืนพระหัตถ์เหนี่ยวกิ่งไม้สาละ อย่างนี้คนดูก็รู้ว่า อ้อ... นี่เป็นตอนประสูติ แล้วก็เห็นรูปดอกบัวเปล่าๆ เรียงกันไป ๗ ดอก เหมือนกับรองรับพระบาทที่เหยียบย่างไป ๗ ก้าว แต่ไม่ทำองค์ไว้ พอเห็นรูปดอกบัวอย่างนี้ คนก็รู้ทันทีว่านี่คือสิทธัตถกุมารประสูติ

ที่นี้ ตอนตรัสรู้ ก็ทำรูปต้นโพธิ์ไว้สิ มีพระแท่นที่ประทับนั่งที่โคนต้นโพธิ์นั้น แล้วก็มีรูปอื่นประกอบ ให้รู้ว่าเป็นคือเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ ส่วนตอนปรินิพพาน ก็มีพระแท่นไสยาสน์ได้ต้นสาละ แค่นี้ก็รู้กัน แล้วตอนทองแสดงปฐมเทศนา ก็มีรูปกวางหมอบอยู่ใต้พระแท่น อย่างนี้พอดูก็รู้ว่า คือปาอิสิปตนมฤคทายวัน อันเป็นที่อยู่ของพวกหมู่เนื้อหมู่กวาง อย่างนี้เป็นต้น

ภาพพุทธประวัติในศิลาสมัยพระเจ้าอโศกอย่างที่ว่ามานี้ บอกชัดเจนเลยว่าเวลานั้น ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป นั่นคือก่อน พ.ศ. ๓๐๐

เวลาผ่านมานานจนใกล้ พ.ศ. ๕๐๐ จึงได้เกิดมีพระพุทธรูปขึ้น และการที่เกิดมีพระพุทธรูปขึ้นได้ ก็เพราะมีชนชาติที่มีวัฒนธรรมอื่นเข้ามาอยู่ในชมพูทวีป คือพวกกรีก

พวกกรีกนี้เข้ามาอยู่ตั้งแต่สมัยอเล็กซานเดอร์มหาราชยกทัพมาถึงชมพูทวีป ในช่วง พ.ศ. ๑๕๖-๘ แล้วมีอาณาจักรของพวกกรีกเกิดขึ้นในแดนโยนก ลงมาถึงคันธารรัฐ เมื่อชนชาติกรีกอยู่ในดินนั้นนานมา ก็หันมานับถือพระพุทธศาสนากันมาก รวมทั้งพระเจ้ามิลินท์ (Menander) ปิ่นโยนก ผู้ครองสาครนคร ในช่วง พ.ศ. ๕๐๐ ที่เรารู้จักกันดี

ตามวัฒนธรรมกรีก เขานิยมสร้างปฏิมากรรม คือทำรูปปั้นสวยงามใหญ่โต ของเทพเจ้าทั้งหลายของเขา เช่น Zeus (ได้แก่ Jupiter ของพวกโรมัน) Aphrodite (ได้แก่ Venus ของพวกโรมัน) เมื่อมานับถือพระพุทธศาสนา เขาก็พอใจที่จะสร้างพระพุทธรูป ก็จึงเกิดมีพระพุทธรูปแบบคันธาระของพวกกรีกขึ้นมา เริ่มแต่ราว พ.ศ. ๕๐๐ ดังที่ว่า

กรีกมา กรีกหมด พระพุทธรูปยังมีสืบมา

เพื่อให้จับต้นชนปลายพอได้บ้างในทางประวัติศาสตร์ ขอเล่าความเป็นไปในชมพูทวีปราว ๕๐๐ ปี ต่อจากสิ้นพุทธกาล มาจนถึงยุคที่เริ่มมีการสร้างพระพุทธรูป ราว พ.ศ. ๕๐๐ ในสมัยใกล้พุทธามิลินท์

ความจริง ตั้งแต่ในพุทธกาลก็มีชนชาติกรีกอยู่ในชมพูทวีปแล้ว เนื่องจากอยู่ในมหาชนบท ๑๖ ของชมพูทวีป เรียกรวมกับกัมโพชะ เป็น “โยนกกัมโพชะ” (ม.ม. ๑๓/๖๑๗/๕๖๐) อยู่สุดด้านตะวันตกเฉียงเหนือ แต่เป็นกรีกแห่ง Ionia จึงเรียกว่า “โยนะ” หรือ “โยนก” แล้วต่อจากนั้น ไม่ว่ากรีกพวกไหน เขาก็เรียกเป็นโยนกหมด

ต่อมา ในศตวรรษที่ ๒ หลังพุทธกาล อเล็กซานเดอร์มหาราช กษัตริย์กรีกแห่งมาซิโดเนีย ยกทัพแผ่อำนาจรบชนะดินแดนต่างๆ มาจนถึงชายแดนอินเดีย ตั้งทัพที่ตักสิลา (เขียนอย่างสันสกฤตเป็น “ตักษศิลา”) ใน พ.ศ. ๑๕๘ (325 B.C.) เตรียมบุกเข้าตีอินเดีย

เวลานั้น อาณาจักรมคธรุ่งเรืองเป็นใหญ่ในชมพูทวีป อาณาจักรอื่นๆ ที่เคยยิ่งใหญ่ในสมัยพุทธกาลตกอยู่ใต้อำนาจของมคธหมดแล้ว ราชาแห่งมคธเวลานั้นอยู่ในราชวงศ์นั้นแหละ แต่ก็มีพวกหัวหน้าเผ่าเจ้าเมืองย่อมย่อยที่อยากแย่งชิงอำนาจขึ้นครองมคธ

โดยเฉพาะที่สำคัญมีเจ้าระดับหัวหน้าเผ่าผู้หนึ่ง ชื่อว่าจันทรคุปต์ อยู่ในวงศ์ที่ภาษาบาลีเรียกว่าโมริยะะ สันสกฤตเรียกว่าเมารยะ ตามที่สืบความกันได้ว่า โมริยวงศ์หรือเผ่าเมารยะนี้ เป็นตระกูลพระญาติวงศ์สายหนึ่งของพระพุทธเจ้า ซึ่งคู่มากับศากยวงศ์ และก็คงถูกกวาดล้างหมดไปจากแคว้นโกศลพร้อมในคราวเดียวกัน ในรัชกาลของพระเจ้าวิฑูทกะ ที่ต่อจากพระเจ้าปเสนทิโกศล

ต้องย้อนไปเล่าเรื่องเก่าในสมัยพุทธกาลหน่อยหนึ่ง กษัตริย์ในศากยวงศ์นั้นมีความหวงแหนถือตัวในเรื่องวรรณะเป็นอย่างยิ่ง แม้ในพุทธกาลแคว้นศากยะจะได้ตกอยู่ใต้อำนาจของแคว้นโกศลแล้ว แต่ในด้านพงศ์เผ่าก็ยังยึดถือรุนแรงมาก

ต่อมา เมื่อพระพุทธเจ้าประกาศพระศาสนากว้างขวางออกไปแล้ว ราชาแห่งแคว้นโกศล คือพระเจ้าปเสนทิโกศล ได้เคารพนับถือพระพุทธเจ้ามาก ถึงกับมีพระทัยปรารถนาจะเป็นญาติของพระพุทธเจ้าในทางชาติวงศ์ จึงได้ทรงส่งทูตนำพระราชสาส์นไปขอพระราชธิดาของกษัตริย์ศากยะ มาเป็นพระมเหสี

กษัตริย์ศากยะนั้นเป็นเผ่าที่หวงแหนสกุลวงศ์เป็นอย่างยิ่ง จะไม่ยอม แต่เพราะแคว้นโกศลมีอำนาจมาก ก็ต้องยอม แต่ใช้วิธีหลอก โดยส่งนางवासภัตติยา ซึ่งเป็นลูกกษัตริย์ แต่เกิดจากนางทาสีไปให้ ก็ไปเป็นมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศล

ต่อมา นางवासภัตติยาก็มีโอรส ชื่อว่าวิฑูทกะ เมื่อเจ้าชายวิฑูทกะเติบโตขึ้นมา ก็ขอไปเยี่ยมญาติวงศ์ฝ่ายพระมารดา แม้จะได้รับการต้อนรับ แต่ได้ล่วงรู้โดยบังเอิญว่าที่จริงนั้นเขาเหยียดหยาม ก็เลยผูกอาฆาตว่าจะต้องล้างเผ่าศากยะ

พอเจ้าวิฑูทกะได้ขึ้นครองแคว้นโกศล ก็ยกทัพไปทำลายแคว้นศากยะ ล้างเผ่าศากยะหมดสิ้น แต่ก็มีบ้างที่หนีไปได้ แคว้นศากยะก็อยู่ใกล้ๆ เชิงเขาหิมาลัยอยู่แล้ว พวกที่หนีรอดไปได้ ก็เข้าไปลี้ภัยมากขึ้นอีกทางเชิงเขาหิมาลัยนั้น

ตามเรื่องต่อมา หลังพุทธปรินิพพาน เมื่อถวายเป็นพระเพลิงพระพุทธรูปแล้วมีการแจกพระธาตุ ในบรรดาเมืองที่ส่งทูตมาขอพระบรมสารีริกธาตุ ก็มีเจ้าศากยะที่กบิลพัสดุ์ และเจ้าโมริยะที่รามคามอยู่ในรายการด้วย แสดงว่าพระญาติวงศ์ของพระพุทธเจ้าก็ยังมียี่สิบเอ็ดอยู่ และก็สืบเค้ากันว่าโมริยกษัตริย์ได้สืบเชื้อสายต่อกันมาจนถึงจันทรคุปต์นี้

หันกลับมาดูอเล็กซานเดอร์มหาราชที่ตั้งทัพเตรียมจะเข้าตีมคธของกษัตริย์ราชวงศ์นั้นแหละ นั่นเป็นกองทัพจากข้างนอก ในเวลาเดียวกันนั้น ด้านข้างในเอง เจ้าจันทร์คุปต์ก็กำลังหาทางโค่นราชวงศ์นั้นแหละ

มีเรื่องเล่าว่า อเล็กซานเดอร์มหาราชกับจันทร์คุปต์วางแผนจะร่วมกันบุกตีมคธ ฝ่ายอเล็กซานเดอร์ก็คิดว่า ตีครั้งนี้อย่างใหญ่แน่ ถ้าเราได้กำลังจากพวกในถิ่นของเขาเองนี้มาช่วย ก็จะทำให้การได้ง่ายขึ้น ก็จึงคิดจะหาชนเผ่ารอบนอกของแคว้นมคธมาเป็นกำลังยกเข้าตี ฝ่ายจันทร์คุปต์ก็คิดว่า ถ้าเราได้อเล็กซานเดอร์มาเป็นกำลัง เราก็จะตีมคธได้ง่ายขึ้น

เมื่อสองพวกคิดกันอย่างนี้ ก็มาประสานกันได้ แล้วก็มีการนัดพบกัน จันทร์คุปต์ก็ไปพบที่ค่ายของอเล็กซานเดอร์มหาราช แถวชายแดน

พอพบกัน ต่างฝ่ายก็มีชุดติดยามานะ เอาละสิ ใครจะแสดงความเคารพก่อน อเล็กซานเดอร์มหาราชก็ถือตัวว่าเราเป็นกษัตริย์ยิ่งใหญ่ รบที่ไหนก็มีแต่ชนะปราบมาตลอดหมด ตั้งแต่กรีกจนกระทั่งประชิดอินเดีย แสนเกรียงไกร ไฉนจะมายอมคารวะแก่กษัตริย์แค่ชั้นหัวหน้าเฝ้า ฝ่ายจันทร์คุปต์ก็คิดว่าเราเป็นเจ้าคนแห่งแดนชมพูทวีปที่ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งใหญ่ ไฉนจะไปอ่อนน้อมแก่ชนพวกที่มาจากดินแดนภายนอก เป็นอันว่าต่างคนต่างไม่ยอมแสดงคารวะก่อน พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช เมื่อเห็นเช่นนั้น ก็ทรงพระพิโรธ จึงสั่งจับจันทร์คุปต์ขัง ไม่ตรัสหาตบะสนั่น แทนที่จะมาช่วยกันรบ ก็เลยจบเท่านั้น

เมื่อจันทร์คุปต์ถูกจับแล้ว ก็มีเรื่องราวต่อมาว่า ในที่สุด จันทร์คุปต์หนีไปได้ ส่วนทางฝ่ายอเล็กซานเดอร์มหาราช ต่อมา จะด้วยเหตุผลใดก็ตาม ก็เลิกทัพกลับกรีก

บ้างว่า แม่ทัพนายกองของอเล็กซานเดอร์ซึ่งผ่านศึกสงครามมายาวนานถึง ๑๐ ปี บุกทะลุข้ามดินแดนมากมายมาก่อนหนึ่งกิโลเมตร ฝ่ายภยธรรมชาติทั้งบนบกและในทะเลมานักหนา พวกเขื่อนขันธ์น้อยหน่าต่อการรบราฆ่าฟัน ไม่มีใจจะรบต่อไป

บ้างว่า อเล็กซานเดอร์สืบได้ตัวเลขกำลังพลของมคธ เช่น กองทัพช้างที่ใหญ่ยิ่ง (ชาวตะวันตกไม่รู้จัก) เป็นต้น เห็นว่าหนักหนานัก ไม่น่าเสี่ยง

แต่ไม่ว่าจะอย่างไร อเล็กซานเดอร์มหาราชก็ถอนทัพกลับไป ไม่เข้าตีมคธ (อเล็กซานเดอร์เสด็จกลับทางเรือ ไปสวรรคตที่บาบิโลน)

เมื่ออเล็กซานเดอร์มหาราชตกลงไม่เข้าตีอินเดีย และเดินทัพกลับนั้น ก็ทิ้งให้แม่ทัพที่ติดตามมา ครอบครองดินแดนที่ได้รับชนะไปแล้ว ก็จึงมีกษัตริย์กรีกปกครองดินแดนที่ต่อจากชายแดนอินเดียออกไป เทียบปัจจุบันตั้งแต่ปากีสถาน อัฟกานิสถาน และอิหร่าน เรื่อยไป ก็จึงมีชนชาติกรีกตั้งถิ่นฐานอยู่กันมากมายในแคว้นเหล่านี้ (เมื่อจันทร์คุปต์ขึ้นเป็นใหญ่แล้ว ก็มาเอาดินแดนแคว้นนี้ไปรวมเข้าในมหาอาณาจักรของตนมากมาย)

ฝ่ายเจ้าจันทรคุปต์ก็ดำเนินการตามแผนของตนต่อไป พอคิดว่ามีกำลังพร้อม ก็ยกเข้าตีเมืองหลวง แต่พ่ายแพ้ และหลบหนีซอกซอนไปแทบจะเอาชีวิตไม่รอด

มีเรื่องเล่าว่า ขณะที่จันทรคุปต์หนีผ่านเข้าไปในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ได้ยินยายแก่ด่าหลาน คือคุณยายทำขนมเบี๊ยะให้หลานกิน พอเสร็จจากเตา เอาให้หลาน อารามอยากกินให้ร่อยเต็มที หลานก็กัดกรั้วมลงไปตรงกลางที่มีเนื้อขนมมาก ขนมกำลังร่อนเต็มที ก็ลวกปาก หลานร้องให้จ้า คุณยายก็ด่าหลานว่า เอ็งมันโง่เหมือนไข่เจ้าจันทรคุปต์ กินเข้าไปได้อย่างไรที่ตรงกลาง ขนมร้อนๆ เพิ่งเอาลงจากเตา เขาก็ทะแถมเข้ามาจากขอบก่อนสิ

จันทรคุปต์ได้ยินคำด่านี้ ก็ได้ความคิด จึงใช้ยุทธวิธีใหม่ ค่อยๆ รวมบ้านเล็กเมืองน้อย ตีโอบล้อมเข้ามา จนในที่สุด ๔ ปีหลังจากอเล็กซานเดอร์มหาราชถอนทัพไปแล้ว คือใน พ.ศ. ๑๖๒ (321 B.C.) จันทรคุปต์ก็เข้าตีแคว้นมคธได้สำเร็จ แล้วก็ขึ้นเป็นราชาผู้ยิ่งใหญ่ เริ่มต้นราชวงศ์โมริยะ หรือเมารยะ

พระเจ้าจันทรคุปต์มีโอรสพระนามว่าพินทุसार ไม่ใช่พิมพิสารนะ พิมพิสารนั้นสมัยพุทธกาล นี่พินทุसार เป็นโอรสของพระเจ้าจันทรคุปต์ ต่อจากพระเจ้าจันทรคุปต์ พินทุสารก็ขึ้นครองราชย์ ทรงมีโอรสมากถึงร้อยเอ็ด องค์หนึ่งชื่อว่าเจ้าชายอโศก

พระเจ้าพินทุสารทรงส่งเจ้าชายอโศกไปเป็นอุปราชครองแคว้นอวันตี อโศกนี้ดูร้ายมาก พอพระเจ้าพินทุสารสวรรคต อโศกกุมารจะเอาราชสมบัติไว้กับตัว ก็บุกจับพี่น้องฆ่าหมด เหลือไว้แต่น้องร่วมครมภ์มารดาองค์เดียว พอขึ้นครองราชย์แล้ว ก็ยกทัพออกรุกโจมตีดินแดนต่างๆ จนกระทั่งถึงศึกครั้งใหญ่ที่ไปตีแคว้นกลิงคะ ซึ่งเป็นแดนนักรบเก่งกล้า แม้จะชนะ แต่จากการที่ได้พบเห็นความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนในการสงครามนั้น ก็ทำให้พระเจ้าอโศกสลดพระทัยอย่างยิ่ง และได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา

ถึงตอนนี้ พระเจ้าอโศกมหาราชเปลี่ยนนโยบายใหม่โดยสิ้นเชิง เลิกการแสวงชัยชนะด้วยสงคราม มาเป็น “ธรรมวิชัย” คือชนะด้วยธรรม เปลี่ยนจากการรบราฆ่าฟัน มาสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ประชาชน บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ สร้างถนนหนทาง ปลุกต้นไม้ให้ร่มเงา ปลุกพืชสมุนไพร สร้างโรงพยาบาลคน สร้างโรงพยาบาลสัตว์ สร้างวิหาร คือวัดวาอาราม เป็นที่ให้การศึกษาแก่ประชาชน

สมัยนั้น ยังไม่มีกระดาษใช้กัน พระเจ้าอโศกก็ให้เขียนศิลาจารึกไว้ในที่ต่างๆ ให้หัวหน้าหมู่บ้านหรือผู้ปกครองท้องถิ่น มาเรียนรู้แล้วนำไปบอกแจ้งเผยแพร่ เพื่อสั่งสอนแนะนำข้าราชการและประชาชน ให้ประพฤติดีมีศีลธรรม อยู่ร่วมกันในสังคมที่ดี รู้เข้าใจ และปฏิบัติให้ถูกต้องตามนโยบายของบ้านเมือง

ขอเล่ารวบรัดว่า พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา มากมาย และได้ทรงเผยแผ่ขยายพระพุทธศาสนาออกไปในดินแดนแคว้นแคว้นต่างๆ ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก แต่หลังจากพระองค์สวรรคตแล้วไม่เต็มครึ่งศตวรรษ พวกพราหมณ์มีปุชยมิตรเป็นหัวหน้า ก็ได้ยึดอำนาจ จักรราชาแห่งราชวงศ์โมริยะของพระเจ้าอโศกมหาราชนี้ ปลงพระชนม์เสีย แล้วตั้งราชวงศ์ใหม่ ชื่อว่าราชวงศ์ศุংคะ เป็นราชวงศ์ของวรรณะพราหมณ์ แล้วก็กำจัดพระพุทธศาสนาเป็นการใหญ่

แต่ราชวงศ์ศุংคะไม่สามารถครองอำนาจยิ่งใหญ่อย่างสมัยพระเจ้าอโศกได้ แคว้นได้แตกกระจัดกระจายออกไป และแคว้นแคว้นที่แตกออกไปเหล่านี้ก็รักษาพระพุทธศาสนาไว้ได้ และราชวงศ์ศุংคะเองอยู่ได้ประมาณศตวรรษเดียว ก็สิ้นอำนาจ

ที่นี่ ในบรรดาแคว้นแคว้นที่แตกออกไปเหล่านั้น ก็มีแคว้นที่สืบสายมาจากกษัตริย์กรีก ที่เคยเป็นแม่ทัพของอเล็กซานเดอร์มหาราชด้วย แคว้นเหล่านี้ได้มาอยู่ใต้อำนาจของพระเจ้าอโศก หลังสิ้นพระเจ้าอโศก และต่อมาราชวงศ์ศุংคะขึ้นครองเมืองแล้ว แต่คุมแคว้นเหล่านี้ไว้ไม่อยู่ พวกนี้ก็ตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้นมา

กษัตริย์สายกรีกนี้ก็สืบทอดกันมา และกษัตริย์กรีกองค์หนึ่งมีกำลังอำนาจเรื่องเกียรติยศในระยะ พ.ศ. ๕๐๐ พระนามว่าพระเจ้าเมนันเดอร์ เรียกเป็นภาษาบาลีว่า พระเจ้ามิลินท์ (ตำราฝรั่งบ้างว่า เมนันเดอร์ ร่วมสมัยกับปุชยมิตร ราว พ.ศ. ๓๐๒)

พระเจ้า Menander หรือมิลินทราชานี้ มีเรื่องราวว่าเป็นนักปราชญ์ นิยมถกเถียงเรื่องทางปรัชญาตามแบบของพวกกรีก ได้ทำประดานักปราชญ์นักบวชมาได้ว่าทะ ทำให้วงการศาสนาปรัชญาสั่นสะเทือนไปทั่ว จนกระทั่งได้มาพบกับพระนาคเสน แล้วทรงเลื่อมใส ทรงประกาศนับถือพุทธศาสนา และได้บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นการใหญ่ แล้วก็แน่นอนว่า เมื่อพระราชเป็นพุทธศาสนูปถัมภกใหญ่แล้ว ราษฎรก็นับถือกันมากมายทั่วไป

เป็นธรรมดาว่า ในแคว้นแคว้นของชาวกรีกที่มีกษัตริย์กรีกนั้น ก็มีวัฒนธรรมกรีกสืบทอดกันมา และอย่างที่ว่าแล้ว พวกกรีกนั้นชอบปั้นรูปเคารพ ในเมืองกรีกจึงมีรูปเทพเจ้าอะไรต่ออะไรต่างๆ เยอะแยะไปหมด

ครั้นมานับถือพระพุทธศาสนา พวกกรีกก็อยากปั้นรูปพระพุทธรูปเจ้าไว้เคารพ ไปๆ มาๆ ในเวลาใกล้ๆ สมัยของพระเจ้าเมนันเดอร์ พวกกรีกก็ถือตามแนวคิดความนิยมในวัฒนธรรมของกรีกนั้น ดำเนินการปั้นพระพุทธรูปขึ้นมา ก็จึงเกิดมีพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรกจากชนเชื้อสายกรีก ที่มาเป็นผู้ปกครองและเป็นประชาชนอยู่ในอินเดีย

เพราะฉะนั้น พระพุทธรูปในยุคแรกๆ นี้ จึงเป็นศิลปะที่อยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย เพราะว่าพวกกษัตริย์กรีกปกครองอยู่แถบนั่น โดยเฉพาะก็เป็นศิลปะคันธาระ

คันธาระนั้น เป็นชื่อแคว้นของอินเดีย หรือชมพูทวีป ที่อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งมีสืบมาแต่สมัยพุทธกาล อยู่ถัดใต้ลงมาจากแคว้นโยนกของพระเจ้าเมณวนเดอร์ ก็คืออยู่ในแถบเดียวกัน เรียกรวມๆ ว่าเป็นดินแดนของพวกกรีกด้วยกันนั่นเอง

ประวัติศาสตร์แห่งชมพูทวีปดำเนินต่อมา ผ่านกาลเวลาอีก ๒,๐๐๐ ปี มีการรุกรานและศึกสงครามมากมาย ถึงบัดนี้ ชนชาวกรีกหายหมดไปแล้ว เช่นเดียวกับแคว้นโยนกและคันธาระที่สิ้นชื่อไป เหลือไว้แต่ร่องรอยในประเทศปัจจุบันที่ชื่อว่าอัฟกานิสถาน

ที่เล่าเรื่องราวมายืดยาวนี้ ก็ต้องการเพียงจะบอกถึงการเกิดขึ้นของพระพุทธรูปเท่านั้นเอง ก็เป็นอันว่า พวกชาวพุทธกรีกได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเพื่อจะได้เคารพกราบไหว้ เป็นที่ระลึกแทนองค์พระพุทธรูปเจ้า

จากนั้น คติการสร้างพระพุทธรูป เพื่อไว้เป็นองค์แทนที่ระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้า ก็มีเรื่อยมา คนที่มีกำลังมาก ก็สร้างองค์ใหญ่ๆ คนที่มีกำลังน้อย ก็สร้างองค์เล็กๆ หรือคนที่มีกำลังมากอยากจะแจกเผื่อแผ่คนหลายๆ ก็สร้างองค์เล็กๆ จำนวนมากแจกกันไป เวลาผ่านไป ก็เกิดเป็นความนิยมในการสร้างพระพุทธรูป จนแพร่หลายมีจำนวนมากมาย

ใครจะอยู่บันไดขั้นไหน ก็ช่วยทั้งนั้น แต่ทุกคนต้องไต่ต่อให้สูงขึ้นไป

ต่อมา เหมือนเป็นวิวัฒนาการ ความคิดความมุ่งหมายในการสร้างพระพุทธรูปก็คืบหน้าขยายออกไป พุทธศาสนิกบางคนบางกลุ่มก็มาคำนึงว่า ในอนาคตกาลเบื้องหน้า ที่ถิ่นของพวกเรานี้ พระพุทธศาสนาอาจจะสูญสิ้นไปก็ได้ เราจะต้องทำอะไรเป็นเครื่องหมายให้คนในกาลเบื้องหน้ารู้ว่า ในกาลก่อนโน้น ดินแดนนี้ได้เคยมีพระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงอยู่ แล้วก็ตกลงว่า เราต้องสร้างสถูปแล้วบรรจุพระพุทธรูปไว้ทั้งองค์ใหญ่ และองค์น้อย ที่เราเรียกว่าพระเครื่อง หรือพระพิมพ์แบบต่างๆ

ถึงตอนนี้ ก็จึงเกิดมีคติการสร้างสถูปบรรจุพระพุทธรูปใหญ่น้อย เพื่อไว้เป็นหลักฐานเผื่อกาลอนาคต เมื่อพระพุทธศาสนาเสื่อมสูญสิ้นไป จะได้แสดงว่าได้เคยมีพระพุทธศาสนาเจริญอยู่ในดินแดนนี้

เป็นอันได้มีเหตุผลขึ้นมาอีกอย่างหนึ่งที่พึงรู้ว่า ทำไมจึงมีการสร้างพระเครื่องกันมากมายนักหนา และเหตุผลข้อนี้ได้กลายเป็นความมุ่งหมายใหญ่ข้อเด่นของการสร้างพระเครื่องบรรจุในสถูปเจดีย์ ที่ทำให้คนยุคไม่นานนักนี้ได้ตื่นตื้นกันบ่อยๆ เดียวเจอกุพระเครื่องที่โน่น เดียวกรูพระที่นั่นแตก (ที่ยังไม่แตก ก็ไปทุบให้แตกเสียเลย)

ตอนนี้ก็ได้วัตถุประสงค์ของการสร้างพระพุทธรูป ๒ อย่างแล้ว คือ

หนึ่ง เป็นที่เคารพบูชาแทนองค์พระพุทธรูปเจ้า ซึ่งเตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้า พร้อมทั้งพระธรรมคำสอนของพระองค์ เป็นเครื่องเจริญศรัทธา ทำให้มีกำลังใจ เกิดปีติ อิมใจ น้อมจิตไปสู่ความสงบ

ในข้อนี้ แม้จะใช้ในทางสมาธิก็ได้ เมื่อเราจะเริ่มบำเพ็ญสมาธิ ทำจิตใจให้สงบ ตั้งมั่น แน่วแน่ แต่ใจยังฟุ้งยังแกว่ง นึกเรื่องโน้นเรื่องนี้ เมื่อเรามีพระพุทธรูปที่เราตั้งใจผูกใจ เคารพอยู่กับตัว พอมองไปที่พระพุทธรูป ใจก็รวมมานึกถึงแต่พระพุทธรูปอย่างเดียว แล้วนึกถึงพระคุณของพระองค์ ใจของเราก็โน้มเข้าสู่ความสงบ แน่ว ตั้งมั่น เป็นสมาธิได้ง่าย จึงมีประโยชน์เยอะแยะ แล้วก็

สอง เกิดมิตติที่ถือว่า เรามาสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่องค์น้อยกันไว้ให้มากมาย แล้วใส่สถูปเจดีย์บรรจุไว้ เพื่อเป็นหลักฐานแสดงว่าพระพุทธรูปศาสนาเคยมีที่นี้ แล้วก็นิยมทำตามกันมา ครั้นเวลาผ่านไป อาจจะหลายๆ ร้อยปี คนรุ่นหลังเจอสถูปเจดีย์ที่บรรจุพระอย่างนี้ ก็เรียกว่ากรูพระบ้าง กรูพระเครื่องบ้าง

เรื่องนี้ ไม่ว่าจะไปอย่างไร จะมาอย่างไร จะยอมรับหรือไม่ ในที่สุด ก็ไม่พ้นที่จะต้องสนองความต้องการตามธรรมชาติของมนุษย์ปุถุชนในขั้นพื้นฐาน วัตถุประสงค์ข้อนี้ จะเอาหรือไม่เอา ก็มาได้เอง อยู่ที่ว่าจะต้องรู้เข้าใจ และปฏิบัติให้พอเหมาะพอดี แล้วหาทางว่าจะจัดการให้ดีขึ้นไปอย่างไร

อะไรคือความต้องการตามธรรมชาติขั้นพื้นฐานของปุถุชน คนเรามีชีวิตซึ่งเป็นธรรมชาติ และดำเนินชีวิตอยู่กับธรรมชาติด้วยอาศัยความรู้ แต่ธรรมชาติล้อมรอบชีวิตของเขานั้น มีทั้งที่มนุษย์รู้และไม่รู้ ส่วนที่รู้ เขาก็พอจะปฏิบัติจัดการได้ แต่ส่วนที่ไม่รู้ เขาก็ अबจนไม่สามารถปฏิบัติจัดการได้

ธรรมชาติส่วนที่เขาไม่รู้ไม่เข้าใจนั้น ก็กลายเป็นว่าอยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งที่จริงก็คือธรรมชาติที่เหนือที่เกินที่เขาจะรู้จะเข้าใจนั่นเอง เมื่อเขาไม่รู้ไม่เข้าใจไม่สามารถปฏิบัติจัดการได้ เขาก็หวาดหวั่นกลัวเกรง

เมื่อไม่สามารถปฏิบัติจัดการเองได้ เกิดความหวาดหวั่นกลัวเกรง มนุษย์ก็หาพวกหาที่พึ่งซึ่งจะมาช่วยให้ปฏิบัติจัดการกับธรรมชาติที่เกินหรือเหนือความรู้เข้าใจ ที่เรียกว่าเหนือธรรมชาตินั้น ตรงนี้เรียกกันว่ามนุษย์หาที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยว แล้วก็เรียกกันว่าเป็นความต้องการพื้นฐานทางศาสนา ซึ่งก็ยอมมีอยู่ทั่วไปเป็นธรรมดา

ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะไม่ได้มุ่งมาสนองความต้องการของมนุษย์ในขั้นตอนนี้ คือพระพุทธศาสนาเกิดมีขึ้นเพื่อให้มนุษย์พัฒนาเข้าถึงจุดหมายที่สูงขึ้นไป แต่พระพุทธศาสนาก็มองไม่มองข้ามความต้องการพื้นฐานอันนี้ คือต้องช่วยมนุษย์ในขั้นนี้ด้วย เพียงแต่ว่าไม่ติดอยู่แค่จะสนองความต้องการขั้นนี้ และไม่หาผลประโยชน์จากความต้องการของมนุษย์ในขั้นนี้ แต่พาเขาขึ้นสู่จุดหมายที่เป็นอิสระสูงเหนือกว่านั้นขึ้นไป

เรื่องก็เป็นอย่างที่ว่ามานี้แหละ การมีพระพุทธรูป การนับถือรูปภาพแทนองค์พระพุทธรูป สำหรับคนจำนวนมากทีเดียว ตามธรรมชาติของมนุษย์ปวงชน ซึ่งยังมีความหวั่นไหว มีความหวาดกลัวอะไรต่างๆ ที่มองไม่เห็น ที่ลึกลับ จะว่าเหนือธรรมชาติหรืออย่างไรก็ตาม คือเกินวิสัยที่เขาจะจัดการได้ เมื่อมีสิ่งที่ระลึกแล้ว ได้อะไรที่เชื่อว่าจะเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวแล้ว ก็ทำให้จิตใจเกิดกำลังขึ้นมา มีกำลังใจ หายหวาดหายกลัว หายสั่นสะท้านพรั่นพรึง พอจะตั้งตัวตั้งหลักได้บ้าง นี่คือช่วย หรือสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน

เรื่องทำนองนี้ พระพุทธเจ้าเองก็ตรัสไว้ แม้ว่าตอนนั้นยังอยู่ในพุทธกาล ยังไม่มีพระพุทธรูป แต่โดยสาระก็คือ มีที่พึ่งที่ระลึก ขอยกตัวอย่างพระสูตรหนึ่ง ชื่อว่ารัชคคสูตร

ในพระสูตรนั้น (ส.ส.๑๕/๘๖๓/๓๒๐) พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้หลักว่า เมื่อพระภิกษุไปอยู่ในป่า ไปอยู่ตามโคนไม้ จะบำเพ็ญสมณธรรม หรือเจริญภาวนาตามเรื่องของท่าน ถ้าเกิดความกลัว ขนลุกขนชัน ตัวสั่นขึ้นมา ใจไม่อยู่กับเนื้อกับตัว ไม่เป็นอันปฏิบัติ ก็ให้ระลึกนึกถึงพระพุทธเจ้า ระลึกถึงพระธรรม ระลึกถึงพระสงฆ์ ยกขึ้นมาชูก่เป็นธงชัยเป็นหลักใจของตน ก็จะหายหวาดหายกลัวได้ นี่คือมีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจไว้ ไม่ให้ขวัญเสียเตลิดไป

นี่ก็เป็นที่พึ่งที่ระลึก ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ที่จะสนองความต้องการในขั้นพื้นฐาน แต่ก็จะต้องพูดกันอีกว่ายึดเหนี่ยวอย่างไร ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน เพราะว่าเดี๋ยวนี้พูดกันมากกว่า ศาสนาเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ซึ่งก็ถูกในขั้นหนึ่ง แต่ถ้ามีศาสนาเพื่อเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเท่านั้นละก็ พุทธศาสนาก็ไม่ต้องมีหรอก เรื่องนี้เดี๋ยวจะอธิบายกันทีหลัง

หันกลับไปทีรัชคคสูตร พระพุทธเจ้าตรัสต่อไปว่า “ภูตปุพฺพ ภิกฺขเว” ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว พระองค์ทรงเล่าตำนานในอินเดียว่า เทวดากับอสูรยกทัพมารบกัน

ที่นี่ เทวดาก็มีทั้งเทวดาหัวหน้า ชั้นแม่ทัพ จนถึงเทวดาลูกน้อง พวกพลทหาร ฝ่ายอสูรก็เช่นเดียวกัน มีทั้งอสูรหัวหน้า จนถึงอสูรลูกน้อง เมื่อทำสงครามหาঁหั่นกัน เทวดาลูกน้อง พวกพลทหาร ก็มีความหวาดกลัวเหมือนกัน เพราะพวกอสูรนี้ก็ไม่ใช่อย่อย พวกอสูรนี้เป็นบุพเพเวดา คือเทวดาเก่า ก็เป็นนักรบกล้าหาญเหมือนกัน

ที่นี่ ในเวลารบกัน เมื่อเกิดความหวาดกลัว พวกเทวดาที่เป็นรีพลก็จะมองดูธงของแม่ทัพ เช่น ธงของพระอินทร์ ธงของพระประชาบดี หรือธงของพระอะไรก็ได้แล้วแต่ ที่เป็นแม่ทัพใหญ่ๆ พอมองดูเห็นธงแล้ว ก็เกิดความฮึกเหิมใจสู้ขึ้นมา มนุษย์ปุถุชนก็อย่างนี้ ต้องมีอะไรมาเชียร์ แค้นก็ฟ้าไปแข่งไปสู้ในสนาม ก็ยังต้องอาศัยกองเชียร์ปลุกใจ

ที่นี่พวกทหารเทวดาก็เช่นเดียวกัน พอมองดูธงของแม่ทัพ ก็เกิดใจฮึกเหิม มีกำลังสู้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสต่อไปว่า นี่นะ ที่จริงนั้น แม้แต่ตัวพระอินทร์เอง ตัวเทพประชาบดีเอง แล้วก็ประดาเทพอื่นๆ ที่เป็นแม่ทัพทั้งหลายนี้ ตัวเขาเองก็ยังมีกิเลส ยังมีความกลัว มีความหวาดเสียว มีความสะดุ้ง แล้วพวกทหารไปนึกถึงเทวดาแม่ทัพเหล่านี้ ก็ยังมีกำลังใจฮึกเหิม หายหวาดกลัว หรือบรรเทาความกลัวลงไปได้

แต่พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์นี้ หหมดกิเลสแล้ว ไม่หวาด ไม่เสียว ไม่สะดุ้ง ไม่มีความกลัวเหลืออยู่เลย เด็ดขาดยิ่งกว่าพวกเทวดาชั้นแม่ทัพเหล่านั้น เพราะฉะนั้น ท่านไปอยู่ในป่า ถ้าเกิดความหวาดกลัว ก็ให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งไม่มีกิเลส ไม่มีความหวาดกลัวเลยนี้ ก็จะมีกำลังใจ หายหวาดหายกลัว เด็ดเดี่ยว มั่นใจ ได้ยิ่งกว่านั้น

วิธีปฏิบัตินี้เป็นเครื่องช่วยให้พระภิกษุที่ไปปฏิบัติธรรมในป่า ในที่เปลี่ยวเปลี่ยว มีความมั่นใจ หายกลัว เพราะพระที่ไปปฏิบัตินี้ก็ยังเป็นปุถุชนอยู่ แม้แต่จะไม่มีผี ไม่มีเทวดามาหลอก พอไปอยู่ในป่าลึกๆ ไกลๆ อย่างนั้น บางทีก็กลัวขึ้นมาเอง จะกลัวผี หรือกลัวอะไรก็ได้แล้วแต่ การระลึกถึงพระพุทธเจ้า ตามความหมายแบบนี้ ก็มีความหมายในเชิงชักกำลังใจ ให้หายหวาดกลัว เข้าในแบบที่เรียกว่า เป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยเฉพาะในยามที่ขวัญเสีย ยามที่เสี่ยงภัยอันตราย อันนี้แค่ระลึกถึงพระพุทธคุณ โดยไม่มีวัตถุให้เห็น ให้จับต้อง ไม่มีพระพุทธรูป ใจต้องนึกเอา ก็เป็นหลักยึดเหนี่ยวให้แก้จิตใจได้แล้ว

ที่นี่ ถ้าเรามีสิ่งยึดเหนี่ยวที่ระลึกเป็นวัตถุ เป็นรูปร่าง เป็นของที่มองเห็น ก็ยังถือได้ชัด วัตถุเป็นของหายาบ มีสัมผัสเป็นรูปธรรมเด่นขึ้นมา ทำให้มีที่เกาะที่จับของจิตได้หนักแน่นขึ้น พอใจนึกถึง ก็ได้จุดเริ่มที่เด่น ทำให้ใจมั่นแล้วเกิดกำลังใจอย่างที่ว่ามานั้น

อันนี้เป็นความหมายอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญของพระพุทธรูป ของพระเครื่อง ซึ่งชักจะใกล้กับความหมายที่ใช้กันมากในปัจจุบันนี้ แต่ต้องระวัง ต้องแยกได้ ว่าความหมายที่ใช้ในพระพุทธรูปศาสนาอยู่ในขอบเขตแค่ไหน และความหมายที่จะเกินเลยผิดพลาดอยู่ตรงไหน ตรงนี้ต้องทำความเข้าใจให้ดี นี่คือเรามาถึงจุดที่เจียดกันแล้ว

ขอแทรกเรื่องเทวดาอีกหน่อย ต้องจับหลักการของพระพุทธรูปศาสนาในเรื่องนี้ไว้ให้ชัด คือ พระพุทธรูปศาสนาถือว่า ธรรมสูงสุด ไม่ใช่เทพสูงสุด ธรรมต้องเหนือเทพ ไม่ใช่เทพเหนือธรรม เทพต้องไม่เหนือธรรม แล้วก็ต้องระลึกไว้ให้มั่นใจว่า ธรรมเหนือเทพ ถ้าเราอยู่ในธรรม เราไม่ต้องกลัวเทพเทวา ไม่ต้องกลัวอะไรทั้งนั้น

มีเรื่องราวบ่อยๆ ว่า เทวดามาแกล้งมนุษย์ แม้แต่เอาเรื่องกับพระสงฆ์ เช่นที่ว่า พระไปปฏิบัติธรรมในป่า บางทีเทวดาก็ไม่พอใจ โกรธ เช่นเทวดาเคืองขุ่นใจขึ้นมาว่า เธอ... เราอยู่ที่นี้สบายดี แต่เวลานี้มีพระเข้ามาอยู่ในถ้ำนี้ ที่นี้เราจะทำอะไรตามใจ ก็ไม่สะดวก คล้ายๆ ว่าต้องเกรงใจพระ เพราะพระที่ประพฤติดีปฏิบัติชอบตั้งอยู่ในธรรมนี้ เราต้องระวังตัวขึ้น ชักจะอึดอัด เทวดาก็เลยแกล้งต่างๆ เช่นมาหลอกหลอน เนรมิตรูปอะไรต่างๆ ที่น่ากลัวให้พระอยู่ไม่เป็นสุข จะได้ไปเสียจากที่นั่น พระจึงต้องมีวิธีปฏิบัติในการเจริญเมตตา เป็นต้น ที่จะให้เทวดามาเป็นมิตร แล้วอยู่ใกล้ชิดกันได้อย่างเป็นสุข

เทวดานั้นมีทั้งที่ดีทั้งที่ร้าย แม้ว่าโดยเฉลี่ยแล้วถือว่าเทวดามีคุณความดีในระดับที่สูงกว่ามนุษย์ แต่ก็ยังอยู่ในระดับที่มีกิเลส ดังที่เทวดาโดยทั่วไปยังแสดงกิเลสให้เห็นอย่างรู้กันอยู่ เช่นชอบยกทัพมารบกัน มาแย่งชิงอะไรๆ กัน ลงไปดูลิ เทวดาในตำนาน หรือในเทพนิยาย ไม่ว่าจะเป็นกรีก ว่าฮินดู ในอินเดีย หรือในประเทศไหนๆ มีแต่เรื่องเทวดาสู้กัน ยกทัพรบกัน ปรารบปรามกัน มีโลภะมาก โทสะแรง โมหะเยอะ เทวดามีกิเลสเหมือนมนุษย์นี่เอง เมื่ออยู่ในระดับที่มีกำลังมีอำนาจ โอกาสมาหลุน ก็ทำให้ยิ่งฮึกเหิม

สำหรับชาวพุทธ หลักมีอยู่ชัดแล้วว่า ธรรมเป็นใหญ่ ธรรมสูงสุด เมื่อต้องเกี่ยวข้องกับเทวดา หรือมีเรื่องกับเทวดา ก็ถือธรรมให้มัน เอาธรรมตัดสิน

ที่ว่ามานี้ เป็นหลักการทั่วไปที่ชาวพุทธทุกคนควรมั่นใจที่จะใช้จะปฏิบัติ และถามอีกหลักหนึ่งว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการฝึก ตามหลักนี้ ในเวลาหนึ่งเวลาเดียวกัน จะให้ทุกคนเป็นอย่างเดียวกัน ย่อมไม่ได้ แต่จะปล่อยให้คนหนึ่งคนใดอยู่อยู่กับที่เดิมที่เดียว ไม่พัฒนาตัวขึ้นไป ก็ไม่ได้ จึงได้บอกข้างต้นว่า พระพุทธรูปศาสนาไม่มองข้ามความต้องการพื้นฐานตามธรรมชาติของปุถุชน ที่ยังหวั่นไหว หวาดกลัวภัยลึกลับที่มองไม่เห็น ท่านจึงช่วยมนุษย์ในขั้นนี้ด้วย แต่ท่านไม่อยู่แค่สนองความต้องการขั้นนี้ ท่านพาเขาพัฒนาให้มีจิตใจและปัญญาที่จะขึ้นไปอยู่พ้นเหนือความต้องการขั้นนั้นต่อไปด้วย

โบราณทำพระไว้บอกคนข้างหน้า คนยุคใหม่ทำพระให้ได้เงินมาบัดนี้

ขอย้อนกลับไปพูดถึงความเข้าใจ และการปฏิบัติต่อเรื่องพระพุทธรูป โดยเฉพาะในสมัยโบราณ ที่สืบกันมาในเมืองไทยนี้

จะเห็นว่า ในความหมายที่พูดมาเมื่อกี้ เวลาที่มีการศึกสงครามใหญ่ๆ แม้แต่องค์พระมหากษัตริย์ก็ทรงนำพระพุทธรูปไปออกบูชาให้ปรากฏแก่บ้านเมืองเป็นกำลังใจ หรือแม้แต่จะออกทัพ ก็นำเหล่าทหารเข้ามาในพระอุโบสถ มากราบไหว้สักการะพระพุทธรูปองค์สำคัญ นี่คือการในยามศึกสงคราม ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ยิ่ง ในชั้นความเป็นความตายของประเทศชาติบ้านเมือง ที่ผู้คน ถ้าไม่มีหลักยึดเหนี่ยวให้มันแน่ว จิตใจก็จะวอกแวกหวั่นไหว เกิดความหวาดกลัว จึงต้องทำการที่จะให้จิตใจเข้มแข็ง เกิดมีกำลังใจให้มากที่สุด

ส่วนการบรรจุพระใส่สถูปเจดีย์ไว้เพื่อเป็นเครื่องหมายของการมีพระพุทธศาสนา ที่นั่นในอดีต ก็เป็นคติมาแต่โบราณที่แพร่หลาย แต่คนรุ่นหลังที่พบพระในกรุ ดูเหมือนว่าแทบไม่มีใครมองถึงความหมายในแง่ นั้น

เรื่องนี้ ผมมีประสบการณ์ของตัวเอง ก็จะทำให้ฟังระดับความรู้ไว้ เป็นเรื่องในระยะใกล้ๆ นี้ ถอยหลังไปราวร้อยปี คือหลวงพ่อดำบ้านกร่าง เจ้าคุณพระเมธีธรรมาสาร ที่เป็นอุปัชฌาย์ตอนที่ผมบวชเณร ท่านเป็นพระที่เลื่องลือกันว่าขลังมาก ถึงมรณภาพไปเมื่ออายุราว ๙๐ ปี ถึงตอนนี้ก็เกินร้อยปีมานานแล้ว (นับถึง พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ ๑๒๖ ปี)

หลวงพ่อดำบ้านกร่างเล่าถึงชีวิตในวัยเด็กของท่าน ท่านเล่าว่า วัดบ้านกร่างที่ผมบวชเณรนี้ เป็นวัดที่มีชื่อในเรื่องพระขุนแผน เคยได้ยินไหม พระ “ขุนแผนวัดบ้านกร่าง” มีชื่อในทางขลังมาก หลวงพ่อเคยเป็นเด็กวัด อยู่ที่นี่มาตั้งแต่เล็ก เราฟังท่านเล่า ก็จะได้เห็นว่า คนสมัยก่อนนั้นเขามองพระขลังของคนสมัยปัจจุบันนี้อย่างไร

ที่วัดบ้านกร่างสมัยนั้น มีเจดีย์บางองค์เป็นกรุพระเครื่อง อยู่มาๆ ตอนที่หลวงพ่อดำเป็นเด็ก กรุพระเครื่องบางกรุก็แตก มีพระเครื่องวัดบ้านกร่าง มีพระขุนแผนออกมามากมาย หรือเต็มไปหมด แต่เวลานั้น ไม่มีใครเอาใจใส่ พระขุนแผนที่เรามานิยมกัน ในสมัยนั้นนั้น ในสมัยที่หลวงพ่อดำยังเป็นเด็กวิ่งเล่นกันอยู่นั้น ไม่มีใครเอาใจใส่

พระเครื่องที่เต็มอยู่ในกรุมากมาย ไม่มีใครสนใจนั้น เขาทำอย่างไรกัน วัดบ้านกร่างนี้อยู่ริมฝั่งแม่น้ำท่าจีน ตามธรรมดาของสมัยโบราณ วัดก็อยู่ริมน้ำทั้งนั้น เพราะว่าชุมชนสมัยนั้นย่อมตั้งอยู่ในที่ใกล้น้ำ เนื่องจากการคมนาคม การทำมาหาเลี้ยงชีพ การกินอยู่ ปัจจัยสี่ โดยเฉพาะน้ำ ต้องอาศัยแม่น้ำ เด็กๆ สมัยนั้น จึงเป็นนักเล่นน้ำกันทั่วไป

หลวงพ่อดอนเป็นเด็กวัด ก็ชอบไปวิ่งเล่นกับเพื่อนเด็กๆ แล้วก็ชอบเล่นน้ำอย่างที่ว่า ถึงแม้ไม่ลงเล่นน้ำ ก็หาทางสนุกอย่างใดอย่างหนึ่งกับแม่น้ำ เมื่อวัดบ้านกว้างมีกรุแตก มีพระเครื่องกองอยู่มากมาย พวกเด็กๆ ก็มีของเล่น ที่จะไปสนุกกันที่แม่น้ำได้เป็นประจำ

วิธีเล่นสนุกนี้ก็คือ เวลาเช้าๆ เย็นๆ หรือตอนใดตอนหนึ่ง พวกเด็กๆ ก็พากันไปที่กรุพระ หลังวิหาร เอาหม้อกอบพระเครื่องจากกรุที่แตกนั้นมาคนละกอบ แล้วก็วิ่งไปที่ริมฝั่งแม่น้ำ วางพระเครื่องกองลงไปแถวๆ นั้น แล้วเด็กแต่ละคนก็หยิบพระเครื่องขึ้นมาคนหนึ่งที่ละองค์ ยื่นเรียงแถวกันที่ริมฝั่ง แล้วก็ขว้างพระแข่งกันออกไปกลางแม่น้ำ ว่าใครจะขว้างได้ไกลกว่ากัน ขว้างกันได้ไม่อัน เพราะพระมากเหลือเกิน ไม่ต้องกลัวหมด จนเหนื่อยหรือเบื่อพอแล้ว ก็เลิกกันไปทีหนึ่ง แล้วพอจะสนุก ก็มาขว้างแข่งกันใหม่

ตอนที่ฟังหลวงพ่อบอกเรื่องนี้ ผมเป็นสามเณรเล็กๆ อยู่ห่างเหตุการณ์สมัยหลวงพ่อบเป็นเด็กที่เล่นแข่งขว้างพระกันนั้น ราวครึ่งศตวรรษ เห็นได้ชัดว่าในช่วงเวลาครึ่งศตวรรษนั้น คนไทยมองความหมายของพระเครื่องต่างออกไปมากทีเดียว

ผมเป็นเณรเล็กๆ เมื่อได้ฟังหลวงพ่อบอกเรื่องอย่างนั้นแล้ว และเรื่องราวก็คือความเป็นไปที่วัดบ้านกว้างที่ผมบวชอยู่นั่นเอง แม้แต่กรุพระที่แตกก็มีให้เห็นกันอยู่ร่วมกันทั่ว แต่จะเป็นกรุเดียวกับที่หลวงพ่อบเอาพระไปขว้างเล่นหรือไม่ ก็ไม่ทราบแน่ ดังนั้น บางครั้งในเวลาที่ยืดยาว ผมก็เดินไปทางหลังวิหาร ไปดูเจดีย์องค์ที่กรุแตกซึ่งเป็นที่รู้จักในเวลานั้น

กรุพระนั้นอยู่ใต้เจดีย์ คือข้างในเจดีย์นั้น ขุดลึกลงไปใต้ดิน และด้านนอกที่ฐานเจดีย์ที่ระดับเหนือพื้นดินเล็กน้อย มีช่องคล้ายประตูหรือหน้าต่างพอตัวคนเข้าไปได้ ช่องนั้นแหละเดิมคงปิดไว้ แล้วช่องนั้นถูกทำลายด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ก็เลยกลายเป็นกรุแตก ผมเข้าไปที่ช่องนั้นแล้ว ต้องโดดหรือปล่อยตัวตกลงไปบนพื้นใต้ฐานเจดีย์ ลึกลงไปพอสมควร แต่ไม่ถึงกับไต่กลับขึ้นมายากนัก

ในสมัยที่ผมเป็นเณรเล็กๆ นั้น คนตื่นพระเครื่องกันในความหมายว่าเป็นของขลัง สิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว และพระขุนแผนวัดบ้านกว้างก็ขึ้นชื่อลือเลื่องอย่างที่ว่าแล้ว คนจึงหาหานัก คนที่ชอบในแง่ขลังก็มาเอาไปก่อน เมื่อผมลงไปในกรุนั้น ห้องกรุว่างโล่ง แม้ว่าบนพื้นกันเจดีย์ยังมีพระเครื่องอยู่ไม่น้อยเลย แต่เป็นเศษเป็นชิ้นแตกๆ หักๆ ทั้งนี้ พระเณรเด็กชอบลงไปค้นหากัน เพื่อจะพบองค์ต้องค์เต็ม แต่ไม่ได้ยินว่ามีใครได้อย่างที่หวัง

ที่นี่ ที่หลวงพ่อบเล่าว่าท่านกับเพื่อนเด็กวัด เอาพระจากกรุไปขว้างแข่งกันที่ริมฝั่งแม่น้ำนั้น ในสมัยหลวงพ่อบเป็นเด็ก แม่น้ำสุพรรณคงยังไม่มีประตูน้ำที่โพธิ์พระยา หน้าน้ำขึ้น แม่น้ำก็กว้างใหญ่ แต่หน้าแล้ง น้ำลด เหลือน้ำน้อย จนบางแห่งคนเดินข้ามได้

พระเณรเด็กที่นึกถึงคำเล่านี้ ก็มองเห็นวิธีหนึ่งที่จะหา คือไปเดินตามริมฝั่งแม่น้ำ โดยเฉพาะในฤดูแล้ง น้ำลด ตลิ่งต่ำลงและฝั่งลาดลงไปทางกลางแม่น้ำ ปรากฏว่าหลาย คนได้พระขุนแผนชนิดเต็มองค์ เพราะว่าในน้ำเป็นพวกโคลนเลน พระก็จึงไม่แตกไม่หัก แต่อยู่ในสภาพเดิมหรือสภาพที่ดี

ผมเอง เวลานั้น ที่ว่าเป็นเณรเล็กๆ ก็เคยไปเดินเลียบทลิ่งริมฝั่งแม่น้ำ แล้วก็ บังเอิญเจอได้มาองค์หนึ่ง นับได้ว่าเป็นองค์เต็ม มีริ้วรอยตำหนิปรี่ข้างๆ นิดเดียว ก็ต้อง เป็นองค์ที่หลวงพ่อก็หรือไม่กี่เพื่อนๆ ของท่านนั้นแหละขว้างไว้ จำได้ว่าเป็นพระที่งาม ที่เดียว อ่อนช้อย เนื้อละเอียด สีสันดูหนักแน่น ต่างจากพระที่ทำขึ้นใหม่ ซึ่งก็เป็นพิมพ์ จากแม่แบบของเดิมนั้นแหละ แล้วก็ใช้เนื้อเดิมจากพระที่แตกๆ หักๆ กันกรุ เอามาปั้น แต่ ก็ไม่ได้ประณีตงามเหมือนของเดิมแท้ๆ นั้น

พระขุนแผนที่ได้มาจากริมฝั่งแม่น้ำที่เวลานั้น ตัวผมเองเป็นเณรเล็กๆ ก็ไม่ได้ติดใจ อะไรนัก คงเป็นเพียงเรื่องของความอยากรู้อยากเห็นตามประสาเด็ก ต่อมาก็ให้แก่ท่านที่ เป็นผู้ใหญ่กว่าไป และเวลานี้ก็ไม่มีพระเครื่องอยู่กับตัวหรืออยู่ในยามแม้แต่องค์เดียว

นี่เป็นเรื่องเก่า ที่เล่าไว้จะให้เห็นว่า ในสมัยหลังๆ นี้ ความนับถือพระเครื่องในแง่ ของความขลังมีมากขึ้น และความเชื่อกวามเพี้ยนบางที่ก็มากขึ้นด้วย

ประมาณครึ่งศตวรรษหลังจากเด็กวัดแข่งกันขว้างพระเครื่องที่ริมฝั่งแม่น้ำท่าจีน พระเครื่องได้เริ่มมีความหมายในแง่เป็นของขลังแล้ว และตัวหลวงพ่อก็ได้ขึ้นมาเป็น หลวงพ่อ โดยได้เป็นที่นับถืออย่างกว้างขวางในด้านของความขลังนี้ด้วย แต่มีข้อน่า สงเกตว่า ไม่เห็นท่านสนใจใส่ใจอะไรกับเรื่องพระเครื่องหรือของขลังทั้งหลาย และน้อย นักที่ท่านจะให้พระเครื่องแก่ใคร นานๆ นักหนาจะให้แก่ลูกศิษย์บางคนที่ท่านดูแล้วว่า เป็นคนดี ในโอกาสพิเศษจริงๆ เดียวผมจะเล่าปฎิพาของหลวงพ่อ ที่คนเขาเลื่องลือว่า เป็นพระขลังมาก ว่าตัวท่านเองปฏิบัติต่อเรื่องนี้อย่างไร เป็นเรื่องที่เราคควรจะเข้าใจ

แต่ในยุคต่อมา สมภาร คือเจ้าอาวาสหลังจากหลวงพ่อก็แล้ว ชอบทำพระเครื่อง ออกเผยแพร่ให้แก่ผู้คน โดยเฉพาะท่านเจ้าอาวาสองค์ถัดมาต่อจากหลวงพ่อ เอาจริงเอา จังมาก ท่านไปหาองค์ที่สมบูรณ์มา แล้วก็ทำเป็นแม่แบบไว้ ตอนแรกก็ชนเอาพระที่แตกๆ หักๆ ที่อยู่กันกรุก่อนนั้น เอามาบัด แล้วก็ใช้พิมพ์ตามแม่แบบนี้ มีทั้งขุนแผนพิมพ์เดียว และขุนแผนพิมพ์คู่ ทำออกมามากมาย ไม่ทราบว่ามีกี่อันไปอย่างไร ได้เห็นคนมาหาพระที่ ท่านนั้น ว่ามาจากแถวมาเลเซีย (หรือสิงคโปร์?) ก็มี

ก็เป็นอันว่า พระวัดบ้านกร่าง พิมพ์แท้เต็มองค์ และเนื้อดินเก่าจากองค์เดิมซึ่งเป็นของแท้เหมือนกัน แต่เป็นองค์ที่แตกๆ หักๆ นำมาผลิตจากพิมพ์นี้ ต่อมา รุ่งเนื้อดินเก่าของแท้กคงหมดไป ท่านต่อๆ มาจะใช้ดินอะไร หรือมีวิธีอย่างไร หรือว่าหมดดินแท้แล้วก็เลิกทำ อันนั้นก็ว่ากันไป ตอนหลังนี้ ห่างเวลา ห่างเรื่อง ผมไม่ทราบอะไรแล้ว

ที่ว่ามานี้เป็นเรื่องที่เล่าจากประสบการณ์ของผมเองตามที่พอได้รู้ได้เห็นมา โดยสรุปจะเห็นว่า ในสมัยของครุฑก่อนไม่นานนัก ชาวบ้านไม่ค่อยเห็นความสำคัญของเรื่องพระเครื่องของคลัง แต่ครุฑต่อมาสมัยหลังนี้ หันมานิยมในเรื่องความขลังกันมากขึ้น แล้วก็ตื่นเที่ยวแสวงหากันมากมาย

เมื่อคนตื่นหากันมาก ก็มีการผลิตขึ้นมา ทำขึ้นใหม่ แล้วก็มีความเป็นราคา ถึงกับตั้งราคากันว่า พิมพ์อย่างไหน เนื้ออย่างไหน ขนาดไหน ราคาเท่าไร จนกระทั่งชักจะกลายเป็นการซื้อขาย แล้วก็มีการตั้งศัพท์ใหม่ขึ้นมาคำหนึ่งเรียกว่า “พุทธพาณิชย์” นี่เป็นศัพท์ยุคหลัง เป็นคำเกิดใหม่ ไม่มีในยุคสมัยก่อน น่าจะบันทึกเป็นประวัติคำไว้ว่า คำนี้เกิดขึ้นเมื่อปีไหน

เป็นเรื่องที่น่าศึกษาว่าเป็นมาอย่างไร จากจุดที่ว่าหลวงพ่อก็ยังเป็นเด็ก เขาพระเครื่องไปขว้างเล่นกัน ครั้นถึงสมัยต่อมาๆ เวลาผ่านไปๆ ไปอย่างไรมาอย่างไร จึงพัฒนามาถึงขั้นที่กลายเป็นเรื่องของการซื้อขาย แม้กระทั่งว่าไม่ต้องเอาของเก่าในกรุ แต่ทำกันขึ้นใหม่ ผลิตเป็นอย่างอุตสาหกรรมไปเลย

จากเรื่องเท่าที่พอจะลึกความหลังได้ นับจากที่ผมบวชมา ก็ลองจับความมาเชื่อมต่อและลำดับเรื่องดู ในยุคแรกๆ นั้น น่าจะเป็นว่า เมื่อกรุแตกแล้ว ผู้คนเห็นพระที่คนโบราณทำไว้ มีความสวยงาม และมีรูปร่างต่างๆ ขนาดต่างๆ ก็อยากได้ จะเก็บไว้ดู อย่างน้อยก็ไว้ดูสวยงาม หรือมีไว้เป็นที่ระลึก

ตอนแรก ใครอยากได้อย่างไหนเท่าไร ก็มาเลือกเอาไปตามสบาย ในสมัยที่หลวงพ่อยังเป็นเด็กนั้น พระมีมากเหลือล้น จะมาเอาเมื่อไรก็ได้ จากความรู้สึกที่ว่าจะมาเอาเมื่อไรก็ได้ ก็เลยไม่เอาใจใส่ ปล่อยกกองทิ้งอยู่อย่างนั้น เด็กๆ ก็เอาไปขว้างเล่นอย่างที่ว่า

ทีนี้ เมื่อคนนั้นไปเอามาบ้าง คนนี้มาเอาไปบ้าง เวลาผ่านไปๆ นานๆ กองพระก็ชักจะยุบ เหลือน้อยลง ชักจะเริ่มหายาก ทีนี้พอของน้อยเข้า หายากขึ้น คนก็ชักจะเห็นคุณค่า แม้แต่จะไม่มองในแง่ลัทธิศักดิ์สิทธิ์ ก็มองในแง่ที่ว่า พระเครื่องนี้เป็นที่ระลึกแทนองค์พระพุทธรูป มีรูปร่างลักษณะงดงาม เป็นของมีค่า น่าจะมีเก็บไว้บ้าง เตียวหายากขึ้น เราก็จะอด ที่ว่านี้ พูดอย่างกว้างๆ มองทั่วๆ ไป ไม่เฉพาะที่วัดบ้านกร่าง

พอของน้อยเข้า ชักจะหายาก คนก็อยากได้ แต่ชักจะได้ไม่ง่าย พระที่อยู่วัด ดูแลวัด ก็ชักจะต้องเอาใจใส่ที่จะมาจัด เพราะพระอยู่กับวัด สามารถไปนำเอาพระเครื่องเหล่านั้นมารวมไว้ อาจจะจัดเก็บให้เป็นที ที่นี้ คนที่มาวัด ใครอยากได้ ก็แจกๆ กันไป

ต่อมา พระจากกรุเหลือน้อยลงไปอีก พระที่อยู่วัดก็มานึกว่า เออเนี่ย ถ้าเราแจกเรื่อยเปื่อยไป ของมีน้อย เดียวก็หมดสิ เราจะแจกใครดี ก็หาทางแจกให้มีเหตุผล หรือให้ได้ประโยชน์มากขึ้น ก็มานึกว่า เอาอย่างนี้ดีกว่า ใครที่เป็นคนดี เป็นคนมีศรัทธา นั้นแหละน่าแจก นี่คือชักจะมีเกณฑ์ขึ้นมาแล้ว

ต่อมาของน้อยลงไปอีก ก็นึกอีกว่า เอ... ควรเอาไว้ให้เฉพาะแก่คนที่มีความศรัทธามาก อ้าวจะรู้ได้อย่างไร บางคนเป็นที่รู้จักกันอยู่แล้ว ก็ให้ได้เลย แต่คนอื่นล่ะ เองง่ายๆ เวลาเขามารุงวัด เขามาถวายปัจจัยสี่ หรือว่ามาบริจาคสร้างโน่นสร้างนี่ เราก็แจกให้เขาไป เป็นการอนุโมทนาด้วย แล้วก็เป็นการรู้จักเลือกคนที่ควรจะให้

ถึงตอนนี้ พอบอกว่าให้แก่คนที่มีความศรัทธา แล้วไปดูที่การบริจาค ก็ชักจะมีเรื่องเงินๆ ทองๆ เข้ามาเกี่ยวข้องแล้ว แต่ไม่ได้หมายความว่า เป็นการตอบแทนนะ คือว่าเราจะแจกอยู่แล้ว แต่ของมีน้อย ควรเลือกคนที่แจก จะแจกให้ใครดี ก็เลือกแจกแก่คนที่ดีมีน้ำใจ ศรัทธา นี่ก็สมเหตุผล

ต่อมาจากนั้น พระน้อยลงอีก ก็แจกลำบากยิ่งขึ้น อาจจะต้องการแยกว่า เอนะ... คนนี้ศรัทธามาก ควรให้องค์งามๆ หน่อย คนนี้ศรัทธาน้อย ให้แค่องค์ธรรมดาๆ ไปๆ หน่อยๆ จะแจกจะมอบให้ องค์ใหญ่ องค์เล็ก รูปทรงแบบไหน ก็ต้องแยกเกณฑ์แจกขึ้นเรื่อยๆ

แต่ที่นี้ที่สำคัญก็คือ ชักจะกลายเป็นธรรมเนียมขึ้นมาแล้วสิว่า ถ้าบริจาคเงิน จึ่งให้พระ ถ้าไม่บริจาค ก็ไม่ให้ เอาละสิ ความรู้สึกในเชิงเป็นของตอบแทนชักจะเกิดขึ้นแล้ว

ต่อมา พระของเดิมจากกรุที่แจกไปๆ หมดแล้ว จะทำอย่างไร และค่านิยมอยากได้พระในเวลาบริจาคของ ก็ชักจะติดขึ้นมาแล้ว ชักจะรู้สึกว่า เวลาบริจาคอะไร ก็จะได้ หรือจะต้องได้ของตอบแทนด้วย ถึงตอนนี้ ก็เกิดเป็นค่านิยม เป็นความรู้สึก หรือเป็นธรรมเนียมขึ้นมาแล้ว

ที่นี้ เคยมีพระเครื่องแจก แต่ตอนนี้พระหมดกรุแล้ว ธรรมเนียมก็มีขึ้นแล้วว่า คนบริจาคมา ก็ต้องมอบให้พระไป จะทำอย่างไร พระเก่าหมดไป ก็ทำพระใหม่ขึ้นมาสิ ตามแบบของเก่านั้นแหละ ที่นี้ ก็ทำพระใหม่แจก ทำไปๆ ก็เลยกลายเป็นธรรมเนียมใหม่ขึ้นมา คนโบราณทำพระเครื่องใส่กรุบรรจุเจดีย์ไว้เพื่อให้คนภายหลังได้เห็น แต่คนสมัยนี้ทำพระเครื่องขึ้นมาสำหรับแจกมอบตอบแทนการบริจาค เป็นของสมนาคุณ

ถึงตอนนี้ คนที่จะไปบริจาค ชักจะไม่ไปบริจาคจริงแล้ว แต่กลายเป็นว่าต้องมีแรงจูงใจด้วย คือต้องมีแรงจูงใจแฝงอยู่เบื้องหลังข้างในว่า เออ... ท่านจะแจกท่านจะให้ อันนี้นะ เราไปบริจาคกันเถอะ หรือว่า เราไปบริจาคที่โน่นนะ จะได้พระเครื่องรุ่นนั้นมาด้วย นี่คือไม่ใช่บริจาคด้วยจิตสละให้ ไม่ชัดว่าบริจาคด้วยศรัทธาเสียแล้วใช่ไหม แต่กลายเป็นให้ด้วยหวังผลตอบแทน หรือมีแรงจูงใจอยากได้อันนั้น จึงไปบริจาคอันนี้ ว่าที่แท้ก็ไม่ใช่การบริภจาคนั่นเอง

นี่ก็คือเพี้ยนแล้ว ความเสื่อมเริ่มเกิดขึ้นแล้ว ต่อมา พอชักจะเป็นธรรมเนียมขึ้นมาแล้ว แม้แต่พระที่ดี โดยไม่ได้รู้ตัว ก็แจกแบบนี้ตามไปกับเขาด้วย แต่พระไม่ดีไปไกลกว่านั้น คราวนี้ก็จะหาเงินละ คนเขานิยมอยากจะได้อะไร เราก็ทำอันนั้นแจก สมณาคณผู้บริจาค เป้าอยู่ที่เอาเงิน

นานไปนานมา การบริจาคทำบุญ ก็กลายเป็นเรื่องซับซ้อนมากขึ้น ลึกเข้าไปในการบริจาค มีทั้งบุญมีทั้งบาปซ้อนกันไป บอกว่าทำนี้เพื่อเอาเงินเข้าวัด พระที่ดีก็อาจจะไม่ได้คิดมาก เห็นว่าเป็นธรรมเนียมเขาทำกันมาอย่างนั้น ก็คิดในแง่ว่า เออ... เราจะทำประโยชน์ส่วนรวม มาสร้างวัดวาอารามกัน ก็มีของแจก เป็นของสมณาคณให้แก่ญาติโยมที่บริจาค ก็สร้างพระเครื่องขึ้นมา หรือแม้แต่หล่อพระพุทธรูปก็แล้วแต่ ก็ทำไป แต่ถ้าจะให้บริสุทธิ์ ก็ไม่ถูกต้องอยู่นั่นแหละ

ฝ่ายพระที่ไม่ได้คิดดื้ออย่างนั้น ไม่ได้คิดจะเอาเงินเข้าส่วนรวม เข้าวัด หรือเอาไปสร้างกุฏิ วิหาร เสนาสนะอะไรให้วัดเลย คิดแต่จะหาเงินเข้าตัวอย่างเดียว แสดงออกมาข้างนอก ก็เหมือนๆ กัน เรื่องที่เรียกว่าเป็นงานบุญงานกุศลก็เลยซับซ้อน ยิ่งไปกว่านั้น

ในด้านตัวพระเครื่องเอง มาถึงเดี๋ยวนี้ ก็ถึงขนาดเป็นไปโฆษณา ลงหนังสือพิมพ์ เป็นหน้าๆ ก็มี บรรยายสรรพคุณว่า พระนี้ เนื้ออย่างนี้ ขนาดอย่างนี้ ขลังในทางนี้นะ ราคาเท่านั้นนะ อะไรต่างๆ กลายเป็นสินค้าชัดเลย นี่ก็เรียกได้ว่าพุทธพาณิชย์จริง ๆ

ที่เล่ามานี้ จะเห็นว่า ความเสื่อมได้เกิดขึ้นมาตามลำดับ เรื่องพระเครื่อง เรื่องบุญกุศล เป็นเรื่องนามธรรม เป็นเรื่องทางจิตใจ สมัยก่อนไม่มีมูลค่า ไม่ได้ตีราคาเป็นเงินเป็นทอง ถ้าเราไม่มองดูความหมายและการปฏิบัติของคนโบราณบ้าง เราอาจจะนึกว่าคนโบราณเขาก็ทำกันมาอย่างนี้ แต่ที่จริง เรื่องที่จะเอาพระมาแลกเปลี่ยนเป็นเงินเป็นทองนี้ ไม่มีหรอก ผมเล่าความเป็นมาเท่าที่รู้ เพื่อให้เห็นว่า เรื่องนี้มีความเป็นมาอย่างไร เข้าใจว่าคงจะพอเห็น

เอาละ สำหรับวันนี้ จะเล่าไว้แค่นี้ก่อน เพราะว่าได้ใช้เวลาไปมากแล้ว คราวหน้า เราจะค่อยมาโยงเข้าหลักอีกทีหนึ่ง ว่ามีหลักปฏิบัติในเรื่องนี้อย่างไร สำหรับคราวนี้ ขอตัดตอนเล่าอดีตแค่นี้ก่อน มีอะไรสงสัยเฉพาะช่วงนี้ไหมครับ

ตอบบางคำถาม (ตัดออกไปบ้าง เพราะไม่ได้ยินคำถามที่จะคัดลอก)

ป/จนา: [ใช้พระเครื่องสี่ธรรม เหมือนอย่างหนังสือธรรม – จับความ ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

พระพรหมคุณาภรณ์: อ้อ ถ้าจะใช้พระเครื่องสี่ธรรมะนี้ ก็อาจจะมีความหมายบ้าง แต่จะได้เฉพาะแง่ แค่บางจุด และถ้าทำในแง่นี้ จะแจกพระเครื่องบ้างก็ได้ และท่านก็ทำกันมา คราวต่อไปจะคุยกันเรื่องนี้ด้วย แต่ถึงอย่างไรก็ไม่เหมือนหนังสือธรรมหรอก

หนังสือธรรมนี้เป็นของจำเป็นในการที่จะเอาตัวหลักคำสอนไปถึงคนได้ทั่วไป อย่างกว้างขวาง ที่นี้ ในการที่ไม่ขายนี้ ทำได้เฉพาะเราที่เป็นต้นเรื่อง แต่สำหรับชาวบ้าน เขามีอาชีพการงาน เขาต้องลงทุน ถ้าไม่ร่ำรวยมากจริงๆ เขาไม่สามารถจะอยู่ได้ ต้องแยกแบ่งตอนกันไป คือ ในตอนของเรา เราให้เปล่าไป ไม่เอาอะไร ส่วนในตอนของเขา ก็เพียงว่าให้เขาไปทำในทางการงานอาชีพที่เป็นสุจริต เราไม่ตามไปยุ่งด้วย

เรื่องว่าคนที่ขออนุญาตไปพิมพ์ จะยอมให้เขาขายหากำไรได้ไหมนั้น ก็อยู่ที่ว่าเราจะคิดเข้าใจมีนโยบายอย่างไร จะมองจะเห็นอะไรอย่างไร ของบางแห่ง ใครจะเอาไปพิมพ์ ท่านไม่ยอมให้ขายเด็ดขาด ให้ไปพิมพ์แจกอย่างเดียว แต่ถ้าเรามองในแง่ที่จะให้เป็นประโยชน์กว้างขวาง การแจกไปนี้ จะวนอยู่ในวงแคบอย่างยิ่ง อยู่ในหมู่คนที่คบกันทางธรรมอยู่แล้ว หรือคนที่สนใจอยู่แล้ว คนจำนวนมากทีเดียวจะไม่ได้รับหนังสือเหล่านี้เลย

ที่นี้ การเผยแผ่ธรรมนั้น ต้องการให้ไปถึงคนข้างนอกด้วย ต้องการให้คนที่ไม่รู้ ให้คนที่ไม่สนใจ ได้หันเข้ามาหาธรรมะบ้าง ให้คนที่ไม่มาวัด ไม่มาหาพระ บางจังหวัด หรือโดยบังเอิญ ก็ได้เจอธรรมะจากหนังสือตามร้านข้างนอก ในที่ไกลวัด คนพวกอย่างนี้แหละ น่าจะเอาใจใส่เขาด้วย ที่นี้ก็ต้องอาศัยกิจการของยุคสมัยมาใช้ให้เป็นประโยชน์

ข้อสำคัญก็อยู่ที่เจตนาของเราเอง อย่างที่ว่าเราเป็นต้นเรื่องต้นทาง ก็รักษาเจตนาให้บริสุทธิ์ไว้ เมื่อเราไม่มีเจตนาหาผลประโยชน์ เราไม่เอาผลประโยชน์อะไรเลยแล้ว เรายอมใหม่ที่จะให้คนข้างนอกที่เขาทำกิจการค้าขาย ได้ประโยชน์ไปตามทางแห่งอาชีพของเขา

สำหรับตัวเราเอง ถ้าหาผลประโยชน์ ก็ไม่ถูกต้อง แต่ที่นี้ ถ้าเป็นเรื่องของการที่ว่าการในการเผยแผ่ เราจะได้อาศัยมือหรือกิจการของชาวบ้าน ก็มาพิจารณาดูกัน

ชาวบ้านเขาเป็นอยู่ด้วยอาชีพ ถ้าเราแบ่งตอนกัน ในตอนของเรา เราชัดแล้วว่า เราไม่เอาอะไร ส่วนในตอนของเขา เราให้โอกาสแก่เขา คุณไปทำชัดๆ ตรงๆ ตามวิถีของ อาชีพะที่สุจริตก็แล้วกัน เราเอาแค่นั้น

ที่ว่านี่ก็คือ เราต้องระวังด้วยว่า ถ้าเขาตั้งใจมุ่งจะหาผลประโยชน์จริงๆ เกินเลย จากการทำสมาธิมาอาชีพะตามปกติ เราก็ไม่เอาด้วย

เคยมีบางแห่งมาติดต่อขอพิมพ์หนังสือ แบบที่ให้เราได้ค่าลิขสิทธิ์ อย่างนี้เราไม่เอา เพราะเมื่อมีค่าลิขสิทธิ์แล้ว เราก็ถูกจำกัดหรือถูกผูกมัด เขาจ่ายค่าลิขสิทธิ์มา เราก็เสียสิทธิ์ไป แต่เมื่อเราอนุญาตฟรี ไม่ว่าเราจะพิมพ์เอง เราจะอนุญาตแก่ใครๆ อีกเมื่อไร ก็ได้ทั้งนั้น เพราะเราไม่เอา เราไม่ได้อะไร เราก็เป็นอิสระ

ตกลงว่า หนังสือที่นี้ ใครใคร่พิมพ์แจก ก็แจก ใครใคร่พิมพ์ขาย ก็ขาย ไม่มีค่าลิขสิทธิ์ ขอให้ทำกันโปร่งๆ โล่งๆ ก็แล้วกัน แต่เราก็ตามดูบ้าง อย่าให้เห็นแก่ผลประโยชน์เกินไป

เมื่อเราไม่มีค่าลิขสิทธิ์ ญาติโยมอยากจะพิมพ์เรื่องไหนเมื่อไร ก็พิมพ์ได้ง่าย พิมพ์แจกเป็นการทำบุญงานศพ อันนี้ละมากที่สุด แล้วก็วันเกิด วันแต่งงาน ก็พิมพ์กันตามสบาย แต่การพิมพ์เฉพาะงานศพ หรืองานจำเพาะอันใดก็ตาม หนังสือจะกระจายไปได้เฉพาะในขอบเขตหนึ่ง ซึ่งจำกัดอยู่ในวงของคนกลุ่มนั้นๆ ที่นี้คนที่เขาตามอ่านหนังสือ ก็ไม่มีโอกาสตามไปทุกงาน ถ้าขึ้นเราไปใช้วิธีแค่นี้ คนที่สนใจจริงๆ ก็ไม่มีโอกาส แล้วเขาจะไปที่ไหน เขาจะพรั่งมาที่นี้อย่างเดียว เราก็ตามพิมพ์ให้ไม่ไหวเหมือนกัน แล้วเราก็ไม่มีเวลาที่จะยุ่งด้วย แล้วอีกอย่างหนึ่ง หนังสือที่พิมพ์แจกจำเพาะงาน อย่างเช่นงานศพนั้น คนไปงานนั้นอาจจะได้ทุกคน แต่คนที่จะสนใจต้องการอ่านหนังสือที่ได้รับแจกไป อาจจะไม่มีคน แต่แน่ๆ ไม่ใช่ทุกคน ว่าในแง่นี้ ก็เหมือนกับว่ามีความสูญเสียเปล่าพวงมาด้วย

จุดหมายแท้ๆ ควรอยู่ที่ว่า จะให้คนที่ต้องการอ่าน หรือคนที่ควรอ่าน ได้อ่าน ก็เลยมาลงที่ว่า เราก็ปล่อย อย่างที่ว่าแล้ว ใครอยากพิมพ์แจก ก็พิมพ์แจกไป ใครอยากพิมพ์ขาย ก็พิมพ์ขายไป ใครจะหาทำไรบ้างตามสมควร เพื่อกิจการของกุศลหัตถ์ ก็ทำไป ข้อสำคัญ ขอให้มันเป็นโอกาสแก่คนที่ต้องการศึกษา ให้เขามีโอกาส ให้เขาตามหาตามอ่านได้

ส่วนเรื่องพระเครื่องนี้ ถ้าจะให้ถูกต้อง ก็ต้องทำแจก เพราะว่าครั้งโบราณนั้น อันนี้ไม่มีมูลค่าเป็นเงินเป็นทอง ถ้าจะมีเป็นเงินเป็นทอง เกี่ยวกับการบริจาค ก็อย่างที่ว่า ต้องระวัง โดยเฉพาะเจตนา ต้องให้ถูก ตรง บริสุทธิ์

ตอนที่

๑๒

เอาวัตถุมงคลมาเป็นบันได พัฒนาคนขึ้นไปให้เหนือวัตถุมงคล

คุยกันต่อเรื่องวัตถุมงคล หรือเรื่องรูปธรรมที่ว่า ถ้าใช้ถูกต้อง ก็สื่อธรรมะได้ ทีนี้ก็ไปนึกถึงที่ท่านจักรพันธ์ถามเมื่อเช้า เรื่องระหว่างหนังสือกับพระเครื่อง ท่านถามว่าอย่างไร ลองถามอีกที

ป/จนา: *[ใช้พระเครื่องสื่อธรรม เหมือนอย่างหนังสือธรรม – จับความ ไม่สามารถได้ยินคำถาม]*

พระพรหมคุณาภรณ์: อย่างที่ว่าแล้ว ถ้าจะใช้พระเครื่องสื่อธรรมะนี้ ก็มีแง่มุมที่จะใช้ได้บ้าง แต่ไม่มาก ถึงอย่างไรก็ไม่เหมือนหนังสือธรรมะหรอก หนังสือนั้นเป็นสื่อธรรมะโดยตรง ตั้งแต่โดยวัตถุประสงค์ โดยหน้าที่ของมัน โดยบทบาทของมัน แต่พวกพระเครื่องนี่สื่อโดยอ้อม ต้องผ่านผู้นำแสดงอีกทีหนึ่ง แล้วบางทีถ้าสื่อไม่ถูก ก็ไปสื่ออย่างอื่นออกไปนอกเรื่องนอกราวเลย จึงต้องระวังมาก

ทีนี้ในกรณีที่ไม่ได้แจก แม้แต่จะเอาไปเป็นสินค้า โดยมีการแลกเปลี่ยนเป็นเงินทองขึ้นมา เราจะเห็นได้ว่าพวกหนังสือนั้น ถึงจะออกไปสู่กิจการของร้านค้าที่เขาทำเป็นธุรกิจ มันก็ยังเป็นได้แค่สินค้าซื้อขายแลกเปลี่ยน ตามอัตราส่วนของการทำกำไรที่อยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค เหมือนกับหนังสืออื่นๆ แกมหนังสืออื่นๆ อย่างหนังสืออ่านเล่น อาจจะขายได้ราคาดีกว่าด้วย

แต่ถ้าเป็นพวกวัตถุมงคลนี่ละก็ ลงทุนนิดเดียว ได้กำไรมหาศาล พวกทำหนังสือธรรมะขายนี้ เสี่ยงต่อการขาดทุนมาก คนซื้อก็น้อย แล้วราคาก็ต้องจำกัด แต่ถ้าเป็นวัตถุมงคลพระเครื่องนี่ละ ลงทุนสิบบาท อาจจะขายพันบาท หรือยิ่งกว่านั้น อาจจะลงทุนร้อยบาท ขายห้าหมื่นหรือห้าแสนบาทไปเลย ฉะนั้นจึงได้บอกว่า กำไรมหาศาล

ที่นี่ ถ้ามีเจตนาร้าย ไม่เป็นบุญไม่เป็นกุศล ไม่ได้คิดจะเอาเงินมาใช้เพื่อสร้างสรรค์ ทำประโยชน์สาธารณะ หรือทำอะไรเพื่อส่วนรวม มุ่งจะหาประโยชน์ส่วนตัว ก็กลายเป็น การค้ากำไรอย่างหนักที่สุดเลย คงไม่มีการค้ากำไรเกินควรอันใด จะได้กำไรมากเท่านี้

มีอาจารย์ฝรั่งท่านหนึ่ง มาศึกษาพระพุทธศาสนาในเมืองไทยเรานี้หลายสิบปีแล้ว พูดแบบตั้งข้อสังเกตขึ้นมากว่า ทุกทั้งโลกนี้ ไม่เคยเห็นของอะไรลงทุนน้อยที่สุด แล้วขายได้ ราคาแพงที่สุด เหมือนอย่างพระเครื่องในเมืองไทยนี้เลย อย่างที่ว่าแล้ว ลงทุนร้อยบาท อาจจะขายได้กำไรห้าแสนบาท (ลงทุนดินห้าบาท กำไรมาห้าล้านบาท ก็อาจจะได้)

อ้าว ชักจะออกไปนอกเรื่องเสียแล้ว ขอย้อนกลับมาเรื่องของเรารวมความแล้วก็คือว่า ถ้าใช้ให้ถูก พระเครื่องวัตถุมงคลนี้ก็สื่อธรรมะได้ แต่สื่อได้ในขอบเขตจำกัด ได้ในระดับศีลคือความประพฤติ ก็แสนจะดีแล้ว เช่นว่า มาช่วยกำกับให้ต้องยึดถือข้อปฏิบัติ เช่นการงดเว้นจากการเบียดเบียนกัน ไม่ให้ละเมิดศีล หรืออะไรก็แล้วแต่พระอาจารย์จะสั่ง แล้วก็สื่อทางจิตใจ ทำให้ปลาบปลื้ม เอิบอิ่มใจ อบอุ่นใจ รู้สึกปลอดภัย มีความกล้า กล้ามั่นใจ เป็นต้น แต่สื่อไปถึงปัญญาได้น้อย ต่างจากหนังสือธรรมที่สื่อไปถึงปัญญาโดยตรงได้เลย

หนังสือธรรมที่สื่อไปถึงปัญญานั้นสำคัญมาก เมื่ออ่านหนังสือธรรมก็เหมือนมาฟังคำสอนเอง และเมื่อเข้าไปถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรงแล้ว ก็มาเอาธรรมของพระพุทธเจ้าไปเผยแผ่ต่อได้ด้วย

แต่ที่นี้ หนังสือที่ว่าเป็นสื่อโดยตรงนั้น ก็มีการเอาไปใช้ประโยชน์อื่นให้เป็นเงื่อนไขอื่นมาได้ อีก คือมีการเอาหนังสือไปใช้เป็นสื่อหนุนวัตถุมงคลอีกทีหนึ่ง

วิธีการอย่างที่ว่านั้น เดียวนี้มีการใช้กันเยอะ คือไม่ใช่เอาหนังสือมาสื่อธรรม แต่เอาหนังสือไปใช้เป็นสื่อโฆษณาหรือโปรโมตวัตถุมงคลพระเครื่อง หรือทำคล้ายๆ เป็นหน้าม้า ออกมาโฆษณาคุณภาพสาธยายสรรพคุณของพระเครื่อง วัตถุมงคล อาจารย์ขลัง เลยกลายเป็นการใช้หนังสือเพื่อวัตถุประสงค์อื่น ไม่ใช่เป็นสื่อธรรมะตรงไปตรงมาแล้ว

นี่เป็นเรื่องของความซับซ้อนในสังคมปัจจุบัน ที่ต้องพิจารณากันต่างแง่ต่างมุม หลายชั้นหลายตอน

ถ้าจะมีพระเครื่อง ก็ใช้ให้ได้เต็มคุณค่า ดังได้ว่าดังนี้

ข้อย้อนกลับมาพูดกันต่อไปในเรื่องของความหมาย ประโยชน์ และการปฏิบัติต่อวัตถุมงคล โดยเฉพาะพระเครื่อง ที่พูดมาแล้ว เป็นเรื่องในแง่ของประวัติความเป็นมา เพื่อให้มองเห็นบทบาทและการปฏิบัติของคนในสมัยโบราณ สืบมาตั้งแต่พุทธกาล จนถึงยุคใกล้ปัจจุบันนี้ ดังที่ได้เล่าเรื่องบางอย่างเกี่ยวกับหลวงพ่อบ้านกร่าง

ที่นี้ก็เลยอยากจะเล่าต่ออีกนิดหนึ่ง ว่าถึงวัตรปฏิบัติของตัวหลวงพ่อกเอง อย่างที่เล่าไปทีหนึ่งแล้วว่า หลวงพ่อบ้านกร่างนี้เป็นที่เลื่องลือระบือไกลทั้งในเรื่องความเคร่ง และในด้านความขลัง ประชาชนเลื่อมใสศรัทธากว้างขวางมากมาย อิทธิพลในทางศรัทธา นี้ จะเห็นได้ง่าย ในเวลาที่หลวงพ่อกหรือที่วัดมีกิจธุระงานการอะไร ซึ่งต้องการกำลังคน ประชาชนจากถิ่นใกล้ถิ่นไกลทั่วรอบจะมาถวายกำลังกันอย่างคับคั่งพร้อม

คราวหนึ่ง ที่วัดบ้านกร่างนี้ มีการย้ายเสนาสนะหมดทั้งวัด ทั้งกุฏิ หอระฆัง ศาลา มาจนถึงหอสวดมนต์ โดยเฉพาะหอสวดมนต์นั้นใหญ่มาก ที่นี้จะย้ายอย่างไรจึงจะได้เร็วไวและไม่ต้องเปลืองเงิน สำหรับเสนาสนะบางอย่าง เช่นพวกกุฏินี้ ก็ไม่จำเป็น เอาเฉพาะหลังสำคัญๆ ที่เป็นหลัก ส่วนนอกนั้นก็รื้อเอาไปสร้างใหม่ แต่เสนาสนะบางอย่างทั้งใหญ่โต และอยากจะรักษารูปลักษณะไว้ให้คงอยู่อย่างเดิม จะย้ายจากจุดนี้ ไปตั้งอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งห่างออกไปมากพอสมควร เช่นหอสวดมนต์ ก็ต้องใช้วิธียกไปทั้งหลัง แต่จะยกย้ายไปได้อย่างไร เวลานั้นยังไม่มีเครื่องมือแบบเทคโนโลยียุคปัจจุบัน ก็ใช้กำลังศรัทธา

วิธีใช้กำลังศรัทธาทำอย่างไร หลวงพ่อกก็แจ้งข่าวออกไปนัดหมายชาวบ้านว่า วันที่เท่า่นั้น เวลานั้นนะ ให้ญาติโยมมาพร้อมใจกันยกย้ายเสนาสนะในวัด แล้วระหว่างนั้น ก็ให้ช่างไปนำไม้ไผ่มาจำนวนมาก เอาเชือกผูกลำไม้ไผ่มัดไว้กับเสาหอสวดมนต์ (เสาไม้ของหอสวดมนต์สมัยโบราณ ต้นใหญ่มหึมา) ยึดระหว่างเสาทุกต้นขนานทั้งสองข้าง ถึงกันหมด เว้นที่ว่างที่คนจะเข้าไปยืนเป็นช่องๆ แล้วเลื่อยตัดเสาให้ตรงเสมอกันทุกต้น ในเวลาเดียวกัน ก็ไปทำแท่นปูนซีเมนต์เป็นตอม่อ เตรียมรองรับเสาลงตั้งในที่ใหม่

พอถึงวันนัด ประชาชนก็มากันมากมาย คับคั่งเต็มไปหมด ไม่รู้ว่าเท่าไรละ แล้วท่านให้จัดคนเข้าประจำที่ พอถึงเวลา หลวงพ่อกให้สัญญาณ ทุกคนก็พร้อมกันยกลำไม้ไผ่ขึ้นเดินหน้าไป หอสวดมนต์ก็ค่อยๆ เดินไปช้าๆ อย่างสบายๆ เหมือนคนเดินนั้นแหละ พอถึงที่หมาย เสาทุกต้นตรงกับตอม่อที่ทำเตรียมรอไว้แล้ว ก็วางลงไป หอสวดมนต์ก็มาตั้งอยู่ในที่ใหม่อย่างเรียบร้อย ไม่มีอะไรชำ เพราะเหมือนกับว่าหอสวดมนต์นั้นเดินมาเฉยๆ

เรื่องคนยกหอสวดมนต์พาเดินย้ายไปตั้งในที่ใหม่นี้ เป็นเครื่องแสดงถึงพลังศรัทธาของประชาชน อันมีพระสงฆ์ที่เขาคเณรเป็นศูนย์กลาง ว่ามีผลในทางความสามัคคี ทำให้เกิดเรี่ยวแรงกำลังอันยิ่งใหญ่ ให้ทำการอะไรๆ ก็สำเร็จ

ที่นี่ มาดูว่าในขณะที่หลวงพ่อกำลังเป็นที่เลื่องลือในความเคร่งความขลังและเป็นที่เคารพนับถืออย่างนี้ ท่านปฏิบัติต่อเรื่องความขลังศักดิ์สิทธิ์ เรื่องพระเครื่องวัตถุมงคลทั้งหลายอย่างไร

ดูง่าย ๆ ในชีวิตประจำวัน ปรากฏว่าท่านไม่พูดถึงเรื่องพระเครื่องของขลัง ไม่มีอะไรที่แสดงว่าท่านสนใจใส่ใจกับการทำอะไร ในทางศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชอย่างใดเลย ท่านพูดถึงแต่เรื่องหลักธรรมคำสอน สอนพระในวัดให้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ให้ทำหน้าที่ของพระให้ถูกต้อง สอนธรรมให้ชาวบ้านรู้เข้าใจว่าควรดำเนินชีวิตอย่างไร เช่น ให้ขยันหมั่นเพียรในการทำมาหาเลี้ยงชีพ อยู่ร่วมกันด้วยดี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สอนเด็กสอนนักเรียนให้ขยันหมั่นเพียรเล่าเรียน และประพฤติดีงาม

เฉพาะอย่างยิ่งท่านเน้นมากในเรื่องการศึกษาของเด็ก เอาจริงเอาจังในการช่วยท้องถิ่นให้มีที่เรียนของเด็กให้มากให้พอ ขวนขวายในการสร้างโรงเรียน ให้เด็กในชนบทมีโอกาสเล่าเรียน เรื่องนี้ท่านเอาจริงมาก

พระเครื่องพิมพ์ต่างๆ ตลอดจนเครื่องรางของขลังทั้งหลายนั้น คนก็เชื่อกันว่าท่านมีอย่างดียิ่งอย่างวิเศษ แต่ก็ได้แค่พูดกันไป เพราะท่านเองไม่ได้เอาใจใส่แม้แต่จะพูดถึง บางทีลูกศิษย์บางคนก็มาบอกกระซิบกันว่าได้เห็นพระเครื่องนั้นๆ ในกุฏิของท่าน ก็ได้แต่เล่ากันเบาๆ ไม่กล้าพูดดังๆ

เมื่อเป็นอย่างที่ว่านี้ แล้วคนจะเชื่อจะเลื่องลือกันไปได้อย่างไรว่าท่านขลัง พูดได้ว่าคนยอมรู้กันไปเองโดยเป็นไปตามเหตุ ซึ่งทำให้ยิ่งมั่นใจ คือ ถ้าเมื่อไร ใครมีเรื่องเดือดร้อน เช่น มีคนถูกผีเข้า หรือถูกกระทำ ถูกคุณ ถูกไสยอะไรต่างๆ ไม่รู้จะไปพึ่งใคร คนในครอบครัว หรือคนข้างเคียงก็มาหาท่านให้ช่วย หรือมานิมนต์ไปแก้ไข ท่านก็แก้ไขให้เสร็จเรียบร้อยไป เฉพาะรายนั้นๆ กรณีนั้นๆ เสร็จแล้ว ก็แล้วไป จบแค่นั้น ไม่ต้องพูดไม่ต้องโฆษณา ความเชื่อมั่นก็เลยค่อยๆ เป็นไปเองอย่างมั่นคง

ส่วนพระเครื่อง และของขลังทั้งหลาย ซึ่งท่านเองไม่ได้เอาใจใส่แม้แต่จะพูดถึงนั้น ก็มีเหตุการณ์ที่ทำให้รู้กันได้ว่าท่านมีดี อย่างที่ว่มาแล้ว ในชีวิตประจำวัน ท่านไม่พูดถึงเรื่องเครื่องรางของขลัง ท่านไม่แจกไม่ให้แก่ใคร คนอยากจะได้ ท่านก็ไม่ให้ แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่ให้เสียเลยทีเดียว ควรพูดว่า ใครจะได้จากท่านนั้น ยากมาก

นี่หมายความว่า มีบางกรณีที่ท่านให้ และท่านให้เองด้วย โดยคนนั้นไม่ต้องขอ กรณีอย่างนี้ก็เช่นว่า ลูกศิษย์คนนี้ท่านเป็นอุปัชฌาย์บวชให้ และท่านได้เห็นว่าเขาเป็นคนดีจริง ประพฤติดีตลอดมา เมื่อเขาเติบโตขึ้น ถึงเวลาหนึ่งเขาจะย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่น ท่านก็เรียกเขามา หรือในเวลาที่เขามากราบลา ท่านก็บอกแก่เขาว่า คราวนี้เธอจะย้ายถิ่นไปอยู่ในที่ใหม่ หลวงพ่อจะให้ของดีไปรักษาคຸ່ມครอง ตอนนั้นหลวงพ่อก็จะสอนกำกับไปว่า เธอไปตั้งต้นตั้งตัวในต่างถิ่นครั้งนี้ เป็นคราวสำคัญนะ ขอให้ตั้งหน้าตั้งตาทำงาน ขยันหมั่นเพียร หาเลี้ยงชีพโดยสุจริต อย่าได้ประพฤติเสียหาย พระท่านจะได้คຸ່ມครอง นี่คือการกำกับไปเสร็จในเรื่องของศีลธรรม ทั้งในเรื่องที่ควรเว้น และในเรื่องที่ควรประพฤติ

เป็นอันว่า โอกาสที่ท่านจะให้พระเครื่องนี้มีน้อยนัก และเมื่อให้น้อยให้ยากในเวลาที่สำคัญอย่างนี้ การให้นั้นก็มีความหมายอย่างสูง ทำให้เกิดผลหลายอย่าง ทั้งคนที่ได้รับก็จะจดจำระลึกถึงคำสั่งสอนที่ท่านให้ครั้งนั้นอย่างที่จะต้องถือหรือทำตามอย่างจริงจัง ควบไปกับความผูกพันกับพระคุณที่ท่านมีเมตตาต่อตนเอง แล้วก็ทำให้คนอื่นที่อยากจะได้ ก็ต้องเอาตัวอยางการทำความดีของคนที่ได้นั้น ทำให้ตัวเองต้องประพฤติดีด้วย คือ ถ้าไม่ประพฤติตัวให้ดี หลวงพ่อก็ไม่ให้ ถ้าอยากได้ของดี ก็ต้องประพฤติตัวให้ดี

ตรงนี้แหละ ที่พระเครื่องวัตถุมงคลจะสื่อธรรมะได้ คือในเวลาที่จะมอบของดีให้ ก็เป็นโอกาสที่หลวงพ่อจะได้สอนธรรมะ ถ้าจับที่จุดนี้ พระเครื่องวัตถุมงคลก็เป็นเครื่องมือสื่อธรรมะได้ แต่จะสื่อได้อย่างดีแค่ไหน ก็อยู่ที่จะรู้จักใช้อย่างไร แต่ที่ขาดไม่ได้ เป็นแกนเลยทีเดียว ก็คือเจตนาซึ่งสุจริต มุ่งไปที่ธรรม

เท่าที่พูดกันมาถึงตรงนี้ ก็พอจะตั้งเป็นบทสรุปให้เราไว้บททวนว่า พระสมัยก่อนที่ท่านมีปฏิปทาตามหลักการนี้ มีลักษณะของการปฏิบัติต่อเรื่องพระเครื่องวัตถุมงคลอย่างไร ก็พอสรุปได้ว่า *หนึ่ง* ไม่มีราคา ไม่มีค่าเป็นเงินทอง ท่านไม่เอาเงิน เพราะว่าต้องให้เปล่า *สอง* ไม่ใช่ให้ง่ายๆ ไม่ใช่ของกลาดเกลื่อน กว่าจะได้มานี้ แแสนจะยาก เราต้องประพฤติตัวให้ดี กว่าจะได้ เรียกว่าต้องสะสมบารมีมาเยอะ แล้วก็ *สาม* มีชื่อเรียกร่องทางศีลธรรมกำกับไปอีก นี่ฉันมอบให้นะ เธอได้พระไปนี่นะ พระจะคຸ່ມครองต่อเมื่อเธอประพฤติตัวดีอย่างนั้นๆ ถ้าเธอประพฤติเสียหายอย่างนั้นๆ พระจะไม่คຸ່ມครอง ฯลฯ

สมัยก่อนนั้น มีการถือข้อห้ามข้อกำหนดทางศีลธรรมแม้แต่ที่ละเอียดดุษุมหิหม เช่นถือว่ามีพระขลังอยู่กับตัวนี้ อย่าไปด่าแม่เขานะ พระจะไม่คຸ່ມครอง

สมัยผมเป็นเด็กเล็กๆ ที่สุพรรณ ในอำเภอศรีประจันต์ มีท่านขุนท่านหนึ่ง เรียกกันว่า “ขุนศรี” เป็นมือปราบผู้ร้าย ที่เลื่องลือมากกว่าหนังเหนียว โดนยิงก็ไม่ใช่ไร ชื่อดังนัก

ที่นี่ ขุนศรี ซึ่งมีชื่อเต็มว่า “ขุนศรีประจันต์รักษา” นี้ ก็อยู่ยงคงกระพัน แล้วท่านก็ไปปราบโจรเรื่อยมา แต่คราวหนึ่ง มีข่าวมา คนคงเล่าต่อกันลัน เราเป็นเด็กเล็กๆ จึงพลอยได้ยินไปด้วยว่า ขุนศรีถูกโจรยิงตายแล้ว ชาวบ้านโจษจันกันว่า โจรมันทำอะไรก็ไม่รู้ ท่านขุนก็เลยโกรธ แล้วก็ด่าแม่มัน พอด่าแม่มันเท่านั้นแหละ ลูกป็นก็ปัง ยังเข้าเลย ท่านขุนศรีก็ตายคราวนี้เอง

นี่แหละเป็นตัวอย่างว่า เรื่องของขลังสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ โบราณถือหนัก ต้องมีศีลมีธรรม มีข้อถือกำกับมาด้วย

ข้อที่ควรยำให้มาก ก็คือเรื่องคุณค่าทางจิตใจ ที่เป็นสื่อโยง ระหว่างตัวผู้ นั้น กับบุคคลที่มีพระคุณความดี อย่างที่ว่า หลวงพ่ออุปัชฌาย์จะให้แก่ลูกศิษย์ ท่านก็ต้องเลือกผู้ที่ประพฤติดี และเลือกเวลาที่จะให้ เช่น ให้นิยามที่จะจากถิ่นไปทำมาหากิน หรือไปตั้งหลักตั้งฐาน อะไรอย่างนี้

ที่นี่ พอให้พระไปแล้ว และให้ไปอย่างยวดยาก ในยามที่สำคัญยิ่งอย่างนี้ เมื่อลูกศิษย์ไปอยู่ในถิ่นไกล พระองค์นี้ก็เป็นพระลี้กแทนองค์หลวงพ่อ พอมองดูเห็นพระ หรือนึกถึงพระ อันดับหนึ่งก็นึกถึงพระพุทธรูปเจ้าว่า นี่เป็นองค์แทนพระพุทธรูปเจ้าที่เรานับถือสูงสุด เป็นสรณะ แล้วต่อขึ้นทันที คือสอง ก็นึกถึงหลวงพ่อบุชฌาย์ ที่ให้พระนั้นมา

ตอนนั้นแหละ ความเคารพรักนับถือเอิบอ้อมซาบซึ่งใจ ก็เล่นซ่านซาไปหมดทั้งตัว ทั้งนึกถึงพระคุณความดีของท่าน ที่ได้ช่วยเหลือเกื้อหนุนอนุอบรมสั่งสอนมา แล้วก็ระลึกถึงคำสอนของท่านที่สั่งกำกับเรามาว่าจะต้องประพฤติปฏิบัติตัวอย่างไร

ต่อไปอีก ในเมื่อพระเครื่ององค์นี้ เป็นที่ระลึกแทนองค์หลวงพ่อบุชฌาย์ ทำให้เรามีใจผูกพันตลอดเวลา เราก็รักเคารพบูชาท่านอย่างลึกซึ้งหนักแน่นจริงจัง และถนอมรักษาท่านไว้อย่างดีที่สุด

ที่นี่ ตัวเองก็มีลูกเป็นทายาท ต่อมา พอตัวเองแก่เฒ่าลง ลูกที่รักก็เติบโตขึ้นแล้ว พอถึงวัยที่เขาจะตั้งตัวเป็นหลักฐาน พ่อก็เรียกลูกที่รักมา แล้วก็บอกว่า นี่นะลูก พระองค์นี้ พ่อได้มา หลวงพ่อบุชฌาย์ท่านให้ พ่อรักพระองค์นี้อย่างชีวิตของพ่อเลยที่เดียว จึงรักษาไว้อย่างดี ลูกเป็นที่รักของพ่อ เวลานี้ลูกโตแล้ว พ่อก็จะมอบพระหลวงพ่อนี้ให้แก่ลูก ขอให้ลูกเก็บรักษาบูชาท่านให้ดี ตั้งใจประพฤติปฏิบัติตัวอยู่ในศีลในธรรม สร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม ทำประโยชน์ตามคำพระสอน พระจะได้คุ้มครองหนุนนำให้เจริญอกงาม

คราวนี้ลูกก็ได้รับพระไป ในการที่ลูกรับพระไปนั้น ลูกก็รู้ว่าพระหลวงพ่อก็คือ เป็นของที่พ่อรักที่สุด แล้วพ่อก็รักเรามาก พ่อจึงตั้งใจมอบให้แก่เรา นี่คือคุณค่าทางจิตใจ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ของระหว่างลูกกับพ่อ เข้ามารวมอยู่ในองค์พระหลวงพ่อนี้ แล้วก็โยงต่อไปหาหลวงพ่อบุชฌาณของพ่อ ต่อไปจนถึงพระพุทธรูป ที่เดียวตลอดหมดเลย

เห็นได้ชัดว่า คุณค่าทางจิตใจอันลึกซึ้งมากมาย รวมอยู่ที่พระเครื่ององค์เดียวนี้ ซึ่งห้อยคอเราอยู่ พอมองเห็นหรือนึกถึงหลวงพ่อก็คือที่ไร ก็ระลึกถึง ทั้งพระพุทธรูป ทั้งพ่อของเรา ทั้งบุชฌาณของพ่อ พร้อมทั้งความมุ่งหวังและคำสั่งสอนของท่านด้วย มาที่เดียวกันพรึงพรืบ นี่คือคุณค่าทางจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปหมด ซึ่งมีคุณค่าสูงอย่างยิ่ง

แล้วหันมาดูปัจจุบันบ้าง จะเห็นว่า คุณค่าที่พูดมาเหล่านี้แทบจะไม่มีเหลือเลย *หนึ่ง* มันกลายเป็นของที่ซื้อได้ด้วยเงินทอง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ซื้อขายได้ไปเสียแล้ว ใช่ไหม? *สอง* มันเกลื่อนกลาดดาษดา หาได้แสนง่าย *สาม* มันไม่มีข้อเรียกร้องทางศีลธรรมเลย แต่กลายเป็นเรื่องของการหาลาภ หาเงิน หาทอง อย่างเดียว เป็นที่ตั้งของความโลภ อย่างที่ว่าเป็นกิจการพาณิชย์ นี่ในแง่สังคม

ส่วนในแง่บุคคล สำหรับเจ้าตัวคนนั่นเอง ก็นึกคิดอยู่แค่ว่า เรามีพระเครื่องนี้ เราจะได้ปลอดภัย ใครจะทำอะไรเราไม่ได้ ไม่ต้องกลัวใคร แล้วก็กลายเป็นยั่วยุหใจในทางที่จะฮึกเหิม จนกระทั่งหันไปกล้าทำความชั่วก็มี บางทีก็ไปในทางล่อเจ้าความเห็นแก่ตัว มุ่งจะให้ได้โชคได้ลาภส่วนตัว โดยไม่มีข้อเรียกร้องทางศีลธรรม ไม่มีคุณค่าทางจิตใจที่เชื่อมโยงอย่างที่ว่าแล้ว คือความสัมพันธ์ที่ยึดโยงกับท่านผู้มีพระคุณ ตั้งแต่พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ครูอาจารย์ ขึ้นไปจนถึงพระพุทธรูป อันนี้ไม่ได้นึกถึงเลย นึกแต่ในแง่ว่าเป็นวัตถุมงคลที่จะช่วยให้ตัวได้ลาภได้ผลเท่านั้นเอง ตกลงคุณค่าเหล่านี้หายหมดเลย

เพราะฉะนั้น ไม่ควรจะด่วนไปดูถูกคนสมัยโบราณ ไม่ควรนึกว่าคนโบราณก็นับถือพระเครื่อง ติดเครื่องรางของขลัง หาวัตถุมงคล เหมือนพวกเราสมัยนี้แหละ ไม่ควรเอาตัวเราไปเทียบง่าย ๆ ขอให้พิจารณาก่อนว่า ในเรื่องพระเครื่องวัตถุมงคลนั้น คนสมัยนี้ไม่ได้มีหลักอะไรในการนับถือ แล้วก็ใช้ในทางเสียหายมาก ในทางพาณิชย์ ในทางเห็นแก่ตัว ในทางสนองกิเลส ใช่ไหม ถ้าใช่ ก็อย่านึกว่าคนโบราณจะเป็นอย่างพวกตัวในสมัยนี้ คนโบราณไม่ได้ไกลไปมากถึงขนาดนั้น ในวิถีชีวิตของคนโบราณนั้น พระเครื่องที่คนสมัยนี้จัดเป็นวัตถุมงคลนั้น เป็นรูปธรรมที่เขาใช้ศีลธรรมได้จริง

คุณค่าและความหมายในเรื่องนี้ มิใช่มีแค่นี้ ก็มาดูกันต่อไป

ปิดช่องหัวใจ ได้ช่องให้ธรรม

ก่อนจะพูดด้านอื่นแย้งต่อไป ขอแถมหรือเติมในส่วนที่พูดจบไปเมื่อก็อีกหน่อย คือที่ว่าเอาอย่างคติโบราณ พอถูกรักโตแล้ว จะแยกครอบครัว พ่อแม่อาจจะมอบพระเครื่องหรือพระพุทธรูปที่สืบทอดกันมาในตระกูลให้แก่ลูกนั้น อาจพูดแยกแยะอีกนิดว่า ในเวลามอบทรัพย์สินให้ หรือมอบให้ทรัพย์สินมรดก อาจจะมอบให้พระเครื่องคู่หรือกำกับพร้อมไปด้วย นอกจากพระเครื่องจะมีคุณค่าทางจิตใจอย่างบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นเครื่องระลึกผูกพันที่สนิทแนบแน่นยิ่งกว่าพวกทรัพย์สินเงินทอง ซึ่งอาจจะชักพาใจเขวไปในทางอื่นแล้ว พระนั้นก็จะเป็นเครื่องเตือนใจลูก เตือนใจเหล่าทายาท ให้ปฏิบัติหรือจัดการทรัพย์สินเหล่านั้น ให้ถูกต้องชอบธรรมด้วย อย่างน้อยไม่ให้ทรัพย์สินกลายเป็นเหตุก่อบาปกรรม

ที่นี้ก็มาว่าในแง่อื่นกันไป พระพุทธศาสนานั้นอยู่ท่ามกลางลัทธิศาสนาอื่นๆ มากมาย ตั้งแต่ศาสนาพราหมณ์ พวกลัทธิผีสงเทวดา ไสยศาสตร์ พวกนักพรตนักบำเพ็ญตบะ อะไรต่างๆ มีอยู่เกลื่อนกลาด แล้วหลายพวกหลายลัทธิก็มีอยู่แล้วก่อนพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น เมื่อคนเขานับถือสิ่งเหล่านี้อยู่ และทำกันมาแล้ว เดียวคนนั้นถูกคุณ ถูกไสย ถูกเขาเสกหนึ่งเข้าท้อง หรืออะไรทำนองนี้ พระก็ต้องพบ ต้องเจอ หรืออย่างเรื่องความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ เรื่องอำนาจเร้นลับที่เขาว่าเห็นธรรมชาติที่มีอยู่กลาดเกลื่อน ถึงพระจะไม่ไปเจอ ก็ต้องมีเรื่องให้เขามาเจอกับพระ

จุดหมายของพระพุทธศาสนาก็ชัดว่าจะให้คนเป็นอิสระ หลุดพ้น ไม่ต้องพึ่งพาขึ้นต่อเรื่องพวกนี้ หลักการก็ชัดว่าพระสงฆ์มีหน้าที่สั่งสอนแนะนำประชาชนให้ฝึกตัวพัฒนาตนจนเป็นอิสระหลุดพ้นจากเรื่องพวกนี้ แต่วิธีการในภาคปฏิบัติว่าทำอย่างไรจะ使人พัฒนาขึ้นไปได้อย่างนั้น อันนี้ขึ้นต่อปัจจัยทั้งภายในและภายนอกหลายอย่าง

ในสภาพที่เป็นจริงนั้น พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์อยู่กับประชาชนท่ามกลางสิ่งเหล่านี้ แต่ประชาชนมีระดับของการพัฒนาชีวิตจิตใจไม่เท่ากัน บางพวกอยู่กับความเชื่อเหลวไหล หวังผลจากอำนาจดลบันดาลของสิ่งเหล่านี้ ห่างไกลจากคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่รู้เรื่องธรรมะเลย บางพวกพูดกันง่าย บางพวกพอจะรับฟัง บางพวกไม่ยอมฟังเลย บางพวกเข้าใจง่าย บางพวกเข้าใจยาก บางพวกฟังไม่รู้เรื่อง แล้วตัวพระองค์ที่จะสอนเขาก็มีความสามารถไม่เท่ากัน บางองค์เก่งพอจะสอนให้เขาเข้าใจด้วยปัญญาได้เร็วไวง่ายดาย บางองค์ไม่มีความสามารถในการสอน แถมบางองค์ก็ไม่มีความรู้พอ เมื่อมองกว้างๆ เห็นสภาพที่แตกต่างหลากหลายอย่างนี้ การที่พระสงฆ์จะนำพระพุทธศาสนาไปช่วยพัฒนาประชาชน ก็ต้องเป็นไปในระดับและรูปแบบที่แตกต่างหลากหลาย

พระที่สามารถในการสอน และรู้หลักธรรมดีด้วย อย่างที่ว่าเข้าถึงคนระดับที่มีปัญญา ก็อาจจะสอนแบบพุ่งตรงเจาะจุดทีเดียวได้ผลเสร็จไปเลย แต่พระองค์เดียวกันนั้นแหละ ไปสอนคนที่ไม่มีปัญญา หรือคนที่ไม่รู้เรื่องเลย ก็อาจจะต้องใช้วิธีหนึ่ง เปลี่ยนไป

ที่นี่ อีกกรณีหนึ่ง ตัวพระที่ไปสอนไม่ค่อยมีปัญหา แล้วก็ด้วยความสามารถในการสอน แถมรู้หลักธรรมก็น้อยด้วย แต่ใจดีมีเมตตากรุณา อยากจะช่วยเหลือชาวบ้านแบบนี้จะทำอย่างไรดี จะใช้วิธีไหนจึงจะสื่อพระพุทธศาสนากับชาวบ้านได้ กรณีอย่างนี้เป็นตัวอย่างให้เราต้องมองกว้าง คิดเผื่อให้พอสมควร คือ อย่าเอาแต่ตัวเองคนเดียวเป็นประมาณ เมื่อตนเก่งกาจสามารถในการสอน ก็ไม่ใช่คิดว่าต้องให้พระอื่นพระทุกองค์ต้องทำอย่างฉัน แล้วเขาทำไม่ได้ ก็เอาแต่ติแต่ด่าว่าเขา อย่างนั้นจะสำเร็จผลขึ้นมาก็หาไม่ และก็มิใช่จะดีแก่พระศาสนาและแก่ประชาชน

ในสังคมกว้างๆ รวมๆ นั้น คนเราอยู่ในระดับการพัฒนาไม่เท่ากัน มีความแตกต่างหลากหลาย แต่เรามุ่งหวังให้ทุกคนได้ประโยชน์จากพระพุทธศาสนาเท่าที่จะทำได้ แล้วจะทำอย่างไร เริ่มแรกก็ต้องไม่ลืมหลักที่ว่า ในการไปเป็นสื่อที่จะนำทางดึงเขาขึ้นมา ให้เขาพัฒนาขึ้นนั้น ก็ต้องมีจุดที่จะพบกับเขา

จุดที่จะพบกันนั้น เราจะเอาจุดที่ตัวเรายืนอยู่ แล้วตะโกนบอกไป ส่งไป หรือรอให้เขากระโจนมาหาเรานั้น ทำได้ยาก แต่เราควรจะไปพบหรือไปหาเขา ณ จุดที่เขายืนอยู่ ใช่ไหม แล้วจากจุดที่พบกันตรงที่เขาอยู่นั้นแหละ พุดกันให้เข้าใจเรื่องกัน เมื่อเขาเข้าใจและใจเขาเอออแล้ว เราก็นำหรือพาเขาเดินออกมา หรือตามเราขึ้นไป

ตอนนี้ เรามองไปที่คนส่วนใหญ่ ดูว่าในสังคมกว้าง คนทั่วไปส่วนมากเป็นอย่างไร ยืนอยู่ตรงไหน หรือเดินมาแล้วถึงไหน ก็เห็นสภาพที่ว่า เวลาที่สังคมยังเต็มไปด้วยความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ นับถือผีสงเทวดา เกรงกลัวอำนาจเร้นลับ ติดในไสยศาสตร์

เมื่อดูลึกลงไป แก่นของเรื่องเหล่านี้ ก็อยู่ที่ความ “กลัว” นั่นเอง กลัวอำนาจเร้นลับที่มองไม่เห็น อย่างที่พูดว่าอำนาจเหนือธรรมชาติ ถึงแม้จะบอกว่าสมัยนี้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญมาก ถึงแม้ว่าวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องของความรู้ ไม่ใช่แค่ความเชื่อ แต่คนทั่วไป ก็พัฒนาได้แค่ “ความเชื่อวิทยาศาสตร์” ซึ่งเวลานี้ได้กลับเสื่อมลงไปมาก ส่วนเทคโนโลยีนั้นช่วยแก้ไขอะไรในเรื่องนี้แทบไม่ได้เลย แถมจะมาสอนหรือรับใช้ไสยศาสตร์หนักลงไปอีก

คนในยุคที่ว่าเจริญนักแล้วนี้ ก็ยังเต็มไปด้วยความไม่รู้ ลึกลงไปในใจจึงยังกลัวอำนาจเร้นลับเหล่านี้ แล้วความกลัวนี้ก็ทำให้คนหวั่นไหว ถึงแม้จะเห็นกันอยู่ว่า พระพุทธศาสนาสอนเป็นเหตุเป็นผล แล้วก็พูดกันว่า พระพุทธศาสนาสอนไม่ให้เชื่อเรื่องเหลวไหลงมงาย แต่พอเอาเข้าจริง ความกลัวในระดับที่ลึกลงไป ความหวาดกังวล อย่างน้อยความหวั่นใจ ก็ยังมีอยู่ เมื่อเอาตามหลัก ถึงจะบอกว่าเป็นชาวพุทธ ก็ต้องขึ้นโศดาบันนั่นแหละจึงจะพ้นเรื่องนี้ไปได้จริง ตอนนี้อย่างนอกเจริญด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่ข้างในคนยังห่างไกลจากความเป็นโศดาบัน

ไม่ต้องพูดถึงพวกที่หลงมกมายหรอก แม้แต่ชาวพุทธชั้นค่อนข้างดี พูดออกมาชัดว่าเชื่อในเหตุในผล แต่ความห่วงความหวั่นใจว่าอาจจะมีอำนาจเร้นลับบางอย่างซึ่งมองไม่เห็น การที่ไม่รู้ว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร ก็ยังไม่หมดไป ในเมื่อตัวเป็นมนุษย์ปุถุชน ก็ยังมีความหวาด มีความหวั่น มีความพร้อใจอยู่ ในเวลาที่ไม่มีการเหตุการณอะไร ก็ไม่เป็นไร แต่พอเกิดอะไรขึ้นกับตัว บางทีก็ชักจะเริ่มแกว่ง บางคนสำหรับตัวเองไม่เป็นไร แต่พอถึงคนใกล้ชิด บุตรภรรยา คนที่รักเป็นดวงใจ เอาละสิ ชักจะอยู่ไม่ได้แล้ว ทั้งๆ ที่รู้อยู่ว่า พระพุทธศาสนาสอนธรรมะไว้ หลวงพ่อก็สอนให้เอาเหตุเอาผล แต่มันชักจะเอาไม่อยู่

พอมีเรื่องขึ้นมา แม้แต่มาหาหลวงพ่อก็ หลวงพ่อก็สอนเป็นเหตุเป็นผล ท่านว่าเธออย่าไปเชื่ออะไรงมงายไป มันเป็นเรื่องของเหตุปัจจัย เป็นเรื่องการกระทำของเรา เราต้องมีสติปัญญา ท่านก็อธิบายให้ฟัง ก็เห็นตามหลวงพ่อก็เอาละ ว่าตามหลวงพ่อนะ

บางรายกลับไปแล้ว เข้มแข็งจริง ก็อยู่ได้ แต่บางรายไม่อย่างนั้น พอกลับไปบ้านชักไม่แน่ใจอีกแล้ว อย่างไรๆ มันก็ยังหวั่นใจอยู่ ถ้าอย่างนั้นก็ปลอดภัยไว้ก่อนดีกว่า

เอาละสิ ที่นี้ทำอย่างไรจะเผื่อปลอดภัยไว้ก่อน ในสังคมของเรานี้ เรื่องพรรคนี้มีอยู่เกลื่อนกลาด มีไสยศาสตร์ มีหมอผี มีคนทรง จะปลอดภัยไว้ก่อน ก็เลยดอดไปหาแล้ว ไปหาพวกหมอผี ไปหาคนทรง

ที่นี้พอไปหาแล้ว เขาทำพิธีให้ใจได้รู้สึกว่าจะปลอดภัยไว้ก่อนแล้ว แต่ที่นี้มันมักจะไม่หยุดแค่นั้น ถึงตอนนี้ โอกาสที่จะถูกชักจูงก็มีขึ้นมาแล้ว และคนที่เข้ามาในสถานการณ์อย่างนี้ ก็มักถูกชักจูงง่าย ที่นี้ พวกที่ว่ำนั่น เมื่อเขาจะหาลาภ จะเอาให้มาก ก็อาจจะพูดต่อความยาวออกไปอะไรต่างๆ เช่นว่า นี่... คุณถูกเขาทำนะ ไอ้คนนั้นมันแกล้ง คุณเอาไหม ผมจะทำแก้ให้ แก้แค่นั้น เอมันให้หนักเลย ว่ำนั่น ที่นี้ก็ต้องเสียเงินเสียทองมากขึ้นๆ แล้วก็ไปเป็นเรื่องของกิเลส โลกะโทสะมาแล้ว ออกไปนอกพระพุทธศาสนาแล้ว

อย่างกรณีี่ที่พูดมานี้ ก็คือถึงขั้นที่หลวงพ่อกำลังจะไม่อยู่แล้ว ไซ้ใหม่ แล้วปัญหาแบบนี้ เมื่อพระอยู่กับชาวบ้าน ก็ต้องเจอแน่

อย่างผมอยู่ที่นี้ ที่วัดญาณเวศกวันนี่แหละ ก็เจอแล้ว มีมาแล้ว วันหนึ่ง ชาวบ้าน รายหนึ่งมาหา บอกว่า เมื่อคืนนี้ ฉันฝันร้าย มีปีศาจ หรืออะไรไม่รู้ ตัวใหญ่เหลือเกิน ดำทะมึน ตรงเข้ามาหาฉัน พอมาถึง ก็กระซอกลูกออกไปจากอก

ไอ้โฮ ลองคิดดูสิ ลูกนี่เป็นลูกที่รัก พอเจอฝันร้ายอย่างนี้ ใจก็ไม่อยู่แล้ว คุณให้มันไม่ได้ หวั่นไหวไปหมด ตัวเองยังพอว่านะ แต่ลูกที่แสนรัก ยิ่งไงๆ ก็ต้องเอาไว้มาก่อน ต้องปลอดภัยไว้มาก่อน แต่ไม่รู้จะไปพึ่งใครที่ไหน ก็ไปหาพระก่อนละ ยิ่งไงๆ ก็ต้องให้มันใจว่า ลูกปลอดภัย

คนที่มาถึงขั้นนี้ พูดได้ว่า ใจไม่อยู่กับเนื้อกับตัวแล้ว จะพูดจาอะไรเป็นเหตุเป็นผล ก็ยึดขาดนอกเรื่องไปหมด ไม่ฟังแล้ว ฟังไม่รู้เรื่อง ถ้าพระขึ้นพูดมาก ฉันก็ไปก่อนละ พระจะอย่างไร ตอนแรกก็ต้องหาทางใช้วิธีที่จะทำให้เขาสงบก่อน ให้ใจมาอยู่กับเนื้อกับตัว อย่างน้อยให้พอพูดกันได้ ให้ฟังกันรู้เรื่อง ให้ยอมเจียโลดลงมาสักบ

เรื่องอย่างนี้แหละที่พระอย่างหลวงพ่อบ้านกร่างท่านเจอกันมานานแล้วแต่ครั้งโบราณ จะเรียกว่าหนามยอก เอาหนามบ่ง หรืออะไรก็แล้วแต่ ความกลัวนั้น จะแก้ได้จริง ก็ด้วยตัวแก้โดยตรงของมัน คือความรู้ พอรู้ว่าอะไรเป็นอะไร จะทำกับมันอย่างไร ความกลัวก็หมดไปหายไป แต่เมื่อไม่รู้ ยังไม่รู้ ก็เอาความเชื่อมาตั้งยันไว้มาก่อน เป็นการแก้ไปขั้นหนึ่ง ยิ่งเชื่อมั่นเท่าไร ก็ยิ่งสู้กลัวได้ดีเท่านั้น อย่างน้อยก็เรียกสติคืนมา เกิดมีกำลังใจขึ้น

ที่ว่าหนามยอก เอาหนามบ่งนั้น ก็คือ จะแก้ความกลัวอำนาจเร้นลับ สิ่งที่ไม่มองเห็น ก็เอาความเชื่อความมั่นใจในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของสิ่งที่เคารพบูชานับถือเข้ามาชมหรือมาขับไล่ไปเสีย ถ้าเป็นชาวพุทธที่เข้าขั้นแท้น้อย ก็พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณนี่แหละ พอศรัทธา ความเชื่อจับเอาอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เอาอานุภาพของพุทธคุณเข้ามา ความเชื่อมาแทนที่ความกลัว ความกลัวก็หายไป เรียกขวัญคืนมา ใจก็มั่นแน่ว คนก็สงบนิ่งได้

ตอนนี้ก็ต้องมีวิธีการกันหน้อย จะเรียกว่าเป็นอุบายก็ได้ วิธีง่ายๆ ที่พระทำกันมาแต่โบราณ ก็คือทำพิธี หรือมีพิธีกรรมกันหน้อย ตอนแรก พระฟังเรื่องราวของเขาแล้ว ก็ยังไม่พูดไม่อธิบายอะไรละ เอาแค่พูดปลอบใจให้กำลังใจนิดหน้อยแล้ว หลวงพ่อกับบอกว่า เออ ไม่เป็นไร หลวงพ่อจะช่วยบอกพิธีให้ มานี่นะ เธอมาจุดธูปเทียนบูชาพระก่อน เสร็จแล้ว หลวงพ่อก็อาจจะเลือกบทสวดมนต์สั้นๆ บทหนึ่งหรือ ๒-๓ บทมาบอกเขาว่าบทสวดมนต์นี้ ดีแฉ่งนั้นๆ ใช้แก้ใช้กันอันนั้นๆ มีเรื่องราวมาอย่างนั้นๆ แล้วนำหรือให้พระนำเขาสวด จนพอสมควรแล้ว ก็ให้เขาแผ่เมตตา กรวดน้ำอุทิศกุศลให้เจ้ากรรมนายเวร เป็นต้น

พอได้ทำพิธีอย่างนี้เสร็จแล้ว คนนั้นก็จะสงบลง ใจเขามาอยู่กับเนื้อกับตัวแล้ว เป็นพิธีเรียกขวัญอย่างหนึ่ง ก็คือเขาได้ศรัทธามาจับมายึดหลักให้มีที่ยืนที่ที่ตั้งตัว ทรงตัว ขึ้นมาได้ มันคงมั่นใจ

พอเขาสงบเย็นเบาสบายขึ้นมาแล้ว ที่นี้ก็ไม่มีอะไรมาดึงมากวนใจให้ว้าวุ่น พระจะพูดอะไร เขาก็พร้อม ฟังได้หมด นี่คือพิธีนั้นเป็นบุพภาค เป็นขั้นของการเตรียมตัว เตรียมใจของเขาให้พร้อมที่จะรับธรรมะ

เมื่อเขาพร้อมอย่างนี้แล้ว พระก็พูดคุยธรรมะได้ อธิบายหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่องนี้ อาจจะเล่าชาดก หรือเล่าเรื่องราวในพุทธประวัติ ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงเผชิญและทรงจัดการปัญหาแบบนั้น อธิบายไปได้ทั้งขั้นศีล ขั้นจิตใจ จนถึงขั้นปัญญา อาจจะถือโอกาส สอนหลักธรรมสำหรับการเลี้ยงลูก สอนวิธีเลี้ยงลูก ให้รู้จักมีพรหมวิหาร ให้ใช้เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อย่างไรๆ อย่างน้อยบอกวิธีประพฤติปฏิบัติตัวแก่เขาในยามที่ประสบเหตุการณ์ร้ายอย่างนี้ ให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเขา แก่ครอบครัว แก่สังคมสืบต่อไป

เสร็จแล้ว เขาจะลากลับ เมื่อหลวงพ่อดูเห็นควรในทางส่งเสริมกำลังใจเป็นต้น นอกจากอวยชัยให้พรแล้ว บางทีก็พรมน้ำมนต์ให้ แถมบางทีมอบพระให้ไปบูชากำกับอีก เพื่อช่วยให้จิตใจเข้มแข็งยิ่งขึ้น มั่นใจยิ่งขึ้นว่า ไม่ต้องเกรงกลัว ไม่ต้องกังวลแล้วว่าภูตผี ปีศาจที่ไหนจะมากล้ากราย อันนี้ก็เป็นเรื่องของส่วนประกอบเสริมไป และตอนนี้แหละ พระจะต้องวางจิตให้ตรง ทำทั้งหมดด้วยเมตตาการุณย์เพื่อประโยชน์แก่เขาจริงๆ ไม่ถือโอกาสทำนาหาผลประโยชน์บนหลังชาวบ้าน

แล้วมองให้ดี มองอีกที จะเห็นว่า เรื่องราวเหตุการณ์ในชีวิตของชาวบ้าน ของชุมชน ของสังคมอย่างนี้แหละ ที่เป็นตัวขับเคลื่อนให้ชาวบ้านมาหาพบพระ และเป็นโอกาสให้พระได้แสดงธรรม คนจำนวนมากนั้น ถ้าเขาไม่มีเรื่องจำเป็น ไม่เจอเหตุการณ์อย่างนี้ เขาไม่เคยถามถึงพระ เขาจะไม่มาหาพระ เมื่อเกิดมีเรื่องขึ้น จึงได้เป็นโอกาสให้พระได้แสดงธรรม ก็เป็นสื่ออย่างหนึ่ง และนี่ก็อยู่ที่พระว่าจะใช้โอกาสนี้หรือไม่ใช้ ถ้าพระไม่ใช้เป็นโอกาสในการสื่อธรรม โยมมา ก็ได้แต่ทำพิธี พระก็อาจจะนึกแค่ว่าได้ปัจจัย ก็คือไม่ได้อะไรที่เป็นหลักเลย ชาวบ้านก็หลงไปตามเดิม หรือหลงหนักเข้าไปอีก

ที่ว่ามาตอนนี้ ก็เป็นการที่พระใช้พิธีกรรม ตลอดไปถึงวัตถุมงคลต่างๆ มาเป็นรูปธรรมที่ช่วยสื่อธรรม อย่างที่ว่าเป็นบุพภาค คือการเตรียมการเบื้องต้นเพื่อให้เขาพร้อมที่จะตั้งจิตสดับธรรม เข้าสู่ศีล เจริญจิต เจริญปัญญา ต่อไป

รวมความแล้วก็เป็นอย่างนั้นว่า ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ก็ต้องยอมรับความจริงว่า ในหมู่ มนุษย์ปุถุชนนี้ ความหวาดหวั่นเกรงภัยกลัวอำนาจที่มองไม่เห็นนั้น มีอยู่ตลอดเวลา แผ่กระจายแทรกอยู่ในชีวิตของคนและในชุมชน จึงเป็นธรรมดาที่พระเราตั้งแต่ครั้งโบราณต้อง เกี่ยวข้องต้องประสบ แล้วก็ต้องหาทางช่วยเหลือ และก็ต้องยอมรับว่าท่านทำได้ดีทีเดียว

วิธีปฏิบัติที่พระใช้กันมาแต่ครั้งโบราณ ขอใช้คำว่าเป็นการ “ปิดช่องความหวั่นใจ” เพื่อเตรียมการและเป็นช่องทางที่จะนำธรรมเข้าไปให้แก่คน

อย่างทีกล่าว่าแล้วว่า สำหรับมนุษย์ปุถุชนที่หวาดระแวงต่ออำนาจลึกลับเหล่านั้น จะต้องปิดช่องความหวั่นใจของเขาให้ได้ก่อน เขาจึงจะมีใจที่จะรับธรรมได้ ถ้าไม่ปิดช่อง ความหวั่นใจ ใจเขาไม่อยู่กับตัว ก็ไม่เป็นอันฟังธรรม หรือฟังไปแล้ว ยังเข้าไม่ถึง พอ ออกไปแล้ว ก็ไม่แน ไม่มั่นคง เขาก็จะตกอยู่ในวังวนของการหวังพึ่งอำนาจภายนอกต่อไป

ถ้าพระปิดช่องความหวั่นใจของชาวบ้านได้ คนมาหาพระแล้วก็ได้หมด ทั้งพ้นไป จากความหวั่นกลัว ใจสงบสบายได้ โดยไม่ต้องไปหาหมอผี ไม่ต้องไปหาคนทรง แล้วก็ได้ พัฒนาจิตใจพัฒนาปัญญาขึ้นไปด้วยการได้สดับธรรม และทางที่จะเปลี่ยงปล้ำไกล ออกไปในด้านกิเลสให้ถูกล่อเร้าโลภะ ยัวยุโทสะ ก็ไม่มี เพราะฉะนั้น ท่านจึงยอมให้นำเอา วิธีปฏิบัติในทางที่เป็นกุศลต่อสิ่งเหล่านี้ เข้ามาอยู่ในครอบคลุมของพระพุทธศาสนาด้วย เพื่อให้ประชาชนมาหาพระแล้ว ทั้งพ้นภัย และได้ธรรมได้ปัญญา ทุกอย่างครบจบไปที่นี่เลย

จากที่พูดมาตรงนี้ จะได้ความชัดเจนอีกอย่างหนึ่งด้วย คือการแยกได้ระหว่าง บทบาทของพระ กับบทบาทของหมอผีและประดาเจ้าพิธีของลัทธิศาสนาทั้งหลาย

บทบาทของหมอผีเจ้าพิธีศาสนาโบราณทั้งหลาย คือทำพิธีสื่อกับพวกผีสาธ เทวดาอำนาจศักดิ์สิทธิ์ลึกลับต่างๆ เพื่อช่วยให้ชาวบ้านผู้มาหาสามารถปฏิบัติตามได้ ใน การที่จะพ้นภัยและได้ผลที่ปรารถนาจากอำนาจเร้นลับนั้น แล้วก็พ่วงด้วยความสัมพันธ์ ระหว่างชาวบ้านกับหมอผีในเชิงซื้อขายหรือตอบแทนบริการ

ส่วนบทบาทของพระในพุทธศาสนา ในกรณีแบบนี้ แบ่งได้ ๒ ขั้นตอน คือ ช่วยให้ ชาวบ้านพ้นภัยจากอำนาจเร้นลับนั้นแล้ว จะได้มีความสงบมั่นใจ พร้อมที่จะสดับรับธรรม คำสอนเพื่อการพัฒนาในศีลในวินัยในทางจิตใจและในปัญญาสูงขึ้น โดยให้ ความสัมพันธ์ระหว่างพระกับชาวบ้านดำเนินไปด้วยศรัทธาและเมตตา มิใช่ซื้อขายหรือ ตอบแทนบริการ

ถ้าพูดให้ตรงแท้ บทบาทของพระมีอย่างเดียว หรือชั้นเดียว คือการแจกจ่ายให้ธรรม ส่วนการช่วยให้พ้นภัยจากอำนาจเฝ้าจับ เป็นส่วนที่แทรกเพิ่มเข้ามาในกรณีที่ต้องช่วยให้เขาเตรียมตัวพร้อมหรือตั้งตัวขึ้นได้ ในการศึกษาที่จะสดับรับธรรมคำสอน คือจะได้ศึกษา

บทบาทของพระที่แยกต่างหากกับหมอผีนี้ พระนี่แหละจะต้องขัดกับตนเอง มิฉะนั้น ถ้าหลงเพลินไป พระเองแยกไม่ถูก แล้วก็เลยทำตัวให้คนข้างนอกมองไปว่า พระกับหมอผี ก็คือกันนั่นเอง อย่างที่เคยเล่าให้ฟังมาครั้งหนึ่งก่อนหน้านี้แล้ว

ให้เขาได้ที่ยึดแล้ว ก็ดึงยกเขาขึ้นมา

เมื่อถึงขั้นจับจุดที่เป็นสาระสำคัญในการที่พระสงฆ์ปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเฝ้าจับว่า เป็นการที่ท่านช่วย “ปิดช่องหวั่นใจ” ให้แก่ชาวบ้าน อันนี้เป็นเป้าหมายหลัก อย่างที่ว่าแล้ว เป็นการเตรียมคนให้พร้อมที่จะเจียไสยตลงสดับธรรมต่อไป

ที่นี้ พร้อมกับการช่วยปิดช่องความหวั่นใจให้แก่ชาวบ้านนั้น การปฏิบัติที่ถูกต้องของพระสงฆ์ยังปิดกันโทษหรือข้อเสียของลัทธิสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไสยศาสตร์ภายนอกอีก ๒ ชั้น คือ

๑. ไม่ไถลออกไปในเรื่องของกิเลส พวกราคะ โลภะ โทสะ โมหะ ที่พ่วงอยู่กับลัทธิผีสาขเทวดา เรื่องลี้ลับ ไสยศาสตร์
๒. แล้วก็ไม้อิงอำนาจกิเลสนั้น ขยายออกไปสู่การหาผลประโยชน์ เช่นที่ว่าการตอบแทนบริการ การชวนให้แก้แค้น ไม่มีเรื่องการทำร้ายผู้อื่น จะไปทำร้ายกัน มีแต่พระคุณ การมีเมตตาการุณย์

สำหรับพวกผีสาขเทวดานั้น มีทั้งพวกที่ร้ายและพวกที่ดี อย่างที่พูดไปแล้วเมื่อเข้านี้ว่า พวกเทวดาในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูนั้น มีเรื่องแผลงฤทธิ์บริวารฆ่าฟันกันนักหนา แสดงอำนาจข่มกัน ยกทัพปราบกัน แล้วมาในเรื่องไสยศาสตร์ก็ทำนองเดียวกัน มีเรื่องของกิเลสมาก เอามาใช้ในการทำร้ายกัน หาผลประโยชน์กัน พวกหมอผีหรือพวกทำไสยศาสตร์ข้างนอก มักมีข้อเสียด้วยเรื่องพวกนี้ อย่างที่ได้ยินบอกกันแม้แต่ในปัจจุบันนี้ว่า หมอเขมรนี่เก่งนักในเรื่องอาถรรพณ์ ทำคุณไสย ทำร้ายคนโดยใช้ไสยศาสตร์

ที่นี้ในสมัยโบราณนั้น พระสงฆ์ก็อยู่กับชาวบ้าน ท่ามกลางสภาพและเรื่องราวอย่างที่ว่านั้น พระนั้นเป็นผู้นำ เป็นที่พึ่งที่หวังของชาวบ้าน ถ้าเขามีทุกข์จากเรื่องพวกนี้ขึ้นมา มาหาพระก็ช่วยอะไรไม่ได้ ก็ไม่เป็นที่มั่นใจ ไม่โล่งใจ พอไปหาพวกหมอผีหรือพวกชำนาญทางคุณไสย ก็พาเขวออกไปให้หลงวุ่นกับการแก้ การทำตบ แล้วก็บอกว่าไม่อย่าไปหาพระแล้ว ช่วยอะไรไม่ได้

ในสภาพสังคมที่เป็นมาอย่างนี้ เมื่อพระจะต้องเป็นที่พึ่งช่วยชาวบ้านได้ เรื่องก็ค่อยๆ เป็นไปเอง บางทีหมอมผีหมอคุณไสยเก่าก็มาบวชบ้าง มีพระที่ได้เรียนรู้เรื่องนี้บ้าง แต่เมื่อเป็นพระรู้และทำได้ในเรื่องเหล่านี้ ก็เปลี่ยนมาทำในทางของพระ เรียนแก้ได้แล้ว ไม่ทำในทางของพวกไสยศาสตร์ ก็เอามาใช้เพื่อปิดช่องความหวั่นใจอย่างที่ว่าแล้ว

เป็นอันว่า มีพระที่ทันกับหมอมผีและพวกทำคุณไสยแล้ว คราวนี้ พอชาวบ้านเดือดร้อนถูกรักษา เขามาหาพระ พระก็แก้ให้ แล้วจบแค่นั้น ไม่ต่อเรื่องยาวออกไปทางไสยศาสตร์ข้างนอก พระทำแต่ส่วนที่เป็นคุณอย่างเดียว จบด้านไสยศาสตร์แล้ว ก็ดึงเข้ามาในพุทธศาสนา คือให้ธรรม นำเข้าสู่การศึกษา ที่จะพัฒนาศีล วินัย จิตใจ และปัญญาของคนและชุมชนของเขาต่อไป

มองในแง่หนึ่ง การที่พระช่วยแก้ไขด้านไสยศาสตร์อย่างนี้ ก็เป็นการเอาความหลัง ศักดิ์สิทธิ์มาใช้เป็นทางหรือเป็นสื่อ นำเข้าสู่พระพุทธานุศาสนนา เป็นจุดเชื่อมต่อกับศาสนาภายนอกเข้าสู่พระพุทธานุศาสนนา โดยตัดส่วนปลายของพวกไสยศาสตร์ในการหาลาภหาผลประโยชน์ สนองความต้องการในทางเห็นแก่ตัว การแก้แค้น การทำร้ายซึ่งกันและกัน ออกไปเสีย

แต่ถ้าพระไม่ตัดแยกออกมาสู่การให้ธรรม ก็อย่างที่ว่าแล้ว พระก็จะแค่คือกับหมอมผี อย่างที่มีอาจารย์นักสังคมวิทยาของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในประเทศไทยนี้ ไม่บอกเลยว่ามหาวิทยาลัยอะไร ได้เขียนตำราไว้ ที่เคยเล่าให้ฟังแล้ว ผมไปอ่านเจอเข้า ท่านเขียนสรุปลงไปเลยว่า โดยความหมายทางศาสนาแล้ว พระกับหมอมผีนี้เหมือนกัน

นักวิชาการที่ไม่รู้ไม่เข้าใจเพียงพอ ก็มองศาสนาทั้งหลายเหมือนกันหมด เขาบอกว่าศาสนาเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจคน เวลามีความหวาดหวั่นเกรงภัยอันตราย ก็ไปหานักบวชนักทำพิธีศาสนา เขามองพระเหมือนกับนักบวชหรือผู้ประกอบพิธีในศาสนาโบราณ จึงบอกว่าพระกับหมอมผีมีบทบาทเหมือนกัน เมื่อไปหา ไม่ว่าพระหรือหมอมผีก็ทำพิธีให้ ได้ปลอบประโลมใจแล้ว ก็หายหวาด หายกลัว สบายใจโล่งใจไป เขาก็เลยมองว่าพระนี้มีบทบาทหน้าที่อย่างเดียวกับหมอมผี

แม้ว่าอาจารย์ท่านนี้จะพูดไม่ถูกไม่ดี แต่ก็ดีในแง่ที่จะเอามาใช้ประโยชน์ คือเอามาเตือนพระ เอามาย้ำ เอามาพูดให้บ่อย เพื่อให้พระระวังรักษาตัวไว้ไม่ให้ไม่ได้แค่หมอมผี

เป็นอันว่ามองได้ ๒ อย่าง คือ *หนึ่ง* นักสังคมวิทยานั้นไม่เข้าใจเรื่องศาสนาเพียงพอ ไม่รู้จักพระพุทธานุศาสนนา จึงสรุปเอาเองง่ายๆ *สอง* เมื่อนักสังคมวิทยาเองไม่เข้าใจเพียงพอ อยู่แล้ว พระก็ไปทำให้เขาเห็นอย่างนั้นเสียอีก อย่างนี้ก็ถือว่าเป็นเพราะพระทำเสียเอง

ในกรณีที่พระองค์เองไม่ได้ทำหน้าที่ของพระองค์ให้ถูกต้อง ไม่ได้ดึงคนขึ้นมาสู่ความดีงามที่สูงขึ้น ได้แค่ให้เขามีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ปลอดภัยประโลมใจให้สบายไปได้เท่านั้น พระก็ได้แค่เหมือนหมอมือ แต่ถ้าวพระทำหน้าที่ถูกต้อง การให้ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ก็เป็นจุดเชื่อมต่อจากศาสนาภูตผีเป็นต้น ขึ้นมาสู่พระพุทธศาสนา

พระจึงต้องใส่ใจคำนึงว่าทำอย่างไรเราจะดึงคนขึ้นได้ ถอนคนขึ้นมาให้พ้นจากความหมกมุ่นอยู่ในความหลง จากความหวาดกลัวต่างๆ นี่คือ พอให้เขาได้ที่เกาะที่ยึดเหนี่ยวแล้ว เราก็ดึงเขาขึ้นมา ด้วยการสอนธรรม ให้เขาพัฒนาทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา จุดสำคัญอยู่ตรงนี้ ถ้าวพระไม่ทำหน้าที่นี้ ก็เสียความเป็นพระ บทบาทของพระก็หายไป พระก็แค่หมอผีอย่างที่ว่ามานั้น พอเขายึดเหนี่ยวแล้ว เราจึงต้องดึงเขาขึ้นมา

ที่นี้ ในเรื่องทั้งหมดนี้ คำเด่นที่สำคัญมาก คือ “ศักดิ์สิทธิ์” เราจะต้องเข้าใจความหมายของคำนี้ให้ชัด

จะเห็นว่า ชาวพุทธทั่วไป ที่ว่าเคารพนับถือพระพุทธรูปเจ้า ไปบูชาพระพุทธรูป ก็นึกไปถึงความศักดิ์สิทธิ์ มองพระพุทธรูปในความหมายว่าศักดิ์สิทธิ์ด้วย

แต่ความศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนา กับในศาสนาทั่วไปที่ใช้ความเชื่อเป็นหลักนั้นต่างกันชัดเจน เพราะว่าในศาสนาทั่วไปนั้น ความศักดิ์สิทธิ์อยู่ที่ความเก่งกาจ มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ อย่างที่พูดไปแล้ว เช่น เทพเจ้าฮินดู ที่ว่ามีความสามารถกำจัดคู่ปรปักษ์ โดยมีฤทธิ์เดช แสดงโทษได้รุนแรง

จะเห็นว่า เมื่อทางศาสนาฮินดูเขาสร้างเทวรูปนั้น ไปดูเถอะ จะต้องสร้างในลักษณะที่ให้เห็นว่าเก่งกาจ ดูร้าย โหดเหี้ยม มีกำลังมหาศาล กำจัดศัตรูได้อย่างรุนแรง

เพราะฉะนั้น เทพเจ้าฮินดูจะมีท่าทางอึกเขม ฆาตโผน โจนทะยาน ยกแขน ยกขา หน้าตาถมึงทึง มีแขนมีขามีบาทมาก อาจจะมีมือมีแขนถึงพันหนึ่งเลย ที่จริงนั้น พันมือพันแขนนี้จะไปทำอะไรได้ มันคงตีกันวันหมด แต่เขาเอาให้มีมากเข้าว่า

แค่ทศกัณฐ์ สิบคอ สิบหน้า ยี่สิบแขน ยี่สิบมือ ก็ยุ่งแล้ว สงสัยว่า เวลาแก้ไขจริง คงใช้แค่สองสามมือเท่านั้นแหละ ถ้าใช้ยี่สิบมือ มันก็คงตีกันเอง แล้วไปมีถึงพันมือ จะไปทำอะไร มันมากเสียเปล่า ไร้ประโยชน์

รวมความว่า เทวรูปของฮินดูจะเป็นอย่างนั้น ฆาตโผน โจนทะยาน มีอาวุธที่ร้ายแรงที่สุด ชนิดที่เหลื่อระอา เหนือกว่าอาวุธธรรมดา เป็นฟ้าผ่า เป็นอสูรบาตร เป็นจักร เรียกว่าสร้างกันขึ้นมาจะให้เห็นว่ามีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ มีอำนาจยิ่งใหญ่ สามารถกำจัดศัตรูได้อย่างยิ่ง เป็นอันว่า ความศักดิ์สิทธิ์ของเขามากับฤทธิ์เดชที่ฟุ้งด้วยกิเลส

ที่นี่ เมื่อมาถึงพระพุทธศาสนา ความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นสู่พระคุณ และกลายเป็นว่า ความศักดิ์สิทธิ์สูงสุดมาอยู่ที่ความบริสุทธิ์ ไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ใดสู่ความบริสุทธิ์ได้ ดังที่ว่าในพระพุทธศาสนามีตำนาน มีคัมภีร์ที่พูดถึงสัจจาภิภูฐาน หรือสัตยาภิภูฐาน เอาความบริสุทธิ์เป็นที่อ้างอิง เอาความจริงเป็นที่ตั้ง แล้วขณะพวกฤทธิ์เดช พวกที่ใช้กิเลส

ความศักดิ์สิทธิ์ หมายถึงอำนาจที่บันดาลให้เกิดผลสำเร็จ “ศักดิ์” แปลว่าอำนาจ “สิทธิ์” แปลว่าความสำเร็จ ศักดิ์สิทธิ์จึงแปลว่า อำนาจที่บันดาลผลสำเร็จให้เกิดขึ้น

ถามว่าอำนาจอะไร ของเขาบอกว่า พลังที่กำจัดศัตรู ของเขาบอกว่าความบริสุทธิ์ พ่วงมาด้วย พลังแห่งเมตตากรุณา ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น คิดจะช่วยเหลือ และสาม พลังปัญญา

อย่างที่รู้กันว่า พระพุทธเจ้าของเรามีพระคุณ ๓ ประการ *หนึ่ง* พระปัญญาคุณ *สอง* พระวิสุทธิคุณ *สาม* พระมหากรุณาคุณ นี่คือนิยามของความศักดิ์สิทธิ์

ที่นี่ เราสร้างพระพุทธรูปที่แสนจะศักดิ์สิทธิ์ เป็นอย่างไร ขอให้นึกเทียบกับเทวรูป อินดูที่ผาดโผน โจนทะยาน ถมึงทั้งนั้น พระพุทธรูปของเรา อย่างปางมารวิชัย พระพิฆเนศมาร ที่สู้กับมารนี้ ประทับนั่งสงบ ไม่แสดงอาการว่าจะไปกำราบข่มใคร หรือจะไปทำร้ายใคร เลย ประทับนั่งสบายสงบเรียบร้อย แถมยิ้มน้อยๆ อีกด้วย นี่คือนิยามเมตตากรุณา รอบแต่จะ ช่วยมวลมนุษย แล้วก็บริสุทธิ์ และมีปัญญาสูงสุด นี่คือพระคุณ เป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่แท้

จึงเห็นได้ชัดว่า แม้แต่จะใช้คำว่าศักดิ์สิทธิ์ ในพระพุทธศาสนาก็เป็นเรื่องของคุณ คือความดีงามอย่างเดียว ไม่มีเรื่องของโทษ หรือความร้าย แต่อย่างใดเลย

ตกลงเราก็ดึงคนจากความหมายของความศักดิ์สิทธิ์แบบรุนแรงในศาสนาอื่น เข้ามาสู่ความหมายแบบสงบงามในพระพุทธศาสนา

เอาละ ในท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่เรามีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดช เหล่านี้ พระพุทธศาสนาก็ไม่ได้มองข้าม และก็มาช่วยคนในเรื่องเหล่านี้ด้วย โดยดึงเขา เข้ามาในความหมายที่ชัดเจนให้ประณีต

ต้องยอมรับความจริงอย่างที่พูดไปแล้วว่า มนุษย์ปุถุชนนั้นใจยังหวั่นไหว ยังมี กิเลส ยังมีความหวาดความกลัว ถ้าไม่ได้ฝึกจิตมาแล้วอย่างดี พอเกิดเหตุการณ์เฉพาะ หน้าที่เลวร้ายรุนแรงขึ้นมา ก็ตั้งตัวไม่ทัน ยืนตัวไม่ติด ถ้าตั้งตัวไม่ติด จิตก็เตลิด แล้วก็เสีย ขวัญ พอขวัญหนีดีฝ่อแล้ว เรี่ยวแรงกำลังที่มีอยู่ ก็ไม่รู้ว่าหายไปไหน แล้วทำอะไรก็ไม่ถูก ด้วย เพราะใจไม่มีที่จับที่ยึด สติหาย สมาธิตั้งไม่ได้ ถ้าอย่างนี้ ถึงจะเป็นชาวพุทธ ก็ กลายเป็นแพคนพวกอื่นที่มีศรัทธารุนแรง

ถ้ามีศรัทธาลงดังแรงกล้านะ ไม่ว่าจะเชื่ออะไร จะเอาอะไรมายึด จะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นลัทธิอุดมการณ์อะไรๆ ก็ใจอยู่ใจมั่นได้ แม้แต่เอาบเอาเขียดมายัดใส่ปาก โดยไม่รู้ ก็ลู้ไปได้จนตลอด ดังจะเห็นว่า ในศาสนาโบราณ บางทีไปเอาสัตว์อะไรต่ออะไร มานับถือ เอาอะไรก็ได้ ให้มันมีศรัทธาแรงกล้าขึ้นมา พอเชื่อลงจิตไร้สำนึกแล้วละก็ จิตก็มันเต็มที่แล้ว อีกเหิม เด็ดเดี่ยว มุ่งไปอย่างเดียว

ที่นี้ ไม่ว่าจะเป็ศาสนาอะไรที่ไหนก็ได้ เพราะที่จริงมันเป็นธรรมชาติของธรรมชาติ อย่างนั่นเอง ตัวสำคัญ สาระนั้นอยู่ที่นี้ คือศรัทธาที่ดังลงไปถึงจิตไร้สำนึกนี่เอง

เมื่อคนมีศรัทธาลงลึกดังแล้ว ศรัทธาที่รุนแรงก็ทำให้จิตมีกำลัง แล้วจิตก็พุ่งมุ่งแนวไปสู่เป้าหมาย พอจิตพุ่งมุ่งแนว มันก็เกิดสมาธิสิ ถึงจะเป็นมิถิชาสมาธิ มันก็คือแนวนั่นแหละ ที่นี้ ถ้าเกิดเหตุร้ายขึ้นมาโดยฉับพลันทันทีปัจุบันะ คนที่มีความเชื่อเต็มสุดเต็มที ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่แล้ว นี่คือจิตมีจุดที่รวมพร้อมอยู่แล้ว มันก็พุ่งจุดรวมปั้บไปตั้งเต็มตัวพร้อมอยู่ที่นั่น ไม่มีกระจัดกระจายไปไหนเลย มันก็เข้มแข็งขึ้นมาทันที ไซ้ไหม

พอจิตเข้มแข็งมันแน่วอยู่กับจุดที่ยึดอย่างเดียว ใจก็เป็นสมาธิ สติก็ตั้งอยู่ได้ ที่นี้จะสู้อะไร จะทำงานอันไหนที่ต้องการ ก็ไปได้ ถึงไหนถึงกัน

ส่วนคนที่ไม่มีเชื่อในสิ่งเหล่านี้ ไม่เอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ก็ไม่ได้ฝึกจิตของตัวเองมาให้ดี พอเกิดเหตุร้ายขึ้นมา จิตไม่มีที่ยึดที่จับ ใจเตลิดเพริดไป ตั้งสติก็ไม่ได้ไม่อยู่ ความคิดก็พร่าหมด ทำอะไรไม่ถูก ก็เลยแยะไปเลย ไซ้ไหม

อย่างนี้แหละ พวกที่เอาเหตุเอาผลตินัก ก็เลยกลายเป็นกลับไปแพ้วพวกที่ว่ามีศรัทธางมกาย เชื่ออะไรไม่เข้าเรื่อง เพราะฉะนั้นอย่าไปดูถูก ถ้าจิตยังฝึกไม่พอ ปัญญายังไม่ถึงจริง ก็ยังไม่พ้นอาศัยความศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ให้จิตจับ เมื่อยังเป็นปุถุชน ยังไม่ถึงโสดา ก็ยังมีสัสสปทปรามาส ยังไปไม่พ้นสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ที่นี้ เราจะฝึกคน จะให้เขาพัฒนาขึ้นไปในศีลในวินัย ในจิตใจ ในปัญญา สู้ความเป็นอิสระหลุดพ้น ไม่ใช่มัดติดอยู่แค่ศรัทธาในผีสาทเทพเทวาสักดิ์สิทธิ์ประดาลัย ความเชื่อ ที่ต้องยึดมั่นถือมั่น โดยตัวเองก็ไม่ได้รู้แจ้งจริง ไม่เป็นอิสระ แล้วก็ทำให้ตีกันทะเลาะกันข่มเหงรังแกบรรพชาพาพันทำสงครามกัน เราก็เริ่มด้วยศรัทธาแบบใหม่ โดยดึงเข้ามาหาพุทธคุณ เข้ามายึดพระรัตนตรัยไว้เป็นหลัก เป็นจุดตั้งต้นตั้งตัวที่จะดึงมนุษย์ขึ้นไปให้พ้นจากความชั่วร้าย พ้นจากโทษของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ลักแต่ว่าอยู่ด้วยความเชื่อแล้วก็ต้องติดยึดพึ่งพาตลอดไป โดยทำมนุษย์ให้พัฒนา ให้ประณีตขึ้นไป ให้สามารถอยู่ด้วยจิตปัญญาที่เป็นอิสระจากตัว และแผ่เมตตาการุณย์ให้แก่คนอื่นได้ทั่วทั้งมวล

ตรงนี้อะแยกแยะกันนิดหนึ่ง คือ ศรัทธาความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อะไรๆ นั้น เมื่อปักใจตั้งแน่วลงไป ก็ได้ผลมากอย่างที่ว่ามานั้น แต่มีโทษที่ทำให้ติดอยู่แค่นั้น เชื่อก็ก็นั่น ไม่ต้องถาม หรือถึงกับห้ามถาม แล้วก็ต้องติดแน่นอยู่กับมัน จึงบอกว่าไม่เป็นอิสระ

ทีนี้เราก็นึกมาหาศรัทธาอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ซึ่งเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ส่งเสริมให้ถาม ให้ตรวจสอบ โดยศรัทธามาช่วยจับจุดที่จะถามจะตรวจสอบ ซึ่งทำให้เราพัฒนาขึ้นไปในปัญญา จนในที่สุดก็ไม่ต้องติดไม่ต้องยึดอยู่ด้วยศรัทธา เป็นอิสระไปได้เลย

เป็นอันว่า เราไม่ได้หยุดอยู่แค่ศรัทธา ไม่หยุดอยู่แค่สิ่งที่เชื่อที่ยึดเหนี่ยว การที่มีศรัทธาในพระรัตนตรัย นอกจากศรัทธาโดยมีปัญญารู้เข้าใจแล้ว เราไม่ได้ให้เขามีพระรัตนตรัยยึดเหนี่ยวแล้วหยุดแค่นั้น แต่เราจะอาศัยพระรัตนตรัยนั้นดึงเขาให้ก้าวต่อขึ้นไป ในการพัฒนาชีวิตสู่อิสรภาพที่สูงขึ้นไป ไม่ใช่ติดไม่ใช่จมอยู่แค่นั้น

ตรงนี้ ขอแทรกเรื่องจิตไร้สำนึกหน่อย เรื่องความเชื่อ เรื่องความกลัวนี่ อิงอยู่กับความไม่รู้ แสดงอาการจากจิตไร้สำนึกครอบงำข้ามจิตสำนึกออกมาชนิดที่รวดเร็วและรุนแรงจนนึกไม่ถึง ตั้งตัวไม่ทัน

เอาตัวอย่างในทางร้าย สมมุติว่าเราเข้าไปในป่า ขณะที่เดินกันไปเป็นกลุ่ม มีคนหนึ่งตะโกนขึ้นมา บอกว่า เสือมาแล้ว เหนียวแหละ หลายคนตัวสั่นงันงก ตั้งสติไม่อยู่ ขาสั่นพับๆๆ ทำอะไรไม่ถูกเลย และเป็นกันไปต่างๆ ที่เกิดอาการต่างๆ ขึ้นมาอย่างนี้ ต้องคิดใหม่ ว่า เสือมีรูปร่างอย่างนั้นนะ มันน่ากลัวอย่างนั้น มันอันตรายต่อเราได้อย่างนั้นๆ ต้องใช้เวลาคิดใหม่ในการที่จะเกิดอาการตัวสั่นงันงก ไม่ต้องเลย ไซ้ใหม่ ในเรื่องของจิตไร้สำนึกนั้น อาการออกมาเอง มันทันที พรีพรีพ พรีงพรีง ไม่ต้องมีเวลาคิดเลย

ไม่ต้องถึงขั้นเจอเสือหรือก เออแคว่ว่าจะพูดในที่ประชุม บางคนที่ยังใหม่ ไม่คุ้นขาดความมั่นใจ แล้วเกิดอาการประหม่า ต้องคิดใหม่ที่เราจะประหม่า มีไหม มันมาเอง แล้วก็ห้ามไม่ได้ด้วย เรื่องเหล่านี้มีเยอะ อย่างที่เคยเล่าว่า คนหนึ่งแข็งแรงมาก เป็นนักมวยหรือนักกีฬา คราวหนึ่งไปสอบครั้งสำคัญ ถึงวันประกาศผล ก็ไปดูผลสอบ พอดูประกาศไม่มีชื่อเท่านั้นแหละ เข่าอ่อน ขาพับ ยืนไม่อยู่ เดินไม่ได้ อาการที่ออกมาจากจิตไร้สำนึกนี้ ไม่ต้องคิดหรอก มันเป็นเองและทันทีเลย ไม่เหมือนเรื่องของจิตสำนึก ในระดับของจิตสำนึกนั้น ต้องคิดก่อนว่า จะเอาอย่างไร จะทำอย่างไร แต่ไม่ต้อง

ที่นี้มีอะไรที่จะทำให้จิตของคนมีตัวผู้ที่กันที่แก้กันนี้ มันก็ต้องถึงกับจิตไร้สำนึกเหมือนกัน ต้องแรงพอและทันกัน พอได้ยินว่าเสียมาแล้วนี้ ถ้าเรามีหลักประกันที่ยืนยันความเชื่ออยู่ในใจซึ่งแรงมาก ตัวยึดจับของความเชื่อนี้ก็ยันเต็มอยู่ในตัว ก็ขึ้นมาดูเองปั๊บเลยอยู่ได้ ไม่ตัวสั่น ไม่ขวัญหาย ไม่เตลิด อันนี้เราสามารถไปถึงได้ด้วยตนเอง โดยฝึกจิตให้ตั้งมั่นเข้มแข็งอยู่กับความรู้ธรรมอย่างถึงกัน อันนี้เป็นเรื่องของการพัฒนามนุษย์

แต่สำหรับมนุษย์ปุถุชนที่ยังดิบอยู่นี้ อาศัยอะไร เมื่อไม่มีความรู้แจ้งชัด ก็อาศัยสิ่งที่เชื่อ อย่างของศักดิ์สิทธิ์ เอามาผูกกับตัวการที่ตรงข้ามกันในระดับจิตไร้สำนึกนี้ ที่จะแก้กันไปเองในทันใดโดยไม่ต้องใช้ความคิด ต้องถึงขั้นนี้ จึงจะแก้กันได้ ไม่ใช่ไปมัวคิดตามเหตุผลว่า มันคืออะไร มันเป็นอย่างไร ไม่ทันกัน เพราะฝ่ายกลัวตัวสั่นนั้นมันไม่ต้องคิด พอได้ยินเท่านั้น ก็ไปแล้ว เป็นเรื่องที่ต้องแก้กันให้ถึงขั้นจิตไร้สำนึก

เอาละนะ ก็เป็นอันว่า นี่เป็นเรื่องที่เราจะต้องเข้าใจเหตุผล ว่าความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นเรื่องถึงระดับจิตไร้สำนึกที่ไม่ขึ้นต่อการคิดเหตุผล เมื่อมันมีผลต่อการก่อทุกข์แก้ปัญหาของคน มันก็เข้ามาสู่พระพุทธศาสนา มีการนำมาใช้ประโยชน์น้อยบ้างมากบ้างตามกาลเทศะของยุคสมัย แต่ต้องระวังมาก ต้องไม่ประมาททั้งในการใช้ และในตัวของผู้ใช้ ที่จะต้องตั้งตัวอยู่ในธรรมให้หนักแน่นมั่นคง

หวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไสยศาสตร์ มัวประมาท จึงไม่พ้นความเสื่อม

ได้พูดมามากแล้วในแง่ที่ว่า เรื่องพระเครื่อง ของขลัง วัตถุมงคล สิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ ก็มีผลดีบางอย่าง ในการทำให้เกิดกำลังใจ ทำให้เกิดมีความเข้มแข็งมั่นใจ ใช้แก้ปัญหากันทุกข์บางระดับ โดยเฉพาะในระดับของจิตไร้สำนึกที่เป็นเรื่องรุนแรงฉับพลัน เกี่ยวกับสัญชาตญาณความกลัวเป็นต้น แต่ต้องรู้จักใช้ประโยชน์ในขอบเขตที่ไม่เสียหาย อย่างที่ว่าพระพึ่งใช้อย่างไม่ประมาท เพียงเพื่อปิดช่องห่วงใจของชาวบ้าน โดยให้เป็นขั้นตอนหรือเป็นบันไดที่จะก้าวต่อขึ้นไปสู่การให้ธรรม เพื่อการศึกษาพัฒนาคน

การที่ต้องไม่ประมาทนั้น ก็เพราะอาจเผลออาจเพลินอาจพลาด แล้วทำให้เกิดความเสื่อมและผลร้าย ไม่ประมาท ด้านแรกคือ ต้องระวังไม่ทำผิดพลาดให้เสียหลักการของพระพุทธศาสนา ด้านที่สองคือ ต้องป้องกันและให้อยู่ในขอบเขตที่จะไม่พาคนถลาลไถลตกลงไปในความเสื่อม ไม่ให้คนสูญเสียการพัฒนาตัวของเขา

ด้านแรกนั้นเป็นอันว่าได้พูดไปพอสมควรแล้ว ที่นี้ ที่ต้องระวังมากคือผลเสียแก่ชาวบ้าน แก่ชีวิต แก่สังคมของเขา

ข้อแรก เมื่อเราเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ เชื่ออำนาจดลบันดาล ซึ่งเป็นอำนาจภายนอกที่จะมาช่วยเรา เราก็มีความอุ่นใจ ความมั่นใจและกำลังใจก็เกิดขึ้น แต่ที่นี้ ถ้าเพลินๆ ปล่อยใจให้เคยชินกับความรู้สึกแบบนี้ ต่อไปก็จะติดนิสัยกลายเป็นคนที่หวังจะได้รับความช่วยเหลือจากอำนาจภายนอก กลายเป็นคนที่หวังพึ่ง แล้วก็รอความช่วยเหลือ ไม่ชวนชวน เชื้อยชา พุดง่าย ๆ ว่า ไม่ดิ้นรนชวนชวนเพียรพยายามด้วยตนเอง

ขอให้คิดดู การที่เราหวังความช่วยเหลือจากอำนาจดลบันดาลภายนอก ยังต้องพึ่งสิ่งภายนอกอยู่ ที่ว่ามีผลดีทำให้มีความอุ่นใจเป็นต้น แต่เป็นความอุ่นใจ เป็นกำลังใจ ที่มาจากการที่เชื่อว่าจะมีคนอื่นพลังอื่นมาช่วยนี้ กับการที่เรามีกำลังความสามารถที่จะทำได้ด้วยตนเอง ช่วยตัวเองได้นั้น อันไหนดีกว่ากัน

การที่อุ่นใจมั่นใจว่า ถ้ามีภัยอันตราย ท่านจะมาช่วยเรา กับการที่เราพร้อมที่จะแก้ไขภัยอันตรายได้ด้วยตนเอง อันไหนดีกว่า จะเอาอันไหน คงตอบได้ว่าอันหลังดีกว่า

ถ้าวางเป็นหลักขั้นต้น ก็บอกว่า เราไม่ควรจมอยู่กับความอุ่นใจสบายใจจากการหวังพึ่ง รอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก แต่เราควรพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเองได้ สามารถแก้ไขปัดเป่าปัญหาได้ด้วยตนเอง

ที่นี้ เราลองแบ่งคนเป็น ๓ พวก

พวกที่ ๑ คือ คนที่ช่วยตัวเองก็ไม่ได้ ไม่มีความสามารถ แล้วก็ไม่มีที่พึ่งเลย ไม่มีความหวังว่าใครจะมาช่วย ขาดความหวัง ขาดความอุ่นใจ ขาดกำลังใจ

พวกที่ ๒ คือ คนที่มีความหวัง เชื่อว่าอำนาจภายนอก คนอื่น หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะมาช่วย อุ่นใจ มีกำลังใจ

พวกที่ ๓ คือ คนที่มีความสามารถ พร้อมที่จะแก้ไขปัญหาก็แก้ปัญหาก็แก้ภัยอันตรายได้ด้วยตนเอง พึ่งตนเองได้

สามพวกนี้ ลองวัดดูสิ พวกไหนดีที่สุด (ตอบว่า: พวกที่ ๓) แล้วพวกไหนรองลงมา (ตอบว่า: พวกที่ ๒) พวกนี้ยังมีความอุ่นใจ แล้วที่แย่ที่สุด (ตอบว่า: พวกที่ ๑)

ว่าโดยทั่วไป ใครๆ ก็จะตอบอย่างนี้ แต่อย่าเพิ่ง บางทีก็ไม่แน่นอนนั้นนะ ที่นี้ เอาละ ว่าโดยมาตรฐานสามัญ ก็ต้องว่าอย่างนี้ สำหรับพวกที่ ๒ การมีที่พึ่ง ช่วยให้ความอุ่นใจ ก็ยังได้บ้าง แต่พวกที่ ๑ ไม่ได้อะไรเลย อ้างว่ามีแต่ความหวาดกลัว มีแต่ทุกข์ นี่คือมองกันง่าย ๆ แต่ที่จริง ไม่แน่นอนหรอก ยังไม่เด็ดขาด มองให้ลึก มองหลายๆ ชั้น พวกที่ ๑ ที่ว่าแย่นั้น อาจจะ “แน” คือดีกว่า ก็ได้

มาคิดว่า พวกที่ ๑ คนไม่มีที่หวังว่าจะมีใครมาให้พึ่งให้ช่วยอะไรเลย กับพวกที่ ๒ คนมีที่หวังให้อุ่นใจว่าจะมีผู้มาช่วยนี้ ใครดีกว่า ที่ว่าไม่แน่ ไม่ได้คิดขนาดนั้น เป็นอย่างไร

ดูก่อนว่า พวกที่ ๒ คนมีที่หวังพึ่ง เชื่อว่าจะมีคนมีเหตุตามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช่วยนี้ มีจุดอ่อนอย่างน้อย ๒ ประการ

พึ่ง การที่หวังพึ่งผู้อื่น ทำให้รอคอย ก็เลยไม่ดิ้นรนชวนช่วย ไม่เพียรพยายาม ไม่เอาเปรียบแรงไม่เอาปัญญาของตัวเองออกมาใช้แก้ไขบำบัดปัญหา อุ่นใจแล้ว ก็นอนรอ งอมืองอเท้า ก็ทำให้อ่อนแอ มัวแต่หวังพึ่งเขา ก็เลยไม่ได้พัฒนาตัวเอง รวมแล้วก็คือตกอยู่ในความประมาท ปล่อยเวลาเสียไปเปล่า ปัญหาที่รอเขามาแก้ไข ตัวเองก็ไม่พัฒนาสติปัญญาความสามารถไม่มีอะไรดีขึ้นเลย

สอง คือความไม่ชัดเจน ทั้งยังไม่รู้ว่าท่านจะช่วยได้จริงหรือเปล่า และถ้าช่วยได้จริงถึงเวลาที่ต้องการ จะมาช่วยจริงหรือเปล่า แล้วเมื่อท่านมาช่วย ตัวเราเองนี้ท่านจะให้ต้องทำอะไรแค่ไหนบ้างไหม ความไม่ชัดเจนเหล่านี้เป็นอันตรายมาก มนุษย์นี้ ถ้าไม่มีความชัดเจนว่า เขาจะช่วยจริงไหม ช่วยแค่ไหน ตัวเองต้องทำอะไรบ้าง และแค่ไหน อย่างนี้อันตราย ทำให้รีๆ รอๆ หันรีหันขวาง ไม่ทำการอะไรให้จริงแน่วชัดเจนลงไป นานไปก็เคยชินในทางเสียนิสัย ไม่เข้มแข็ง ไม่มุ่งมั่น ไม่เด็ดเดี่ยว ไม่มีวินัย ไร้ระเบียบ

ที่นี้เอาไปเทียบกับคนที่ไม่มีที่หวัง ไม่มีความหวังเลย พวกนี้ถ้าอ่อนแอ ไม่ดิ้นรนต่อสู้ ก็ย่อยยับไปเลย หรือมิฉะนั้น ถ้าไม่ยอมแพ้ ก็หันหน้าเผชิญเข้าผจญ ดิ้นรนสู้เต็มที่ อาจจะย่อยยับไปก็ได้ แต่อาจจะชนะภัยหรือรอดไปก็ได้ ถ้ารอดหรือชนะ ก็จะเข้มแข็งยิ่งขึ้นๆ และจากการดิ้นรนหาทางชนะภัยพยายามแก้ไขปัญหานั้น ก็ได้พัฒนาตัวให้มีความสามารถทั้งกาย ทั้งพฤติกรรม ทั้งจิตใจและปัญญา รวมทั้งมีวินัย และพัฒนาระเบียบระบบขึ้นด้วย พวกที่ ๑ ที่พัฒนาอย่างนี้ ก็จะกลายเป็นพวกที่ ๓ ที่ว่าข้างต้น

คนที่รู้ว่าไม่มีใครช่วยแน่นอนแล้ว ถ้าไม่อ่อนแอยอมสยบย่อยยับไปเสีย ก็ต้องดิ้นสุดฤทธิ์ และอย่างที่ว่า ถ้าชนะหรือรอดไปได้ ก็จะเก่งกล้าสามารถยิ่งขึ้นไปอีก นี่ก็คือการอยู่รอดแบบธรรมชาติดิบๆ ก็ขอให้พิจารณาดูว่าคนพวกที่ ๑ อย่างนี้ กับพวกที่ ๒ ที่หวังพึ่งความช่วยเหลือจากข้างนอกนั้น พวกไหนแย่ พวกไหนแนวกว่ากัน

คนพวกที่ดิ้นรนชวนช่วยเพียรพยายามสู้ภัยแก้ไขปัญหา โดยไม่มัวหวังพึ่งพาอำนาจภายนอก ไม่มัวรอความช่วยเหลือนั้น ต่อไปวิถีชีวิตและสังคมก็จะมีลักษณะที่ว่าเมื่อภัยยังไม่มา ปัญหายังไม่เกิด ก็ไม่ประมาท พอภัยเกิด ปัญหามา ก็ฟันฝ่าสุดแรง แล้วเขาก็พัฒนาขึ้นไปๆ ทำให้มีวิถีชีวิตและสังคมที่มีคุณภาพดีกว่า เลยนับว่าพวกที่ ๒ แน่ๆ

เป็นอันว่า การหวังพึ่งมัวรอความช่วยเหลือจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์ดลบันดาลนี้ มีโทษอย่างที่ว่า ๒ ประการ ทั้งทำให้ตัวบุคคลอ่อนแอลงไป แล้วความไม่ชัดเจนไม่เห็นกระบวนการ ทำให้เห็นหนทางว้าง รีๆ รอๆ ก็ทำให้มีวิถีชีวิตวิถีสังคมที่ไร้ระเบียบระบบ

มองต่อไปอีก เรื่องนี้เป็นปัญหาไม่เฉพาะการหวังพึ่งความช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเร้นลับเท่านั้น เรามาทำความเข้าใจกันว่า อำนาจที่เราจะหวังพึ่งจากภายนอกนี้ มี ๒ อย่าง คือ *หนึ่ง* จากมนุษย์ด้วยกัน *สอง* จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเร้นลับที่มองไม่เห็น ที่ได้พูดไปนั้นว่าด้วยอย่างที่สองคืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่อย่างแรกก็ต้องพูดด้วย

แม้แต่การหวังพึ่งรอความช่วยเหลือจากมนุษย์ด้วยกัน ก็มีโทษ ชั้นแรก ว่าโดยพื้นฐาน ในสังคมใด ในชุมชนใด มนุษย์ช่วยเหลือกันดี ก็ช่วยกันได้ดีกว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีก เพราะช่วยเหลือกันได้จริงจัง แน่นนอนกว่า และเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งทุกคนช่วยคนอื่นด้วย ไม่ใช่รอให้คนอื่นช่วยตนเองข้างเดียว การช่วยกันอย่างนี้ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง สามัคคี มีสุข มีข้อดีมากกว่าเสีย

แต่ข้อเสียเป็นโทษจะเกิดขึ้นเมื่อมีการหวังพึ่ง แล้วก็รอความช่วยเหลือ คือจะมีบางคนที่ไม่มองในแง่ที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะไม่มองที่ว่า สำหรับตัวเองของแต่ละคนนั้น ให้เน้นการช่วยเหลือผู้อื่น โดยตนเองตั้งตัวให้ดีที่จะพึ่งตนให้ได้ ก็เป็นอันว่าตามปกติคือ แม้จะอยู่ในสังคมที่คนช่วยเหลือกันดี แต่แต่ละคนก็พยายามพึ่งตนให้ได้ ไม่ได้หวังพึ่ง ไม่รอความช่วยเหลือจากใคร นี่คือควรให้เป็นกันอย่างนี้

แต่ในสังคมที่ช่วยเหลือกันดีนั้นแหละ เมื่อคนพึ่งกันได้แล้ว ก็จะมีคนพวกหนึ่งที่คิดข้างเดียวว่า ไม่เป็นไรนะ ถ้าเราทุกข์ยากลำบาก ก็มีจะคนมาช่วย หรือเราก็จะไปขอความช่วยเหลือได้ที่นั่นที่นี่ จากคนนั้นคนนี้ พอลึกอย่างนี้แล้ว ก็อยู่ด้วยความหวังพึ่งผู้อื่น รอคอยความช่วยเหลือ ก็เลยไม่ดิ้นรนชวนขวาย ไม่ขยันหมั่นเพียร บอกว่า “สบาย” แต่ก็คืออยู่ในความประมาท แล้วก็อ่อนแอ ถ้าคนเป็นอย่างนี้กันมาก และมัวแต่จะช่วยเหลือคนแบบนี้กันนัก ก็เป็นเหตุให้ทั้งสังคมอ่อนแอลงไปด้วยกันหมด นี่ก็แห่งหนึ่งละ

ทีนี้ ไกล่การหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์อำนาจดลบันดาลเข้าไปอีก ก็คือ การหวังพึ่งรอความช่วยเหลือจากคนข้างนอก จากผู้มีอำนาจ ไม่ว่าอำนาจเงินตรา หรืออำนาจความใหญ่โต และแม้แต่จากรัฐบาล อันนี้ก็เป็นฤทธิ์อำนาจดลบันดาลอีกแบบหนึ่ง จึงมีโทษทำนองเดียวกับการหวังพึ่งแล้วรอความช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์อำนาจดลบันดาล โดยมีความซับซ้อนมากขึ้น เนื่องจากมีเจตนาของผู้ที่จะมาช่วยนั้นบัญชาอยู่ข้างหลังด้วย ทั้งนี้เว้นแต่จะช่วยเหลืออย่างถูกหลัก ถูกวิธี จากใจที่มีธรรม มีปัญญา

ที่ว่าช่วยเหลืออย่างถูกหลัก ถูกวิธี จากใจที่มีธรรม มีปัญญา จึงจะเป็นการช่วยเหลือที่ดี ไม่มีโทษนั้น เป็นอย่างไร

บอกแล้วว่าโทษของการหวังพึ่งรอความช่วยเหลือนั้น อยู่ที่ทำให้เกิดความประมาท ขาดความกระตือรือร้นขวนขวาย ได้แต่รอได้แต่พึ่งพาขึ้นต่อเขา ไม่พัฒนาตัวเอง อ่อนแอ หดความสามารถ กลายเป็นคนด้อยคุณภาพ ถ้าหนักมากก็ถึงขั้นทำอะไรไม่เป็น

จึงต้องช่วยโดยไม่เปิดช่องให้เกิดโทษที่ว่ามานั้น นั่นคือ ช่วยให้เราช่วยตัวเองได้ ให้เขาตั้งตัวขึ้นมาที่จะพึ่งตนเองได้ต่อไป ถ้าให้จริง ก็ช่วยด้วยการที่เขาต้องทำ ซึ่งเป็นการช่วยเหลือที่ทำให้คนเข้มแข็งขึ้นมา ให้เขาได้พัฒนาตัวเอง ได้ฝึกตนให้พึ่งตัวเองได้ นี่แหละคือถูกหลักถูกวิธี

แล้วว่า จากใจที่มีธรรม มีปัญญา ก็คือเข้ามาช่วยเขาโดยสุจริตใจ บริสุทธิ์ใจ ด้วยปรารถนาดีมีเมตตากรุณาจริงๆ ไม่ใช่หวังจะเอาโน่นเอานี่ เช่นจะได้เขาไว้เป็นเครื่องมือ เป็นทุนมนุษย์ที่จะทำการส่วนตัวอะไรสักอย่าง และที่ว่าปัญญา ก็โดยตระหนักรู้ในการที่จะดำเนินความช่วยเหลือให้เป็นไปอย่างถูกหลักถูกวิธีที่ว่ามานั้น รู้เท่าทันที่จะแก้ปัญหา ปิดกั้นโทษ และทำให้เกิดประโยชน์ตามวัตถุประสงค์

รัฐบาลจัดบ้านเมืองดี ให้ประชาชนมีโอกาสพัฒนาตัวเต็มที่

จุดที่ต้องย้ำหรือว่ากันให้ชัดอีกหน่อย ก็คือ ในระดับรัฐกับราชภพ หรือรัฐบาลกับประชาชนทั้งประเทศ เพราะคนถือหรือมองกันอยู่แล้วว่ารัฐบาลเหมือนมีหน้าที่ต้องช่วยเหลือประชาชน

ที่นี้เรามามองที่พระพุทธานุชาบ้าง หน้าที่ของพระนั้นบอกแล้วว่าคือต้องให้ธรรมแก่ประชาชน ให้ธรรมนี้ก็คือสั่งสอนแนะนำต่างๆ พูดสั้นๆ ว่า เป็นการให้การศึกษ (ตามพุทธพจน์ว่า “ปุณณเมว โส ลิกขะยุ” พุ.ธ.ค.๒๕/๒๐๐/๒๔๑; “คนนั้นพึงศึกษาบุญ” คือฝึกให้ดีงามมีคุณภาพสูงขึ้น) หรือให้ประชาชนชาวบ้านก้าวไปในการศึกษานั้นเอง คือพัฒนาคนให้เจริญงอกงามขึ้นไปในทางศีล ในวินัย ในจิตใจ และปัญญา

ที่นี้ เมื่อมองในแง่ของพระ ในแง่ของธรรม หน้าที่หลักของรัฐบาลก็คือ จัดการที่ดินแดนสังคมของประเทศชาตินี้ ให้มีสิ่งแวดล้อม บรรยากาศ ความอยู่ร่วมกันของคนและบริการต่างๆ ให้เป็นสภาพที่เอื้ออำนวยให้ประชาชนเป็นอยู่ได้ดี อย่างที่จะให้บรรดาประชาชนพร้อมสะดวกสบายเป็นสัปปายะที่จะพัฒนาตัว พัฒนาชีวิตของเขาให้ดีงามสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป พูดสั้นๆ ว่าให้เขาเจริญบุญในตัว หรือให้ตัวเขาเจริญขึ้นในบุญ ก็ได้

ดูให้ดี จะมองเห็นความมุ่งหมายของการปกครองอยู่ตรงจุดที่ว่านี้ พูดภาษาชาวบ้านว่า การที่รัฐบาลจัดการประเทศชาติให้เจริญ ให้ประชาชนอยู่ร่มเย็นเป็นสุขนั้น เป็นการสร้างสภาพเอื้อให้แก่การพัฒนาตนพัฒนาชีวิตของประชาชน การอยู่ดีมีสุขไม่ใช่เป็นจุดหมาย แต่เป็นมรรคา เป็น means ไม่ใช่เป็น end คือรัฐจัดให้ประชาชนได้สบายๆ ที่จะพัฒนาชีวิตของเขา อย่างนี้จึงจะเป็นการสร้างประโยชน์สุขแก่ประชาชนอย่างแท้จริง

ถ้าทำได้อย่างนี้ ก็จะสอดคล้องกับหลักพุทธศาสนา และรัฐกับพระก็จะทำงานเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างสอดคล้องรับช่วงต่อหรือเติมเต็มด้านกัน เหมือนดังผู้ปกครองรัฐที่เป็นอริยชน (พระเจ้าพิมพิสารผู้โสดาบัน) อนุศาสน์พระราชาราชภริยา ในทวิภูมิมิกัตถ์แล้ว ก็ส่งพวกเขาไปรับอนุศาสน์ในสัมปรายภิกัตถ์จากพระพุทธเจ้า (ดูเรื่องใน วินย.๕/๑/๒)

นี่ถือได้ว่าเป็นหลักการในการทำหน้าที่ของรัฐ กับของพระ ในการสร้างสรรคประโยชน์สุขของประชาชน เป็นระบบแยกรัฐกับศาสนา ที่คนไทยถือมาแต่โบราณ

เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชนนี้จะต้องย่ำให้มาก โดยเฉพาะที่ว่ารัฐบาลจะช่วยเหลือประชาชนอย่างไร ประชาชนหรือพวกชาวบ้านเอง ต้องตั้งหลักให้ดี แล้วก็ต้องดูออกดูเป็นด้วยว่าที่รัฐบาลช่วยนั้นถูกหลักหรือไม่ ไม่ตามใจตัวเอง แล้วก็อย่าปล่อยให้รัฐบาลทำผิดพลาด เพราะถ้าช่วยเหลือกันไม่ถูกหลักถูกวิธีอย่างที่ข้างต้น ในที่สุด ประชาชนไม่พัฒนา ด้อยคุณภาพ ความเสื่อมก็มาตกที่ประเทศชาตินั่นแหละ

บอกแล้วว่างานของรัฐคือการจัดการบ้านเมืองให้เป็นสัปปายะ โดยร่วมเกื้อหนุนประชาชนให้ทำสภาพชีวิตและสภาพแวดล้อมให้เกื้อกูล เมื่อบ้านเมืองสงบเรียบร้อยปลอดภัยไม่มีโจรผู้ร้าย ติดต่อสื่อสารเดินทางกันได้สะดวก บัณฑิตพร้อมดีแล้ว ประชาชนก็ทำมาหากินกันไป พึ่งตัวให้ได้ และพัฒนาชีวิตให้ดี แล้วอย่างนี้รัฐบาลจะต้องไปช่วยเหลืออะไร ก็ไม่ต้องช่วย ไวยามจำเป็นมีภัยพิบัติจึงช่วย

ดังนั้นหน้าที่ของรัฐไม่ใช่การช่วยเหลือประชาชน ถ้าจะช่วย ก็คือช่วยให้เขามีโอกาสที่จะทำ ช่วยให้เขาสามารถที่จะทำ ถ้าเขาทำไม่เป็นผล เพราะติดอุปสรรค หรือมีภัย หรือเกิดความวิบัติ จึงจะช่วยเหลือ และช่วยให้ตรงจุด

ถ้าคิดว่ารัฐบาลมีหน้าที่ช่วยเหลือประชาชน แล้วรัฐบาลให้ความหวังแก่ประชาชนว่าจะช่วยเหลือ แต่ไม่ได้ทำความชัดเจนว่ารัฐบาลจะช่วยแค่ไหน ประชาชนจะต้องทำเองเท่าไร ถ้าอย่างนี้ ประชาชนก็จะรีๆ รอๆ จะทำอะไรก็ไม่ทำ หันรีหันขวาง ไม่แนไม่ชัด ก็เหยาๆ แหยๆ มีแต่อ่อนแอลงไป

หนักกว่านั้นอีก คือจะช่วยแบบหยิบบิ้นให้ ทำแบบจะเอาออกเอาใจประชาชน แล้วประชาชนก็หวังพึ่งรอความช่วยเหลือจากรัฐบาล ก็เลยไม่เป็นอันทำอะไร เป็นอย่างที่ว่าข้างต้นคือ ประชาชนก็จมอยู่ในความประมาท ไม่กระตือรือร้นชวนช่วย พึ่งตนเองไม่ได้ ไม่พัฒนาตัวเอง ก็เสื่อมถอยด้วยคุณภาพ ประเทศชาติก็ยิ่งอ่อนแอ

ถ้าจะช่วยแบบนี้ ไม่ช่วยเลย ดีกว่า ถ้าไม่ช่วยเลย ให้รู้กันแน่นอนเด็ดขาดลงไป คนก็จะตื่นสุดฤทธิ์อย่างที่ว่าแล้ว ถ้าคนเรารู้ว่าไม่มีใครเอาด้วย ไม่มีใครช่วย เราต้องทำเองแน่แล้วนะ เขาก็จะตื่น จะลงมือทำ และมีความเข้มแข็งขึ้นมา ถ้าไม่ตาย ก็ก้าวหน้าแน่

เป็นอันว่า การหวังพึ่งผู้อื่นนี้ ไม่เฉพาะในการสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แม้แต่การหวังพึ่งมนุษย์ด้วยกันเอง ก็มีโทษภัยทั้งสองสถาน *หนึ่ง* การหวังพึ่งรอคอยความช่วยเหลือ ทำให้ตกอยู่ในความประมาท และอ่อนแอ *สอง* ความไม่ชัดเจนว่าจะช่วยจะต้องทำแค่ไหน ก็ทำให้มั่ววิ๊ว รอย หันรีหันขวาง จะทำอะไรก็ไม่ทำให้เด็ดขาดลงไป

ถ้าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ก็ทำให้ประมาท อ่อนแอ เสื่อมถอย ด้วยพัฒนา หย่อนคุณภาพกันลงไปทั่วประเทศ

ประชาชนต้องเพียรพึ่งตน ให้ผลที่หมายสำเร็จด้วยการกระทำของตน รัฐบาลดูแลประชาชนไม่ให้เสียโอกาสและเกื้อหนุนส่งเสริมให้ทำให้ได้ให้ดี ไม่ต้องมัวรอกันเอาใจกัน

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนหลักธรรมว่า ในหมู่มนุषย์นั้น อย่าอยู่กันแค่มेटตา กรุณา มุทิตา ต้องถึง อุเบกขา ด้วย จึงจะเกิดความพอดี ที่จะปลอดพ้นจากปัญหาที่ว่ามานั้น เรื่อง “ต้องไปให้ถึงอุเบกขา” นี้ จะต้องเข้าใจให้ชัด และต้องปฏิบัติให้ได้ ถ้ามีโอกาสข้างหน้า คงจะได้ว่ากันอีกที

เอาละ ได้ความแล้ว ไม่แน่ว่าพวกที่ ๑ กับพวกที่ ๒ นี้ใครจะดีกว่ากัน อย่าไปนึกว่าคนที่ไม่มีที่หวัง พึ่งใครไม่ได้ จะแย่กว่าคนที่มียี่หว้างพึ่ง เพราะว่าความหวังพึ่งรอความช่วยเหลือนั้น มีโทษอย่างร้าย ที่ทำให้ตกอยู่ในความประมาท แล้วก็วิ๊ว รอย ไม่แน่นอนเด็ดขาดลงไปในการที่จะต้องดิ้นรนชวนช่วยทำให้ได้ด้วยตนเอง แล้วก็ทำให้อ่อนแอพึ่งตนเองไม่ได้ ไม่พัฒนา เลยแย่มากที่สุด

ในเรื่องที่พูดมาทั้งหมดตอนนี้ ขอให้จับหลักใหญ่แกนกลางให้ได้ ไม่ว่าพูดไปถึงไหน ก็ต้องมาลงที่แก่นธรรมอันนี้ อันนี้อันไหน คือหลักว่า *ต้องทำเอา พึ่งให้สำเร็จด้วยการกระทำ* เดี่ยวคุยกันต่อไป จะเห็นหลักพระพุทธศาสนาข้อนี้ชัดยิ่งขึ้น

ได้ความมั่นใจให้ทำกิจเต็มที่ กับหวังได้ผลดลบันดาลโดยไม่ต้องทำ

ที่นี่ บางคนก็จะถามว่า พระพุทธเจ้าไม่ให้หวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือคอยความช่วยเหลือจากอำนาจดลบันดาลนอกตัว แล้วทำไมจึงมีการสวดมนต์ มีบทสวดพระปริตร มีการขออำนาจคุณพระรัตนตรัยให้คุ้มครอง

ขอพูดอ้อมๆ และนอกเรื่องบ้าง ไม่ต้องใจร้อน ที่ว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงสนับสนุนการหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเร้นลับ แต่ในพระพุทธศาสนาก็มีการที่เหมือนกับขอพรขอความคุ้มครองจากพระรัตนตรัยบ้าง จากเทวดาบ้าง มีการสวดมนต์ต่างๆ นั้น ตอนนี้อง่ายๆ ก่อนว่า ในเรื่องนี้มีจุดแยกที่สำคัญ

ในทางพระพุทธศาสนา การสวดมนต์ การระลึกคุณพระรัตนตรัยมาคุ้มครองนั้น จำกัดการช่วยไว้เฉพาะให้ความเข้มแข็งมั่นใจในด้านความมั่นคงปลอดภัย แล้วเกิดกำลังใจมุ่งไปในการกระทำที่เป็นกิจหน้าที่ หรือเป็นจุดหมายของตน

อย่างเรื่องพระไปปฏิบัติธรรมในป่าที่พูดไปแล้ว พระพุทธเจ้าทรงให้หลักว่า ให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าแล้วจะได้หายกลัว พอหายกลัวแล้วก็มีกำลังใจ ที่นี้ก็มุ่งหน้าไปในการปฏิบัติกิจหน้าที่ของตนเอง ซึ่งชัดเจนอยู่แล้ว เช่นว่าสมณะและวิปัสสนา โดยไม่มีความหวาดหวั่นระแวงกังวล ก็จะทำการปฏิบัตินั้นได้เต็มที่

จุดสำคัญอยู่ตรงนี้ คือ การที่มาช่วยให้กำลังใจมั่นใจหายกลัวนี้ ไม่ไปขัดขวางการที่ท่านจะปฏิบัติกิจหน้าที่ แต่ไปส่งเสริมกำลังใจให้ทำยิ่งขึ้นไป หรือทำได้เต็มที่ ไม่ใช่จะมาบันดาลผลสำเร็จที่ต้องการจากสมณะและวิปัสสนานั้นให้เราโดยไม่ต้องทำไม่ต้องปฏิบัติ

แต่ถ้าการเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หวังพึ่งนี้ มาทำให้เราคิดหวังไปว่าอำนาจอื่นจะมาช่วยบันดาลผลที่ต้องการให้ แล้วเราก็เลยไม่ต้องทำ นี่ก็แสดงว่ามันเป็นการหวังพึ่งแล้วรอความช่วยเหลือ การเกิดกำลังใจมั่นใจคราวนี้ไม่ไปสนับสนุนการกระทำของตนแล้ว อย่างนี้ผิดทันทีเลย เพราะมันกลายเป็นการไปยังหยุดการกระทำ ยังหยุดความเพียร นี่ก็จุดตัดสินใจ

การนึกถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต้องเป็นตัวหนุนความเพียร ช่วยให้อำนาจจริงจังมากขึ้นเท่านั้น จึงจะใช้ได้ ถ้าเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หวังพึ่ง แล้วไปมัวรอท่านบันดาลให้ ไม่พึ่งตัว ไม่พัฒนาตนเอง หรือยังหยุดความเพียร ไม่เร่งทำกิจทำการ นั่นคือผิดแน่นอน

ขอให้นึกถึงปมสำคัญที่ต้องทำให้เป็นจุดผ่าน ต้องทำตรงนี้ให้โล่งก่อน ชมพูทวีปที่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นนั้นอยู่ในบรรยากาศของความเชื่อผีสาธอนมนุษย์เทวดามารพรหมเต็มไปหมด คนกลัวอำนาจवादเกรงความศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชเหล่านี้ ถึงคนนอกชมพูทวีปก็เกิด ความवादเกรงอำนาจมองไม่เห็นที่เรียกว่าเหนือธรรมชาตินี้ มีไปทั่ว จนปัจจุบันนี้

ที่นี่ เมื่อเข้ามาในพระพุทธศาสนาใหม่ๆ ยังไม่เข้าถึงธรรมพอ ความเชื่อความเกรงกลัวหวาดระแวงเก่าๆ ก็ยังตามมารังควาน พอเข้าป่าเป็นต้น นึกถึงผีสาธอนมนุษย์ขึ้นมา ก็ใจหวั่นตัวสั่น ระแวงโน่นระแวงนั่น ตั้งสมาธิไม่ได้ ไม่เป็นอันจะก้าวไปในการปฏิบัติ หรือชาวบ้านก็ใจคอไม่ดี หวั่นไหวระทึกใจ ไม่เป็นอันทำงานที่มุ่งจะทำ ห่วงลูกห่วงหลาน จะต้องให้เขาคลายปมนี้ออกไปได้ก่อน พอผ่านไปได้แล้ว เข้าสู่การปฏิบัติและความรู้เข้าใจธรรมก้าวไปแล้ว ปมนี้ก็หายไปเอง ไม่ต้องห่วง แต่จะคลายปมที่จุดเริ่มต้นนี้อย่างไร

ตรงนี้แหละที่เรื่องการระลึกคุณพระรัตนตรัย การสวดมนต์ บทสวดพระปริตรต่างๆ เข้ามา ให้พระและประดาญาติโยมคลายปมและสลัดเครื่องถ่วงดึงรั้งใจออกไปได้ ให้ตั้งตัวได้มั่นคงแล้ว ก็ก้าวแน่วมุ่งไปได้เต็มที่ในการทำงานการปฏิบัติกิจของตนต่อไป เอาแค่นี้

ขอให้ดูเถิดอย่างง่าย ๆ คำว่า “ปริตร” แปลว่า เครื่องคุ้มครองป้องกัน” คือบทสวดที่นับถือเป็นพระพุทฺธมนต์ ที่จัดว่าเป็นคำขลัง หรือคำศักดิ์สิทธิ์ ก็ตรงที่คุ้มครองป้องกันช่วยให้พ้นจากภัยอันตรายและทำให้เกษมสวัสดิ์ หรือดูตัวอย่างคำสวดที่พระให้พรบ่อยที่สุดตอนลงท้ายว่า “สัพพพุทธานุภาเวน... สัพพพมมานุภาเวน... สัพพสงฆานุภาเวน... สทาโสตถิ ภวันตุ เต” แปลสบายๆ ว่า “ด้วยอานุภาพของพระพุทธเจ้าทั้งปวง... พระธรรมเจ้าทั้งปวง... พระสงฆ์เจ้าทั้งปวง... ขอความสวัสดิ์/มั่นคงปลอดภัย จงมีแก่ท่าน ทุกเมื่อ” นี่ชัดแล้ว ไม่มีที่ไหนบอกว่าจะบันดาลโน่นบันดาลนี่ให้ โดยไม่ต้องทำอะไร

เรื่องนี้ก็ย่อมโยงไปถึงเทวดาด้วย ทั้งในแง่ที่คนอยากขอผลประโยชน์ให้ท่านบันดาลให้ และในแง่หวาดกลัวอำนาจที่จะมาทำร้ายลงโทษเพราะไม่รู้ว่าตนจะได้ไปละเมิดล่วงเกินท่านเข้าเมื่อไรอย่างไร พระปริตรที่เอามาสวดคุ้มครองป้องกันก็จึงให้ชาวบ้านมั่นใจในด้านของเทวดาด้วย ขอยกมาให้ดูท่อนหนึ่งจากรตนปริตร (รตนสูตร, ขุ.ขุ. ๒๕/๖/๕) ท่อนนี้มี ๒ คาถา แต่แค่นี้ก็ยาวมาก จึงให้ดูเพียงเริ่มต้น และลงท้าย

ยานิธ ภูตานิ สภาคตานิ...

ตสฺมา หิ เน รกฺขถ อปฺปมตฺตา ฯ

คำแปล: บรรดาภูตผีเทวาที่มาชุมนุมกันในที่นี้ ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดผู้อยู่บนภาคพื้น หรือผู้อยู่ในเวหา ขอประดาทุกท่านทุกตนจงมีใจยินดี แล้วจะได้ตั้งใจฟังภาษิต

ฉะนั้นแล ขอให้ปวงภูตผีเทพพรหมจงตั้งใจฟัง ขอให้ท่านทั้งหลายทำใจรักเมตตาแก่ประชาชาวมมนุษย์ (เมตตํ กโรธ มานุสฺสียา ปชาย) พวกมนุษย์พากันนำพหุกรรมไปบูชาทั้งกลางวันกลางคืน เพราะเหตุฉะนั้นแล ท่านทั้งหลายจงไม่ประมาทดูแลรักษาประชาชาวมมนุษย์เหล่านั้น

ขอให้เข้าใจว่า คาทานี้เป็นคำแนะนำสอนธรรมของพระแก่เทวดา คือในพระพุทธานุศาสน์ พระมีหน้าที่ให้ธรรมแนะนำสั่งสอนทั้งแก่มนุษย์และเทวดา

เรามองตามคาทานี้ได้ว่า เทวดานั้นรู้กันอยู่ว่าเป็นผู้ยิ่งใหญ่มีอำนาจมากมาย แล้วหลายท่านก็ชอบใช้อำนาจ พระจึงบอกในนี้ว่า ขอให้เทวดามีเมตตาแก่มนุษย์ คือให้คิดไปในทางที่จะช่วยเหลือ แล้วก็ให้ระลึกถึงความดีของพวกมนุษย์ ที่นำพาสวรรค์ไปให้บูชาเทวดากันทั้งวันทั้งคืน (ประเพณีในอินเดียสมัยนั้นเขาจริงเขาจังเรื่องนี้ เทวดาย่าเอาแต่จะรับของเซ่นไหว้ อย่าคิดแต่จะเอาอย่างใจ ถ้าเขาทำไม่ถูกใจก็จะลงโทษ) ขอให้เทวดาดูแลรักษาพวกมนุษย์เหล่านั้นโดยไม่ประมาท

จะเห็นว่า ท่านไม่พูดถึงเรื่องที่จะให้เทวดาตลบับดาลให้มันให้ แต่เอาในแง่ที่ให้เทวดาดูแลรักษาให้ผู้คนอยู่กันอย่างมั่นคงปลอดภัย (เขาจะได้ตั้งหน้าตั้งตาทำงานกันไปได้เต็มที่ ไม่มีห่วงกังวล) นี่ก็ทำนองเดียวกับการคุ้มครองของพระรัตนตรัยที่ว่ามาแล้ว

มาถึงตรงนี้ น่าจะเอาเรื่องความช่วยเหลือของรัฐบาลแก่ประชาชนที่พูดไปแล้วก่อนหน้านี้ นำมาสรุปเทียบกันได้

ได้บอกแล้วว่า หน้าที่ของรัฐบาลนั้น ที่จริงไม่ใช่การไปช่วยเหลือชาวบ้านในความหมายว่าเอาความช่วยเหลือไปหยิบยื่นให้ ซึ่งจะกลายเป็นว่าเป็นการทำให้ชาวบ้านหวังพึ่งพาขอความช่วยเหลือจากข้างนอก แล้วก็ประมาท ขาดการพัฒนา ฟังตนเองไม่ได้ รัฐบาลไม่ใช่ทำตัวเป็นผู้ตลบับดาล ถ้าจะใช้คำว่าช่วย ก็คือรัฐช่วยจัดสัปปายะจัดบริการ และปัจจัยเครื่องเกื้อหนุนความสะดวามั่นคงปลอดภัยที่จะให้ชาวบ้านมั่นใจ ไม่มัวพะว้าพะวังหวาดระแวง แล้วเขาจะได้มุ่งมั่นแน่วไปในการทำงานของตนได้เต็มที่

นี่ก็เหมือนกับในทางพระพุทธศาสนา ที่มีการขอพรพระรัตนตรัย มีการสวดมนต์ สวดพระปริตรอะไรต่างๆ นั้น ไม่ใช่ที่ท่านจะตลบับดาลลาภผลให้โดยไม่ต้องทำ แต่ท่านคุ้มครองป้องกันภัยให้ เธอจะได้มั่นใจ แล้วก็ตั้งหน้าตั้งตาทำกิจการไปให้เต็มที่ ให้ผลที่หมายสำเร็จด้วยการกระทำและความเพียรพยายามของพวกเขา

นี่ก็คือหลักการเดียวกัน แล้วก็มาบรรจบกัน ถ้าอย่างนี้ ก็ได้ครบถ้วน ทั้งด้านรูปธรรม และด้านนามธรรม ทั้ง material และ spiritual คือ ที่ว่าช่วยนั้น ไม่ใช่ไปตลบับดาลให้ แต่ไปหนุนในการที่เขาจะทำ รัฐบาลก็ไปเกื้อหนุนความมั่นคงทางวัตถุรูปธรรม พระก็มาเกื้อหนุนด้านความมั่นคงทางนามธรรม พอรวมกันพร้อมทั้งสองทางอย่างนี้แล้ว ประชาชนชาวบ้านก็มั่นใจ แน่ว ไม่วอกแวก ตั้งหน้าตั้งตาทำกิจการที่ทำงานกันไปได้เต็มที่

ขออย่าปิดรายการตอนนี้ไว้หน่อยว่า อันนี้เป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา เป็นหลักใหญ่ที่คลุมและคุมเรื่องที่พูดมาและที่จะพูดต่อไปในตอนนี้อย่างหมด คือหลักที่ว่า พระพุทธศาสนาเป็น *กรรมวาท* ถือหลักการกระทำ *กิริยวาท* ถือหลักว่าต้องให้สำเร็จด้วยการกระทำ *วิริยวาท* ถือหลักว่าต้องเพียรพยายาม

นี่แหละหลักเป็นอย่างนี้ จึงต้องมองเรื่องความศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์เทวดา เป็นต้น ให้ถูกต้อง ไม่ให้พลาดไปจากหลักใหญ่นี้ อย่าเลยเถิดไปกลายเป็นเรื่องดลบันดาลให้ โดยไม่ต้องทำ

แล้วก็ขอถามไว้หน่อย ตามหลักใหญ่นี้ มองดูเกิด ในเมืองไทยนี้แหละ เราเห็นคนไทยมากมาย หรือแทบจะพูดได้ว่าส่วนมากหรือส่วนใหญ่ เป็นนักไหว้วอน ชอบไปกราบไหว้ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์กันเหลือเกิน ไปที่พระใหญ่ พระโต หลวงพ่อโน้น หลวงปู่นี้ เจ้าแม่โน้น เจ้าพ่อนั้น แม้กระทั่งเทพเจ้านอกพระพุทธศาสนา คนที่มองดู มักจะเห็นแค่ผืนๆ แล้วก็เหมารวมว่าคนเหล่านั้นเป็นอย่างเดียวกันไปหมด

แต่ที่จริง ถ้ารู้หลัก จะเห็นว่า คนเหล่านั้นต่างกันเป็น ๒ พวก อย่างชัดเจน

พวกหนึ่งไหว้ขอพรแบบขอให้ท่านดลบันดาลให้ แล้วตัวเองก็ไปนอนหวังนอนคอยรอโชครอลาภเรื่อยไป

ส่วนอีกพวกหนึ่งนั้นทำงานทำการเอาจริงเอาจังอยู่แล้ว มาขอพรขอความคุ้มครองสำหรับเข้าไป เติมความมั่นใจ แล้วกลับไปบ้าน ก็ไปมุ่งหน้าทำงานของเขาต่อไป

ขอให้เอาหลักใหญ่ที่บอกเมื่อกี้นั้นมาเป็นมาตรฐานตรวจสอบ ก็จะมองเห็นว่าทำไมคนกลุ่มนั้นพวกนั้นจึงเจริญก้าวหน้าเช่นมั่งคั่งร่ำรวย แต่อีกพวกหนึ่งก็ป้อแป้ ปวกเปียก บางทีชี้ให้ล้มเหลวของเขาต่อไป

อย่างไรก็ตาม แม้แต่พวกหลังที่ว่าขยันหมั่นเพียรทำงานทำการอยู่ตลอดเวลาของเขา แล้วมาวอนไหว้ขอพรกำกับสำหรับเข้าไปให้หนักแน่นมั่นใจแน่วแน่มากขึ้นนั้น เขาทำตรงหลักแค่กึ่งหนึ่ง ใจยังมัวๆ มึนๆ ด้วยโมหะ และไหว้วอนขอด้วยแรงโลภะมาก ไม่เป็นไปด้วยปัญญารู้เข้าใจหลัก ที่จะตระหนักถึงผลตามเหตุปัจจัย ที่จะเกื้อกูลแก่ส่วนตัว และแก่สังคมอย่างไร เป็นต้น

เมื่อมองเห็นและเข้าใจตามหลักนี้แล้ว ก็ช่วยกันแก้ไขปรับปรุงสังคมไทยให้เข้าที่เข้าทางที่จะเจริญก้าวหน้าพัฒนาอย่างถูกทางและอย่างแน่วแน่ใจกันต่อไป

ตอนที่

๑๓

นับถือเทวดายังพอฟัง

แต่ถ้ามัวหวังพึ่งขอผล ก็หล่นจากหลักพุทธไม่เหลือดี

ถึงธรรมจริงด้วยปัญญา จึงยังสอนด้วยกรุณา

ได้พูดกันมาถึงเรื่องสิ่งที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวันทั่วไป สภาพแวดล้อมที่ชาวพุทธจะต้องดำเนินชีวิตสัมพันธ์อยู่เรื่อยๆ โยงมาถึงเรื่องสภาพความเชื่อถือทางศาสนาที่มีอยู่ก่อนพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับวัตถุบ้าง เรื่องพิธีกรรมบ้าง ความเชื่อต่างๆ บ้าง ในเมื่อพระพุทธศาสนาไปเกี่ยวข้องกับเรื่องเหล่านั้น ซึ่งรวมทั้งเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับผีสงเทวดาเทพเจ้าต่างๆ ด้วยนี้ พระพุทธศาสนาจะปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างไร

พระพุทธศาสนามีลักษณะอย่างหนึ่งที่ถือว่า มนุษย์นั้นจะต้องเรียนรู้ต้องฝึกฝนพัฒนาตน ในการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนนี้ สิ่งสำคัญก็คือต้องให้เกิดปัญญา ปัญญาเป็นตัวแกนกลางสำคัญที่สุด ที่จะทำให้มนุษย์พัฒนาตนขึ้นมา คือ ในที่สุด มนุษย์จะต้องรู้นั่นเอง ต้องรู้เข้าใจความจริงของสิ่งต่างๆ

ที่นี้ ปัญญานั้น โดยธรรมชาติเอง เป็นสิ่งที่ยึดเยียดบังคับให้กันไม่ได้ เป็นเรื่องที่แต่ละคนจะต้องเรียนรู้ฝึกตน พัฒนาตัวขึ้นไป แต่ผู้อื่นก็ช่วยเหลือหนุนได้ โดยมาบอกเล่าสั่งสอนแนะนำ และช่วยจัดสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูล เป็นต้น

ในเมื่อปัญญาซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญของผู้ศึกษา เป็นสิ่งที่บังคับยึดเยียดให้กันไม่ได้แบบนี้ โดยธรรมชาติเอง หลักการของพระพุทธศาสนาจึงต้องเป็นหลักการที่ให้เสรีภาพ ไม่อาจบังคับได้

นอกจากนั้น หลักพระพุทธศาสนาก็โยงต่อไปถึงการที่ว่า เมื่อมนุษย์มีปัญญารู้แจ้งเข้าใจความจริงโดยสมบูรณ์แล้ว จิตใจเป็นอิสระ ก็เข้าใจผู้อื่นถูกต้อง

การเข้าใจผู้อื่นตามความเป็นจริง ก็ทำให้รู้ถึงสุขถึงทุกข์ของเขา แล้วก็เกิดความเห็นอกเห็นใจ ก็เกิดคุณธรรมตามมา มีเมตตา กรุณา เป็นต้น กระบวนการนี้ก็จะจึงเป็นไปเอง เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่พัฒนาแล้ว อย่างนั่นเอง

อีกอย่างหนึ่ง ที่ว่ารู้ความจริง เข้าใจผู้อื่นถูกต้องแล้ว จะมีความรู้สึกที่ดีงามปรารถนาดีต่อผู้อื่นนั้น สำหรับท่านที่พ้นเป็นอิสระปราศจากจากทุกข์แล้ว เข้าถึงสัจธรรมแล้ว มองเห็นมนุษย์ผู้อื่นที่ยังตกอยู่ใต้อำนาจกิเลสและความทุกข์ ก็เกิดความกรุณา ฉะนั้น ท่านที่เข้าถึงความจริงสูงสุด มีปัญญาสูงสุดแล้ว ก็จะมีกรุณาสูงสุดด้วย

ที่นี่ กรุณาที่เกิดสูงสุดสืบจากปัญญานี้ ก็เท่ากับมาเป็นตัวนำทางให้ไปช่วยเหลือผู้อื่น และกับบอกอยู่ในตัวเองว่า การที่จะไปช่วยเหลือผู้อื่นนั้น จะทำด้วยการบังคับ ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะว่าโดยธรรมชาติเอง ปัญญาบังคับให้ไม่ได้ แล้วท่านผู้เข้าถึงความจริง มีปัญญาแล้ว อยากจะให้ผู้อื่นมีปัญญาด้วย แม้ท่านจะมีกรุณาสูงสุดด้วย แต่จะไปบังคับเขาให้มีปัญญาได้อย่างไร ก็ต้องประพฤติต่อเขาโดยดี โดยที่ว่า ไปช่วยทำอะไร จะให้เขาได้เรียนรู้ ได้ฝึกตน ได้มีปัญญขึ้น ก็จึงต้องไปเที่ยวแนะนำสั่งสอน ด้วยเมตตากรุณานั้น ก็เลยกลายเป็นกัลยาณมิตร

ที่นี่ คนเขาอยู่ในภาวะที่ยังไม่รู้เรื่องรู้ราว แล้วก็สติปัญญา มีอินทรีย์ต่างๆ กัน มีความสามารถในการเรียนรู้ต่างๆ กันนี้ เราจะทำอย่างไร วิธีปฏิบัติที่สำคัญก็คือ ต้องยอมรับความแตกต่างหลากหลายของมนุษย์เหล่านั้น แล้วโดยทั่วไปก็ต้องไปพบกับเขา ในจุดที่เขาเย็นอยู่ จะไปเรียกร้อง จะไปบังคับ ให้เขากระโดดมาหาตัว ย่อมทำไม่ได้

ถ้าตนมีความสามารถมากในการสอน และถ้าเขามีปัญญาดีเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว มีศักยภาพสูง เรียกว่ามีภูมิลีในดวงตาน้อย ก็แสดงธรรมให้เขาเกิดความรู้ความเข้าใจอย่างที่ต้องการได้เลย แต่ถ้าเขามีปัญญาน้อย ด้อยศักยภาพ มีภูมิลีในดวงตามาก ก็สอนให้รู้เข้าใจได้ยาก เป็นสัมพัทธ์ตามอัตรา

ความแตกต่างหลากหลายเหล่านี้ ย้ำว่ารวมทั้งระดับความสามารถของผู้สอนเอง ด้วย คือขึ้นต่อตัวผู้สอนเองอีก ถ้าผู้สอนมีปัญญารู้เข้าใจความจริงแล้ว แต่มีความสามารถในการสอนน้อย จะทำอย่างไร ก็ต้องมีวิธีปฏิบัติยกย่องกันไปมากมาย

แต่รวมแล้ว หลักการก็คือว่า ต้องการช่วยให้เขาฝึกฝนพัฒนาตนขึ้นมา แล้วจุดหมายก็คือให้เขาเข้าถึงความจริงด้วยปัญญา เช่นเดียวกับที่ท่านผู้ไปสอนเขานั้นได้ถึงแล้ว พร้อมกันนั้น ก็ต้องเข้าไปสัมพันธ์ด้วยเมตตา กรุณา ไปช่วยเหลือเขา โดยต้องอดทน ต้องพยายามค่อยๆ เนะ ค่อยๆ นำ ตามความแก่อ่อนแห่งอินทรีย์ของเขา

บางที่เขาคินทรีย์ยังไม่พร้อม อย่างเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปสอน พระองค์ก็ต้องรอให้อินทรีย์เขาสุกงอม บางที่อินทรีย์ของเขายังไม่ยอมสุกงอม พระองค์ก็ทงหาวิธีการ จะเรียกว่าเทคนิคก็ได้ ที่จะให้เขาได้บ่มอินทรีย์ โดยมีวิธีปฏิบัติเพื่อบ่มอินทรีย์ของเขาให้พร้อม แล้วจึงจะสามารถสอนสิ่งที่เขาพึงต้องการได้

ดังนั้น เรื่องการที่จะไปสอนผู้อื่นนี้ ก็จึงเป็นเรื่องใหญ่เหลือเกิน เป็นเรื่องที่จะต้องมีความรู้วิธีการมากมาย ต้องดูที่คุณสมบัติของผู้สอนเองด้วย ที่จะต้องพัฒนาตนเอง พัฒนาความสามารถในการสอน ต้องรู้จักตัวผู้ที่เราจะไปสอน ว่าเขาแค่นั้นเพียงไร ในแง่ไหนด้านใด ทั้งรู้จักใช้วิธีการสอนให้เหมาะที่จะได้ผล ข้อแมกผันยังเี่ยงต่างๆ เหล่านี้ก็เป็นเรื่องใหญ่อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นด้านหนึ่งของพระพุทธคุณ ที่ว่าพระพุทธเจ้า นอกจากตรัสรู้สัจธรรมด้วยพระองค์เองแล้ว ก็ทงมีความสามารถในการสอนอย่างเยี่ยมยอดด้วย

ที่นี้ มาถึงจุดที่ต้องการพูดในวันนี้ ก็คือว่า พระพุทธเจ้าทงสอนพระพุทธศาสนาท่ามกลางสภาพแวดล้อม ซึ่งในสมัยนั้น ก็คือสังคมอินเดียที่อยู่ใต้อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์

พระพุทธเจ้าทงอยู่ในสภาพแวดล้อมอย่างนั้น ทงเห็นมนุษย์ที่อยู่ท่ามกลางสภาพอย่างนั้น พระองค์จะต้องทงไปเกี่ยวข้อง ทั้งกับตัวคนและกับสภาพแวดล้อมของเขา พระองค์จะทงปฏิบัติต่อบุคคลและสิ่งเหล่านั้นอย่างไร อีกทั้งในเมื่อไม่ใช่วิธีบังคับและไปพบกับเขา ณ จุดที่เขาเย็นอยู่ ก็ต้องยอมรับเขาตามที่เป็นจริง การที่จะปฏิบัติในเรื่องเหล่านี้ ก็จึงเกิดมีวิธีการต่างๆ ขึ้นมา ซึ่งทำให้มองเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทงสอนพระภิกษุแม้กระทั่งว่า จะพึงปฏิบัติหรือสอนประชาชนอย่างไร ในสภาพหรือในกรณีที่เขา มีพิธีกรรมบ้าง มีความเชื่อเทพเจ้าเทวดา มีการบูชา มีการเซ่นสรวงอะไรต่างๆ ที่ได้เป็นมาและเป็นอยู่ของเขา อย่างนั้นๆ

ดังที่ว่านั้น พระองค์จะทงปฏิบัติอย่างไร โดยที่ว่าจะไม่เสียหลักการของพระพุทธศาสนา โดยยังรักษาหลักการของพระพุทธศาสนาไว้ได้ด้วย พร้อมกันนั้นก็ถือเป็นจุดเชื่อมต่อเพื่อนำเขาเข้าสู่พระพุทธศาสนา หรือว่าเพื่อดึงเขาให้พัฒนาตัวของเขาเองได้ยิ่งขึ้นไป อันนี้เป็นจุดที่สำคัญ

ที่นี้พอดีว่า บทสวดมนต์ในวันนี้ เป็นบทสวดประเภทอนุโมทนา ได้เคยบอกไว้แล้วว่า บทสวดมนต์วันศุกร์ภายในสำนักที่วัดญาณเวศกวันจัดไว้นี้ เป็นประเภทบทอนุโมทนา ซึ่งมีการอวยชัยให้พรแก่ญาติโยม

ในบรรดาบทอนุโมทนาเหล่านี้ บางบทเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับเทวดา มีการอุทิศกุศลให้แก่เทวดา แม้แต่พูดถึงเทวดาให้มาคุ้มครองหมู่มนุษย์อะไรต่างๆ ด้วย ถ้าไม่พิจารณาให้ดี และถ้าไม่รู้หลักการของพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน จะมองไปว่าบางบทนั้นเหมือนจะเฉียดๆ ไปทางศาสนาเก่า คล้ายกับว่าจะให้ชาวบ้านไปเซ่นสรวงบูชาเทวดาด้วย หรืออะไรทำนองนี้ ถ้าเราไม่รู้หลักการไว้ก่อน แล้วมาอ่านบทอนุโมทนาเหล่านี้ บางทีก็ชักจะสับสนเหมือนกัน

เพราะฉะนั้น จึงขอให้ตระหนักถึงหลักความเข้าใจและหลักการปฏิบัติในเรื่องเทวดา เป็นต้น ที่ได้พูดได้ย้ำไปแล้ว เช่นที่ว่า พระพุทธศาสนาให้อยู่ร่วมโลกกับเทวดา อย่างญาติมิตรด้วยเมตตา และถ้าจะมีอะไรทำนองจะคล้ายขอรับรองขอพร ก็คือเตือนให้เทวดาทำหน้าที่ดูแลคุ้มครองรักษาคนให้มีความมั่นคงปลอดภัย เพื่อความมั่นใจในการที่ตัวคนเองจะได้มุ่งหน้าปฏิบัติกิจหน้าที่ทำการทั้งหลายไปให้สำเร็จด้วยความเพียรพยายามของตัวเองเขาเองอย่างเต็มที่ มิใช่จะให้มีการหวังพึ่งอันนอน แล้วรอผลดลบันดาล

หลักการเหล่านี้ ได้พูดได้ย้ำไปแล้ว ในที่นี้ ก็เหมือนได้ผ่อนคลาย มาดูตัวอย่างการปฏิบัติตามหลักการนั้น เล็กๆ น้อยๆ เป็นการทำความรู้ความเข้าใจให้แน่นแฟ้นชัดเจนยิ่งขึ้นไป

บทสวดมนต์ กับเทวดา

อย่างที่ว่าเมื่อกี้ บทสวดอนุโมทนาบางบทคล้ายๆ ว่าชักจะเฉียดการเซ่นสรวงบูชาเข้าไป พอคิดว่า ในเมื่อวันนี้เรามีบทสวดอนุโมทนาที่ไปเกี่ยวข้องกับเทวดาด้วย ก็เลยคิดว่าจะนำบทสวดสำหรับวันนี้บางส่วนมาแปลและฟังกัน

แต่ขอให้ตั้งข้อสังเกตเป็นพิเศษสำหรับบทที่เกี่ยวข้องกับเทวดานั้น โดยโยงกับความเข้าใจในเรื่องที่เคยพูดไปแล้ว ที่ว่าพระพุทธศาสนานั้นไปเกี่ยวข้องกับประชาชน ที่เขาอยู่ในสภาพแวดล้อม ในความเชื่อทางศาสนา ในการทำพิธีกรรม ตลอดจนวัตถุข้าวของต่างๆ ตามที่เขามีเขาเป็นของเขาอยู่แล้ว ในสภาพอย่างนั้น พระพุทธศาสนาจะปฏิบัติอย่างไร ทำอย่างไรจะดำรงรักษาหลักการของพระพุทธศาสนาไว้ได้ ในเมื่อเราไม่มีการบังคับใคร หรือแม้แต่จะใช้สิ่งเหล่านั้นมาเป็นสื่อเพื่อจะค่อยๆ นำเขาขึ้นมาสู่ความดีงามสู่การศึกษาพัฒนาที่สูงขึ้นไป คือให้เขาเจริญในไตรสิกขา สู่ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้พัฒนาในพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ยิ่งขึ้นไป

นี่ก็พูดน่าไว้วางใจ เพื่อจะได้เป็นเครื่องสังเกต พร้อมทั้งจะได้ย้ำทวนความเข้าใจ แล้วเราก็มาดูบทสวดมนต์กันต่อไป ดังที่บทต่อไปนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับเทวดาชัดมาก

เพื่อไม่ให้ใช้ทีมาก และฟังยาก ตัวบทคำบาลีจะยกมาเฉพาะขึ้นต้น-ลงท้าย ส่วนคำแปลก็ดูกันเต็มๆ เลย (ปาฐกถาธรรมปาฐก, เฉพาะคาถาเทวดาทิสสทัตตจินานโมทนา, พ.ศ. ๒๕๕๑/๑๗๓/๒๒๑) ดังนี้

ยสฺมิ ปเทเส กปฺเปติ วาสํ ปณฺทิตชาตียเ...
เทวดานุกมฺปิโต โปโส สทา ภพฺพานิ ปสฺสตี ฯ

คำแปล: บุคคลบัณฑิตชาติ ไม่ว่าจะไปอยู่ที่ใด ก็ให้ท่านผู้มีศีล ผู้สัจรวม ผู้เป็นพรหมจรรย์ได้บริโภค (เลี้ยงดู) และพึงอุทิศทักษิณาเพื่อเทวดาในที่นั้นด้วย เทวดาเหล่านั้นได้รับการบูชาแล้ว ก็จะมีบุญตอบ ได้รับการนับถือแล้ว ก็จะมีบุญตอบ แล้วแต่นั้น เทวดาทั้งหลายก็จะเอื้อเอ็นดูเขา ประดุจมารดาที่เอื้อเอ็นดูบุตร ที่เป็นลูกในอก คนที่เทวดาเอื้อเอ็นดู ก็จะพบเห็นสิ่งที่ดีงาม ทุกเมื่อ

นี่ก็คือ ในสังคมอินเดียเวลานั้น คนต้องเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ทำการบูชาญแก่เทวดากันอยู่เรื่อยทุกวัน (การบูชาญมีมากมายหลายอย่างหลายระดับ บางอย่างต้องบูชาประจำทุกวัน) เมื่อมาในพระพุทธศาสนา ท่านก็ให้คนกับเทวดาอยู่กันด้วยไมตรีมีเมตตา แต่ท่านให้คนเอาใจใส่คนด้วยกันเป็นหลัก เริ่มแต่คำจูนท่านผู้ให้ธรรมที่สังคมจะต้องบำรุงไว้

เมื่อบำรุงท่านผู้ทรงศีลทรงธรรม ได้ทำบุญแล้ว ก็ไม่ต้องไปจัดเตรียมเครื่องเซ่นถวายเทวดาอีก ก็อุทิศบุญให้แก่เทวดาด้วยเลย ส่วนเทวดาก็ไม่ต้องรอเครื่องเซ่น และไม่ต้องคิดจะบันดาลโน่นบันดาลนี่ให้แก่คนที่อ้อนวอน เพียงแต่มีเมตตาเหลือวแลมนุษยเอื้อเอ็นดูคนให้เขาปลอดภัยโปร่งโล่งสบายใจ เหมือนพ่อแม่ผู้ใหญ่อเอ็นดูเหลียวแลลูกๆ เด็กๆ

นี่คือจัดวางระบบความสัมพันธ์กันใหม่กับเทวดา ให้อยู่ในหลักการของพระพุทธศาสนา อยู่กันด้วยดีให้สบายโล่งโปร่งใจ แล้วต่างฝ่ายก็ทำกิจหน้าที่ของตนๆ ไปไม่ต้องมาฉวยลู่ล่อยู่กับการขอลาภขอยศ และรอผลดลบันดาลกันให้วุ่นวายวุ่นวาย

น่าจะตรวจสอบดูด้วยว่า ชาวพุทธปัจจุบันปฏิบัติตามหลักการนี้กันดีอยู่หรือเปล่า

จบไปหนึ่งละ ทีนี้ ครั้งที่แล้ว ได้ยกคาถาหนึ่งมาแปลให้ฟังแล้ว คาถาจากกรตนสูตรซึ่งบอกกล่าวเตือนเหล่าเทวดาว่า คนเขาเอาของมาบูชากันทั้งคืนทั้งวัน ขอให้เทวดาเอาใจใส่ดูแลรักษาเขาให้ดีนะ ทีนี้ คาถานั้นสั้น (ที่จริงก็พออยู่ในตัวแล้วแหละ) ปรากฏว่าพระอาจารย์สมัยหลังๆ คงอยากกำชับเทวดาให้ชัดเจนหนักแน่นมากขึ้น ก็เลยได้แต่งคาถาชุดใหม่ขยายคาถาดั้งเดิมนั้นยืดออกไป แล้วก็ตั้งชื่อขึ้นมาว่า เทวดาภิรมย์มันตนคาถา (คราวนี้ไม่ใช่ในพระไตรปิฎกละ) แล้วก็ใช้สวดกันมาจนปัจจุบันนี้

เทวดาภิรมย์มันตนาคาถา คือคาถาที่พระ หรือคนที่สวด กล่าวเรียกเทวดา หรือว่า พุดจาปริภาษักกับเทวดา พุดง่าย ๆ ก็คือเตือนเน้นแหละ (ยกบาลีแค่ขึ้นต้น-ลงท้าย) ว่าดังนี้

ยานิธ ภูตานิ สมากตานิ...

ตสฺมา หิ เน รกฺขถ อปฺปมตฺตา ฯ

คำแปล: บรรดาภูตผีเทวดาที่มาชุมนุมกันในที่นี้ ไม่ว่าจะเป็เหล่าผู้อยู่บนอากาศพื้น หรือผู้อยู่ในเวหา ขอประดาทุกท่านทุกตนจงมีใจยินดี แล้วจะได้ตั้งใจฟังภาสิต

พวกข้าพเจ้าจะกล่าวสุภาษิตนิตนอยแก่ท่านทั้งหลาย อันเป็นถ้อยคำที่ให้เกิดมีสติอยู่ใน ความดี มีไฟเป็นคำชั่วร้ายเสียหาย หากเป็นถ้อยคำอ้างอิงหลักธรรม สำหรับผู้ทำการเกื้อหนุนเหล่าชน

เพราะฉะนั้น ขอให้พวกท่านคุมเหล่าบรรดาภูตผีเทวดาให้สงบไว้ ขอให้ท่านทั้งหลายทำ ใจรักเมตตาแก่ประชาชาวมนุษย์ (เมตตํ กโรถ มานุสฺสึยา ปชาย)

พวกมนุษยพากันนำพลีกรรมไปบูชาทั้งกลางวันกลางคืน ด้วยความรักภักดียิ่งนัก ต่อเหล่าภูตผีเทวดา โดยหวังจะได้ความช่วยเหลือตอบแทน

เหล่ามนุษย์นั้นเป็นผู้มีกำลังอำนาจน้อย ส่วนพวกท่านเหล่าภูตผีเทวดา เป็นผู้มฤทธาคักดา เดชยิ่งใหญ่อย่างวิเศษ พวกท่านไม่สำแดงกาย พวกมนุษย์ก็รู้เข้าใจ ฉะนั้นไซ้ ขอให้ท่านทั้งหลาย จงไม่ประมาทดูแลรักษาประชาชาวมมนุษย์เหล่านั้น

ดูสิว่า คาถานี้แสดงว่าพระพุทธานามุ่งหมายให้มนุษย์มีความสัมพันธ์กับเหล่า ผีสางเทวาจนถึงประดาพระพรหมอย่างไร ในขณะที่ชาวชมพูทวีปคืออินเดียเวลานั้น เขานับถือเทวดากันอยู่ และเขาก็หวังความช่วยเหลืออะไรต่างๆ เรื่องนี้มองได้หลายอย่าง เรา จะมองอย่างไร

พี่ยกมาดูกันนี้ เป็นคาถาที่พระพุทธานาพุดกับเทวดา ซึ่งเป็นตัวแทนของ ความคิดความเชื่อในศาสนาเก่า ในตอนนี้ พระพุทธเจ้าตรัสกับเทวดา หรือพวกเราชาว พุทธนี้ก็ได้ โดยเฉพาะก็คือพระ ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้สอนธรรม พุดกับเทวดา โดยเอาพื้นฐาน ประเพณีเดิมที่เชื่อกันมาในสังคมของเขานั้นแหละ เป็นหลัก แล้วก็มากำหนดหน้าที่ของ เทวดาให้ชัด เพราะในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาที่เป็นมาแต่เดิมนั้น ก็รู้กันอยู่ แล้วว่า มนุษย์นั้นหวังความช่วยเหลือจากเทวดา จึงไปอ้อนวอน ไปบวงสรวง ไปบูชายัญ

พวกเขาเชื่อว่า เทวดาช่วยเหลือมนุษย์ได้ เพราะมีอำนาจมาก สามารถบันดาลให้ แต่ที่เป็นมานั้นไม่แน่ เทวดาอาจไม่ช่วยก็ได้ เพราะเทวดาท่านรอเครื่องเซ่น เพราะฉะนั้น พระพุทธานาก็เข้ามาใช้ฐานความเชื่อเดิมนั้น กำหนดให้ชัดเลยว่าเป็นหน้าที่ของ เทวดาจะต้องคอยเอาใจใส่ดูแลมนุษย์ ซึ่งเคารพบูชาพวกเขาอยู่แล้ว เทวดาควรเป็นอย่าง ผู้ใหญ่ที่ต้องดูแลเด็ก อย่างคนมีกำลังที่ต้องช่วยคนที่อ่อนแอกว่า

ท่านเตือนเทวดา เป็นการพูดอย่างสอนผู้ใหญ่ว่า พวกมนุษย์นั้นเขาดีด้อยกว่า เขาอ่อนแอกว่าพวกท่าน แล้วเขาก็อุทิศสัพพายามาเช่นสรวงบูชาพวกท่านกันอย่างเอาจริง เอาใจนักหนา เขาก็หวังความช่วยเหลือจากพวกท่านนี่แหละ ในเมื่อเทวดามีฤทธาานุภาพ ยิ่งใหญ่ มีอำนาจที่จะช่วยเหลือ ท่านเป็นผู้ใหญ่ ก็ขอให้พวกท่านนี้เอาใจใส่ อย่าได้ประมาท จงดูแลรักษาเขา นี่ก็เป็นทำนองกำหนดให้ชัดเลยว่า เป็นหน้าที่ของเทวดาจะต้องคอยดูแลเอาใจใส่ช่วยเหลือมนุษย์ ไม่ต้องรอรถเครื่องเช่น ไม่ต้องไปบันดาลอะไรให้เขา

อันนี้เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ที่ยกระดับขึ้นมาอีกขั้นหนึ่ง อย่างน้อยก็ให้มีขอบเขตที่ชัดขึ้นมา เป็นท่าทีของการมีเมตตาต่อกัน ระหว่างมนุษย์กับเทวดา และการที่พูดกับเทวดาอย่างนี้ ก็เป็นการทำให้พวกมนุษย์มองเทวดาใหม่ด้วย เพราะว่าเมื่อพระสอนเทวดา มนุษย์ก็มองบทบาทของเทวดาชัดขึ้นมา ว่าเทวดาควรทำตัวอย่างไร พร้อมทั้งก็เป็นการสอนมนุษย์ให้ตระหนักถึงบทบาทของตนเองในความสัมพันธ์นั้นด้วย

คาถาที่ว่ามานี้จะเป็นคำกล่าวของเทวดาด้วยกันก็ได้ แต่เป็นเทวดาที่นับถือพุทธศาสนา ก็เอาหลักธรรมคำสอนไปบอกแก่พวกเทวดาด้วยกัน อย่างใน *ชาฎานาฎียสูตร* (ที.ป./๑๑/๒๐๗/๒๐๘) ทั้งสูตรเลย เป็นถ้อยความที่เทวดากล่าว คือเป็นคำของท้าวจตุโลกบาล

ชาวชมพูทวีปนับถือท้าวจตุโลกบาล ซึ่งเป็นเทวดาที่รักษาทิศทั้งสี่ ที่นี้ตามเรื่องในพระสูตรว่า วันหนึ่งท้าวจตุโลกบาลนี้ก็มาเฝ้าพระพุทธรเจ้า แล้วก็กราบทูลว่า พระภิกษุหรืออุบาสกอุบาสิกาพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย เมื่อไปอยู่ในที่ต่างๆ เช่นตามป่าตามเขา ในสถานที่เหล่านั้นก็มีพวกภูตผีสงเทวดา ที่อยู่ในสังกัดของท้าวจตุโลกบาล เป็นยักษ์บ้าง เป็นกุมภภินท์บ้าง เป็นเทวดาเหล่านั้นเหล่านั้น ซึ่งก็อาจจะมีความที่ยังไม่รู้จักพระ ไม่รู้จักศีล & หรือว่าธรรมะ ต่างกับตัวท้าวจตุโลกบาลเอง ที่ได้มาเป็นพุทธศาสนิกชนแล้ว นับถือพระ รู้ธรรมะ แต่ลูกน้องเหล่านั้น เมื่อไม่รู้จัก บางทีเขาก็จะมาทวงมาแกล้ง พวกข้าพเจ้าก็จึงคิดว่า พวกเราเอาคำนี้มากล่าวถวายไว้ เพื่อว่าถ้าพระหรือชาวบ้านได้กล่าวคำนี้ ที่เป็นคาถาออกมาจากพวกเราที่เป็นหัวหน้าของเขา พวกผีสงยักษ์อมมนุษย์อะไรเหล่านั้น ก็จะได้มีใจเป็นมิตร เพราะได้ฟังคำของหัวหน้าแล้ว อย่างน้อยก็จะบอกอย่างนัยเงงว่า เฮ้... นี่เราพวกเดียวกันนะ ชาวพุทธจะไปไหนอยู่ไหน ก็เลยไม่มีภูตผีอมมนุษย์ตนใดที่ต้องกลัว

เป็นอันว่า ท้าวจตุโลกบาลเอาคำของตนเอง ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ เป็นหัวหน้านี้ เอามาถวายพระพุทธรเจ้าไว้ แล้วที่นี้เมื่อพระหรือชาวพุทธนำเอาคำเหล่านั้นไปกล่าวที่ไหนก็ตาม พวกผีสงเทวดาก็จะได้ยินได้ฟัง ด้วยความเคารพยำเกรงหัวหน้าของพวกเขาตน ก็จะต้องตั้งใจดี เป็นมิตรต่อชาวพุทธ รวมแล้วเรื่องนี้ก็มีสภาวะแบบเดียวกันกับคาถาที่ว่ามาแล้ว

มนุษย์พัฒนา ดีกว่าเทวดามีฤทธิ์

เล่าไปเล่ามา ก็ซ้ำไปซ้ำมา พูดแล้วพูดอีก ถ้าเห็นว่าชักจะน่าเบื่อ ก็ข้ามตอนนี้ไปเลย แต่จะถืออย่างเมื่อที่ บอกว่าเป็นการทวนย้ำให้แม่นให้ชัด ก็คงพอรับได้ แต่มองให้ดี เรื่องนี้ก็ควรพูดให้มาก ให้สมกับที่ว่า พวกเราเป็นชาวพุทธกันมา เรื่องที่พูดจากันเหมือน เป็นชีวิตของสังคมนี้แล้ว ปานนี้ก็ยังไม่รู้ไม่เข้าใจ ปฏิบัติกันผิดๆ พลาดๆ จะเป็นลูกศิษย์ของพราหมณ์อินเดียกันไปเสียแทบหมด ถ้าคิดอย่างนี้ได้ ก็มาพูดกันต่อไป เดียวก็จบ

บอกแล้วนะ ว่าหลักการและการปฏิบัติที่พูดมานี้ คือการที่พระพุทธศาสนาเข้าไปสัมพันธ์กับลัทธิความเชื่อถือเก่าๆ ที่สืบๆ มา และยังแพร่หลายครอบงำสังคมชมพูทวีปในสมัยนั้น เราต้องยอมรับความจริงว่า คนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมอย่างนั้น เมื่อเข้ามานับถือพระพุทธเจ้าแรกเริ่ม จำนวนมากที่เดียวยังไม่เข้าใจอะไรชัด หรือแม้มีความรู้เข้าใจบ้าง แต่ความหวาดหวั่นพรันใจต่อสิ่งที่ตัวเองเคยเชื่อถือมาก่อน จำพวกอำนาจเร้นลับต่างๆ นี้ และการที่สังคมเขาเชื่อถือและพูดจาแสดงออกทำการต่างๆ เป็นบรรยากาศครอบคลุมไปทั่ว ก็ยังครอบครองจิตหรือหลอนหลอกใจตลอดเวลา

ดังที่พูดแล้วว่า เมื่อความหวาดหวั่นยังมี พระพุทธศาสนาก็เอาเจ้าอำนาจเจ้าอิทธิพลเหล่านี้เข้ามาอยู่ในร่มธรรมของพระพุทธศาสนาให้หมด อย่างเรื่องทำวจุตโลกบาลที่ว่าแล้ว เขาใหญ่ในอินเดียอยู่ เราจะข้ามเขาไปได้อย่างไร ก็ให้มาเป็นมิตร เป็นลูกศิษย์กันไปเสีย อย่างน้อยก็ทำให้ชาวพุทธไม่ต้องไปหวาดหวั่นต่อผู้ยิ่งใหญ่เหล่านั้น อย่างที่เรียกแล้วว่า “ปิดช่องของความหวั่นใจ” เสีย เสรีแล้วก็จะได้ไม่ต้องกังวลกับสิ่งเหล่านั้น จะได้หันมาศึกษาธรรม พินิจพิจารณาวิจยธรรมได้โดยสมบูรณ์ มิฉะนั้นก็จะยังก้าวๆ กิ่งๆ ใจหนึ่งก็จะศึกษาพระพุทธศาสนา จะเรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนาดน จะปฏิบัติตามคำสอน แต่อีกใจหนึ่งก็ยังหวั่นว่า ถ้าพวกเทพเจ้าเหล่าเทวดาภูตผีสาวยักษ์อมมนุษย์มารังแกรังควาน จะทำอย่างไร ก็เกิดมีอาการก้าวๆ กิ่งๆ ขึ้น ก้าวมันแนวไปไม่ได้

ปรากฏว่า ตั้งแต่พุทธกาลนั้นแล้ว พระพุทธเจ้าและพระสาวกที่เก่งกล้าสามารถ ได้ทำสำเร็จเสร็จสิ้นในเรื่องนี้ แก่ปัญหาขั้นแรกนี้เรียบร้อยโล่งไปแล้ว อย่างที่ว่าได้เอาเจ้าอำนาจเจ้าอิทธิพลเหล่านี้เข้ามาอยู่ในร่มธรรมของพระพุทธศาสนาจนหมด โดยเฉพาะที่ยิ่งใหญ่ชั้นสุดยอด ไหลลงมาหมดทุกชั้นเลย ตั้งแต่พระพรหมลงมา ได้มานับถือพระพุทธเจ้ากันทั่ว มากราบมาไหว้ พระอินทร์ก็มาเป็นลูกศิษย์สำคัญใกล้ชิดพระพุทธเจ้า เวลาพระพุทธเจ้าประจักษ์ ด้วยความเคารพรักพระพุทธเจ้ามาก พระอินทร์นี้แหละมาเฝ้าปฏิบัติ ขอบกัยเถอะ อรรถกถาบอกไกลถึงว่าทำวจุตกะก็มาเทกระโถนมูตรคูถ

ดังที่รู้จักกันอยู่แล้วว่า พระอินทร์เป็น “เทวราชา” เป็นจอมราชแห่งประดาเทพ หรือ เทวดาทั้งหมด แล้วพระพรหมที่อยู่ในระดับสูงสุด พระพุทธเจ้าและพระมหาโมคคัลลาน์ ต้องไปผจญ เรียกว่าทรมานพระพรหม เรื่องมาเป็นพระสูตรๆ กันเลย

มาถึงพวกท้าวจตุโลกบาลนี้เป็นระดับต่ำลงมาแล้ว เป็นระดับที่ใกล้คนและมาเกี่ยวข้องกับมนุษย์ตลอดเวลา ท้าวจตุโลกบาลก็มานับถือพระพุทธเจ้าอีกเช่นกัน และยังแถมไปประชุมกันเรียบเรียงคำบอกกล่าวแก่บรรดาลูกน้องของตน เสรีแล้วก็เอามาถวายไว้กับพระพุทธเจ้า โดยบอกว่าเป็นห่วงพุทธศาสนิกชน จึงมาถวายคำนั้นไว้ให้รู้ว่าหัวหน้าเทพจตุมข ได้พูดได้บอกหรือสั่งไว้ว่าอย่างนี้

นี่ก็ฝากให้อ่านพระสูตรอย่างนี้ แล้วแปลความหมายมาด้วยกัน

ตกลงว่าบรรยากาศแห่งความสัมพันธ์ที่ดีนั้นครอบคลุมไปทั่วแล้ว ก็ให้ชาวพุทธสบายโล่งใจ เวลามาสวดมนต์ฟังธรรม ทั้งที่เดี๋ยวนี้นี้เป็นพวกเดียวกันแล้ว แต่ใจอาจจะยังหวั่น ก็เชิญเทวดามาฟังธรรมฟังสวดมนต์ด้วยกันเสีย ใจก็อุ่นว่า เทวดาเป็นพวกเรานะ มาฟังธรรมด้วยกันกับเราอยู่ที่นี้ แถมเมื่อเทวดาใหญ่ๆ มาอยู่ที่นี่ พวกผีสาธอนมนุษย์อะไรๆ ก็เตลิดเปิดเปิงไปลิบลับ ก็สบายใจ ที่นี้ก็ไม่ต้องไปห่วงไปกังวลอะไรแล้ว ต่อไปนี้ใจจะได้มุ่งมั่น มีสมาธิ ตั้งใจสวดฟังธรรม แล้วก็ปฏิบัติธรรมกันให้จริงจังเต็มที่ เรื่องก็เป็นอย่างนี้

ข้อสำคัญที่ต้องย้ำอยู่ที่ว่า ความสัมพันธ์กับเหล่าเทพเทวา หมดเรื่องการไหว้วอนหวังพึ่งรอคอยผลดลบันดาล ไม่มีแล้ว เอาแค่นี้เองที่แต่ละท่านแต่ละคนจะได้หายสะดุ้งหวาดกลัว แล้วมุ่งหน้าดำเนินไปในหลักการที่จะทำผลให้สำเร็จด้วยการกระทำ ก็เจริญสมณธรรม บำเพ็ญกิจกรณียะได้อย่างเต็มที่ต่อไป

บางทีบางท่านไปมองว่า พระสูตรเหล่านี้คงไม่ใช่ของพระพุทธศาสนา ว่าเป็นคำสอนข้างนอกเข้ามา มีเรื่องเทพเทวาของศาสนาเก่าๆ เลยคิดว่าพระไตรปิฎกนี้อาจจะมีสิ่งแปลกปลอมเข้ามามาก นี่แหละบางทีก็อาจจะจับเลยจุด ก็เทพเทวเหล่านี้เข้ามาอยู่ในร่มพระพุทธศาสนาไปแล้ว บุคคลเดิมเก่าๆ แต่จิตใจได้เปลี่ยนมาเป็นพุทธแล้วนี่ ความคิดคำพูดอะไรก็ใหม่ เป็นไปตามพระพุทธธรรม ไม่แปลกปลอมออกนอกไปไหน

พระสูตรที่มากในพระไตรปิฎก ย่อมมีเนื้อหาสาระและจุดมุ่งหมายต่างๆ กัน ทั้งโดยระดับของธรรมเอง และความเหมาะสมกับหมู่ชนที่หลากหลายในต่างระดับมากมาย แล้วจุดหนึ่งที่สำคัญอันต้องไม่ลืม ก็คือต้องยอมรับตระหนักถึงความจริงที่ว่า พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมอะไร แล้วจะไปโยงกับสิ่งเหล่านั้นให้ได้ผลในทางที่ดีในทางที่ธรรมจะอำนวยผลเกื้อกูลแก่ทุกคนเท่าที่จะเป็นไปได้อย่างไร

หลักการที่พูดมาเมื่อีกว่า พระพุทธศาสนานี้ถือว่ามนุษย์ต้องศึกษาพัฒนาฝึกฝนตนเอง แล้วการที่มนุษย์จะฝึกฝนพัฒนาตนเองนี้ จะไปบังคับใส่ปัญญาให้ก็ได้ จึงต้องไปพบกับเขาในจุดที่เขาอยู่นอยู่ ยอมรับมนุษย์ตามที่เขาเป็น แต่ที่ยอมรับนั้น ไม่ใช่ยอมปล่อย แล้วทิ้งให้เขาเป็นเขาอยู่แค่นั้นอย่างนั้น แต่ยอมรับ คือรู้เขาตามที่เขาเป็น แล้วก็พยายามไปช่วยรังช่วยดึงเขาขึ้นมา

ที่นี้ การที่จะดึงเขาขึ้นมา ก็ต้องเริ่มจากจุดที่เขาอยู่นั้นแหละ อย่างน้อยให้เขาเกิดความมั่นใจ และเปลี่ยนทัศนคติ เปลี่ยนท่าทีต่อสิ่งที่เขาเคยมี เพราะฉะนั้น เมื่อเขาเข้ามาสู่พระพุทธศาสนา เรื่องเทวดาเรื่องอะไรก็ไม่เหมือนของเดิมแล้ว อย่างในพระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องเทวดา สารสำคัญก็ไม่เหมือนกับของศาสนาพราหมณ์แล้ว ห่างไกลกัน ท่าทีความสัมพันธ์ ความรู้สึก อะไรต่างๆ ต่างกันหมด

เทวดาของพราหมณ์สีแดงคักดาเดช เก่งกาจยกทัพไปรบไปห้าห้ากัน เอาอาวุธนั้นอาวุธนี้มา พอเข้ามาในพระสูตรของพระพุทธศาสนา เทวดามาประชุมกัน มีแต่เรื่องดี ๆ พูดถึงคุณธรรม เรื่องธรรมะ เรื่องเมตตา บอกว่าให้ช่วยเหลือกัน ให้ญาติพี่น้องมีใจดีคิดดีต่อมนุษย์

อย่างที่ว่ามนุษย์นี้ นี่ว่าตามประเพณี ตามพื้นฐานเดิม เขาอุทิศส่วยให้ใจมาเช่น สรวงบูชา หาพลีกรรมมาสังเวทไฟทั้งกลางคืนกลางวัน ก็เพราะเขายังอ่อนแอ เขาก็หวังให้ท่านช่วยเหลือตอบแทนเขา เพราะฉะนั้น พวกท่านต้องเอาใจใส่ช่วยรักษาเขาด้วย เมื่อเทวดาผู้ใหญ่สอนเทวดาลูกน้อง ก็สอนตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าสอน จะว่าไปก็คล้ายว่าเอาปากเทวดาด้วยกันไปพูด เทวดาใหญ่ว่า เทวดาน้อยก็ต้องฟัง

ยิ่งกว่านี้ เทวดาก็ดี พระพรหมก็ดี ในที่สุดก็ยังกลัวมาร มารนี้เป็นตัวรังควานอยู่เรื่อยแก่เทพไฟไปจนถึงพระพรหม จะเห็นได้ชัดตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ นี่ก็เป็นหัวต่อของศาสนาเดิมกับพระพุทธศาสนาเหมือนกัน ก็มีเรื่องที่เราเอามาตีความเป็นบุคลาธิษฐาน

เรื่องก็มีว่า พระโพธิสัตว์ไปประทับนั่งใต้ต้นโพธิ์ บนโพธิบัลลังก์ ตอนจะตรัสรู้ก็ต้องทรงผจญมาร ใช้ไหม พระองค์ต่อสู้กับมาร แล้วก็พิชิตมาร

มารนี้เป็นเทพพวกปรนิมิตตวสวัตติ เรียกว่า วสวัตติมาร คือมารผู้ยังสัตว์ทั้งหลายให้เป็นไปในอำนาจของตน เขาอยู่ในชั้นกามาวจรของเหล่าสัตว์ที่ว่ายวนอยู่ในกามประดาสัตว์เหล่านี้จะต้องติดอยู่ในกาม จะพ้นไปไม่ได้ ถ้าพ้นไปได้ก็คือพ้นจากอำนาจของมาร เพราะฉะนั้น มารก็ต้องขัดขวาง

เมื่อพระโพธิสัตว์มาดำเนินในทางแห่งการตรัสรู้ มารจึงไม่พอใจ มาคิดว่า ถ้าพระองค์ตรัสรู้ ก็จักพ้นจากอำนาจของเขา อย่างนี้มารยอมไม่ได้ ต้องรวีกันเต็มที่ แล้วมารก็ยกทัพมา ตามตำนานที่ท่านพรรณนา กองทัพมารครั้งนี้ใหญ่หลวงที่สุด มีเสนาทุกชนิดทุกประเภท ยกทัพกันมา

ตอนนั้นนะ พวกเทวดาดีจนถึงพวกพระพรหม ด้วยดีใจว่าพระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ ได้พากันมาเฝ้าห้อมล้อมพระโพธิสัตว์อยู่เต็มไปหมด แน่นเลย

ที่นี่ พวกเทพพวกพรหม พอได้ยินว่ามารมาเท่านั้นแหละ ก็แตกกระจายหนีกระเจิงกันไปสุดขอบจักรวาล เป็นอันว่ามารนี้มีอำนาจยิ่งใหญ่ที่สุด ทำให้เทพพรหมหนีกันสุดกู่ ก็เลยเหลือพระพุทธเจ้าประทับอยู่องค์เดียว

เป็นอันว่าไม่มีใครช่วยแล้ว เพราะว่าพระพรหมยังหนีเตลิดเปิดเปิง แล้วเมื่อทัพมารมาเต็มไปหมด และพระโพธิสัตว์อยู่พระองค์เดียว ก็ถึงตอนที่จะต้องพิชิตมาร ในที่สุดก็ทรงชนะมารพร้อมทั้งเสนาทั้งหมด และคืนนั้นก็ตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระพิชิตมาร ชาวพุทธก็สร้างเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย แปลว่าพิชิตมาร ชนะมาร แต่ไม่รู้ว่าเป็นอย่างไรมาอย่างไร คนไทยชอบเรียกว่าพระสะดุ้งมาร เห็นไหม ที่เราพูดธรรมกันอยู่นี้ พระปางมารวิชัย ก็อย่างองค์ที่ประทับนั่งอยู่ข้างหลังเรานี้เอง

ตอนที่พิชิตมารนั้น พระโพธิสัตว์ทรงอ้างบารมีที่ได้บำเพ็ญมา นางธรรณิกก็แสดงตัวออกมาเป็นพยาน แล้วบีบมวยผม น้ำก้นองท่วมทัพมารหมดสิ้น นี่หมายถึงคุณความดีที่ได้ทรงบำเพ็ญมามากมายไม่รู้เท่าไร เป็นเรื่องของเหตุปัจจัยแห่งโพธิญาณที่ได้ทรงสร้างสมบำเพ็ญมา กำลังแห่งคุณความดีที่ได้สร้างมามากมายนี้ ก็พิชิตความชั่วร้ายหมดไป

จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าไม่ต้องมีอาวุธ ไม่ต้องออกกราวี ทรงใช้พระบารมี และมีพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระมหากรุณาคุณ ก็ทรงชนะมาร เพราะฉะนั้นจึงไม่ต้องไปกลัว ไม่ว่าเทพ มาร พรหม พระพุทธคุณชนะหมด พวกเราก็ควรพัฒนาคุณสมบัติทั้งสามอย่างนี้ขึ้นมา ตามอย่างพระองค์

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงชนะมารโดยพระคุณอย่างนี้ ก็ไม่ต้องทรงมีพระอาการดุเดือดอย่างเทวรูปินธุ ที่จะต้องผาดโผนโจนทะยาน ลูกขึ้น ยกแข้ง ยกขา แล้วก็ถี้ออาวุธร้ายมากมาย ใช้ยี่สิบมือ พันมืออะไรทั้งนั้น ไม่ต้องเลย อย่างที่เคยว่าแล้ว พระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพิชิตมารนี้ชนะมารในพระอาการสงบที่สุดเลย แล้วก็ไม่มีเมตตากุณายิมแย้มพร้อมที่จะเกื้อหนุนให้ธรรมความดีงามถึงปัญญา แก่มวลประชาสรรพสัตว์

นี่คือยอดสุดของฤทธาพลาณภาพ อยู่ที่คณานุภาพขึ้นไปถึงพระปัญญาพระกรุณา และความบริสุทธิ์เหล่านี้ ไม่ใช่อยู่ที่โลกะ โทสะ โมหะ ซึ่งยกออกมาแสดงกันเต็มที่ เป็นการเปลี่ยนจากพลังอำนาจกิเลส มาเป็นพลังคุณธรรม

อย่างในคาถาเช่นว่า มนุสฺสญฺตํ สมฺพุทฺธํ อตฺตทณฺตํ สฺมาหิตํ... เทวาปี ตํ นมสฺสนฺติ (อง.ปญจก.๒๒/๓๑๔/๓๘๖) ว่าพระสัมพุทธเจ้านี้ ทั้งที่เป็นมนุษย์นี่แหละ แต่ทรงฝึกอบรม พัฒนาพระองค์เองแล้ว เป็นผู้ที่มีพระหฤทัยที่ได้อบรมถึงที่แล้ว แม้เทพทั้งหลายก็น้อม นมัสการ ในคาถาอื่นที่พระพรหมนบ้น้อมก็มี เอาละแค่นี้ก่อน

ที่ว่าพระพุทเจ้าหรือบุคคลที่ได้ฝึกตนหรือพัฒนาตนดีพร้อมแล้ว แม้เทพพรหมก็ เคารพบูชา ก็หมายความว่า เมื่อฝึกตนแล้ว มนุษย์กลับเป็นผู้ประเสริฐสูงสุด ความ ประเสริฐอยู่ที่คุณความดี มีปัญญา มีกรุณา มีความบริสุทธิ์ อย่างที่วาม

ความจริง ในคาถาอนุโมทนา ยังมีบทที่ยกพระพุทเจ้าคุณมาให้พร ที่เราใช้สวดกัน ตลอดทุกครั้ง แต่ไม่เอามารวมด้วยเพราะว่าง่ายเกินไป

บทสวด ภวตุ สัพพมงคล... นี่เป็นของในยุคหลัง ไม่มีในพระไตรปิฎก ก็เป็นการโยง เชื่อมต่อจากความเชื่อในศาสนาเก่าเข้าสู่พระพุทธศาสนา

แต่ต้องระวังให้ดีนะ พระยุคหลังๆ บางทีก็ชักเกินเลยไปเหมือนกัน บางทีชักจะ กลายเป็นอ่อนหวานไปเสีย แต่ในของเดิมยุคเก่า แนวทัศน์นี้ชัดมาก

ท่าทีต่อเทวดาอะไรต่างๆ ที่พูดมานี้ ก็คิดว่าคงจะให้ได้แนวคิดที่เสริมปัญญา แล้ว ก็เป็นเครื่องมายืนยันหรือมาย้ำเสริมสิ่งที่พูดไปแล้ว

บทสวดวันศุกร์ยังมีอีก แต่ในที่นี้กำลังมุ่งเอาเรื่องเกี่ยวกับเทวดา ก็ขอข้ามไปก่อน เพียงแต่บอกคร่าวๆ ไว้สักหน่อย ให้ทราบว่าเป็นคำอนุโมทนาในเรื่องอะไร

คาถาสวดอนุโมทนาบทต่อไป มาจากพระไตรปิฎก เป็นคาถาสรูปท้าย ฮาติยสูตร (อง.ปญจก.๒๒/๔๑/๔๘) ซึ่งบอกให้เรารู้จักปฏิบัติต่อทรัพย์ ว่าทำงานสุจริตอย่างขยันหมั่นเพียร ได้ทรัพย์มาแล้ว จะใช้ในเรื่องอะไร ทำอะไรบ้าง

จุดสำคัญ เมื่อมาคำนึงว่า ทรัพย์ที่ได้มา เราได้ใช้ให้เป็นประโยชน์ดีแล้ว ได้เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัวแล้ว คนที่ควรดูแลเลี้ยงดู เราก็ได้เลี้ยงแล้ว ใช้ทำความดีบำเพ็ญประโยชน์ แล้ว ไม่ได้ใช้ก่อความเดือดร้อน ให้ถูกต้องตามหลักของการใช้จ่ายทรัพย์แล้ว เมื่อระลึก ทบทวนกับตัวเองอย่างนี้ ก็เกิดปีติปลาบปลื้มไม่เดือดร้อนใจ ใครๆ ก็ชื่นชม ถึงตายก็ไปได้

ต่อไป สุดท้ายคือ *วิหารทานคาถา* (วินย.๗/๒๐๓/๘๗) คือ คาถาอันสงสในการถวายวัด ถวายที่อยู่กุฏิเสนาสนะ นี้มาจากพระวินยปิฎก

ในเวลาถวายวัด ถวายกุฏิ ฯลฯ ก็จะใช้บทนี้อนุโมทนา แต่บางทีพระก็สวดโดยไม่รู้ ความหมาย สวดไปอย่างนั้นเอง ถ้ารู้ความหมายที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ก็จะทำให้เรา ปฏิบัติได้ถูกต้อง บอกให้รู้ว่า การสร้างวัดถวาย มีเหตุผลอะไร มีวัตถุประสงค์อย่างไร สร้างเพื่อใคร มีประโยชน์อย่างไร ควรปฏิบัติอย่างไร ตั้งแต่กันร้อน หนาว แดด ลม ฝน เหลือบยุงรื้อนไร บรรดาสัตว์ร้าย ฯลฯ เป็นที่บำเพ็ญกุศลและวิปัสสนาก็ได้

วิหาเร การเย รมเม พึงสร้างกุฏิที่อยู่อาศัยให้เป็นรมณีย์ แล้วก็นิมนต์ท่านผู้เป็น พุทธูต ผู้รู้ธรรม รู้วินัย มาอยู่อาศัย ท่านเหล่านั้นก็จะแสดงธรรม ที่บรรเทาสรรพทุกข์ ให้ ฟังแล้ว หมดทุกข์หมดร้อน ร่มเย็นสุขสบาย

เอาละนะ สองบทท้ายนี้ เอาแค่จับความมาบอก ก็เป็นอันว่าจบ หมดแล้ว บท สวดสำหรับวันศุกร์ ที่นีสวดไปแล้วก็ได้รู้ความหมายด้วย ก็คงจะพอแล้ววันนี้

เหนือฟ้า ยังมีธรรม

มาพูดเรื่องนี้นีกันต่อไป แต่คงจะมีอะไรๆ ที่พูดแล้วพูดอีก ซ้ำมาก เพราะเรื่องนี้มา จากการพูดคุย พอมีอะไรโยงกับเรื่องเก่า ก็เล่าก็อธิบายอีก พอเอามาทำเป็นหนังสือ ความซ้าก็ปรากฏขึ้นมา อย่างที่ว่าแล้ว ถ้าไม่อยากซ้า ก็ข้ามไป มิฉะนั้นก็ถือเป็นการย้ำ ทวน และที่สำคัญแน่ก็คือ จะได้เจอแง่มุมใหม่ แล้วก็จะได้หลักเพิ่มอีก อ่านไม่เสียเวลาเปล่า

ดำเนินความต่อไป พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงถกเถียงว่า เทวดามีจริงหรือไม่มี ฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ มีหรือไม่มี แต่พระองค์ไม่ทรงปฏิเสธ ทรงรับเลย เทวดาก็มี อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ก็มี ไม่ไปเสียเวลาเถียง เพราะเถียงไปก็ไร้ประโยชน์

เทวดามีหรือไม่มี เเถียงกันไปร้อยปีพันปี ก็ไม่จบ ไม่มีวันชนะกัน อีกห้าพันปี ก็เถียงไม่จบ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มีจริงไหม ไสยศาสตร์ทำได้จริงไหมนี้ เเถียงอีกหมื่นปีก็ไม่จบ วิทยาศาสตร์กระเดื่องขึ้นมาจนชักจะหอยลงไป ไสยศาสตร์ก็ยังอยู่ได้

แล้วถ้าเราต้องเถียงกันให้เสร็จไปว่ามีจริงหรือไม่มี แล้วจึงจะปฏิบัติได้ ก็ไม่มีวัน ยุติ ไม่มีวันที่จะได้ปฏิบัติ พระพุทธศาสนาไม่ให้อ้อ การปฏิบัติของพระพุทธศาสนาไม่ต้อง ไปขึ้นต่อ ไม่ต้องไปรอกการเถียงเหล่านี้ ไม่เป็นไร ฉันทอมรับก็ได้เลย มีก็มี เป็นไรไป เทวดา มี ก็มี ฤทธิ์ปาฏิหาริย์ไสยศาสตร์มี ก็มี แต่ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า ฉันทไม่ฟัง ไม่เด็ดคือ ฉันทไม่ขึ้น ต่อความเชื่อเรื่องเหล่านี้ ฉันทจะทำด้วยเรี่ยวแรงของตนเอง

นี่ พระพุทธศาสนาเด็ดขาดตรงนี้ เทวดามี ฉันทก็ไม่หวังพึ่ง ฤทธิ์ปาฏิหาริย์มี ฉันทก็ไม่หวังพึ่ง คุณจะเถียง ก็เถียงกันไป ฉันทไม่ต้องรอ ฉันทปฏิบัติได้ทันที ขอให้จับจุดนี้ให้ได้

ย้ำอีกทีว่า พระพุทธศาสนาไม่ต้องไปเถียง มันเด็ดขาดอยู่แล้ว ถึงมี ฉันทก็ไม่หวังพึ่ง แล้วจะไปยุ่งอะไรอีกล่ะ ไซ้ใหม่ ก็เด็ดขาดหมดเรื่องไปแล้ว แต่เดี๋ยวนี้คนยังจับจุดนี้กันไม่ค่อยได้ ก็ไปเถียงกันอยู่นั่นแหละ คล้ายกับว่า ถ้าเถียงกันแล้วรู้หรือตกลงว่ามี ก็ต้องหวังพึ่งสิ ก็เลยรออยู่นั่นเอง ไม่เป็นอันจะได้ปฏิบัติจัดการกิจหน้าที่สิ่งที่ควรทำให้เสร็จสิ้นไป

เอาละนะ พุทธศาสนาเด็ดขาดแล้วตรงนี้ ฉะนั้น เราไม่ต้องไปขึ้นกับการถกเถียงของใคร พระพุทธเจ้ามีฤทธิ์มาก ไซ้ใหม่ แต่พระพุทธเจ้าใช้ฤทธิ์ทำอะไรบ้าง ในพุทธประวัติมีไหมตลอด ๔๕ พรรษาแห่งพุทธกิจ พระพุทธเจ้ายอดของคนมีฤทธิ์ เคยใช้ฤทธิ์บันดาลอะไรให้แก่ลูกศิษย์คนไหน มีไหม ไม่มี ไซ้ใหม่

ทำไมพระพุทธเจ้าผู้ยอดมีฤทธิ์จึงไม่ใช้ฤทธิ์ที่มีนั้นบันดาลผลที่ใครอยากได้ใครขอให้แก่ลูกศิษย์สาวกชาวพุทธ ชาวพุทธคนนี้มีเรื่องอยากได้นี้ ก็ไปหาพระพุทธเจ้าช่วยบันดาล คนนั้นอยากได้นั้น ก็ไปหาพระพุทธเจ้าช่วยบันดาล มีไหม? ไม่มี นี่ก็เพราะว่าหลักการของเราชัด ทั้งๆ ที่ท่านมีฤทธิ์ ท่านทำได้ เราก็ไม่เอา เราไม่ไปหวังพึ่ง เราจะเพียร

เทวดา เรายอมรับว่ามี แต่ให้อยู่กันด้วยเมตตาอย่างมิตร มนุษย์ไม่ต้องไปอ้อนวอน ไม่ต้องไปหวังพึ่ง ไม่ต้องไปขอความช่วยเหลือ ต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ของตนไป

ทีนี้ ในยามที่มนุษย์ประสบทุกข์ภัย ถ้าเทวดามีคุณธรรม จะช่วย ก็มาช่วยด้วย คุณธรรมของเทวดา ไม่ต้องรอให้มนุษย์ไปเซ่นไหว้อ้อนวอน ในคัมภีร์พุทธศาสนาเรื่องเป็นมาอย่างนี้

ถ้าเทวดาไม่มีคุณธรรม ก็ต้องรอให้คนไปอ้อนวอนให้เครื่องเซ่น ถ้าเทวดารอเครื่องเซ่น คนดีไม่ทันได้เซ่น ก็ไม่ช่วย แต่คนร้ายไปเซ่น เทวดาก็ช่วย อย่างนี้จะถูกต้องหรือ ต่อไปศีลธรรมก็เสื่อมหมด ระบบสังคมของมนุษย์เสียแล้ว ระบบสวรรค์ของเทวดาก็ชำรุดเข้าไปอีก

แม้แต่ในหมู่มนุษย์ด้วยกัน คนมีอำนาจมีทรัพย์ เราก็ไม่ควรไปรอหวังพึ่ง เราควรทำหน้าที่ของเราไปให้ดีที่สุด เมื่อเราทำดีอยู่แล้ว เกิดมีทุกข์ยากติดขัด คนที่มีทรัพย์มีอำนาจนั้น ถ้าเขามีคุณธรรม เขาก็ต้องเอาใจใส่มาช่วยคนดี ไม่ใช่ต้องรอให้ไปอ้อนวอน ถ้าต้องรอให้ไปอ้อนวอน ก็แสดงว่าคุณธรรมไม่มี คนอ่อนแอก็หวังพึ่ง แล้วก็ต้องใช้การยกย่องสรรเสริญบอชมหรือต้องสนองกิเลสด้วยเครื่องเซ่นไหว้ให้ผลตอบแทน แล้วอย่างที่ว่าแล้ว ระบบสังคมมนุษย์ก็เสีย

ที่นี้ที่ว่า เมื่อไปสัมพันธ์กับเทวดาในแบบนั้น สังคมเทวดาจะเสียด้วย เพราะว่าตัวเทวดาเองก็ยังมีกิเลส ยังมีโลภะ โทสะ โมหะ แทนที่จะได้ขัดเกลากิเลสนั้น เทวดาก็ไม่เป็นอันได้ปฏิบัติธรรมพัฒนาตนเอง แทนที่จะคิดว่าคนดีที่ไหนตกทุกข์แล้วจะไปช่วย ก็มัวแต่สอเลาะมองว่ามนุษย์คนไหนจะเซ่นฉัน คนไหนจะเอาเครื่องเซ่นมาให้มาก เราจะไปช่วยคนไหน แล้วนี่ก็เป็นการซ้ำเติมสังคมมนุษย์ให้เลอะเทอะหนักขึ้นไปอีก

ส่วนเทวดาในพระพุทธศาสนานี้ไม่รื้อรับเครื่องเซ่น หลักการก็อย่างเดียวกับในสังคมมนุษย์ที่ดี คือต้องช่วยด้วยคุณธรรม ถ้าคนดีที่ไหนเดือดร้อน เทวดาต้องอาสาช่วยเอง ไม่ต้องมีการไปเซ่นไหว้ขอ ร้องเลย หลักข้อนี้ต่างจากของฮินดูชัด แต่ชาวพุทธเองก็ไม่เคยสังเกตว่าต่างกันอย่างไร

ก็ขอให้สังเกตว่า เทวดาของฮินดูนั้น มนุษย์ต้องไปบูชาด้วย โดยไปหาพราหมณ์ขอให้ช่วยทำพิธีให้ พราหมณ์รู้ดีติดต่อก็ได้ อาจจะเลือกให้ว่าเทวดาองค์นี้มีฤทธิ์เก่งในทางบันดาลลาภ องค์นี้เก่งทางบันดาลยศ องค์นี้เก่งทางบันดาลลูก... แล้วเทวดาองค์นี้ชอบเครื่องเซ่นแบบนี้ องค์นั้นชอบเครื่องเซ่นแบบนั้น ใครอยากได้อะไร ก็ต้องไปหาพราหมณ์

พราหมณ์เป็นผู้เชี่ยวชาญ เมื่อไปหาพราหมณ์บอกให้แล้ว ก็จัดเครื่องเซ่นตามที่แกบอกให้ พราหมณ์ก็สบาย ได้ค่าตอบแทนในการจัดพิธี ได้เงินได้ทองข้าวของมากมาย แก่ก็กุมอำนาจในการติดต่อกับเทพเจ้าไว้

ที่นี้เมื่อมนุษย์สัมพันธ์กับเทพเจ้า ด้วยการเอาเครื่องเซ่นมาบูชาด้วย เพื่อให้ตัวเองได้ผลที่หวัง เมื่ออยากได้มากๆ ก็เอาใจเทวดาหนักเข้าๆ ไปๆ มาๆ ก็ถึงกับต้องฆ่าสัตว์ใหญ่ๆ จำนวนมากมาย จนถึงขั้นฆ่าคนบูชาด้วย อย่างนี้ก็ไม่มีที่สิ้นสุด นี่คือการสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในแบบของศาสนาพราหมณ์

แต่ในพระพุทธศาสนาไม่ต้องใช้เครื่องเซ่น จะทำอะไร เมื่อเกรงใจเทวดา โบราณทำกันมาโดยใช้วิธีบอกกล่าว อย่างที่ว่าแล้ว ท่านให้เราอยู่กับเทวดาอย่างญาติมิตร เราก็ให้ความเคารพ เราไม่เหยียดหยามดูถูกเทวดา เราไปไหน ก็แผ่เมตตาให้เทวดา ความสัมพันธ์ตรงนี้ต้องจับให้ชัดให้ตื้นะ อันไหนพุทธ อันไหนพราหมณ์

พราหมณ์สัมพันธ์กับเทวดา โดยต้องไปอ้อนวอน แล้วก็คอยหวังพึ่ง เอาเครื่องเซ่นไปให้ แล้วรอรับผลประโยชน์ที่หวังว่าจะได้ แต่ในพุทธศาสนามีความสัมพันธ์แบบเมตตา ถือว่าเป็นเพื่อนร่วมโลก อยู่ด้วยกันโดยมีเมตตาไมตรี ติดต่อกัน แต่เราไม่หวังพึ่งพาขอความช่วยเหลือจากท่าน ต่างฝ่ายก็ต้องพัฒนาตนให้สูงขึ้นไป ต่างก็ต้องทำหน้าที่ของตนให้ดี เราหวังผลสำเร็จจากการกระทำด้วยความเพียรพยายามของเราเอง

อย่างที่ว่าแล้ว เวลาไปไหน เราก็แผ่เมตตาให้เทวดาด้วย ขอให้ท่านเป็นสุข เมื่อทำบุญ เราก็อุทิศส่วนกุศลให้แก่เทวดา แม้แต่จะสวดมนต์ เราก็ชุมนุมเทวดา บอกให้เทวดามาร่วมฟังธรรมด้วย เป็นการแผ่แผ่จิตใจให้ นี่คือการอยู่กันฉันญาติมิตร

ทีนี้ถ้าคนติดตัวเดือดร้อน ที่ว่าเทวดาอาสน์ร้อน หมายถึงพระอินทร์อาสน์ร้อน เคยได้ยินไหมในวรรณคดีไทย เรื่อง สังข์ทอง ที่ว่า “ทิพอาสน์เคยอ่อนแต่ก่อนมา กระด้างดังศิลาประหลาดใจ” อันนี้ตามคติพุทธ หมายความว่าเทวดาเดือดร้อนเอง ไม่ใช่ว่าคนจะต้องมาถวายเครื่องเซ่น แต่เทวดาต้องคอยคำนึง คอยพิจารณา คอยสำรวจตรวจตรา คนดีที่ไหนใครตกต่ำเดือดร้อน ต้องไปช่วย โดยช่วยด้วยคุณธรรมของตัวเอง มนุษย์ไม่ต้องไปรบกวนพื้ แล้วอย่างนี้มนุษย์เองก็จะดี ธรรมะก็อยู่ในสังคมได้ สังคมนี้นี้โลกนี้ก็มีหลัก แล้วเทวดาเองก็จะอยู่ในธรรม ก็จะได้ด้วย

หลักการที่ว่านี้สำคัญมาก ทำให้มนุษย์ต้องทำหน้าที่ของตัวเองให้ถูกต้อง ยกตัวอย่างชาดกเรื่องมหาชนก ที่ในหลวงทรงนำมาเรียบเรียงเป็นพระราชนิพนธ์ ก็แสดงคตินี้ชัดเจน เรื่องพระมหาชนกโพธิสัตว์บำเพ็ญวิริยบารมี

มหาชนกนั้นไปค้าขาย เดินทางไปในเรือเดินสมุทร ออกไปในทะเลใหญ่ ทางแสนไกลมองไม่เห็นฝั่ง พอดีเกิดมีมรสุมมารุนแรง เรือจะแตกแน่นอน คนทั้งหลายที่ไปในเรื่อนั้น พอรู้ว่าเรือจะแตก จิตไร้สำนึกก็สำแดงเดช เกิดความกลัวขึ้นมา ตัวสั่นงันงก ไม่มีสติ

พวกหนึ่งก็ร้องให้เพื่อรำพันถึงพ่อแม่ญาติพี่น้องซึ่งอยู่ที่บ้าน พวกหนึ่งก็รำครวญรำไรในชะตากรรมยามเคราะห์ร้ายที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นมาแก่ตัวของตน อีกพวกหนึ่งก็กราบไหว้อ้อนวอนเทวดาให้มาช่วย อะไรต่างๆ คนมีอาการวิปริต เป็นกันไปนานา

ส่วนมหาชนกนี้ตั้งสติได้ ใจอยู่กับตัว ไม่รำพันรำไร ไม่ร้องไห้ ไม่คร่ำครวญ ไม่อ้อนวอนเทวดา ไม่เอาทั้งนั้น แต่ใช้ปัญญาพิจารณาคิดแก้ไขสถานการณ์ว่า เรือจวนล่มแล้ว เราเตรียมตัวอย่างไรจะดีที่สุด อย่างน้อยเมื่อเรือแตกลงไปอยู่ในมหาสมุทรแล้ว ถึงแม้ถ้าจะตายก็ให้อยู่ได้นานที่สุด แต่ถ้าว่าในขณะที่อยู่ได้นานนั้นมีโอกาส อาจจะรอดก็ได้ เช่นว่าอาจมีเรือผ่านมา หรือเมื่อเราว่ายน้ำไป อาจจะมีกำลังพอ ถ้าไม่ไกลนัก ก็ไปถึงฝั่งได้

เอาละ เตรียมตัวให้เต็มที่เต็มโอกาส เริ่มตั้งแต่คิดการเตรียมหาจุดที่ดีที่สุดในเรือ ตรงที่ว่าเมื่อไปอยู่แล้ว พอเรือล่มลง เราจะไม่ถูกเรือดูดหรือถูกเรือครอบเสีย แล้วก็หาพ่อนไม้มาเตรียมไว้ เตรียมตัวอย่างดีที่สุด พอถึงตอนที่เรือล่มคว่ำลงจริงๆ มหาชนกก็ดำรงตัวได้ดีที่สุด ลงไปอยู่ในน้ำอย่างดี มีพ่อนไม้เกาะ แล้วก็ใช้ความเพียรว่ายน้ำพยายามไป ไม่ได้รำพันรำไร ไม่ได้หุดหูดถอยท้อแท้ใจ

เมื่อมหาชนใช้กำลังเท่าที่มีจะว่ายน้ำไป ก็คิดว่าทิศไหนดีที่สุดที่น่าจะมีฝั่ง ก็ทุกทิศแหละไม่เห็นฝั่ง ดังนั้นก็ต้องลงไปทิศหนึ่งละ เสี่ยงไปดู ถ้าอยู่เฉยๆ ก็ตายเปล่า แต่ถ้าว่ายน้ำ อาจจะตายก็ได้ อาจจะรอดก็ได้ คิดแล้วก็ว่ายน้ำไปเรื่อยจนถึงวันที่ ๗

ที่นี่ เทวดาก็มีหน้าที่ของตนเองเหมือนกัน ครั้งนั้น เทพธิดาที่ดูแลมหาสมุทร ชื่อ นางมณีเมขลา มาตรวจดู ก็เห็นมหาชนว่ายน้ำอยู่ เธอนึกยื้มเยาะในใจว่า ตาคนนี้จะต้องตายแน่ๆ อยู่แล้ว ไม่มีทางเลย ทั้งที่ไม่เห็นฝั่งแล้ว จะมาว่ายน้ำอยู่ทำไม ก็ไปปรากฏกายสีแดงตัวให้เห็น แล้วก็กล่าวถ้อยคำที่ทำให้เกิดเป็นบพชนหนาขึ้นมา

เทพธิดามณีเมขลา ก็กล่าวเริ่มต้นขึ้นว่า นี่ ท่านจะมาว่ายน้ำอยู่ทำไม ทั้งที่มองไม่เห็นฝั่ง ก็จะต้องตายเสียเปล่า มหาชนก็ตอบไปว่า เราเกิดมาแล้ว เมื่อกำลังยังมีอยู่ เป็นคนก็ต้องพยายามเรื่อยไปจนถึงที่สุด ถ้าจะตายก็ไม่ใช่เป็นหนี้ใคร ก็เป็นบพชนหนาว่ากันไป ในที่สุด นางมณีเมขลาชื่นชมความพากเพียรของมหาชน ก็เลยอุ้มเข้าฝั่งพาไปยังที่หมาย

ในเรื่องนี้ คติก็คือว่า มหาชนก็นั้นทำความเพียรด้วยเรี่ยวแรงของตนเอง ใช้สติปัญญาคิดหาทาง ไม่ไปหวังพึ่งอ้อนวอนนอนรอใคร ส่วนเทพธิดามณีเมขลาที่มาช่วย ก็ช่วยด้วยเมตตา ด้วยการพิจารณาเหตุผล บนฐานแห่งคุณธรรมของเธอเอง

นี่เป็นคติสำหรับมวลมนุษย์ด้วยเหมือนกัน ในสังคมมนุษย์ก็ต้องปฏิบัติอย่างนี้ มนุษย์ที่มีกำลัง มีอำนาจ ก็ควรจะช่วยเหลือผู้อ่อนแอกว่าด้วยคุณธรรมในใจของตนเอง ไม่ใช่จะรอให้เขามาเซ็นไหว มาขอความช่วยเหลือ

ส่วนตัวของคนที่อ่อนแอ หรือเดือดร้อน ไร้ที่พึ่ง ก็ต้องพากเพียรช่วยตัวเองเต็มที่ และร่วมมือกันในกลุ่มพวกตัว ไม่มัวหวังพึ่งรอความช่วยเหลือจากผู้อื่นข้างนอก อย่างนี้สังคมจึงจะเข้มแข็ง มั่นคง พัฒนา คนมีคุณภาพ แล้วก็อยู่ดีได้

พูดเรื่องเทวดามายืดยาว ก่อนนี้ก็พูดไปมากแล้ว อาจจะซ้ำบอຍไปหน่อย แต่เรื่องนี้ซ้ำไว้บ้างก็ดี เป็นการย้ำ เพราะคนพูดถึงเทวดากันนัก ชาวพุทธนี่แหละไม่เบา แต่พอว่าจะเอาอย่างไรกับเทวดา ก็จับหลักอะไรไม่ได้ มักจะเชื่อไปเป็นพรหมณ์กันเสียเรื่อย

เพื่อให้หนักแน่นสมเป็นเรื่องใหญ่ ขอสรุปหลักสำคัญของชาวพุทธ ในการสัมพันธ์และปฏิบัติต่อเทวดา ดังนี้

- อยู่กับเทวดา และปฏิบัติต่อเทวดา ด้วยเมตตาไม่มีตร้อย่างญาติมิตรที่น่านับถือ
- ไม่หวังพึ่ง ไม่รอคอยความช่วยเหลือจากเทวดา แต่มุ่งหน้าทำกิจหน้าที่ของตน ทำผลที่มุ่งหมายให้สำเร็จด้วยการลงมือทำ ด้วยความเพียรพยายามของตนเอง

- ที่คนนับถือกันว่าเทพเทวามีฤทธานุภาพยิ่งใหญ่ นั่น ต้องรู้ต่อไปว่า เหนือกว่าเทวดานั้น ธรรมเป็นใหญ่สูงสุด ชาวพุทธต้องถือธรรมเป็นใหญ่ แม้แต่ถ้ามีกรณีขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับเทวดา ก็ให้เอาธรรมมาตัดสิน
- พระมีหน้าที่สอนเทวดา พระบอกว่าเทวดาที่มนุษย์เกรงกลัวและหวังพึ่งกันมาแต่ยุคดึกดำบรรพ์นั้น ขอให้มิเมตตาแก่มนุษย์ ไม่ควรไปรบกวนเช่นไหว้โดยล่อด้วยการที่จะดลบันดาลอะไรๆ ให้ การช่วยมนุษย์นั้น ขอให้มุ่งเอาใจใส่คอยดูแลเขาให้อยู่ดีมีมั่นคงปลอดภัย ให้เขาตั้งหน้าตั้งตาทำงานทำการกันไปได้เต็มที่

ควรย้ำกันไว้ว่า พระพุทธศาสนาเน้นนักในเรื่องการหวังผลสำเร็จด้วยการลงมือทำ และทำให้สำเร็จด้วยความเพียรพยายาม ในชาดกบอกให้เรารู้ตรึงนี้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนจุดย้ายออกจากศาสนาเก่าที่เขาสยบต่อเทพเจ้า เอาแต่ไหว้วนรอบเทวดา เมื่อมาถึงพระพุทธศาสนา ท่านยืนยันให้เลยว่า “ความเพียรของคนไม่ลดละ ถึงเทวดาก็กีดกันไม่ได้” (เทวา น อีสฺสนฺติ บุริสฺปรกฺกมฺสฺส, ๒๗/๕๐๕/๑๒๔)

ท้ายเรื่องในตอนี้ ก็ขอย้ำหลักการใหญ่ที่ได้พูดมาแล้วอีกครั้งหนึ่ง คือหลักที่ว่า พระพุทธศาสนาเป็น *กรรมวาท* เป็น *กิริยวาท* เป็น *วิริยวาท* หมายความว่า ถือหลักการกระทำ ถือหลักว่าต้องให้สำเร็จด้วยการกระทำ ถือหลักว่าต้องเพียรพยายาม

จับหลักนี้ได้แล้ว เรื่องพระเครื่อง วัตถุมงคล ความศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์เทวดา ก็เข้ามาอยู่ในกรอบที่จะไม่ก่อปัญหา

จับหลักชัดแล้ว ใครไปทางดี ใครไปทางร้าย จับได้ทั้งหมด

เอาละนะ เป็นอันว่า ในพระพุทธศาสนานี้ มีคติเรื่องนี้ชัดเจนแล้ว เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าทรงมีฤทธิ์ เป็นยอดของผู้มีฤทธิ์ ก็ไม่ใช่ฤทธิ์มาบันดาลผลที่ต้องการให้ใคร แต่ทรงใช้ฤทธิ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในกรณีเดียว คือจะปราบผู้เอาฤทธิ์มาใช้แก่พระองค์ ปราบเสร็จ ก็เลิกใช้ฤทธิ์ เป็นการย่นความเชื่อของสังคมยุคนั้น ที่เชื่อกันนักหนาว่าใครจะเป็นพระอรหันต์ ต้องมีฤทธิ์ หรือถือว่าคนมีฤทธิ์เป็นพระอรหันต์

ในสภาพสังคมที่เป็นอย่างนี้ ซึ่งมีค่านิยม มีภาพ มีทิวทัศน์อยู่ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนา ก็ไปเจอพวกที่ว่ามีฤทธิ์มากมาย ที่นี้ ถ้าพระองค์ไม่มีฤทธิ์ คนพวกนั้นก็ไม่นับ เขาถือว่าเขาแน่กว่า ตัวอย่างที่ชัด คือพวกขงจื๊อ พอพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปในสำนักของเขา จะขอพัก พวกขงจื๊อก็ออกพิชเฉย เขาดูถูกว่า นักบวชหนุ่มคนนี้ ท่าทางสงบอย่างนี้ ไม่ได้ความหรอก เดียวเราจะแกล้ง

พอเริ่มพัก ก็เอาเลย คืบแรกชฎิลก็แก้ง แต่พระพุทธรูปก็ผ่าน คืบที่ ๒ ก็ผ่าน คืบที่ ๓ ก็ผ่าน ชฎิลก็แก้งแรงขึ้นทุกที แต่พระพุทธรูปก็ผ่านทุกคืบ จนกระทั่งในที่สุดชฎิลไม่มีอะไรจะแก้ง แล้วก็สู้ไม่ได้ ก็เลยยอม เมื่อเขารู้แน่ว่ามีฤทธิ์สู้พระพุทธรูปไม่ได้ เขาแพ้ ก็จึงยอมฟัง ไซ้ใหม่ ถ้าพระพุทธรูปไม่มีฤทธิ์เหนือเขา เขาก็ไม่ฟัง จะพูดจาอะไร เขาก็ไม่ฟัง แต่พอแพ้ฤทธิ์ แก้กัฟัง พอฟัง พระพุทธรูปก็จึงทรงสอนธรรมได้ และเมื่อเขาเข้าใจแล้ว ก็จบ พระพุทธรูปก็ไม่ทรงใช้ฤทธิ์อีกเลย

อย่างที่ว่านี้ จึงเรียกว่าใช้ฤทธิ์ปราบฤทธิ์ เพื่อจะได้สอนธรรม คือเป็นวิธีการในการที่จะให้คนยอมรับฟังคำสอน ฉะนั้นฤทธิ์ก็เลยกลายเป็นสื่อธรรม เพื่อจะสยบคนมีฤทธิ์ให้สงบพร้อมที่จะมาเข้าสู่ธรรม

นี่เป็นคติที่บอกเราให้ปฏิบัติในแบบเดียวกัน คือการใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์อะไรต่างๆ นี้ เพื่อเป็นสื่อเข้าสู่ธรรม แต่ความมุ่งหมายนี้จะต้องชัดเจน แน่นนอน ที่จะนำเขาไปสู่ธรรม ไม่ใช่ไปทำให้เขาจมอยู่ ต้องให้กำลังใจที่ได้จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น เป็นกำลังใจที่หนุนในการทำความเพียร อย่าให้เป็นกำลังใจที่จะทำให้หวังพึ่ง แล้วก็เลยหยุดรอความช่วยเหลือ แล้วก็อ่อนแอ ตกอยู่ในความประมาท

ที่นี่ ลัทธิหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ ไสยศาสตร์ ส่วนมากนั้นมีผลร้ายที่ทำให้หวังพึ่งและรอคอย ฉะนั้นก็จะทำให้คนอ่อนแอหลงไปทุกที จึงขัดต่อหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา อย่างน้อย ๔ ประการ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องจำไว้ให้ดี

การเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ ไสยศาสตร์ สิ่งเร้นลับ หรืออะไรก็ตาม ถ้าขัดหลักการ ๔ อย่างต่อไปนี้ เป็นอันใช้ไม่ได้ในพระพุทธศาสนา คือ

๑. หลักทำการด้วยความเพียร หลักพุทธศาสนาข้อนี้ชัดเจน ได้แก่หลักกรรมและหลักความเพียร ตรงกับที่พูดมาก่อนแล้วว่า กรรมวาท กิริยาท และวิริยาท พูดสั้นๆ ว่า ถือหลักการที่จะต้องทำให้สำเร็จด้วยความเพียรพยายาม ถ้าเราไปเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วหวังพึ่ง มัวรอความช่วยเหลือ ก็ทำให้เราไม่ทำการด้วยความเพียร นี่คือการแสดงว่าผิดหลักการของพระพุทธศาสนาข้อที่ ๑ นี้

๒. หลักการพัฒนาตน เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ว่า คนเรานี้จะดีเลิศประเสริฐได้ ด้วยการฝึก ด้วยการศึกษาดำเนินตน คนเรานี้ต้องฝึกฝนตนเอง ให้ดียิ่งขึ้นๆ ให้มีความสามารถยิ่งขึ้นๆ ให้มีศีลดีโดยมีวินัย แล้วก็เจริญในจิตใจ ในปัญญา

ที่นี่ ถ้าไปเจอปัญหา ไปเจออุปสรรค ไปเจอสิ่งที่ต้องทำ แล้วมัวไปหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเร้นลับ ได้แต่รอให้ท่านช่วย คนก็ไม่พัฒนาตัวเอง

เจอปัญหา ไม่คิดแก้ มัวอ่อนนอนนอนรอให้ท่านแก้ไข ตัวเองก็อยู่เท่าเดิม ปัญญาก็ไม่พัฒนา แต่ถ้าเราเจอปัญหา เราคิดแก้ไข เราใช้ปัญญา ปัญญาของเราก็พัฒนาขึ้นมา เราก็ดีขึ้นๆ

ที่นี้ การเชื่อแล้วหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเร้นลับ ก็ขัดขวางการพัฒนา ทำให้ไม่ฝึกฝนตนเอง เรามีชีวิตอยู่ชาติหนึ่งแค่ร้อยปี โดยมากไม่เกินร้อยปี เวลานี้มันน้อย แล้วเรามาเสียเวลารอคอยความช่วยเหลือจากสิ่งเหล่านี้ เราไม่พัฒนาตนเอง ก็เสียเวลาไปเปล่า แล้วทั้งชีวิตก็หมดไป ไม่คุ้มเลย

การหวังพึ่งอ่อนนอนนอนรอที่ได้แค่ความอุ่นใจสบายใจ จึงเป็นการลงทุนที่แพงมาก ที่เราอาจจะต้องเอาชีวิตไปทุ่มให้หมดทั้งชีวิต แล้วชีวิตก็เลยหมดสิ้นไปกับการจมอยู่กับสิ่งเหล่านี้ ชีวิตที่ควรจะพัฒนาได้ ใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ในช่วงร้อยปีนี้ ก็เลยมาเสียเวลาหมดไปๆ เป็นความสูญเปล่า

เพราะฉะนั้น อย่าไปลงทุนที่ไม่คุ้มค่า ที่ซื้อมาด้วยราคาแพงเกินไป เราอาจจะได้ความอุ่นใจ ความมีกำลังใจ ได้ความสุขแบบกล่อมใจ พอให้สบายใจ แต่มันคุ้มหรือเปล่า เราสูญเสียเท่าไร สูญเสียการที่จะให้ชีวิตได้พัฒนา เข้าถึงสิ่งที่ดีงาม ที่ประเสริฐอีกเยอะแยะ แต่เราต้องสูญเสียไปหมด เราได้แค่การกล่อมใจให้สบายเท่านั้นเอง ชีวิตเราจะเอาแค่นี้หรือ คุ้มไหมที่เราจะลงทุน ที่ได้ไม่เท่าเสีย เพราะฉะนั้น อย่าเสียหลักการพัฒนาตนเอง

๓. **หลักความไม่ประมาท** หลักนี้พระพุทธศาสนานั่นนัก พระพุทธเจ้าตรัสย้ำแล้ว ย้ำอีกว่า ให้เราอยู่ด้วยความไม่ประมาท ถ้าเราหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเร้นลับ ก็รอไปสิ ที่นี้ก็ไม่ต้องทำอะไรแล้ว ไม่ได้ใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ เวลาที่ผ่านมาไปๆ อะไรที่ควรทำก็ไม่ได้ทำ ตกอยู่ในความประมาท ได้แต่อ่อนแอลงไปๆ

๔. **หลักมีอิสรภาพพึ่งตนได้** ถ้าเราหวังพึ่งอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะให้ท่านบันดาลให้ อะไรๆ จะสำเร็จหรือไม่ ก็อยู่ที่ท่าน ไม่ได้อยู่ที่เรา เราก็ดูขึ้นต่อท่าน ไม่มีทางเป็นตัวของตัวเอง ก็ต้องขึ้นต่อผู้มีฤทธิ์ ขึ้นต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก็สูญเสียอิสรภาพ ต้องหวังพึ่งผู้อื่นเรื่อยไป ก็พึ่งตัวเองไม่ได้ ขาดหลักพึ่งตนเอง

พระพุทธศาสนาสอนให้พึ่งตนเอง แล้วก็ให้มีอิสรภาพ มนุษย์ต้องพึ่งตนเองได้ โดยทำตนให้เป็นที่พักพิงของตนเองได้ คือฝึกให้ทำได้ด้วยตนเอง แล้วพึ่งตนเองได้ เมื่อพึ่งตนเองได้ ก็เป็นอิสระ ถ้าไม่ทำตนเองให้เป็นที่พักพิงได้ ก็พึ่งตนเองไม่ได้ เมื่อพึ่งตนเองไม่ได้ ก็ต้องขึ้นต่อผู้อื่น ก็ไม่มีอิสรภาพ

พุทธศาสนาเน้นนักให้คนเป็นอิสระ พระพุทธเจ้าทรงมาสอนเรา ก็เพื่อให้เราช่วยตัวเองได้ ฟังตนเองได้ เป็นอิสระ พระพุทธเจ้าไม่ต้องการให้ใครมาขึ้นต่อพระองค์ พระองค์มีฤทธิ์เต็มที มีความสามารถเต็มที แต่พระองค์ไม่ยอมให้ใครมาเกาะติดฟังพระองค์ ที่ฉันมาช่วยนี่ คือมาสอนให้คุณฟังตนเองได้

ก่อนจะฟังตนเองได้ คุณต้องทำตนให้เป็นที่ฟังได้ก่อน ไม่ใช่อยู่ๆ จะฟังตนเอง คนที่จะฟังตนเอง ต้องทำตนให้เป็นที่ฟังได้ ด้วยการพัฒนาตัวเองขึ้นมา

ที่ว่าพระพุทธเจ้ามาช่วยเรา ก็คือมาช่วยโดยสอนเราแนะนำเรา เพื่อให้เราพัฒนาตัวเอง ให้ฟังตนเองได้ ให้ทำตนให้เป็นที่ฟังได้ เสร็จแล้วเราก็เป็นอิสระ ไม่ต้องขึ้นต่อพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าไม่ต้องการให้ใครมาขึ้นต่อพระองค์ ไม่เหมือนศาสนาเป็นอันมากที่สอนว่าต้องฝากชีวิตจิตใจ ต้องมอบชีวิตจิตใจไว้ในองค์เทพเจ้านั้น เทพเจ้านั้น อย่างสุดจิตสุดใจ แต่ในพุทธศาสนาไม่มีอย่างนั้น พุทธศาสนามาสอนให้คนฟังตนเองได้ พระพุทธเจ้าที่มาทรงสอนนั้น ก็คือเมื่อทรงค้นพบธรรมแล้ว ก็มาเป็นกัลยาณมิตรของสัตว์ทั้งหลาย โดยมาแสดงธรรมนั้น มาบอกให้ เมื่อท่านเรียนรู้ปฏิบัติ ท่านก็จะเห็นได้ด้วยตนเอง ทำได้ด้วยตนเอง ก็เป็นอิสระ

ถ้าเราหวังฟังสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์อำนาจดลบันดาลภายนอก ก็ขัดหลัก ๔ ประการนี้ เพราะฉะนั้นเราจึงตกลงใจว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ถึงมี ถึงจริง เราก็ไม่ไปหวังฟัง เพราะอะไร เพราะว่าเมื่อเสียหลักการ ๔ อย่างนี้แล้ว ก็ได้ไม่เท่าเสีย แต่ถ้าเราพากเพียรทำตัวเราเอง ให้เข้มแข็งขึ้นมาแล้ว เราจะได้มากกว่าที่จะได้จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นอีกมากมาย

แม้แต่ในหมู่มนุษย์เอง ในสังคมที่คนหวังพึ่งกันได้ ถ้าไม่ระวังให้ดี ก็จะไม่พัฒนา เพราะเต็มไปด้วยคนที่อ่อนเปลี้ย ผู้สังคมที่ทุกคนต้องดิ้นรนช่วยตัวเองไม่ได้ เพราะแทบทุกคนต้องเข้มแข็งจึงอยู่ได้ แต่ไม่ใช่ไม่ให้ช่วยกันเลยนะ มนุษย์ต้องช่วยกัน แต่ต้องช่วยอย่างมีหลัก เช่นที่ว่าช่วยด้วยการทำให้เขาช่วยตัวเองได้ ช่วยให้เขาฟังตัวเองเป็น การช่วยกับการไม่ช่วย ต้องมีดุลยภาพ พระพุทธเจ้าจึงสอนหลักพรหมวิหารที่จะเรียนกันต่อไป

การฟังสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะไม่ให้เสียหลักการ ๔ อย่างนั้น ก็มีทางอยู่เหมือนกัน ท่านยอมให้ แถมแนะนำไว้ด้วย คือการนับถือเพื่อความคุ้มครองป้องกันภัย ช่วยให้เกิดความรู้สึกมั่นคง มั่นใจ หายหวั่นหายหวาด หายระแวงกังวล แล้วจะได้ตั้งหน้าตั้งตาทำงานภารกิจหน้าที่ของตนมุ่งแน่วไปได้เต็มที่

การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์แบบที่ท่านแนะนำนี้ ต่างกับแบบก่อนโน้นอย่างตรงข้ามกันเลย การหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์แบบที่ท่านห้าม ซึ่งเสียหลักการทั้ง ๔ นั้น เป็นการเชื่ออำนาจดลบันดาล จะให้ท่านทำให้ แล้วตัวเองก็เลยไม่ต้องทำ

แต่การนับถือแบบหลังที่ท่านยอมให้นี้ เป็นการเชื่ออำนาจคุ้มครองปกป้องรักษา ที่มาช่วยหนุนให้เราทำกรณนั้นๆ อย่างมุ่งมั่น เป็นหลักประกันให้เราเดินหน้าไปอย่างสุดกำลัง ไม่ระแวงข้างหลัง ไม่กังวลข้างหน้า (แต่ก็อย่าให้ถึงกับประมาท) แล้วตัวเราก็อ้างทำเต็มที่เลย คิดว่านี่คงชัดแน่แล้วนะ

ที่นี่ เรื่องของคลัง วัตถุมงคล พระเครื่อง อะไรต่างๆ นี้ พุทธมาเยอะแยะ ยาวยืด เราลองมาสรุปกันอีกทีว่า ใช้อย่างไรถูก ใช้อย่างไรผิด ลองสรุปสิว่ามีอะไรบ้าง

ในบรรดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับชาวพุทธนั้น พระเครื่องนี้นับว่าเฟื่องที่สุด จึงยกขึ้นมาตั้งเป็นหลัก สรุปได้ว่า พระเครื่องนั้น

พริ้ง คนโบราณทำไว้เป็นเครื่องหมายว่าเคยมีพระพุทธศาสนาเจริญที่นั่น คือเป็นวัตถุที่เป็นเครื่องสำแดง เป็นองค์แทนพระพุทธเจ้า แล้วก็เป็นอย่างองค์แทนของพระพุทธศาสนา ต่อไปถ้าพระพุทธศาสนาสูญสิ้นแล้ว กรูแตก คนไปเจอโบราณวัตถุเหล่านี้ ก็จะไม่รู้ว่าเคยมีพระพุทธศาสนาเจริญอยู่ที่นั่น

สอง ใช้คุ้ม และกันให้อยู่ได้ดี และพอดี ในท่ามกลางความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชดลบันดาล และในความสัมพันธ์กับศาสนาโบราณต่างๆ

ที่ว่า “คุ้ม” คือให้อยู่ในหลักของพระพุทธศาสนา ในขอบเขตของคุณความดี ให้อยู่ในความหมายของการเชื่อถืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในขอบเขตที่เป็นคุณเป็นความดีงาม ให้มีความมั่นใจในความมั่นคงปลอดภัยแล้วจะได้มุ่งหน้าทำมุ่งหน้าปฏิบัติกิจหน้าที่ให้สำเร็จ และใช้แค่พอเป็นเครื่องปิดช่องความหวั่นใจ ดังที่ได้พูดข้างต้น แล้วก็ “กัน” ไม่ให้ถูกชักจูงไปด้วยลัทธิภายนอกที่จะพาให้เขว เช่นไปหวังพึ่งอำนาจดลบันดาล กันไสยศาสตร์ เช่นไม่ให้หมอผีมาจูงไปในทางร้าย ทั้งกันออกไป แล้วก็คุ้มไว้ได้

สาม คนโบราณใช้เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า โดยเป็นองค์แทน เพราะว่าปวงชนนี้ ถ้าไม่มีวัตถุ จะให้ระลึกด้วยนามธรรมล้วนๆ ก็นึกได้ยาก จึงใช้วัตถุเป็นสื่อ แม้แต่จะทำสมาธิ ก็เอามาช่วยจูงจิตได้

สำหรับชาวบ้าน เอาพระเครื่องไว้ใกล้ๆ เช่นอยู่ที่คอ ก็จะได้เตือนใจให้ระลึกถึง พระพุทธเจ้าอยู่เรื่อยๆ บ่อยๆ (ถ้าไม่มีพระเครื่องที่เป็นวัตถุนั้น บางทีหรือบางคนก็ลืมพระ ไปเลย) แล้วก็โน้มใจโยงไปหาคุณค่าหรือผู้สูงค่าทางจิตใจ เช่นที่เล่าไปแล้วว่า โยงไปถึง พ่อแม่ปู่ย่าตายาย ไปถึงอุปัชฌาย์อาจารย์ ที่ว่าเป็นของรักที่ท่านรักษาไว้ และได้มอบให้ ต่อๆ กันมา เป็นคุณค่าสำคัญของชีวิตนี้ มีความหมายซึ่งได้ผลมากทางคุณความดี ทาง ศีลธรรม ทางจริยธรรม อะไรต่างๆ กว้างไกลมากมาย คนเดียวนี้อ้างว่างขาดคุณค่าอันนี้ กันมาก ควรเข้าใจ และปฏิบัติให้ถูกต้อง

ถ้าพอใช้เป็นสื่อ ก็เป็นอันว่ามาเป็นเครื่องเตือนใจระลึก พอเตือนใจระลึกก็โยง ต่อไปยังความหมายที่สาม คือเป็นสื่อเข้าสู่ธรรม คือนำมาใช้เป็นสื่อในการเรียกร่องธรรม จะเอาคุณธรรม เอาศีลธรรม เอาจริยธรรม ก็ว่าไป บอกเขาว่า ถ้าเธออยากให้พระ คຸ່ມครอง เธอจะต้องประพฤติตัวอยู่ในศีลในธรรม ต้องเว้นจากการประพฤติชั่วอย่างนั้น อย่างนี้ และต้องทำความดี ต้องขยันหมั่นเพียรทำการงานหน้าที่ให้ดี แล้วพระจะคຸ່ມครอง นี่คือการเรียกร่องศีลธรรมแล้ว แล้วเวลาจะให้ ก็สอนธรรม อธิบายให้รู้เข้าใจดีขึ้น นี่ก็ถือเป็นสื่อ เข้าสู่ธรรมแล้ว

โดยเฉพาะเด็กๆ นี้ พระอาจารย์น้อยองค์จะมีความสามารถสอนให้สนใจ ให้ เข้าใจ เรื่องนี้เราต้องยอมรับ เราอย่าเอาตัวเก่งคนเดียวไปเทียบ จริงอยู่ พระอาจารย์องค์ นี้มีความสามารถสอนเด็กได้เก่ง แม้แต่สอนด้วยนามธรรม สอนด้วยคำสอนล้วนๆ เด็กก็ เข้าใจ แล้วเด็กก็ศรัทธา แต่ที่นี้พระทุกๆ ไป ท่านไม่ได้มีความสามารถอย่างนั้นนี้ แต่ท่านก็ หัวดี และท่านก็มีหน้าที่ที่จะสอน

ที่นี้ทำอย่างไรละ เป็นธรรมดาว่า เด็กก็สนใจพวกวัตถุ ชอบของสวยๆ งามๆ แทนที่จะให้ของเล่น พระมีพระเครื่ององค์เล็กๆ สวยๆ ก็เอาให้เด็ก แต่อย่าให้ง่ายนัก เอา อย่างคนโบราณ ก็ต้องมีน้อยๆ หาได้ยาก เด็กก็อยากได้ ก็ยอมเอามาให้ ไว้เป็นที่ระลึกนะ องค์นี้ชอบไหม ท่านเก่งเยี่ยมยอด มีปัญญามากอย่างนี้ๆ ถ้าเราอยากมีปัญญา ก็ทำอย่าง นี้ๆ เอาไปนะ ให้น้องให้หนูพยายามมีปัญญาอย่างท่านนะ ก็สื่อธรรมะไปสิ นี่ก็อยู่ที่ จะ รู้จักใช้เทคนิคสื่อ นำเข้าไป

ต่อมาอีกอาจจะค่อยๆ โยงไปหาธรรมที่เป็นหลักสำคัญๆ ใช้เป็นสื่อสอนธรรมะว่า นี่ นะ เธอจะให้พระคຸ່ມครอง ก็รักษา ๕ ข้อนี้พอแล้ว ไม่ต้องเอามาก ให้เด็กมีสิ่งระลึก เตือนใจอยู่กับตัวว่า ฉันเป็นชาวพุทธนะ อยู่ใกล้พระพุทธเจ้า นึกถึงพระพุทธเจ้าแล้ว เรา จะทำอันนี้ๆ อย่างนี้ๆ ให้ได้

การมีสิ่งเตือนใจอยู่กับตัวนี้ สำหรับเด็กๆ มีประโยชน์มาก เพราะว่าเด็กต้องอยู่กับสิ่งที่เข็นวัตถุ สิ่งที่เป็นรูปธรรม จึงจะสื่อไปหานามธรรมได้ ถ้าเด็กไม่มีพระ แก้วก็ไปหาอะไรต่ออะไรอื่นมาติดตัว หาสิ่งสวยงาม ของประดับ ที่จับต้นอยู่แค่ความสวยงามต่อหน้า หรือมีราคาที่เขาภิเลสโหล่ ทำไมเราไม่เอาพระพุทธรูปเล็กๆ ให้ละ ดีกว่า มีคุณค่าลึกซึ้งกว้างไกลกว่าการที่จะเพียงสวยงามเอาไปทอดทิ้ง ยังมีคุณค่าทางคุณธรรม ทางจิตใจ เป็นเครื่องผูกพันกับบิดามารดาอีก พ่อแม่จะให้ก็ได้ ไม่ต้องให้พระให้ เมื่อใช้เป็น ก็มีประโยชน์

รวมความว่า นี่ก็เป็นประโยชน์อีกอย่างหนึ่ง พูดสั้นๆ ว่า ใช้สื่อธรรม

ตกลงว่า *พระ* เป็นหลักฐานแสดงถึงการเคยมีพระพุทธรูปศาสนา *สงฆ์* ใช้คุณความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้อยู่ในหลักพระพุทธรูปศาสนา กันไม่ให้ถูกชักพาออกไปในลัทธิและวิธีปฏิบัติที่เป็นโทษ *สาม* เตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้า พระรัตนตรัย โยงคุณค่าทางจิตใจไปถึงบิดามารดาเป็นต้น *สี่* เป็นสื่อธรรมตั้งแต่ช่วยนำจิตเข้าสู่สมาธิ ทำให้รวมจิตใจได้ง่าย แล้วก็เส้นทางให้พระได้สอนธรรมะ เอาไปเรียกร้องจริยธรรม รวมเป็น ๔ ประการ

ทีนี้ ถ้าใช้ไม่เป็น ใช้ผิดไป ก็กลายเป็นโทษ

พระ ทำให้ติดจมหลงเพลิน อยู่แค่ในความหมายว่าศาสนาเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ได้ที่พึ่งพำนักแล้ว มีกำลังใจ กล่อมใจให้สบาย หายทุกข์ หายร้อน หายเดือดเนื้อร้อนใจ ไม่ต้องดิ้นรนชวนขวาย ติดเพลินอยู่แค่นั้น นอนสบาย

สงฆ์ ก็หวังพึ่ง รออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าท่านจะมาช่วย ทำให้อ่อนแอ ตกอยู่ในความประมาท ไม่ทำการด้วยความเพียร แล้วก็พึ่งตนเองไม่ได้ ได้แต่นอนคอยความช่วยเหลือ

สาม ถ้าผู้ใช้ เช่นพระนี่แหละ ไม่เข้าใจหลักการของพระพุทธรูปศาสนา หรือมีเจตนาไม่ดี หรือไม่มีปัญญาที่จะนำคนให้พัฒนาต่อไป อาจจะกลายเป็นผู้ดึงคนออกจากพระพุทธรูปศาสนาไปเลย เป็นผลร้ายที่ตรงกันข้าม

คนที่ไม่รู้จริง ไม่เข้าใจหลักพระพุทธรูปศาสนา มองไม่เป็น แยกไม่ออก ก็คิดนึกได้แค่ว่า สิ่งเหล่านี้ก็เหมือนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นนอกพระพุทธรูปศาสนา เป็นเรื่องไสยศาสตร์ หรืออย่างเดียวกับเรื่องเทพเจ้า เมื่อเอาความหมายนี้มาใส่ในพระพุทธรูปศาสนา ก็กลายเป็นดึงคนออกจากพระพุทธรูปศาสนาไปโดยไม่รู้ตัว ซึ่งเป็นไปได้มากด้วย นี่คือผลที่กลับตรงข้ามแทนที่จะดึงคนเข้าสู่ธรรม เข้าสู่พระพุทธรูปศาสนา ก็กลายเป็นดึงออกไปเลย

สี่ อาจจะเป็นช่องทาง หรือเป็นเครื่องมือของการหลอกลวง และหลาหล คนที่มีเจตนาไม่ดี อาจจะใช้สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ส่วนตัว ให้ได้ลาภได้สักการะต่างๆ มากมาย

ผลต่อสังคม คือ จากการที่มนุษย์อยู่ด้วยความหวังพึ่งสิ่งภายนอก แล้วมัวงอมืองอเท้า ก็กลายเป็นคนอ่อนแอกันไปทั่ว แล้วผลรวมก็มาลงที่สังคม ทำให้เป็นสังคมที่อ่อนแอ พัฒนาไม่ไป

ผลเสียต่อสังคมไม่ใช่แค่นั้น ยังมีอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญมาก คือว่า มนุษย์ที่หวังพึ่งอำนาจเร้นลับภายนอกมาช่วยนี้ จุดสัมพันธ์ของเขาก็คือสิ่งเร้นลับที่เขา มองไม่เห็น ความสัมพันธ์ของเขาไปอยู่กับสิ่งนั้น เมื่อความสัมพันธ์ไปอยู่ที่นั่นแล้ว เขาก็จะไม่ค่อยเอาใจใส่ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ไม่เหลียวแลกัน มีอะไรเกิดขึ้น ก็มองไปที่อำนาจเร้นลับข้างนอก มองข้ามเพื่อนมนุษย์ในสังคมไป ไม่สนใจ ไม่ดูแล อันนี้มีผลร้ายต่อสังคมมนุษย์มาก

สังคมจะเข้มแข็ง ต้องไม่คลุมเครือ

ที่พูดขึ้นมาเมื่อก็ในเรื่องที่ว่า เมื่อมนุษย์ไปหวังพึ่งอำนาจเร้นลับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มาช่วยตัว ก็หันไปสัมพันธ์กับสิ่งเร้นลับนอกสังคม แล้วก็เลยไม่เอาใจใส่เหลียวแลเพื่อนมนุษย์ด้วยกันในสังคม มองข้ามคน มองข้ามสังคมไป ได้แต่คิดถึงเทวดา อันนี้จะมีผลร้ายต่อสังคมมนุษย์มากนั้น เรื่องความเชื่อและการหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กับผลในระดับสังคมนี้เป็นเรื่องที่ควรสนใจให้มากด้วย

มนุษย์ที่มาอยู่รวมกันและเกิดเป็นสังคมขึ้นมาี้ เหตุผลสำคัญก็คือเพราะมนุษย์เหล่านั้นต้องพึ่งพาอาศัยกัน เมื่อต้องพึ่งกัน ก็มีการหวังพึ่งคนอื่น แล้วก็ทำให้คนต้องไปร่วมมือกับคนอื่น ต้องสนใจช่วยคนอื่น

ตรงนี้ก็จะเป็นไปตามธรรมชาตินั่นเอง เมื่อต้องหวังพึ่งผู้อื่น แต่ละคนก็ต้องไปร่วมมือกับคนอื่น แล้วก็ทำการต่างๆ ให้ดำเนินไป ยามเกิดปัญหา ก็ต้องช่วยกันร่วมกันแก้ไข เมื่อทำไปตามธรรมชาติแค่นี้ มนุษย์ก็ขับเคลื่อนสังคมของตนให้ดำเนินเดินหน้าไปได้แล้ว

ยิ่งเมื่อทางด้านจิตใจ มีเรื่องของคุณธรรมเข้ามาหนุนมามาด้วย สังคมก็ยิ่งเข้มแข็งมั่นคงสงบสุข คนก็อยู่กันดี มีการสนใจกัน เหลียวแลกัน พร้อมทั้งจะช่วยกันร่วมมือกันจริงจังเต็มจิตศรัทธาใจ

ทีนี้ ว่าตามกระบวนการแบบธรรมชาตินั้น เมื่อเกิดเหตุร้ายเป็นปัญหาร่วมกันที่สำคัญ มนุษย์รู้อยู่ว่าพวกเขาจะต้องแก้ปัญหากันเอง ด้วยตัวของพวกเขา มนุษย์ก็จะมาร่วมกันหาทางคิดแก้ปัญหาก็ทำการแก้ปัญหของสังคมเสร็จไปได้

แต่ที่นี้ พอมนุษย์หันไปหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเร้นลับ คราวนี้ จุดมุ่งในการสัมพันธ์ของเขาเบนออกไปอยู่ที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชเหล่านั้นเสียแล้ว เขาก็มองไปที่นั่น คอยรอวิเวกจากท่าน พร้อมกันนั้นเขาก็ไม่คิดหวังพึ่งเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ไม่หันไปผู้คนที่อยู่ในชุมชนเดียวกับเขา ในสถานะระดับเดียวกับเขา ที่เป็นเพื่อนร่วมท้องถิ่น ร่วมสังคม เขามองข้ามไปเลย

เมื่อเป็นอย่างนั้น ในสังคมที่คนเป็นอย่างนี้ การร่วมมือ การช่วยเหลือกัน การร่วมกันคิดแก้ปัญหาเป็นต้น ก็จะมีได้ยาก มีน้อย หรือแทบไม่มี แล้วสังคมอย่างนี้ก็จะพัฒนาได้ยาก และก็จะ เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตย หรือแม้ต่อการที่จะมีประชาธิปไตยด้วย เพราะประชาธิปไตยต้องอาศัยมนุษย์ที่อยู่ในท้องถิ่นชุมชนสังคมนั้น มาพึ่งพาอาศัยกัน และร่วมมือกัน ในการสร้างสรรค์และแก้ปัญหา นี่คือผลเสียในสังคม เป็นผลเสียที่จุดสำคัญ เป็นอันใหญ่ ตรงกลางเลย

ในขั้นพื้นฐาน เมื่อมัวหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สำหรับแต่ละคนก็สูญเสียอยู่แล้ว หลายอย่างดังว่าแล้ว เช่น ทำให้ไม่ชวนชวายุ่งทำการด้วยความเพียร ทำให้ไม่คิดที่จะพัฒนาตัวเอง ทำให้ตกอยู่ในความประมาท ทำให้ไม่พึ่งตนเอง สูญเสียอิสรภาพ เสรีแล้วในระดับสังคมก็สูญเสียอีก คือการที่ว่าจะคนจะไม่มาร่วมกันช่วยกันแก้ปัญหา ไม่ร่วมกันทำการทั้งหลาย แล้วสังคมแบบนี้ จะเข้มแข็งมั่นคงทรงตัวอยู่ได้และไปได้ได้อย่างไร

ถ้าไม่มีการหวังพึ่งใดๆ จากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ หรือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เทวดา ในสังคมที่หวังพึ่งใครไม่ได้แล้ว คนก็จะต้องดิ้นรนด้วยตนเองกันสุดฤทธิ์ นี่ทางหนึ่ง หรือไม่ก็สอง คนจะต้องพึ่งกันเอง คือมาช่วยกันคิดร่วมกันทำการแก้ปัญหา แล้วสังคมหรือชุมชนก็จะพัฒนาขึ้นมาด้วยเรี่ยวแรงกำลังของคน

เพราะฉะนั้นจึงพูดว่า การหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ ต้องระวังมาก อาจจะได้ไม่คุ้มเสีย ผลได้คือทำให้จิตใจสบาย ผ่อนคลายทุกข์ หลบทุกข์ หลบปัญหา กล่อมใจ ปลอดภัย ประโลมจิตใจ ชุ่มฉ่ำไปที่หนึ่ง แต่แค่นี้พอไหม ไม่พอหรอก เพราะไม่ได้แก้ปัญหาจริง ปัญหาที่อยู่อย่างนั้น นี่คือการกลายเป็นตกอยู่ในความประมาท ยิ่งหนักเข้าไปอีก

แม้แต่ที่ช่วยกล่อมใจให้สบายไปได้นั้น ก็ทำให้พลาดได้ คือว่า พอสบายได้แล้ว ก็เลยไม่ดิ้นรนอย่างที่ว่าเมื่อกี้ ก็ประมาท อ่อนแอ แะระยะยาว

การหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์อะไรต่างๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งกล่อมชนิดหนึ่ง อันนี้ทำให้นึกถึง คาร์ล มาร์กซ ที่มองศาสนาว่าเป็นยาฝิ่น แต่ที่จริงต้องพูดว่า ศาสนาที่ คาร์ล มาร์กซ รู้จักเป็นยาฝิ่น เพราะ คาร์ล มาร์กซ ไม่รู้จักศาสนาเพียงพอ โดยเฉพาะเขาไม่รู้จักพุทธศาสนาเลย ไปเห็นศาสนาต่างๆ เป็นอย่างนั้น ก็บอกว่าศาสนาเป็นยาฝิ่น เป็น opium เหมามาหมด

เมื่อคาร์ลมาร์กซ์ไม่รู้จักพระพุทธศาสนา เขาก็ไม่รู้หลักการที่ว่ามาเหล่านี้ ควรจะพูดว่า พระพุทธศาสนารอบคอบกว่ามาร์กซิสม์ คนสมัยใหม่ที่ไปชื่นชมมาร์กซ์ก็ไปเข้าใจว่า นี่เขาว่าถูกแล้ว แต่ที่จริงไม่พอ จริงอยู่ ที่เขาว่าก็ตรงบ้าง ศาสนาที่เป็นอย่างว่า ก็เป็นยาฝิ่น เสพแล้วก็ติด งอมไปเลย ที่นี้ก็กล่อม ได้กล่อมก็เพลิน ที่นี้ก็สบายใจแล้ว เช่นไปหาหมอผี ก็มานอนสบาย

ตอนก่อนนี้ มีทุกข์ มีภัย หวาดกลัว หวั่นใจ นอนไม่หลับ พอไปหาหมอผีมาเสร็จแล้ว ได้กล่อมใจ ก็นอนหลับได้ นี่คือยาเพิงไปปฏิเสธเสียเลยนะ สำหรับมนุษย์ที่พัฒนาในระดับต่างๆ กันนั้น สิ่งกล่อมหรือตัวกล่อมนี้ก็มีประโยชน์อยู่บ้าง แต่ต้องใช้ให้เป็น

อย่างตอนนี้นั่นคนตื่นก็ฟุ้งมาก ก็ฟุ้งก็เป็นสิ่งกล่อมชนิดหนึ่ง ซึ่งรู้กันดีว่าเป็นประโยชน์ แต่บางทีเลยเถิดไปบางแง่เกิดเป็นโทษ ก็ดูเหมือนจะปิดซ่อนกันไว้ คนตรี ก็ฟุ้ง บั่นเทิน อะไรเหล่านี้เป็นสิ่งกล่อมทั้งนั้น ก็ใช้กล่อมกันนักหนา บางอย่างก็ใช้อย่างเป็นโทษไม่น้อย ยิ่งในยุคที่ธุรกิจครอบงำ มีความเคลือบคลุม ก็ยิ่งแยกโทษแยกประโยชน์ได้ยาก

คนเราในเวลาเหน็ดเหนื่อยกายใจ มีความร้อนรนกระวนกระวาย ชีวิตบีบคั้น บางทีก็ต้องไปหาอะไรที่จะช่วยกล่อมจิต พักใจบ้าง ร่างกายก็ต้องการการพักผ่อน จิตใจก็ต้องการการพักผ่อน ก็มาอาศัยสิ่งกล่อมเหล่านี้

บางคนใจไม่สบายวุ่นวาย ฟุ้งคนตรี ก็กล่อมใจสบายไป มีเรื่องราวในชีวิตประจำวันวุ่นวาย ก็มาดูกีฬาสบายไปที่ หรือดูรายการบันเทิงทางทีวี ก็กล่อมใจ เพลิดเพลินไปได้ยาวๆ มีปัญหาใหญ่ของชีวิต เชื้อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หวังพึ่งท่าน ไปไหว้วอน ก็กล่อมใจสบายไป อะไรต่างๆ เหล่านี้ มีอำนาจที่จะเป็นตัวกล่อม ทำให้คนได้พักจิตใจสบาย บางทีก็เกิดมีความสดชื่นขึ้นมา ทำให้มีพลังที่จะเดินหน้าไปอีก

แต่ที่นี้ด้านร้ายก็มี คู่มากับตัวกล่อม ก็คือการติด และทั้งการติด รวมทั้งเพลิน และความประมาท ก็รออยู่ข้างหน้าการกล่อม

สิ่งกล่อมนี้มักจะจูงกายจูงใจไปในการที่จะติด แล้วถ้าเกิดไปติดสิ่งกล่อมเมื่อไร ผลร้ายก็จะติดมาด้วย พอติดก็เพลิน คราวนี้ผลร้ายก็เริ่มมา ทำให้เฉื่อยเฉื่อย ไม่ตื่นนอน ไม่ชวนขวาย ไม่อยากทำการต่างๆ ความประมาทก็โผล่หน้า แล้วผลในทางลบก็เกิดขึ้น

เป็นอันว่า เราจะต้องใช้สิ่งกล่อมให้เป็น ถ้าจะใช้ ก็ใช้แค่พอว่า จิตที่ตื่นนอนกระวนกระวายเร่าร้อนนี้ ให้มันได้สงบเย็นลงบ้าง แต่อย่าอยู่แค่นี้ ให้ถือว่าเป็นการเตรียมจิตให้พร้อม โดยได้พักให้มีกำลังและเรียวแรงแล้ว จะได้เดินหน้าทำการทั้งหลายต่อไป ตรงนี้แหละที่สำคัญ

เพราะฉะนั้น ศาสนายากล่อมยากฝืนต่างๆ ก็ไม่ใช่ไม่มีประโยชน์ อย่างน้อยก็ช่วยให้คนผ่อนคลายหายทุกข์ จิตใจสบาย กลับฟื้นคืนชีวิตชีวาขึ้นมาได้บ้างคราวหนึ่งพักหนึ่ง พอจะตั้งตัวขึ้นมาทำอะไรได้บ้าง มิฉะนั้น จิตใจที่เราร้อนกระวนกระวายกระสับกระส่ายไปหมด จะปิดกั้นให้ทำอะไรไม่ได้เลย นี่ก็อมั้ยช่วยได้บ้าง แต่พร้อมกันนั้นก็มียุติภัยที่พูดไปแล้ว คือ พอสบายผ่อนเบาขึ้น แทนที่จะใช้โอกาสหันไปทำการ ก็มัวติด มัวเพลิน นี่ก็คือจมอยู่ในความประมาท กลายเป็นโทษแล้ว ก็อยู่กับการหวังพึ่งต่อไป ไม่ทำเอง ก็อ่อนแอลงไป คือมีโทษที่พูดไปแล้วทั้งหมดนั้นแหละ ฉะนั้น จึงต้องใช้เป็น ใช้ให้ถูกต้อง

แม้กระทั่งสมาธิ ถ้าใช้ไม่เป็น ก็เป็นสิ่งที่ล่อลวง อย่างฝรั่งที่มีจิตใจเร่าร้อน เพราะอยู่ในสังคมที่บีบคั้น เป็นระบบแข่งขัน มุ่งหาวัตถุเสพ และเสพวัตถุแล้วก็ไม่ได้ความสนใจ มาถึงจุดหนึ่งก็เบื่อหน่ายชีวิต ไม่มีความสุข ไปๆ มาๆ มาเจอสมาธิ ฝรั่งก็ชอบใจ มานั่งสมาธิ ก็สบาย หายเครียดหายเร่าร้อน ใจสงบ นี่เอาสมาธิเป็นตัวล่อลวง ก็ติดเพลินอีก ทำให้หลบลี้ ไม่แก้ปัญหา ก็ผิดอีก เพราะฉะนั้น ถ้าใช้ไม่เป็น สมาธิก็เป็นสิ่งที่ล่อลวง แล้วจะใช้ให้ถูกอย่างไร เป็นเรื่องที่จะต้องเอามาพูดกันต่อไปทั้งนั้น แต่ตอนนี้เพียงกล่าวไว้ให้เห็นแง่มุมในเบื้องต้น ว่าอะไรๆ หลากอย่างมีแง่ชวนอยู่ตลอดเวลา แม้แต่การปฏิบัติธรรม

พูดมาเยอะแยะ สรุปแล้วก็ไม่จบสักที สรุปแล้วก็มาขยายออกไปอีก มีเรื่องเยอะ และเรื่องเหล่านี้มีแง่มุมมากมาย ฉะนั้นจึงควรจับหลักพระพุทธศาสนาไว้ให้ดี อย่าให้พลาด อย่าให้เพี้ยนพลั่ว ว่าเราจะใช้สิ่งเหล่านี้ได้แค่ไหน แล้วก็ไม่ต้องไปดูถูกดูหมิ่น แล้วก็อย่าไปติดไปหลง ใช้ให้ถูกให้พอดี เพราะว่าเดี๋ยวนี้มีแนวโน้มที่จะไปสุดขีด พวกหนึ่งก็ปฏิเสธ ดำว่าดีเตียนไปเลย อีกพวกหนึ่งก็หลงมกมาย ติดงอมไปเลย

มีคำที่ขอบพูดกันว่า ไม่เชื่อแต่อย่าลบหลู่ อ่างกันนักเชียว ท่านฟังเขาแล้วจะตอบว่าอย่างไร เราบอกว่า ไม่ใช่ไม่เชื่อ แต่ฉันอยากจะเรียนรู้ อย่างนี้ใช้ไหม เราไม่ได้ลบหลู่ พระพุทธศาสนาไม่เคยสอนให้ลบหลู่ใคร แต่ท่านไม่เอาแค่ที่ไม่เชื่อแต่อย่าลบหลู่ แล้วจะต้องยอมอยู่อย่างนั้น ซึ่งกลายเป็นว่าไม่ลบหลู่แล้วก็หยุด ก็คือต้องยอมสยบ

พระพุทธศาสนาไม่เอาอย่างนั้น บอกว่าไม่เชื่อแต่อย่าลบหลู่ นี่จบไปด่วนๆ หยุดเฉยไปโดยไม่รู้เรื่องราว ต้องบอกว่า ฉันไม่ลบหลู่ แต่ฉันไม่ยอมสยบ ฉันจะต้องเรียนรู้ เพราะฉะนั้น คุณให้เหตุให้ผลมา เราต้องการเรียนรู้ ให้ฉันได้ปัญญา

พระพุทธศาสนาไม่เอาเลยเรื่องกล่อมของศาสนาหวังพึ่ง ในเรื่องนี้ พระพุทธศาสนาสอนให้เราพัฒนาตัวก้าวหน้าต่อไป ให้ทำการด้วยความเพียร ให้มีความเข้มแข็ง การที่จะได้ความหายเหนื่อยจากสิ่งล่อลวงมาช่วยให้สบายไปชั่วประเดี๋ยวหนึ่ง ยังเป็นทางของความติดเพลิน และความประมาท เราไม่เอา

ในทางตรงข้าม ถ้าเรามีความเข้มแข็ง ทุกข์ที่บีบคั้นกลับเป็นแรงขับเคลื่อนให้เรา
เร่งก้าวไปหาความสำเร็จ ถ้าจำเป็น เรายอมเผชิญและผจญทุกข์ ทุกข์นั้นเป็นตัวบีบคั้น
ทำให้มนุษย์ไม่ประมาท

เป็นธรรมดาตามธรรมชาติว่า มนุษย์ปุถุชนนั้น เมื่อถูกทุกข์บีบคั้นและภัยคุกคาม
ก็จะลุกขึ้นดิ้นรนชวนวาย แล้วก็จะมีเจริญงอกงามได้ แต่ยามใดสบายมีความหวัง ก็จะลง
นอนเสพเสวยสุข แต่เมื่อมีทุกข์บีบคั้นภัยคุกคาม แทนที่จะลุกขึ้นดิ้นรนชวนวาย
กลับไปหาสิ่งกลม่อ พอดีสบายมาคั่นหน่อย ก็ลงนอนหรือหยุดเฉยเสียนี้ ก็เลยไม่ไปไหน
เพราะฉะนั้นจึงต้องระวัง จับจุดให้ได้ และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ให้ถูกต้อง ด้วยความรู้เข้าใจ
เท่าทันถึงหลักถึงธรรม

แต่หย่อนลงมาระดับหนึ่ง ถ้าคนอื่นเขายังจะใช้สิ่งกลม่อ กับบอกเขาว่ากลม่อพอให้
ได้พักจิตให้สดชื่นขึ้น แล้วเดินหน้าต่อไป และต้องใช้สิ่งกลม่อนั้นให้เกิดกำลังใจในทาง
สนับสนุนความพากเพียร ไม่ใช่ทำให้เราสยบความเพียรพยายาม เอาแต่รอคอยความ
ช่วยเหลือ ต้องใช้ให้ถูกต้องอย่างนี้ แล้วเมื่อมีกำลังเข้มแข็งขึ้น ก็ให้อยู่ได้ด้วยตนเอง

อย่างที่ว่าแล้ว ไม่ต้องหาสิ่งกลม่อเลยดีกว่า เอาทุกข์ภัยที่เป็นของจริงนั้นแหละมา
เป็นตัวเร่งตัวเองให้ไม่ประมาทยิ่งขึ้น เพราะว่าคนที่ไม่ยอมสยบ ก็ใช้ทุกข์บีบคั้นภัย
คุกคามมาทำให้ตนยิ่งเร่งรัดในการดิ้นรนชวนวายมากขึ้นไปอีก ทั้งนี้ การปฏิบัติในเรื่อง
อย่างนี้ย่อมยืดหยุ่นและหลากหลายไปตามความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยความถนัด
อัธยาศัยบ้าง โดยระดับการพัฒนาบ้าง แล้วยังไปสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นๆ อีก เช่นปัจจัยใน
ฝ่ายผู้สอน ที่มีความแตกต่างในระดับความสามารถ สติปัญญา เป็นต้นด้วย

เพราะฉะนั้น การที่จะพูดถึงสิ่งเหล่านี้ จะตัดสินใจไปเป็นอย่างไรไม่ได้ ต้อง
แจกแจงแยกแยะให้เห็นคุณ และโทษ และทางออกให้ครบถ้วนบริบูรณ์ โดยเฉพาะ
พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่ต่อประชาชน ต้องชัดเจนในเรื่องนี้

ขอโอกาสพูดถึงตัวเองว่า ตอนนั้นผมย้ายนักเวลาไปพูดในที่ประชุมว่า เวลานี้ เรื่อง
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไสยศาสตร์ ความเชื่อเจ้าพ่อเจ้าแม่ อะไรต่างๆ นี่ มันกลืนกลาครอบงำ
สังคมไทย แล้วเราก็ไม่มีความชัดเจนต่อสิ่งเหล่านี้ มีดๆ มีวๆ สลัวคลุมเครือ สังคมที่ไม่มี
ความชัดเจนนั้น เป็นสังคมที่มีอันตราย เพราะฉะนั้น จะต้องรีบสร้างความชัดเจน โดยมี
ท่าทีที่ว่าเอาอย่างไร ให้แน่ชัดลงไป

โดยเฉพาะผู้ที่รับผิดชอบสังคม ไม่ว่าจะเป็นผู้นำประเทศ ผู้บริหาร หรือพระสงฆ์
นักการศึกษา พวกนี้จะต้องชัดเจนแนลงไปว่า ท่าทีต่อสิ่งเหล่านี้จะเอาอย่างไร แต่ที่เป็น
กันอยู่นี้คลุมๆ เครือๆ สังคมที่เต็มไปด้วยความพรวนสลัวคลุมเครืออย่างนี้ พัฒนายาก

แล้วผู้บริหารประเทศชาติ เมื่อไม่มีความชัดเจน ขาดความรู้ความเข้าใจจริง ก็ไม่มีความเข้มแข็ง ขาดความกล้าหาญ พอไปเจอสิ่งเหล่านี้หน่อย ก็หวั่นไหว กลัวเขา ต้องทำตาม เขาบอกเรื่องโซกลาง อันนั้นไม่ดี ต้องแก้ ต้องเปลี่ยนเสาใหม่ ต้องย้ายโนนย้ายนี้ ก็โอเคเนน ผู้นำต้องมีความเข้มแข็ง บอกว่าฉันจะยืนหยัดในหลักการ ถ้าได้คนอย่างนี้ ก็ไม่ต้องกลัวแล้ว เทวดาก็ต้องยอม อย่างที่ได้นำพุทธพจน์มาให้ฟังแล้ว เทวดาต้องยอมแก่มนุษย์ที่เข้มแข็งยืนหยัดในธรรม แล้วจะเล่าให้ฟังอีก

เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดานั้น พระพุทธศาสนามีเรื่องเยอะ แต่เราจับจุดกันไม่ถูกเลย พอบอกว่าเทวดามี ก็ไปนับถือเทวดาแบบพราหมณ์ พุทธศาสนาท่านสอนมานักหนา ในคัมภีร์ว่าไว้และให้ตัวอย่างเยอะแยะ ก็ไม่เอามาใช้ อันไหนแบบพุทธ อันไหนแบบพราหมณ์ ตัวรับผิดชอบเป็นผู้นำสังคมขนาดนี้ ก็ยังแยกไม่เป็น

ผมยกหลักอันหนึ่งมาอย่าแล้วอย่าเล่า พระพุทธศาสนาสอนว่า **ธรรมต้องเหนือเทพ** แล้วก็ตัวอย่างในเรื่องที่มนุษย์เกิดกรณีพิพาทกับเทวดา ต้องตัดสินกันด้วยธรรม เรื่องอะไรต่างๆ เหล่านี้ มีในคัมภีร์ทั้งนั้น แล้วมนุษย์ที่เข้มแข็งจริงๆ ก็ต้องเข้มแข็งโดยมีหลักที่ว่าตนเองตั้งอยู่ในธรรม ถ้ามนุษย์ตั้งอยู่ในธรรม เทวดาก็ต้องยอม

เพราะฉะนั้น ผู้นำประเทศของเรา ผู้บริหารบ้านเมือง ต้องเข้มแข็ง มั่นใจเด็ดเดี่ยวว่า ถ้าฉันตั้งอยู่ในธรรมปฏิบัติถูกต้องแล้ว เทวดาก็เทวดาเถอะ จะมาว่าอย่างนี้ๆ ไม่เอาทั้งนั้น ยืนหน้าเทวดาเลย ต้องขนาดนั้น และด้วยความเข้มแข็งนี้แหละ จะสู้ได้ และจะนำประชาชนได้ด้วย

ประชาชนรอความเข้มแข็ง ประชาชนของเรามีจิตใจอ่อนแออยู่แล้ว ผู้นำก็ไปอ่อนแออีก แล้วจะไปได้อย่างไร ทีนี้ ถ้าผู้นำเข้มแข็ง เป็นหลักให้ ประชาชนก็จะได้เข้มแข็งขึ้นมาบ้าง สังคมก็จะอยู่ได้

เพราะฉะนั้น เวลานี้เราต้องการผู้นำที่มีความเข้มแข็ง ที่เอาธรรมมายืนหยัด และสู้กับเทวดาได้ จนกระทั่งเทวดาต้องยอม ตามคติพระพุทธศาสนา ที่มีมาในประวัติของบุคคลผู้มีธรรม ที่ท่านยืนหยัดมาแล้ว และเทวดาต้องยอม ชาวพุทธต้องเป็นอย่างนั้น

แต่ไม่ได้หมายความว่าเราดูถูกเทวดานะ บอกแล้วว่าเราไม่ลบหลู่เลย เราให้เกียรติเทวดา เราถือว่าเทวดาโดยทั่วไป ว่าโดยเฉลี่ยแล้ว อยู่ในระดับที่มีคุณธรรม มีภูมิธรรมสูงกว่ามนุษย์ เรานับถือเทวดาอย่างท่านผู้ใหญ่ ให้ความเคารพ และต่างก็มีเมตตาต่อกัน อย่างที่ว่าแล้ว มนุษย์ทำบุญ ก็อุทิศกุศลแก่เทวดาด้วย

อย่างไรก็ตาม ถ้าเทวดาไม่ตั้งอยู่ในธรรม มนุษย์ก็ต้องยืนหยัดในธรรม แล้วมนุษย์ที่ยืนหยัดตั้งอยู่ในธรรมนั้น ก็จะเป็นหลักให้แก่สังคมมนุษย์ และเป็นหลักให้แก่เทวดาด้วย

เวลานี้ สังคมของเรามีปัจจัยที่จะสร้างความอ่อนแอมาก และกระแสปัจจัยของความอ่อนแอที่กำลังไหลแรงมา เพราะฉะนั้นจะต้องจับหลักให้ได้ให้ชัด แล้วตั้งตัวยืนขึ้นมาในหลักการของพระพุทธศาสนาอย่างเข้มแข็ง ก็จะไปได้ สังคมไทยก็จะอยู่ และก็จะดี

เอาละครับ วันนี้พูดมาบอกว่าจะจบหลายหนแล้ว ไม่จบสักที ตอนนี้อบแน่ ก็ขออนุโมทนาทุกองค์ ถ้าไม่มีอะไร ก็กราบพระพร้อมกัน

ตอนที่

๑๔

ถ้ารู้ภูมิหลังของอินเดียเล็กน้อย จะค่อยเห็นแก่นของพระพุทธศาสนา

อารยันเข้าครอง ชมพูทวีปได้คำ “อริยะ/อารยะ”

คุยกันมาเยอะแล้วในเรื่องต่างๆ ไป ว่าจะเข้าสู่หลักการของพระพุทธศาสนาเสียที แต่คราวนี้ยังนึกว่า ควรจะพูดไปเชื่อมโยงย้อนไปถึงความเป็นมาก่อนเกิดพระพุทธศาสนา ซึ่งที่จริงก็พูดไปในเรื่องราวที่ผ่านมาแล้ว เช่นเรื่องภูตผีเทวดา แต่นั่นเป็นส่วนย่อยที่แยกเป็นเรื่องๆ คราวนี้ก่อนจะเข้าเรื่องหลักคือตัวพระพุทธศาสนา ก็ควรมาทบทวนและจัดให้เป็นลำดับนิดหน่อย เพราะฉะนั้นก็จะไปเข้ากับเรื่องที่เราพูดไปแล้วบ้าง

พระพุทธศาสนานั้นเกิดในประเทศอินเดีย หรือเรียกภาษาเก่าว่า “ชมพูทวีป” ก็แลชมพูทวีปนั้นเป็นดินแดนที่เจริญด้วยอารยธรรมมาแต่โบราณ ตามที่นักประวัติศาสตร์สืบค้นกันมา เขาบอกว่า เคยมีอารยธรรมเก่าแก่ในอินเดีย ตั้งแต่สัก ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว คืออารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งยังมีซากทางโบราณคดีเหลืออยู่ เขาจึงเริ่มเรื่องอินเดียกันที่นี้

ที่นี้ ต่อมาก็มีชนเผ่าเร่ร่อน เป็นนักรบบนหลังม้า ที่เก่งกล้าในการสงคราม ได้บุกเข้ามาทางตะวันตกเฉียงเหนือ ก็สู้รบกัน แล้วพวกที่เข้ามาใหม่นี้ชนะ

พวกที่เข้ามาใหม่ทางตะวันตกเฉียงเหนือนี้ เรียกว่าพวกอารยัน (Aryans) ภาษาบาลีเรียกว่า “อริยะกะ” ต่อมาพวกนี้ก็ใช้ศัพท์นี้ในความหมายว่าเป็นผู้เจริญ คือเรียกพวกตัวเองว่าเป็นผู้เจริญ เป็นอริยะ

คำว่า “อริยะ” คืออริยะะนี่ แปลว่า ผู้ประเสริฐ หรือผู้เจริญ เป็นภาษาสันสกฤตว่า “อารย” คืออารยะ ฝรั่งเรียกว่า อารยัน ก็เป็นชนเผ่าหนึ่งนั่นเอง

ส่วนชนพวกเก่าที่อยู่มาเดิมในลุ่มแม่น้ำสินธุ นั้น ที่จริงเขามีอารยธรรมรุ่งเรืองกว่า เขาตั้งบ้านตั้งเมือง มีสถาปัตยกรรม มีศิลปกรรม มีวิถีชีวิตอะไรต่างๆ ที่พัฒนาไปมากแล้ว แต่ในการรบราทำสงครามกับพวกอารยันที่เข้ามานั้น พวกเจ้าถิ่นเดิมนี้แพ้

ในสมัยโบราณ เรื่องราวเป็นกันเช่นนี้มาก ที่ว่าพวกที่มีอารยธรรมเจริญ ตั้งบ้านตั้งเมืองแล้ว ต่อมาก็แพ้พวกคนป่าเถื่อนที่บุกรุกเข้ามา

ก็เป็นอันว่า พวกชาวชมพูทวีปที่ตั้งหลักฐานอยู่เดิมในลุ่มแม่น้ำสินธุ นั้น ได้พ่ายแพ้แก่พวกอารยัน แล้วพวกอารยันก็เข้ามาครอบครองดินแดน แล้วก็รับเอาความเจริญของพวกเก่านี้เข้าไปด้วย

คนพวกเก่า นั้น เมื่อแพ้ ก็ถูกลดฐานะลงไป อาจจะถูกจับเป็นทาส กลายเป็นคนชั้นต่ำ อันนี้ก็อาจจะเป็นเบื้องหลังของการที่เกิดเป็นชนวรรณะต่างๆ ด้วย ที่ว่าพวกอารยันที่เข้ามา ก็ยกตัวสูงขึ้นไปแล้วก็มีการแบ่งชั้นวรรณะ พวกคนในถิ่นเดิมนี้ก็กลายเป็นคนชั้นต่ำชั้นต่ำ เรียกว่ามิลักกะ (ในภาษาบาลี ปกติเรียกว่า “มิลกฺขก” คือมิลักกะ) พวกตัวเอง คืออารยัน ก็กลายเป็นคนชั้นสูง

พวกอารยันมีวัฒนธรรมที่สืบมาโดยศาสนา จัดระเบียบชีวิตและระบบสังคมตามหลักศาสนาพราหมณ์ ถือเอาพวกอารยัน เป็นคนวรรณะสูง ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ และแพศย์ ส่วนพวกวรรณะศูทร ไม่เป็นอารยัน ไม่เป็นอริยกะ แต่เป็นมิลักกะ นี่ก็ก่อให้เกิดมีวรรณะ ๔ ตามที่พวกเราลำดับกันมาว่าคือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร

ตามที่ว่ามานี้ก็จะเห็นว่า คำว่า อริยะ หรืออารยัน นี้ ได้เกิดมีมาแล้วก่อนที่จะเกิดพระพุทธศาสนา แต่ความหมายเดิมในครั้งนั้น ของคำว่าอารยัน หรืออารยัน นี้ เป็นเรื่องของชนชั้น ตามหลักศาสนาพราหมณ์ หรือที่จริงก็คือตามวัฒนธรรมของพวกอารยันที่เข้ามาจากภายนอกนั้น

เรื่องราวในแง่ประวัติศาสตร์ยุคแรกนี้ เป็นการสันนิษฐานเท่าที่เขาค้นคว้าได้ ในที่นี้ก็จะไม่พูดต่อไปอีก

ทีนี้ เราจะมาพูดกันในแง่ของความเชื่อถือและการถือปฏิบัติสืบกันมาทางศาสนา โดยที่ว่า เรื่องราวเหล่านี้ด้านนี้จะชัด เพราะมันได้เข้าไปอยู่ในบทบัญญัติของศาสนา แล้วก็ เป็นเรื่องของการถือปฏิบัติสืบกันมาในชีวิตจริง ฉะนั้น ถึงตรงนี้ก็จะต้องต้อนเรื่องประวัติศาสตร์แค่นั้น เราจะไม่ค่อยเข้าไปเกี่ยวข้อง นอกจากจะพูดถึงในเมื่อมันเกี่ยวโยงเข้ามาบ้าง

พวกอารยันนี้ก็อยู่ในอินเดียมา แล้วก็เจริญขึ้น และสร้างบ้านสร้างเมืองกัน จนกระทั่งมาถึงยุคพุทธกาล

เมื่อถึงยุคพุทธกาลนั้น สังคมชมพูทวีปหรืออินเดียนี้ ก็อยู่ภายใต้ความเชื่อถือและการประพฤติปฏิบัติตามหลักศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นศาสนาที่พวกอารยันนำเข้ามา ดังที่ว่าแล้ว ศาสนาพราหมณ์นั้นก็ถือหลักหรือตั้งหลักขึ้นไว้ ให้แบ่งคนเป็นวรรณะ เป็นชนชั้นต่างๆ ซึ่งที่จริง คำว่าวรรณะ ก็แปลว่าสีผิวนั่นเอง แสดงว่าเดิมนั้น เรื่องแบ่งวรรณะคงเกิดจากการแบ่งสีผิวกัน หรือว่าสีผิวเป็นเครื่องกำหนดว่า พวกที่เข้ามาใหม่มีสีผิวอย่างหนึ่ง แล้วพวกที่อยู่เดิมในอินเดียก็มีสีผิวอย่างหนึ่ง ก็แยกสีผิวกัน แยกกันเป็นชนชั้นวรรณะ

แทรกนิดหนึ่งว่า พวกอารยันที่บุกเข้ามานี้ รกรากเดิมของพวกเขายู่ในแถบทะเลแคสเปียน (Caspian Sea) ทางตะวันตกเฉียงเหนือขึ้นไปแสนไกล วัฒมาถึงแคเซตแดนอินเดียด้านตะวันตกเฉียงเหนือสุด ก็กว่า ๒,๐๐๐ กิโลเมตร แถวๆ ใต้ประเทศรัสเซียปัจจุบัน (Russia) ด้านยุโรป (จากกรุงมอสโก/Moscow แทบจะตรงลงมาพันกว่ากิโล) ซึ่งอยู่ในเขตที่อากาศหนาว แล้วผิวก็คงจะขาว ตัวโต ต่างจากคนอินเดีย เวลานั้นหมายถึงพวกมิลักซะ ที่อยู่ในเอเชียใต้ ซึ่งในฤดูร้อน แสงจะร้อน จึงคงมีผิวดำ ตัวเล็ก (ฮิตเลอร์/Hitler ผู้ยิ่งใหญ่แห่งเยอรมนี ถือว่าคนเยอรมันเป็นชนอารยัน/Aryans อันเป็นเผ่าของพวกยอคมมนุษย์ ไม่มีพวกอื่นใดจะมาเทียบได้) การแบ่งวรรณะก็คงว่ากันตามสีผิวที่ว่านี้

พวกอารยันอพยพลงมาจากนาว ค.ศ. 2000 ก็ถึงอิหร่าน/Iran แล้วบุกเข้าไปครอง (ฝรั่งสืบค้นแล้วบอกว่า Iran ก็เพี้ยนมาจากอารยันนั่นเอง ดังที่เขาว่า Iran แปลว่าดินแดนของอารยัน/land of Aryans) แล้วจากอิหร่านพวกหนึ่งก็มาบุกเข้าอินเดียดังที่ว่ามาแล้ว

ที่นี่ ศาสนาพราหมณ์ก็ได้วางบทบัญญัติลงไป บอกว่าการที่แบ่งเป็นชนชั้นวรรณะต่างๆ เหล่านี้ เป็นพระประสงค์ของพระเจ้าผู้เป็นเจ้า นั่นคือ พระพรหม ที่เป็นเทพสูงสุด พระพรหมทรงสร้างคนมาให้เป็นอย่างนั้น

เล่าย้อนไปนิดหนึ่งว่า เดิมทีเดิวนั้น ตอนที่พวกอารยันเร่ร่อนอพยพลงมา พวกเขาก็นับถือเทพเจ้า เช่นเดียวกับพวกคนสมัยโบราณ แห่งอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งก็ย่อมนับถือเทพเจ้าเหมือนกัน เมื่อสองเผ่านี้เข้ามาอยู่ด้วยกันแล้ว เรื่องของเทพเจ้าต่างๆ ก็อาจจะเข้ามาผสมกลมกลืน หรือเข้ามาปะปนกันบ้าง

เมื่อที่ว่าจะไม่พูดเรื่องประวัติศาสตร์ ก็อดพูดไม่ได้ เดิมเขาสันนิษฐานว่า เดิมนั้น ตอนที่พวกอารยันเร่ร่อนอยู่ พระอินทร์น่าจะเป็นเทพเจ้าสูงสุด แต่เขาก็นับถือเทพเจ้ามากมาย จนกระทั่งมาอยู่ในอินเดียแล้ว ก็พัฒนาความเชื่ออะไรต่างๆ ขึ้นมา จนในที่สุดก็มีเทพเจ้าสูงสุดผู้เดียว คือพระพรหม ที่เป็นผู้สร้างโลก เทพเจ้าอื่นๆ ก็ต่ำลดหล่นลงมา

(สมัยหลังอีกนาน มีพระศิวะใหญ่ขึ้นมาด้วย และเขาก็สู้บ๊องกว่า พระศิวะนั้น น่าจะมาจากเทพเจ้าของพวกชาวอารยธรรมเดิมในลุ่มแม่น้ำสินธุ หรือพวกมิลักเซ, ในพระพุทธศาสนา ศิวะ/สิวะ เป็นคำสูง หมายถึงสภาวะที่สุขเกษมเยียมยอด บางทีก็ใช้เป็นไวพจน์ของนิพพาน นี่ก็คงเอาคำศัพท์ที่ดีที่สุดไปใช้เรียกเทพเจ้าสูงสุดของพวกตน)

พระพรหมสร้างโลก ให้คนแบ่งเป็นวรรณะสี่ มีสิทธิ์เสรีไม่เท่ากัน

ที่นี่ พระพรหมก็เป็นผู้สร้างสรรพบันดาลโลกและทุกสิ่งทุกอย่าง พรหมณ์ก็บอกว่าที่มนุษย์แบ่งกันเป็นวรรณะต่างๆ นี้ ก็มาจากการสร้างของพระพรหม พระพรหมท่านสร้างมาเรียบร้อยแล้ว ให้ใครๆ เกิดมาในวรรณะไหน ก็แบ่งคนเป็นวรรณะสี่ ดังว่าแล้ว

พวกพรหมณ์เรียงวรรณะสี่เป็น พรหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร แต่ทางพวก กษัตริย์ก็พยายามถือว่าวรรณะกษัตริย์สูงสุด แล้วก็เรียงลำดับเป็น กษัตริย์ พรหมณ์ แพศย์ ศูทร สองวรรณะแรกจึงสูงสุด คล้ายว่า อาจจะมีการแย่งอำนาจกันเอง อย่างไรก็ดี พรหมณ์นั้นเป็นพวกปัญญาชน เป็นพวกศึกษาคัมภีร์ เป็นเจ้าหน้าที่ศาสนา เป็นเจ้าพิธีกรรม ตอนนั้น ความเป็นนักบวช ความเป็นนักวิชาการ ความเป็นปัญญาอะไรต่างๆ นี้ รวมอยู่ในคนพวกเดียว ซึ่งสมัยโบราณก็เป็นมาอย่างนั้น

เป็นอันว่า ศาสนาได้เป็นที่มาของความเจริญด้านปัญญา มีการศึกษาวัฒนธรรมชาติ เพราะพวกพรหมณ์นี้มีเวลา ไม่ต้องไปยุ่งกับการทำมาหาเลี้ยงชีพ อยู่กับการประกอบพิธี ทำให้มีเวลาคิดพิจารณาต่างๆ ก็เลยมีปัญญามากกว่าพวกอื่น แล้วก็เป็นผู้รักษาสืบต่อหลักคำสอนสืบกันมา พรหมณ์ก็เป็นปัญญาชน เป็นเจ้าพิธี เป็นเจ้าหน้าที่ศาสนา แล้วก็ลำดับให้พวกตนเป็นวรรณะสูงสุด ก็บอกว่าพระพรหมทรงสร้างพรหมณ์ขึ้นมาจากพระโอษฐ์ของพระองค์ จึงมีหน้าที่กล่าวแนะนำสั่งสอนบอกพิธี จัดอะไรต่างๆ แม้แต่วางหลักความประพฤติปฏิบัติในสังคม ทำให้วรรณะทั้งหลายมีวิถีชีวิตของตนๆ ต่างกันไป

ที่นี่ อีกวรรณะที่สูง คือ กษัตริย์ (สันสกฤต) หรือชัตตียะ (บาลี) พวกนี้ก็เป็นนักรบ เป็นนักปกครอง ก็ถือกันว่า พระพรหมสร้างกษัตริย์จากพระพาหา คือแขนของพระองค์ การใช้แขนก็เป็นเรื่องของการใช้กำลัง การต่อสู้ การรบ สงคราม

ต่อไปก็ว่า พระพรหมทรงสร้างวรรณะที่ ๓ คือแพศย์ บาลีเรียกว่าเวสสะ จากตะโพก ต้นขาที่ใช้เดิน เพราะฉะนั้น พวกนี้ก็เป็นพ่อค้าวานิช เดินทางไปค้าขาย

สมัยก่อนนั้น พวกพ่อค้าเดินทางค้าขายจากเมืองนี้ไปเมืองโน้น โดยกองเกวียน ที่ภาษาฝรั่งเรียกว่า คาราวาน/caravan มีเรื่องในคัมภีร์พุทธศาสนามากมาย กองเกวียนที่มากท่านก็จะบอกว่า ๕๐๐ ตัวเลข ๕๐๐ นี้ใช้กันนัก แสดงว่ามาก

ต่อไป วรรณะสุดท้าย ที่ต่ำสุด เรียกว่า ศุทร บาลีเป็น สุททะ หมายถึงพวกคนชั้นกรรมกร คนรับใช้ คนรับจ้างเป็นแรงงานต่างๆ พวกนี้ พราหมณ์ก็บอกว่า พระพรหมเป็นเจ้าของสร้างจากพระบาทของพระองค์ เพราะฉะนั้นก็มีหน้าที่รับใช้เขา คนไหนเกิดมาในวรรณะไหน ก็ต้องเป็นอยู่อย่างนั้นจนตาย

แล้วพราหมณ์ก็บอกว่า พระพรหมเป็นเจ้าของได้ทรงบัญญัติมาเสร็จว่า พราหมณ์เป็นผู้ที่สูง เป็นผู้บริสุทธิ์ จะต้องได้รับความเคารพนับถือยกย่อง มีฐานะเป็นที่เคารพบูชา แล้วก็เป็นผู้สื่อสารกับพระพรหม จึงบอกความประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าของได้ ว่าพระองค์จะเอาอย่างไร เพราะฉะนั้นคนพวกอื่นจึงต้องเชื่อฟัง และพราหมณ์ก็ผูกขาดคัมภีร์ ที่เขาสืบต่อกันมา เป็นที่รักษาคำสอนอะไรต่างๆ ของพระพรหม ที่ท่านสื่อสารมา เรียกว่า พระเวท ซึ่งแบ่งเป็น ๓ ส่วนสำคัญ เรียกว่า ไตรเพท แล้วก็มีคัมภีร์เพิ่มขึ้นมาจากไตรเพท เรียกว่า อาถรรพณเวท ว่าด้วยเรื่องอาถรรพณ์ พวกไสยศาสตร์ สิ่งลึกลับ เป็นที่สื เป็นพระเวทอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญ แต่เขาไม่นับเข้า ก็เรียกเป็นหลักว่าไตรเพท

หลักการข้อบัญญัติ เกี่ยวกับชีวิตคนในวรรณะต่างๆ ก็ถือตามกันมา ถือว่ามาจากพระพรหมทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น พวกวรรณะเหล่านั้นก็ต้องปฏิบัติตาม จะประพฤตินอกออกไปไม่ได้ ใครเกิดมาในวรรณะไหน ก็ต้องยึดมั่นในบัญญัติสำหรับวรรณะของตน ต้องทำตาม ถ้าไปทำอะไรผิด ก็เป็นบาป พราหมณ์เป็นผู้ลอยบาปแล้ว ส่วนคนพวกอื่นก็ไปอาบนํ้าล้างบาปในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เฉพาะอย่างยิ่งแม่น้ำคงคา

แล้วใครไปแต่งงานกับคนต่ำต่างวรรณะ มีลูกออกมา ก็เป็นคนนอกวรรณะเรียกว่า “จัณฑาล” เป็นคนแสนจะต่ำ ถูกดูถูกหนักเข้าไปอีก เรียกว่าเป็นพวกที่แตะต้องไม่ได้ คำว่าแตะต้องไม่ได้ในที่นี้หมายความว่า เป็นเสนียดจัญไร ใครแตะต้องก็เป็นบาป อย่าว่าแต่ถูกตัวเลย คนจัณฑาลเดินผ่าน เจามาพาดที่งานข้าว ต้องขว้างทิ้งหมด กินไม่ได้ ไปอยู่เหนือบ่อโคลนเขา ก็ไม่ได้ แม้แต่มองเห็น เขาก็ไปล้างตา ต่อมาจึงเรียกว่าพวก Untouchables ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมอินเดีย ก็เป็นอันว่า คนพวกนี้ถือเรื่องวรรณะรุนแรงมาก

เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนให้เลิกลัทธิวรรณะ และได้ตั้งสังฆะ (สงฆ์) ขึ้นมาให้เป็นชุมชนหรือสังคมไร้วรรณะ ใครมาบวชก็สลัดทิ้งวรรณะไปโดยอัตโนมัติ ในพระไตรปิฎกมีเรื่องมากมายที่พระพุทธเจ้าทรงพบสนทนากับพวกพราหมณ์เสด็จไปบ้าง เขามาเฝ้าบ้าง ก็ทรงติเตียนระบบวรรณะอย่างแรง โดยเฉพาะพราหมณ์ที่ถือว่าพวกตนเหนือคนพวกอื่น บางเรื่องก็เป็นพระสูตรขนาดใหญ่ อย่างอัสสลายนสูตร (ม.ม.

พราหมณ์ติดต่อพระพรหมได้ ใครอยากรวยอยากใหญ่ก็ไปบูชาฮัญ

ทีนี้ นอกจากว่าพระเจ้าจะสร้างคนมาแยกเป็นวรรณะต่างๆ แล้ว ในเมื่อพระพรหมเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งบนโลก เป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด อะไรๆ จะเป็นอย่างไร ก็สุดแต่พระองค์ เพราะฉะนั้นก็เกิดมีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า ในเมื่อทุกอย่างแล้วแต่พระเจ้า เราจะได้ดีมีสุข หรือจะประสบความทุกข์ ก็เป็นเพราะเรามีความสัมพันธ์ไม่ดีต่อพระผู้เป็นเจ้า หรือเทพเจ้า ทีนี้ถ้าเราทำไม่ดี พระผู้เป็นเจ้าไม่โปรด เราก็แย่ ถ้าเราทำให้ท่านโปรดพอพระทัย เราก็ได้ประสบผลดีที่ปรารถนา

อ้าว ถ้าอย่างนี้ เราจะทำอย่างไร มนุษย์นั้นก็ก็มีเรื่องดีๆ ร้ายๆ ประสบเหตุการณ์ผันผวนเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งในชีวิตของตนเอง และในธรรมชาติแวดล้อมที่ตัวบังคับควบคุมไม่ได้ เช่น ภัยธรรมชาติ น้ำท่วม แผ่นดินไหว อะไรต่ออะไร

คนพวกนี้ก็ถือว่า เราต้องไปอ่อนน้อมเช่นสรวงบูชา เอาใจเทพเจ้า ถ้าจะมีภัยอันตราย หรือกลัว ก็ไปอ่อนน้อมขอให้ท่านช่วยป้องกันปัดเป่าภัยอันตราย ถ้าต้องการผลที่ปรารถนา ก็ไปอ่อนน้อมเอาอกเอาใจ ซึ่งก็เป็นแนวเดียวกับศาสนาโบราณทั้งหลายอื่น ที่พวกนักปราชญ์ นักวิชาการบอกว่าศาสนาเกิดมาจากความกลัว กลัวจะพบภัยธรรมชาติ ไฟผ่า แผ่นดินไหว น้ำท่วม ลมพายุใหญ่ แล้วก็เรื่องร้ายๆ ในชีวิตของตัวเองและพวกตัว

คนเหล่านี้หวาดกลัว เมื่อไม่รู้เหตุรู้ผล ไม่รู้ไปมาอย่างไร ก็นึกก็มองในแง่ที่เทียบ กับในสังคมมนุษย์ว่า เราจะเป็นอย่างไร ก็มีคนที่ใหญ่กว่าเรา ซึ่งอาจจะมาทำร้ายเรา มาใช้อำนาจจัดการกับเราได้ นี่ในธรรมชาติ ก็คงจะมีผู้ยิ่งใหญ่ มีอำนาจ มาบันดาล เราก็ต้องไหว้วอนเอาอกเอาใจ เพราะฉะนั้น มนุษย์ก็เลยสร้างเทพเจ้าขึ้นมา

ถ้ามองในแง่ของเรา ก็คือมนุษย์สร้างเทพเจ้าขึ้นมาจากภาพของมนุษย์ด้วยกัน คือภาพของมนุษย์ผู้ยิ่งใหญ่ ให้มีเทพเจ้าที่มีอำนาจ ที่บันดาลทุกอย่าง ที่มนุษย์จะไปเช่น สรวงอ่อนน้อม ทำให้เกิดศาสนา

ศาสนาพราหมณ์ก็มีความสัมพันธ์แบบนี้ โดยพราหมณ์เป็นผู้ติดต่อกับพระพรหม เป็นเจ้าได้ คนเกรงกลัวอำนาจเร้นลับเหนือธรรมชาติ ซึ่งมาจากพระผู้เป็นเจ้า ก็ต้องไปติดต่อพราหมณ์ พราหมณ์ก็บอกว่าจะต้องทำอะไร จะอ่อนน้อมอย่างไร พราหมณ์มีเวลาก็คิดพิธีขึ้นมา พวกเทพเจ้านี้มีมากมาย ตั้งแต่เทพสูงสุดลงมา แล้วก็เทพเล็กๆ น้อยๆ มากมาย ก็เป็นไปได้ที่พราหมณ์จะบอกว่า เทพเจ้าองค์นั้นะเก่งในด้านนี้ องค์นั้นเก่งในด้านลาภ องค์นั้นเก่งในด้านยศ องค์นี้เก่งในด้านให้ผลตามปรารถนาในเรื่องครอบครัว เรื่องการมีลูก หรืออะไรต่างๆ ก็ว่ากันไป

ที่นี้เทพเจ้าแต่ละองค์ ก็อาจจะชอบเครื่องเช่นสรวงอันนวนอนไม่เหมือนกัน องค์นี้ชอบอย่างนี้ องค์นั้นชอบอย่างนั้น พราหมณ์ก็เป็นผู้เชี่ยวชาญ เหมือนว่ารู้ใจเทพเจ้า รู้วิธีติดต่อ พิธีกรรมที่จะติดต่อ พิธีกรรมก็กลายเป็นเครื่องมือ เป็นวิธีการ เป็นระเบียบปฏิบัติ ในการสื่อกับเทพเจ้า แล้วพิธีกรรมก็มีความหมายในเชิงศักดิ์สิทธิ์เร้นลับลงลงอย่างที่ว่า อย่างที่ได้พูดมาถึงเรื่องความหมายของพิธีกรรม แบบที่ชาวบ้านเข้าใจกันเยอะ ที่นี้ชาวบ้านต้องการผลในทางที่ปัดเป่าเคราะห์ร้าย หรือว่าต้องการผลในทางโชคลาภอะไร ก็ไปหาพราหมณ์ พราหมณ์ก็ประกอบพิธีกรรมให้ ซึ่งเขาเรียกว่ายัญ ก็ไปเช่นสรวงบูชา

ที่นี้การเอาใจเทพเจ้าที่เรามองไม่เห็น เราไม่รู้ใจท่าน ก็เอาใจยาก มนุษย์ก็ต้องทำอย่างดีที่สุดของตัวเอง สมมุติว่าไปอันนวนอนบูชาเช่นสรวงครั้งนี้ ไม่ได้ผลสำเร็จ มนุษย์มีความเชื่ออยู่แล้วว่า เทพเจ้าเป็นผู้บันดาลผล ก็ยอมนึกว่าเราทำไม่ถูกพระทัยท่าน เขาไม่นึกเป็นอย่างอื่น เขาไม่นึกว่ามีหรือไม่มี แต่เขาไปนึกในแง่ว่าเราทำไม่ถูกพระทัยพระองค์

คนก็คิดว่าเราอาจจะถวายเครื่องเช่นสรวงบูชาน้อยไป ก็ไปหาพราหมณ์ แล้วพราหมณ์ก็บอกอย่างนั้นอย่างนี้ บอกว่าเธอนี้ทำไม่ถูกพิธี ผิดอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ต้องเอาใจ ก็ไปทำเพิ่มอีก พอเพิ่มแล้ว เกิดมันจำเพาะไปได้ผลบางอย่าง ถึงจะนิดๆ หน่อยๆ คนก็มองเข้าข้างตัวเองว่า เออ ดูท่าจะเข้าที่แล้ว แต่ยังได้น้อยไป ก็นึกว่า ถ้าเราเพิ่มเครื่องเช่น ทำให้ใหญ่โตขึ้นอีก ท่านก็จะโปรดมากกว่านี้ ก็ยิ่งเพิ่มใหญ่ คราวนี้ได้มาบ้างแล้ว ต่อไป จะให้ได้มากที่สุด ก็ยิ่งเพิ่ม เรื่องการเช่นสรวงก็พัฒนาไปๆ

จะเห็นได้ว่าการเช่นสรวงสังเวชนียะนี้ยิ่งใหญ่ขึ้นทุกที การเช่นสรวงบูชาเป็นรูปแบบต่างๆ ก็เรียกว่า “ยัญญ” (สันสกฤตเป็น “ยชุ”) คือการบูชายัญ ฉะนั้น การเช่นสรวงต่างๆ ในศาสนาพราหมณ์ ก็รวมอยู่ในคำว่า “ยัญ” เราเรียกเป็นภาษาไทยว่า บูชายัญ

การบูชายัญก็เป็นเรื่องสำคัญที่ว่า พราหมณ์จะเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมที่มนุษย์จะติดต่อกับเทพเจ้า โดยการเอาอกเอาใจ บูชายัญ ถวายเครื่องเช่นสรวงสังเวชนียะเพื่อให้ท่านโปรดปราน แล้วก็บันดาลผลที่ต้องการให้ การบูชายัญก็วิจิตรพิสดารขึ้นมามากมาย เพราะเอาใจไม่มีที่สิ้นสุด ยิ่งเมื่อพวกที่มาบูชายัญนั้น เป็นผู้มั่งคั่ง เป็นเศรษฐี ก็ยิ่งมีพิธีกรรมใหญ่โต จนกระทั่งกษัตริย์ที่ต้องการจะแผ่อำนาจ อยากจะรบชนะ ก็ต้องเอาใจเทพเจ้าอีก ก็มาหาพราหมณ์ๆ ก็ว่าการรบครั้งนี้ยิ่งใหญ่แน่ ต้องประกอบพิธีบูชา ยัญให้ใหญ่ยิ่ง จะได้รบชนะ

ต่อมา ก็เกิดมีภัยใหญ่ อย่างอัศวเมธ ชำม้านุชาลัยญ ที่ถือว่ายิ่งใหญ่ที่สุด เมื่อจะ
 บูชาญญ ก็ปล่อยม้าอุปการ และเลือกคัดเจ้าชายที่เป็นนักรบเก่งกล้า ๑๐๐ องค์ พร้อมทั้ง
 ทหารบริวาร ให้ไปกับม้าอุปการนี้ แล้วก็เดินทางไป ๑ ปี ผ่านดินแดนไหน ดินแดนนั้น
 ต้องเปิดให้ผ่าน ถ้าไม่ให้ผ่าน ก็รบกัน จนครบ ๑ ปีแล้ว ก็กลับมาถึงดินแดนของตัวเอง

พอกลับมา ก็จัดพิธีใหญ่โตเลยคราวนี้ ฉลองกันเต็มที่ แล้วก็ชำม้านั้น จึงเรียกว่า
 อัศวเมธ คือการชำม้านุชาลัยญ ซึ่งก็เป็นการฉลองชัยชนะไปด้วย นี่เป็นตัวอย่าง ญญอื่นๆ
 ก็มีมากมาย ญญที่ใหญ่พอสมควร จะเห็นว่ามีในพระไตรปิฎกบ่อย คือเรื่องที่วากษัตริย์
 หรือพราหมณ์ผู้ใหญ่นำการบูชาญญ ซึ่งมีระเบียบพิธีในการบูชาญญนั้นมากมาย

ในพิธีบูชาญญใหญ่ๆ สัตว์ที่เอามาฆ่าที่ได้ยินแทบเป็นแบบ ได้แก่ วัว ๕๐๐ แพะ
 ๕๐๐ แกะ ๕๐๐ อย่างพระเจ้าปเสนทิโกศลก็มีเรื่องที่ทรงทำพิธีมหาญญ ฆ่าโคผู้ ๕๐๐ ตัว
 ลูกโคผู้ ๕๐๐ ตัว ลูกโคตัวเมีย ๕๐๐ ตัว แพะ ๕๐๐ ตัว แกะ ๕๐๐ ตัว (ส.ส.๑๕/๓๔๙/๑๐๙)
 บางพิธีก็มีจำนวนมากกว่านี้ ที่เหมือนเป็นแบบอีกชั้นหนึ่ง ก็ฆ่าอย่างละ ๗๐๐ ตัว เช่น
 พราหมณ์กฏทนต์ตะ ก็เตรียมมหาญญ ฆ่าโคผู้ ๗๐๐ ลูกโคผู้ ๗๐๐ ลูกโคเมีย ๗๐๐ แพะ
 ๗๐๐ แกะ ๗๐๐ (ที.ส.๙/๒๐๐/๑๖๒) นอกจากสัตว์ต้องตายแล้ว พวกข้าทาสก็ได้เอ็ดร่อน
 วนวาย ที่ว่านี่พูดถึงญญพิธีใหญ่ ญญที่ทุกบ้านต้องทำทุกวันก็มี

พระพุทธเจ้าบางทีก็ตรัสสอนหรือสอนทนายเจ้าพิธีเล็กลุ่มพิธีบูชาญญ เกิดเป็น
 พระสูตร เช่น ในกฏทนต์สูตร (ที่มา อ้างแล้ว) พระพุทธเจ้าตรัสเล่าแก่พราหมณ์ใหญ่ นามว่า
 กฏทนต์ตะ ตรัสบอกวิธีบูชามหาญญ โดยไม่มีการฆ่าสัตว์ อย่างถ้าเป็นราชาก็เตรียมการ
 ด้วยการจัดการบ้านเมืองให้ดี ให้ประชาชนทุกหมู่เหล่ามีการงานอาชีพทั่วกัน

จากนั้นก็ทำบ้านเมืองให้ปลอดภัย กำจัดโจรผู้ร้ายด้วยวิธีที่จะไม่มีคนไปเป็นโจร
 ผู้ร้าย ด้วยการจัดให้พันธุ์พืชและอาหารแก่พลเมืองที่ขยันหมั่นเพียรในอาชีพเกษตรกรรม
 และการเลี้ยงสัตว์ เพิ่มทุนให้แก่พลเมืองที่ขยันในพาณิชยกรรม จัดให้เบี้ยเลี้ยงและ
 เงินเดือนแก่ข้าราชการที่ขยันในกิจการบ้านเมือง ให้ประชาชนอยู่กันร่มเย็นเป็นสุข
 ปลอดภัย มีความสุขในครอบครัว

เมื่อบ้านเมืองดีมีความพร้อมแล้ว ก็ทำการบูชาญญ ด้วยการบำเพ็ญนิตยทาน
 บำรุงบรรพชาที่มีศีล สร้างวัดวาอาราม แล้วบำเพ็ญศีลบำเพ็ญธรรม และก้าวหน้าขึ้นไป
 ในศีลในธรรม จนกระทั่งถึงออกบวช

ลงท้าย พรหมณีกฎกันตะก็ล้มเลิกพิธีบูชาญญของตน ปล่อยัว ลุกัว แพะ แกะ ที่เตรียมจะฆ่าทั้งหมด แด่มาได้มาเป็นชาวพุทธอีกด้วย

ที่นี้ ว่าถึงญญของพรหมณ์ต่ออีกหน่อย เขาเอาใจเทพเจ้าถึงขั้นฆ่าคนบูชาญญ และฆ่าอย่างอื่นๆ ให้เต็มที เรียกว่า สรรพเมธ (จากสันสกฤต สรวเมธ) คือฆ่าครบหมดทุกอย่าง

เรื่องก็เป็นมาอย่างนี้ ทำกันไปๆ ก็กลายเป็นสภาพของสังคม เป็นวิถีชีวิตของสังคม เราก็มองว่า การที่เขามีความสัมพันธ์กับเทพเจ้าด้วยการบวงสรวงอันวอนบูชาญญนี้ เป็นเพราะมนุษย์ได้แต่มองออกไปนอกตัว และนึกถึงแค่ตัวเองว่าต้องการผลอย่างไร แทนที่จะคิดว่า ตัวเราเองจะต้องทำอะไรบ้าง เมื่อบูชาญญไปแล้ว ไม่ได้ผลดีอย่างที่ต้องการ แทนที่จะคิดว่า ตัวเราจะต้องปรับปรุงแก้ไขตัวเองและการกระทำของตนอย่างไร ก็ไม่เอา คิดแต่ในแง่ว่า เราจะไปให้เทพเจ้าองค์ไหนบันดาลให้ ถ้าไม่ได้ผลดีมาก แทนที่จะคิดปรับปรุง ก็ไปบูชาญญให้ยิ่งใหญ่ขึ้นอีก ใจคนออกไปข้างนอก ไม่พัฒนาตนเอง แล้วก็มุ่งหวังผลสำเร็จจากการดลบันดาลของเทพเจ้า

ฝรั่งผู้รู้คนคว้าแล้วบอกว่า เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นแล้ว การบูชาญญก็ซบเซาต่อมา ถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. ๒๑๘-๒๖๐/271-232 BC) ทรงประกาศห้ามการฆ่าสัตว์บูชาญญทั่วทั้งมหาอาณาจักร แต่ต่อมาอีกราว ๔๒ ปี พรหมณ์ปุชยมิตรได้สังหารกษัตริย์พุทธที่รท ที่เป็นหลานเหลนของพระเจ้าอโศก ล้มราชวงศ์โมริยะ/เมารยะ แล้วขึ้นครองแผ่นดินซึ่งหดลง ตั้งราชวงศ์คุงคะขึ้น ราว พ.ศ. ๓๐๒/185 BC แล้วก็ทำการบูชาญญอัสวเมธอย่างยิ่งใหญ่ พั่นการบูชาญญขึ้นมา และให้คำหว่าแก่คนๆ ที่ไปฆ่าชาวพุทธมาได้ การครั้งนี้คงเป็นเหตุสำคัญให้อินเดียกลับเป็นดินแดนแห่งการบูชาญญ พร้อมกับเป็นแดนเทวดาเรื่อยมา (ดู **"India."** Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2014.)

วัดคือสถานศึกษาของปวงชน เปิดแก่ทุกคน ไม่เลือกวรรณะ

ที่ได้เล่ามา คือสภาพของสังคมอินเดีย ที่มีมนุษย์ก็มีวรรณะ แบ่งแยกกันไปหมด และมนุษย์ก็ต้องอยู่ในสภาพอย่างนั้น เปลี่ยนแปลงไม่ได้ แล้วเรื่องนี้ก็มีผลต่อไปอีก

ดังที่ว่า พรหมณ์เป็นผู้สื่อสารกับเทพเจ้า คัมภีร์พระเวทมาจากพระพรหม เป็นที่บรรจุของพัฒนาการทางความคิด ความเข้าใจ ความเชื่อของมนุษย์ พรหมณ์ถือตัวเป็นผู้รู้ แล้วก็ผูกขาดการศึกษา ไม่ให้คนชั้นต่ำเล่าเรียน

คนวรรณะศุทฺรถูกห้ามเรียนพระเวท แล้วคัมภีร์มโนธรรมศาสตร์ก็พยายามทำระบบวรรณะให้มั่นคงยิ่งขึ้น ถึงกับบัญญัติว่า คนวรรณะศุทฺร ถ้ามาฟังพระเวท ให้เอาตะกั่วหลอมหยอดหูมัน ถ้ามันสาธยายพระเวท ให้ตัดลิ้นมันเสีย ถ้ามันมาเรียนพระเวท ให้ผ่ากายมันเป็นสองซีก ก็คือตายแน่ๆ เป็นอันว่าคนวรรณะศุทฺรก็ไม่มีการศึกษา นี่คือการผูกขาดการศึกษา ให้คนชั้นต่ำไม่มีทางเจริญขึ้นในสังคม และก็ไม่ได้เรียนภาษาสันสกฤต ที่เป็นภาษาของคนชั้นสูง ซึ่งสืบทอดมาโดยขัดเกลามาจากภาษาพระเวท ที่เป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์

เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ ดังมาในวินัยปิฎก ห้ามมิให้ยกพุทธพจน์คำสอนของพระองค์ขึ้นมาใช้ภาษาสันสกฤต เพราะเป็นการกีดกันคนชั้นล่าง ไม่ให้มีการศึกษา พร้อมกับทรงอนุญาตให้เรียนพุทธพจน์ด้วยภาษาของตนเอง (วินย.๗/๑๘๐/๗๐) ซึ่งที่นั่นก็คือภาษาสามัญที่ชาวแคว้นมคธใช้สื่อสารพูดจากัน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีการศึกษาได้ทั่วกัน

เมื่อวัด ซึ่งเรียกตามบาลีว่า “วิหาร” (ที่อยู่, เริ่มแรกเมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์มีวัดอยู่ เรียกว่า “อาราม” - วินย.๔/๖๓/๗๑) เป็นสถานศึกษาสำหรับคนทั่วไป ต่อมาอีก ๒๐๐ ปีเศษ พระเจ้าอโศกได้ทรงสร้างวัด/วิหารขึ้น ๘๔,๐๐๐ แห่ง ทั่วมหาอาณาจักร เพื่อให้ประชาชนได้เล่าเรียนกันได้ทุกคน ทุกวรรณะ ทั้งหญิงและชาย

ต่อมา วัด/วิหารเหล่านี้ก็ได้เจริญใหญ่โตมากขึ้น บางแห่งใหญ่มากจนเรียกว่าเป็น “มหาวิทยาลัย” ฝรั่งแปลกันว่า university ที่คนไทยเรียกว่ามหาวิทยาลัย เริ่มด้วยราว พ.ศ. ๖๐๐ ก็เกิดนาลันทามหาวิหาร เป็น university แล้วต่อๆ มาก็มีอีกหลายมหาวิทยาลัย แต่นาลันทาก็ยิ่งใหญ่ที่สุด ได้เป็นมหาวิทยาลัยนานาชาติ มีนักศึกษามาจากประเทศต่างๆ เช่น จีน และทิเบต ดังเช่นพระถังซำจั๋ง ซึ่งไปศึกษาจนจบแล้วได้เป็นอาจารย์ที่นั่น ก่อนจะนำพระไตรปิฎกเดินทางกลับไปที่ประเทศจีน

หันกลับไปดูพราหมณ์กันต่อ เป็นอันว่าการศึกษาก็ถูกจำกัดอยู่ในหมู่คนวรรณะสูง พวกคนวรรณะต่ำนั้นถูกจำกัดสิทธิอะไรต่างๆ อยู่แล้ว ยิ่งเมื่อโอกาสในการศึกษาไม่มี ก็ไม่มีทางที่จะพัฒนาตัวเอง ก็จมอยู่อย่างนั้น พวกศุทฺรก็แย่อยู่แล้ว คนจัณฑาลยิ่งไม่มีทางได้เล่าเรียน

สมัยนั้น คนชั้นสูงอย่างพวกราชกุมารไปเรียนกันที่เมืองตักสิลา ซึ่งมีอาจารย์เป็นทิศาปาโมกข์ ซึ่งแปลว่า อาจารย์ผู้เป็นประมุขในทิศ หมายความว่า มีชื่อเสียงลือลั่นยิ่งใหญ่ไปทั่วทิศ

ที่นี่ เมื่อราชามหากษัตริย์ และเศรษฐี ส่งราชกุมารส่งลูกไปเรียนที่ตักสิลา สมัยนั้นการคมนาคมยังไม่สะดวก ต้องเดินทางกันแสนไกล ฝ่าแดนทิวกันดาร ผจญภัยอันตราย ไปเรียนที่ตักสิลา (อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย) ก็มีเรื่องราวการผจญภัยของพวกเจ้าชายหรือพวกลูกเศรษฐีเหล่านี้บ้าง หมอชีวกก็ได้มีโอกาสไปเรียนที่นั่นจนจบ แล้วในขากลับสู่เมืองราชคฤห์ ระหว่างทางก็รักษาผู้ป่วยคนเจ็บมาเรื่อยๆ

ที่นี่ มีเรื่องมาในชาดกว่า ครั้งหนึ่ง มีสองคนลูกพี่ลูกน้อง เป็นคนจันทาลอยากจะศึกษา แต่ตั้งที่ว่าการศึกษาสมัยนั้นถูกผูกขาด ไม่ให้คนวรรณะต่ำและนอกวรรณะเล่าเรียน เมื่อสองคนนั้นไม่ศึกษา จะเรียนที่ตักสิลา ก็เลยต้องปลอมตัว คือไปเข้าเรียนโดยไม่เปิดเผยวรรณะของตัวเอง เพื่อกับปลอมตัวเป็นคนวรรณะสูง จึงเข้าไปเรียนได้ เป็นอันว่าได้เข้าเรียนในสำนักของอาจารย์ทิศาปาโมกข์

แต่อย่างที่ว่าข้างต้น ชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในวรรณะสี่นั้นแตกต่างกันอยู่แล้ว และก็ไม่มีโอกาสที่จะได้มาเกี่ยวข้องสังสรรค์กัน คบหากันไม่ได้ ดังนั้นคนวรรณะต่ำก็เลยไม่รู้เรื่องวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนชั้นสูง เมื่อปลอมตัวเข้าไปอย่างนั้น อยู่ไปๆ ก็ปิดไม่ได้ เมื่อสองคนนั้นเข้าไปเรียนกับเพื่อนๆ ซึ่งเป็นชนวรรณะสูงๆ ก็ปิดไม่อยู่ เพราะสภาพการประพฤติปฏิบัติ แม้แต่ถ้อยคำที่แสดงออกก็ต่างจากพวกคนชั้นสูง

สองพี่น้องนั้น คนหนึ่งเรียนได้จนจบ แต่อีกคนหนึ่งยังไม่ทันจบ ก็เจอเหตุร้ายเสียก่อน คือ คราวหนึ่ง พวกเพื่อนๆ จับได้ว่า สองคนนี้มาจากวรรณะต่ำ พอจับได้ ทั้งๆ ที่เป็นเพื่อนกัน อยู่ใกล้ชิดกันมาตั้งนาน ก็ข้อมกับบ่อมเสียไม่มีดี แล้วไล่ออกไป (ชา.อ.๗/๒๓)

เรื่องที่เล่ามานี้ เป็นตัวอย่างแสดงถึงสภาพของคนวรรณะต่ำ ที่ถูกกีดกันการศึกษา เนื่องจากการผูกขาดการศึกษา ซึ่งเราควรตั้งเป็นข้อสังเกตไว้

สังคมเจริญมากขึ้น คนเปื้อนสังคมก็มากขึ้น

มาดูสภาพบ้านเมืองสมัยนั้นกันอีกหน่อย ในขณะที่ศาสนาพราหมณ์เจริญรุ่งเรือง เป็นใหญ่ทั่วทั้งชมพูทวีปอยู่นี้ ในด้านการเมืองก็มีราชามหากษัตริย์ต่างๆ แยกเป็นแว่นแคว้น หรือรัฐต่างๆ เป็นอันมาก

ธรรมดากษัตริย์ ก็ย่อมมีการแย่งชิงดินแดน รบราฆ่าฟันทำสงครามกัน และในที่สุดก็จะมีแว่นแคว้นหรือรัฐบางรัฐใหญ่ขึ้นๆ มีอำนาจมาก แต่ก่อนนั้น มีแว่นแคว้นใหญ่น้อยเป็นอันมาก ในสมัยพุทธกาลว่ามี ๑๖ ประเทศ เรียกว่ามหาชนบท

รัฐใหญ่ ๑๖ ประเทศที่มีชื่อกันมา ได้แก่ อังกฤษ มคอ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจติย วังสะ กุรุ ปัญจาละ อัชสกะ อวันตี คันธาระ และกัมโพชะ แต่พอถึงพุทธกาล ปรากฏว่า บางแคว้นก็ถูกปราบปรามรวมเข้าในแคว้นใหญ่อื่น เช่น อังกฤษเข้าไปรวมอยู่ในมคอ อังกฤษเทียบเดี๋ยวนี้ ก็คือแถบเบงกอล (Bengal) กาสีซึ่งมีเมืองพาราณสีเป็นเมืองหลวง ก็มีประวัติการรบราฆ่าฟันกับโกศลยาวนานมาก แต่มาถึงพุทธกาล แคว้นกาสีก็ได้ถูกรวมเข้าในแคว้นโกศลไปแล้ว แล้วยังมีแคว้นอื่นๆ อีก ที่เป็นไปทำนองนี้

รวมแล้ว รัฐที่ใหญ่จริงๆ ในสมัยพุทธกาล มีสัก ๕-๖ แคว้น มคธนั้นยิ่งใหญ่มาก คู่กับโกศล เคียงบ่าเคียงไหล่กันเลย ต่อมาหลังพุทธกาล ไม่ช้า โกศลก็สลาย แล้วอีกแคว้นหนึ่งที่ใหญ่มาก เป็นมหาอำนาจ แข่งความยิ่งใหญ่กันกับมคอ เป็นศัตรูที่เข้มแข็งและเตรียมความพร้อมอยู่เสมอที่จะสู้รบกับมคอ ได้แก่วัชชี แต่พอสิ้นพุทธกาลไปไม่ทันไร มคอก็ปราบวัชชีได้

มคธยิ่งใหญ่ขึ้นๆ จนกระทั่งในที่สุด ในแถบกลางที่เป็นถิ่นเจริญอย่างสูง มคธนี้แหละเหลืออยู่เป็นแคว้นเดียว แต่ไกลออกไปมาก ทางตะวันตกเฉียงใต้หน่อยๆ แคว้นอวันตีก็ใหญ่เหมือนกัน แล้วยังมีแคว้นวังสะ ซึ่งไกลออกไปทางตะวันตกตอนกลาง ในระดับที่แทบจะตรงกับมคอ รัฐพวกนี้ถึงจะใหญ่จะเก่ง ต่อมาก็ถูกรวมเข้าไปอยู่ในมคอจนหมด

ในเวลายาวนานที่กษัตริย์ในรัฐเหล่านี้แย่งชิงอำนาจกันนั้น แคว้นทั้งหลายก็มีความเจริญ มีการพัฒนาบ้านเมืองกันใหญ่โต การเดินทางระหว่างแคว้นต่างๆ ก็มากขึ้น มีพ่อค้าวานิชเดินทางไปค้าขายกันมากมาย แล้วคนกลุ่มนี้ก็มั่งคั่งร่ำรวยมีทรัพย์สินสมบัติมากและมีอิทธิพลมากขึ้น กลายเป็นเศรษฐี เป็นคนหบดีมหาศาล

การมีเศรษฐีใหญ่ๆ ถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะหมายถึงความเจริญทางวัตถุทางเศรษฐกิจของบ้านเมืองนั้น จนกระทั่งว่าพวกกษัตริย์ในรัฐต่างๆ ต้องพยายามให้มีเศรษฐีในบ้านเมืองของตน บางแคว้นมีเศรษฐีน้อยคน ก็ขอเศรษฐีใหญ่จากอีกแคว้นหนึ่งมา บ้านเมืองก็ให้ความสำคัญ มีการตั้งตำแหน่งเศรษฐี โดยพระราชา บางที่เรียกว่าบุชา ด้วยตำแหน่งเศรษฐีได้ตำแหน่งแล้ว เศรษฐีก็มีหน้าที่ไปเฝ้าพระราชาวันละสองหน เมื่อเงินทองสะสมสะสมพอแล้ว คนมีความเป็นอยู่ดีสะดวกสบาย ก็หันมาหมกมุ่นในเรื่องของกามสุขมากขึ้น มีการบำรุงบำเรอต่างๆ นี่ก็เป็นสภาพด้านหนึ่งของบ้านเมืองที่เจริญรุ่งเรือง

แต่อีกด้านหนึ่ง บางคน เมื่อบ้านเมืองเจริญ ตัวเองมีความพรั่งพร้อมทางวัตถุ มีการบำรุงบำเรอมาก ไปๆ ก็มองเห็นว่าไม่ได้มีความสุขอย่างแท้จริง ก็มีคนที่เบื่อหน่ายโลกของกามนี้ แล้วก็สละโลกออกไปหาความสุขทางจิตใจ ไปอยู่ป่า เป็นฤาษีชีไพร ตัดขาดจากสังคม ไม่เอาเรื่องเอาราวกับใคร ไม่ยุ่งเกี่ยวกับชาวบ้าน

สภาพที่เป็นไปเช่นนี้ได้มีสืบมาเรื่อยๆ แต่เมื่อถึงยุคพุทธกาล ชีวิตแบบนี้ก็ปรากฏเด่นขึ้น อย่างที่ว่าแล้ว ได้มีพวกคนที่เบื่อเกมเบื่อโลก ไปอยู่ป่า ตัดขาดจากสังคม พวกนี้ก็ไปเก็บเผือกเก็บมันกิน เก็บผลไม้มากิน ถึงตอนนี้จึงนับได้ว่ามีชีวิตรองแบบ คือ ชีวิตแบบที่หมกมุ่นในการมรรณห์ หาความสุขทางวัตถุ เสพอารมณ์ กับชีวิตของพวกที่ตัดขาดปลีกตัวจากสังคม ไปหาความสงบทางจิตใจ เป็นฤาษีชีไพร ได้ฌานสมาบัติ แล้วก็เล่นฌานเป็นฌานกีฬา นอกจากนั้นยังมีพวกแสวงหาสัจธรรม แสวงปัญญา โดยเป็นนักบวชเร่ร่อนอย่างพวกปริพาชก ที่เที่ยวเดินทางไป ทำคนได้วาที แลกวาทีกัน เพื่อให้รู้สัจธรรม

ที่ว่ามานี้เป็นสภาพในพุทธกาล ซึ่งแสดงถึงความเจริญของอารยธรรม แต่ท่ามกลางสภาพอย่างนี้ ผู้คนก็มีความสับสนทางความรู้ความคิดกันมาก มีความคิดเห็นมีความเชื่อถือต่างๆ กันไป สงสัยกันว่าอะไรคือความจริงความแท้

ในด้านความรู้ความคิดนี้ ก็มีหลายคนที่ได้รับความเชื่อถือนับถือ ต่างก็ตั้งตัวหรือได้รับยกย่องขึ้นมา เป็นหัวหน้าหมู่คณะ เป็นศาสดา เป็นเจ้าลัทธิอะไรต่างๆ ซึ่งมีมากพอสมควร อย่างในพุทธกาล นอกจากพวกพราหมณ์แล้ว เราพูดถึงศาสดา ๖ ลัทธิ

ฝ่ายพวกพราหมณ์เอง ซึ่งเป็นวรรณะสูง มีอิทธิพลมากที่สุด จนกระทั่งศาสนาพราหมณ์ได้ครอบงำสังคมอินเดียทั้งหมด ตัวพราหมณ์เองนั้น เป็นเจ้าพิธี เป็นนักวิชาการ เป็นปัญญาชน บางทีดูคล้ายเป็นนักบวช แต่ที่จริงไม่ใช่ เขาครองเรือน มีครอบครัว อยู่บ้าน มีบัญญัติของวรรณะที่เข้มงวดมาก เพื่อจะรักษาวรรณะของตนในความสูงส่ง ไม่ให้เทียบเทียมปะปน เขาถือว่าพราหมณ์ที่สูงที่แท้ที่สุด จะต้องบริสุทธิ์ทั้งสองฝ่าย ทั้งบิดาก็เป็นพราหมณ์ มารดาก็เป็นพราหมณ์ ตลอดมาเท่านั้นเท่านั้นชั่วอายุคน

พราหมณ์ได้มีอำนาจมากขึ้น บางคนก็ครอบครองดินแดน บางคนก็ได้รับมอบอำนาจจากกษัตริย์ให้ปกครองดินแดนส่วนนั้นส่วนนี้ ก็เลยเป็นทั้งพราหมณ์ เป็นทั้งผู้ปกครอง

เข้าสู่ทางสายกลาง เป็นมัชฌิมา

ในสภาพอย่างนี้ พระพุทธศาสนาก็เกิดขึ้น พระพุทธเจ้าได้ประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ในแคว้นศากยะ พระองค์ก็ได้เห็นสภาพความเป็นอยู่ของผู้คน สภาพความเชื่อถือการปฏิบัติ ต่อมาพระองค์ก็เสด็จออกผนวช ซึ่งตามเรื่องบอกว่าพระองค์ได้พิจารณาเห็นว่า คนทั้งหลายเกิดมาแล้ว ก็ตกอยู่ใต้อำนาจคติธรรมตา ตามกฎธรรมชาติเกิด แก่ เจ็บ ตาย แล้วก็อยู่กันแค่นี้ ชีวิตเวียนวน ไม่มีทางออก ไม่เป็นอิสระ ชีวิตอย่างไรมีความหมายกว่านี้ แล้วพระองค์ก็ทรงคิดแสวงโมกขธรรม สู่ความเป็นอิสระ

ตามเรื่องมีมาว่า พระองค์ได้เสด็จออกไปนอกพระราชวัง แล้วได้ทอดพระเนตร เห็นเทวทูต ๔ ซึ่งที่จริงคือนิมิต ๔ ในคัมภีร์ท่านไม่เรียกว่า เทวทูต ๔ แต่เรียกว่า นิमित ๔ คือเทวทูต ๓ (คนแก่ คนเจ็บ คนตาย) กับสมณะ แล้วเอามาเรียกรวมกัน ความจริง อย่างที่สี่ คือสมณะ ไม่ได้เป็นเทวทูต

เทวทูตนี้มีความหมายว่าเป็นสื่อ เป็นสื่อของเทพเจ้าคือยมเทพ และยมเทพก็คือ ความตาย หมายความว่า เทวทูต ๓ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย นี่ เป็นสื่อ เป็นทูต ของ พญายม คนแก่ แล้วก็เจ็บ แล้วก็ตาย จึงเป็นทูตของพญายม เหมือนมาเตือนให้ตระหนักรู้ ความตาย อันจะต้องมาถึง มองในแง่คติธรรม ก็คือ เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงกฎ ธรรมชาติที่ว่า คนเกิดมาแล้ว จะต้องแก่ ต้องเจ็บ แล้วในที่สุดก็ต้องตาย เหมือนว่าไปหา พญายม เรียกได้ว่าเป็นทูตพญายม

ส่วนสมณะ เป็นทางออกที่จะให้พ้นจากคติธรรมดานี้ อย่างน้อยก็เป็นความหวัง ที่จะหลุดออกไป ไม่เรียกว่าเทวทูต เพราะไม่ได้เกี่ยวข้องกับพญายม ครั้งนั้น พระ โพธิสัตว์ก็ได้ไปเห็น เทวทูต คือทูตพญายมทั้ง ๓ พร้อมทั้งสมณะ

ขออนุโลมเรื่องอีกนิดหนึ่ง เทวทูตนี้มีชุด ๓ กับชุด ๕ ที่เป็นชุด ๕ คือเพิ่มเกิดด้วย จึง ได้แก่ คนเกิด คนแก่ คนเจ็บ คนถูกลงราชทัณฑ์ (คนถูกลงทัณฑ์กรรมกรรม) และคนตาย เทวทูตที่ ๔ ได้แก่คนที่ทำความผิด พระราชาให้เอาไปขังคุก ใส่เครื่องจองจำ ทรมานด้วย ประการต่างๆ ตามวิธีลงโทษในหลักศาสนาพราหมณ์ เป็นการลงโทษที่รุนแรงมาก เมืองไทยเราก็รับเอาประเพณีการลงโทษแบบนี้จากของฮินดูเข้ามาใช้ในสมัยโบราณ โดย รับมาจากอินเดียเยอะ เข้าใจกันว่าในสมัยอยุธยา นี่เทวทูตชุด ๕ ส่วนเทวทูตชุด ๓ ก็ตัด คนเกิด และคนถูกลงโทษออก เหลือ ๓ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย

พระโพธิสัตว์ คือเจ้าชายสิทธัตถะ ได้เสด็จไปในเมืองกบิลพัสดุ์ แล้วทอดพระเนตร เห็น คนแก่ คนเจ็บ คนตาย พระองค์ทรงมานึกถึงเรื่องนี้ว่า มนุษย์เกิดมา ก็มาอยู่ได้คติ ธรรมดา เกิดแล้วก็แก่เจ็บตาย หายไป ไม่มีอะไร ชีวิตไม่มีความหมาย

ต่อมาอีกครั้งหนึ่ง ได้เสด็จไปเห็นสมณะ ซึ่งมีลักษณะ อากัปกริยา ที่น่าเลื่อมใส มี ชีวิตสงบ แล้วก็โยงมาหาความค้ำของพระองค์ว่า นี่น่าจะเป็นทางออก ที่จะทำให้เราไป ค้นหาให้ได้ค้นพบสิ่งที่ดีมีความหมายแท้จริง ที่เป็นทางรอด ทางหลุดพ้น จากเรื่องของการเกิดแก่เจ็บตาย อันเป็นความทุกข์ของเหล่ามนุษย์ แล้วก็ป็นเหตุให้พระองค์คิดจะ ออกไปมีชีวิตอย่างสมณะนั้น

นี้เป็นเรื่องตามพระประวัติในคัมภีร์ แต่ท่านเล่าไว้เพียงสั้นๆ แบบสรุปลำดับเหตุการณ์ ในนั้นจึงไม่ได้อธิบายถึงเรื่องของชีวิตที่กว้างออกไป เราจะต้องไปอ่านไปค้น เยอะแยะ เป็นอันว่า มนุษย์ที่เกิดมาเหล่านี้ ที่ว่ายวนอยู่ในเกิดแก่เจ็บตายนี้ ไม่ใช่แค่แก่เจ็บตายเฉยๆ ต้องมองรวมไปถึงสภาพที่เขาอยู่ในสังคมมนุษย์ ที่มีความเชื่อ มีความประพฤติปฏิบัติประเพณีอย่างที่ว่ามานั้น

การที่พระพุทธเจ้าจะทรงแก้ปัญหาของชีวิตของสังคม ก็รวมไปถึงการแก้ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องการเป็นอยู่ ความเชื่อ การประพฤติปฏิบัติ อะไรต่างๆ เหล่านี้ด้วย ดังที่ว่าแล้ว

ในที่สุด หลังจากทอดพระเนตรเห็นเทวทูต พระโผติสัตว์ก็ได้เสด็จออกบรรพชา เพื่อไปแสวงหาความจริง หาทางออกให้แก่ชีวิต และแก้ไขทุกข์ภัยของมนุษย์ทั้งหลาย ที่เรียกว่าสังคม ไปค้นหาวิธีการที่มีความหวังว่าจะเป็นไปได้

คนสมัยนั้น อย่างที่เล่ามาแล้ว มีคนหนีทางออกกันอยู่แล้ว อย่างที่ว่า บางพวกก็ตัดขาดจากสังคมไปเป็นฤาษีชีไพร

บางพวกเห็นว่า การบำรุงบำเรอตนด้วยกาม อามิส วัตถุ สิ่งของ สิ่งเสพต่างๆ เหล่านี้ มีแต่ทำให้ลุ่มหลงเพลิดเพลิน ไม่ได้ทำให้ได้ความหมายที่แท้จริง ความหมายที่แท้จริงน่าจะอยู่ที่จิตใจ ที่นี้ ร่างกายนี้ เราไปปรนเปรอมัน ก็มาครอบคลุมบดบังความหมายที่แท้จริงที่จะได้จากจิตใจ เพราะจิตใจมัวไปลุ่มหลงกับสิ่งเหล่านี้ เพราะฉะนั้นก็ต้องตัดสิ่งลุ่มหลงเหล่านี้ออกไป เมื่อกายต้องการสิ่งเสพอะไรต่างๆ บำรุงบำเรอ ก็เป็น การขัดขวาง ทำให้จิตใจพรัมัว จึงต้องไม่ตามใจมัน ไม่บำรุงบำเรอ อาจจะต้องถึงกับบังคับมันเลย ไปๆ มาๆ ก็เลยเกิดการบำเพ็ญตบะ ทรมานร่างกาย

พวกลัทธิที่บอกว่า ร่างกายนี้อ่าไปตามใจมัน เดี่ยวมันจะทำให้จิตใจของเราหมกมุ่น ลุ่มหลง พรัมัว จึงต้องทรมานมัน ที่ว่าบำเพ็ญตบะ ก็เช่นว่า นอนสบาย ปรนเปรอมีความสุข ไม่ได้ กินนอนบนหนาม

ถ้าตามใจมัน เวลาเย็น ก็ต้องการอุ่น เวลาร้อนก็ต้องการเย็น เราอย่าตามใจมัน เพราะฉะนั้น เวลาแดดร้อนๆ ก็ไปยืน ไปนอนกลางแดด เวลาหนาวก็ลงไปแช่ตัวในแม่น้ำ

เดี๋ยวมันอยากไปนอน กินนอน อยากนั่งก็นั่ง มัวไปพักผ่อน ก็ตามใจมัน ยืนสองขา ก็สบายเกินไป เพราะฉะนั้นก็ไปยืนขาเดียว ถ้ายืนขาเดียวกลางแดด ยิ่งดีใหญ่

ที่นี้ เรากินอาหาร ก็คือตามใจตัวเอง ก็อย่าไปกินมัน อดเสียเลย ถ้าไม่ไหวจริงๆ ก็กินนิดหน่อย เพราะถ้าอดโดยสิ้นเชิง ก็ตายแน่ เอาแค่พยายามอดให้ได้มากที่สุด อดเท่าที่อดได้ ก็กินน้อยๆ อย่างที่ว่า แล้วก็มีการบัญญัติว่าต้องกินครั้งละแค่นั้นๆ จำกัดปริมาณต่อไปก็มีการอดวักกัน แข่งกัน ใครจะเก่ง ใครจะกินได้น้อยกว่ากัน ใครจะอดได้นานกว่า

นอกจากนั้น เราหายใจนี้ ก็ตามใจมันมากไป เพราะฉะนั้นก็กลั่นลมหายใจเสียเท่าที่จะทนได้

ที่นี่ คนพวกหนึ่งก็ไปบำเพ็ญสมาธิ ได้ฌานสมาบัติ มีจิตตัมมดำ มีความสุขทางจิตใจ ก็วนอยู่กับการหาความสุขจากฌาน เกิดเป็นศัพทว่าฌานก็พา พวกฤาษีก็เล่นฌานก็พาอย่างที่ว่า อีกพวกหนึ่งก็ว่าได้เข้าไปรวมกับภาวะอะไรก็ไม่รู้ ซึ่งเป็นสุดยอด เข้ารวมเป็นหนึ่งเดียว บ้างก็คิดว่านั้นคือพรหมัน คือปรมาตมัน เป็นอันว่าสารพัด

พระพุทธเจ้าเมื่อทรงแสวงหาทางออก ทางพ้น ทางอิสระ ก็ไปในสำนักของลัทธิต่างๆ เหล่านี้ เหมือนว่าเป็นการทดลอง เขาม่าเพ็ญโยคะ ก็ไปบำเพ็ญกับเขา ไปนั่งสมาธิ ได้ฌานสมาบัติ อย่างที่เคยเล่าแล้วว่า ไปเข้าสำนักอาฬารดาบส กาลามโคตร พระองค์ก็ได้ถึงอาภิญญัตตสมาบัติ เป็นอรุณฌานขั้นที่ ๓ จบความรู้อาจารย์แล้ว ก็ออกไปสู่สำนักของอุททกดาบส รามบุตร ก็ได้จบเนวสัณญานาสนัณญายตนะ ครบสมาบัติ ๘ จบ อรุณฌานครบถ้วน จบความรู้อาจารย์

ตอนนั้น อาจารย์ก็ชวนให้สอนในสำนัก พระองค์เห็นว่ายังไม่ใช้ทางที่ถูกต้อง มันอยู่แค่จิตตัมมดำ ไปทำให้จิตสงบได้ เหมือนกับเราไปคุมมันไว้ แต่ความจริงมันก็คือจิตนั้นซึ่งออกจากฌาน จากสมาบัติแล้ว ก็ยังเป็นอย่างเดิม นี่คือจิตยังมีเลสนอนอยู่ ถ้าไปประสบอารมณ์อะไรต่างๆ เหตุการณ์เข้ามาจากภายนอก ก็จะมีจิตหวั่นไหวไปตาม เพราะไม่รู้แจ้งความจริงของสิ่งต่างๆ พระองค์จึงเสด็จออกไปแสวงหาต่อ ต่อมาก็มีการไปบำเพ็ญทุกรกิริยา บำเพ็ญตบะอย่างที่เราเล่าเมื่อกี้ ซึ่งพระองค์ได้บำเพ็ญให้ถึงที่สุด อดอาหารเต็มที กลั่นลมหายใจ อะไรต่างๆ พระองค์ทดลองหมด จนกระทั่งในที่สุดก็สรุปได้ว่าการปฏิบัติแบบเหล่านี้ มิใช่ทางที่ถูกต้อง ก็ละเลิก

หลังจากเลิกบำเพ็ญตบะ ก็ทรงเสวยภัตตาหารอีก ให้ร่างกายมีกำลัง ให้ร่างกายอยู่ในสภาพอันเหมาะที่จะใช้สติปัญญาได้ดี แต่ไม่ใช่หมายความว่าไปปรนเปรอมัน การปฏิบัติอยู่ตรงจุด ตรงกลาง ไม่ใช่ไปตามพวกหนึ่งที่ปรนเปรอร่างกายให้มีความสุข หาความสุขจากการเสพ กินอร่อย และไม่ใช่ว่าไปตามอีกพวกหนึ่งที่ไปทรมานร่างกาย ไม่กิน ซึ่งเป็นสุดทาง ที่จริง ชีวิตที่ดีได้นั้น ต้องอาศัยร่างกายที่พร้อมพอดี ให้มีกำลังที่จะไปแสวงหาค้นหาต่อไป อย่างที่ว่าแล้ว พระองค์จะให้ร่างกายมีกำลังแข็งแรง ก็เปลี่ยนเป็นมาเสวยภัตตาหารพอดีๆ เพื่อจะได้ใช้ร่างกายนี้ไปทำประโยชน์ คือไปแสวงหาความจริงต่อไป

ถึงตอนนี้พระองค์ก็มาถึงทางสายกลาง อันเป็นการปฏิบัติที่พอดี คือ ข้ามพ้นจากการคิดวนอยู่แต่ด้านร่างกาย มองจุดหมายขึ้นไปจากเรื่องวัตถุและร่างกาย มองแค่ว่าเมื่อไม่เอาวัตถุเสปปรนเปรอร่างกายหมกมุ่นอยู่ในกามแล้ว ก็ต้องหันตรงข้ามไปบิบบคั้น ทรมาณร่างกายนั้น และพร้อมกันนั้น ก็ข้ามพ้นความหมกมุ่นเอาแต่ด้านจิต ที่คิดว่า เมื่อไม่ตามใจกายแล้ว ก็ต้องมามุ่งที่การอบรมจิต จะทำให้จิตเข้าถึงสิ่งนั้นสิ่งนี้ภาวะนั้นภาวะนั้นนี้ ด้วยสมาธิ ให้จิตมีพลังใช้ทำสิ่งที่ต้องการ ให้มีฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ นึกว่าการสร้างพลังจิตจะทำให้เก่งกาจหลุดพ้น พระองค์ตัดสินใจได้แล้วว่าไม่ใช่ แต่ทั้งสองแนวทางนั้น เป็นสุดโต่งทั้งคู่

เมื่อละเลิกข้ามพ้นวิธีสุดโต่ง ๒ ทางนั้นแล้ว ก็มาเข้าสู่วิถีที่ ๓ ขึ้นไปให้ถึง **ปัญญา** ก็เข้าสู่มัชฌิมาปฏิปทา ทางที่พอดี โดยบูรณาการทั้งกาย จิต และปัญญา ว่าให้ใช้กายที่มีกำลังดีอย่างเป็นประโยชน์ในขอบเขตที่ถูกต้องของมัน และพัฒนาจิตให้เข้มแข็งมั่นคง พร้อมที่จะทำประโยชน์ให้พอ แค่ว่าพอแก่การที่จะไปถึงที่หมาย แล้วมาประสานกับปัญญา ให้รองรับและหนุนปัญญา ที่พาไปสู่ความหลุดพ้นเป็นอิสระ จึงจะสมบูรณ์ เกิดเป็น **มัชฌิมาปฏิปทา** แล้วพระโพธิสัตว์ก็ดำเนินตามมรรคานี้ และได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

จากเทพมาสู่ธรรม อยากได้อะไรก็ต้องพยายามทำ

ถึงตรงนี้ก็ทวนความซ้ำอีกว่า ประวัติที่เล่ามา พอจะให้เห็นสภาพภูมิหลังของชีวิต และสังคมชมพูทวีป แต่สิ่งที่ต้องการนั้นอยู่ที่จะทำให้เห็นอิทธิพลครอบงำของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งยิ่งใหญ่ที่สุด เพราะว่าคนทั้งหลาย สังคมทั้งหมด ดำเนินชีวิตภายใต้ความเชื่อและการปฏิบัติตามทบบัญญัติของศาสนาพราหมณ์ ดังได้เห็นแล้ว ในเรื่องวรรณะ ความสัมพันธ์กับเทพเจ้า มีพระพรหมเป็นต้น ด้วยการบูชาัญญ หวังอำนาจดลบันดาลของเทพเจ้ามาให้ผลที่ต้องการ ทั้งในการที่จะช่วยให้พ้นภัย และในการที่จะให้สมปรารถนา

พระพุทธเจ้าได้ประสบสภาพเหล่านี้ เริ่มตั้งแต่เรื่องวรรณะ พระองค์ก็ทรงไม่เห็นด้วย เมื่อออกประกาศพระศาสนา พระองค์ก็ให้เลิกลัทธิวรรณะ สอนไม่ให้คนยึดติดอยู่ในวรรณะ และตั้งสังฆะขึ้นมา รับคนจากทุกวรรณะ แม้แต่คนจัณฑาลก็ได้ศึกษาเล่าเรียน

ทุกคนมีโอกาสนี้จะได้ศึกษาเท่ากัน โดยให้ถือว่าภาวะประเสริฐสูงสุดอยู่ที่การพัฒนาตนเอง เมื่อศึกษาแล้ว จะเป็นผู้ที่สูงสุด คือเป็นผู้ที่พัฒนาตนแล้วได้บรรลุธรรมสูงสุด เป็น **อริยะ** หรือ **อารยะ** ที่แท้จริง เป็นพระอรหันต์ หมดกิเลสหมดความทุกข์ด้วยปัญญาที่ได้พัฒนาเต็มที่ โดยเป็นบูรณาการของศีล สมาธิ ปัญญา ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

อีกด้านหนึ่ง ชีวิตของคนมีความสัมพันธ์กับเทพเจ้าด้วยการอ่อนน้อมบูชาัญญ พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไป เมื่อพบกษัตริย์บ้าง พราหมณ์บ้าง ทำการบูชาัญญ พระองค์ก็ทรงสอนให้เห็นว่า การกระทำ การดำเนินชีวิต การปฏิบัติที่ถูกต้องต่างหาก จึงจะนำผลที่ปรารถนาแท้จริงมาให้ ก็สอนให้เขาเลิกล้มการบูชาัญญ

ทีนี้สำหรับประชาชนทั่วไป ทำอย่างไรจะให้เขามาเข้าสู่แนวทางดำเนินชีวิตที่ไม่ไปมัวหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลของเทพเจ้า ซึ่งได้ทำให้ระบบการดำเนินชีวิตและสังคมวิปลาสไป อย่างที่พูดเมื่อีกว่า คนไม่คิดว่าตัวเองจะต้องทำอะไรบ้าง เมื่อต้องการอะไร ก็มองแต่เพียงว่า จะไปขอจากเทพองค์ไหน จะให้องค์ไหนบันดาลให้ ไม่คิดว่าเรานี่แหละจะต้องทำอะไร และเมื่ออยากได้มากขึ้นๆ ก็ยิ่งพัฒนาพิธีบูชาัญญให้ยิ่งใหญ่ แทนที่จะคิดว่าเราจะต้องพัฒนาตัวเอง แก้ไขปรับปรุงพัฒนาการกระทำของเราเอง

ในสภาพนี้ พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนหลักการใหญ่อันใหม่ขึ้นมา ซึ่งเป็นการแย้งกันกับแนวความคิดของยุคสมัยนั้น ทวนกระแสของยุคที่ถือว่า ความเป็นไปในโลกและสังคมมนุษย์ขึ้นต่อเทพเจ้าสูงสุด ที่ทรงอำนาจดลบันดาล มนุษย์จึงสัมพันธ์ด้วยการไปอ่อนน้อมให้ท่านโปรดปรานบันดาลผลที่ต้องการให้ เป็นการหวังจะใช้อำนาจภายนอก

พระพุทธเจ้าทรงสอนใหม่ บอกผู้คนทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลายอย่ามัวไปแหงนมองเทพเจ้าและไปหวังพึ่งอำนาจของเทพให้ สิ่งทั้งหลายมีความจริงของมันเอง คือมันเป็นไปตามธรรมดาธรรมชาติ ที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน เมื่อสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ผลจะเกิด ก็เกิดจากเหตุ เหตุให้เกิดผล ความเป็นจริงอันนี้มีอยู่ในธรรมชาติ เป็นกฎธรรมชาติ เรียกว่า “ธรรม”

ธรรม ก็คือความจริงของสิ่งทั้งหลาย คือการที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย โดยธรรมดา ไม่ได้ขึ้นต่อเทพเจ้า หรืออะไรๆ เหนือธรรมดา ความเป็นจริงตามกฎธรรมชาตินี้สิ ที่พวกท่านจะต้องเอาใจใส่ เพราะว่า ท่านจะดำเนินชีวิตถูกต้อง ท่านจะทำการได้ผล ก็อยู่ที่ท่านต้องทำให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์นี้

เมื่อสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ผลจะเกิด ก็เกิดตามเหตุปัจจัย เมื่อท่านต้องการผล ท่านก็ต้องดูว่าเหตุปัจจัยมีไหม พอไหม ตรงไหม ที่จะให้เกิดผลนี้ ถ้าไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิดผลนี้ ท่านก็ต้องทำเหตุปัจจัยนั้นเอา

ตอนนี้ก็เท่ากับว่า พระพุทธเจ้าทรงเปลี่ยนหลักการพื้นฐานเลยทีเดียว คือหลักของพราหมณ์ที่ว่า มีเทพเจ้าสูงสุดสร้างสรรพคันธ์บันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง เราต้องการอะไร ก็ต้องให้ท่านบันดาล เปลี่ยนมาเป็นว่า เป็นความจริงในกฎธรรมชาตินี้เอง ที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ถ้าต้องการผล ก็ต้องทำเหตุ อันนี้จึงเรียกว่า **ดึงจากเทพสู่ธรรม**

เดิมเขาถือเทพเจ้า ถือหลักการแห่งเทพเจ้า แต่พระพุทธรูปเจ้ามาสอนธรรม คือหลักความจริงของธรรมชาติเอง เป็นกฎธรรมชาติ เรียกว่าเปลี่ยนหลักการพื้นฐาน จากเทพมาสู่ธรรม งานใหญ่ของพระพุทธรูปเจ้า คือดึงคนจากเทพมาสู่ธรรม

เมื่อดึงคนจากเทพมาสู่ธรรมแล้ว คนก็ต้องเปลี่ยนความสัมพันธ์ใหม่ เดิมเขาสัมพันธ์กับเทพเจ้า เมื่อหวังในอำนาจบันดาลของเทพเจ้า ก็ต้องไปอ่อนนวอน เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์กับเทพ ก็อยู่ที่ไปอ่อนนวอน ขออำนาจช่วยเหลือ

ที่นี่ เมื่อคนมีความสัมพันธ์กับธรรม ที่เป็นความจริง เป็นกฎธรรมชาติ จะทำอย่างไร ความจริงก็คือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมันเอง มนุษย์จะไปสัมพันธ์กับมันอย่างไร ก็ทำไปตามกระบวนการของเหตุปัจจัยที่ว่า ผลเกิดจากเหตุ เมื่อเราต้องการผล เราก็ต้องทำเหตุปัจจัย

เมื่อท่านต้องการผล ถ้าเป็นเทพเจ้า ท่านต้องไปอ่อนนวอนให้เทพช่วย แต่ถ้าสัมพันธ์กับธรรม ท่านต้องทำเอา โดยทำให้ตรงเหตุปัจจัย เป็นอันว่า ต่อจากธรรมก็มีคำว่า ท่านต้องทำ การกระทำนี้เรียกว่า “กรรม”

สรุปลงไปว่า ในแง่ที่มนุษย์มาสัมพันธ์กับธรรม จากหลักการแห่งธรรม จึงเกิดมีหลักการแห่ง “กรรม”

ย้ำว่า **ธรรม** คือหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมัน เมื่อมนุษย์ไปสัมพันธ์กับความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ คือมนุษย์ต้องการผลสำเร็จ มนุษย์ก็ต้องทำ การกระทำนี้เรียกว่า **กรรม**

นี่แยกกันแล้วนะ ด้านเทพ ความจริงความเป็นไปทุกอย่างขึ้นอยู่กับเทพ มนุษย์ไปสัมพันธ์โดยการอ่อนนวอนเช่นสรวงบูชาัญญู ที่นี้มาถึงพระพุทธรูปศาสนา หลักการใหญ่มีอยู่ว่าทุกอย่างเป็นไปตามธรรม เมื่อทุกอย่างเป็นไปตามธรรม มนุษย์ก็สัมพันธ์กับธรรม โดยการทำกรรม ถ้าท่านทำกรรมดี ก็คือมีการกระทำที่ตรงตามเหตุปัจจัยที่จะให้เกิดผลดี จึงได้ผลดี ถ้าท่านทำกรรมไม่ดี ก็คือมีการกระทำที่เป็นเหตุปัจจัยร้าย ที่ทำให้เกิดผลร้าย ถึงตอนนี้ มนุษย์ก็ต้องทำกรรมที่ดี

ถ้าไปอ่อนนวอนเทพเจ้า ท่านอ่อนนวอน ท่านก็ทำอะไรไม่ได้ เพราะต้องขึ้นต่อเทพเจ้า ท่านกินนอน ไข้ไหม ก็เลยไม่ได้ทำอะไร แต่ถ้าท่านสัมพันธ์กับความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ ท่านต้องทำ ความสำเร็จอยู่ที่การกระทำของท่าน ท่านจึงต้องมีความเพียร ถ้าเป็นเทพเจ้า คนกินนอนรอไป แต่ถ้าเป็นกรรม คนต้องเพียรพยายามทำเอา คนจะทำการใดๆ ให้ได้ผล ก็ต้องมีความเพียร หลักคำสอนว่าด้วยการกระทำ กับหลักคำสอนว่าด้วยความเพียร ต้องมาด้วยกัน ถึงตอนนี้ หลักกรรมก็โยงมาหาหลักความเพียร คือ “**วิริยะ**”

พระพุทธเจ้าเป็น กรรมวาที แปลว่า ผู้ประกาศหลักแห่งการกระทำ (ผู้ถือหลักกรรม) เป็น วิริยวาที แปลว่า ผู้ประกาศหลักแห่งความเพียรพยายาม (ผู้ถือหลักความเพียร) กรรมวาที วิริยวาที คู่กัน

ยิ่งกว่านั้น ขยายชัดขึ้นไปอีก พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เรา...เป็นกรรมวาท เป็นกิริยวาท เป็นวิริยวาท” (อง.ติก.๒๐/๕๗๗/๓๖๙) มี “กิริยวาท” เพิ่มอีกคำหนึ่ง แปลว่า ถือหลักการแห่งการต้องทำ เป็นการล่ำทับเข้าไป ก็เลยมี ๓ คำว่า ผู้ถือหลักการกระทำ ผู้ถือหลักว่าต้องทำ ผู้ถือหลักความเพียร

จะทำจะพัฒนาจะแก้ปัญหาให้ได้ผล ก็ต้องศึกษาครบองค์รวมที่มี ๓

เอาละนะ ได้พูดให้มองเห็นลักษณะและหลักการของพระพุทธศาสนาพอสมควร แล้ว ทีนี้ว่ากันต่อไป เมื่อเราทำการ และทำด้วยความเพียรพยายามแล้ว เอ... ไม่ได้ผลขึ้นมา จะว่าอย่างไร อ้าว... บอกแล้วว่า ที่เราจะทำนี้ เราต้องทำเหตุปัจจัยให้ตรงตามกฎธรรมชาติ ทีนี้ถ้าเราทำแล้ว แต่ไม่ตรงเหตุปัจจัยที่จะให้เกิดผลที่ต้องการ อุตส่าห์ทำเหนื่อยยาก มีความพากเพียรจริง ก็ไม่สำเร็จ เหนื่อยเปล่า ใช้ไหม

เพราะฉะนั้น การทำกรรมยังไม่เป็นหลักประกัน ต้องทำกรรมที่ดีที่ถูกต้อง แล้วอย่างไรจะทำกรรมที่ดีที่ถูกต้อง ให้เกิดผลที่ต้องการได้ นี่แหละจึงต้องบอกต่อไปว่า จะเอาเพียงแค่นี้ ความเพียรแล้วก็ทำๆๆ ไป ไม่ได้หรอก ไม่ได้ผล เหนื่อยยากลำบากเปล่า บอกแล้วว่าต้องทำให้ตรงเหตุปัจจัย แล้วทำอย่างไรจึงจะตรงเหตุปัจจัย ตอบง่ายๆ ว่า ก็ต้องรู้เหตุปัจจัยสิ

นี่ก็ต่อไปอีกก้าวหนึ่งละ การจะทำกรรม ด้วยความเพียรให้สำเร็จผลได้ ก็มีข้อเรียกร้องมาจาก *กรรม* ว่า ก็ต้องรู้ธรรมนะสิ นี่ก็คือต้องรู้ถึงเหตุปัจจัย ต้องรู้เหตุปัจจัยแล้วจึงทำ เมื่อรู้เหตุปัจจัย ก็ทำให้ตรงเหตุปัจจัยได้สิ เมื่อทำตรงเหตุปัจจัย ก็ได้ผล เมื่อเหตุปัจจัยดี ก็ให้เกิดผลที่ต้องการที่ดี เมื่อเหตุปัจจัยร้าย ไปทำเข้าก็เกิดผลร้าย เพราะฉะนั้นเราจึงต้องพัฒนาตัวด้วยการรู้เหตุปัจจัย ต้องพัฒนาตัวขึ้นไปให้รู้ได้ถึงเหตุปัจจัย ความรู้คืออะไร ก็คือ ปัญญา เพราะฉะนั้น คนจะต้องมีปัญญา

แต่คนจะมีปัญญาได้อย่างไร ก็ต้องมีความอยากรู้ ต้องมีพฤติกรรมถูกต้อง ต้องมีจิตใจเข้มแข็ง มีความเพียร มีใจสู้ มีใจแน่ว มองให้ชัด ดูให้ตรง เช่น เจอปัญหาที่สู้ มีความเข้มแข็งที่จะสู้ คิดสู้ปัญหา เดินหน้าขวนขวาย ตั้งใจแน่ว มองพินิจ คิดแยกคาย จนได้ความรู้ ก็เป็นปัญญา พอปัญญา มา ก็แก้ปัญหา หมดไป จะสร้างสรรค์ทำอะไร ก็สำเร็จได้ ทั้งหมดนี้รวมเรียกว่า “ศึกษา” พระเรียกว่า “สิกขา” จะแปลว่าเรียนรู้อีกก็ไม่ว่า

ความอยากรู้นี้เป็นตัวสำคัญ เป็นตัวเริ่มที่จะขับเคลื่อน มีชื่อว่า “**ฉันทะ**” มันผลักดันตัวอื่นๆ ที่ว่ามา เช่น ความเพียรถูกต้อง ความตั้งใจถูกต้อง มองให้ถูกต้อง ให้เดินหน้าทำหน้าที่ของตนๆ และทุกตัวเหล่านี้ เรียกว่าเป็น “**กุศล**” แปลว่าฉลาด ชอบแปลกันว่าดี หมายถึงดีอย่างมีความฉลาด

คุณสมบัติเหล่านั้นต้องมาประกอบประสานสามัคคีกัน ให้ไปถึงจุดหมายคือได้ปัญญาที่รู้เหตุปัจจัย เป็นอันว่าต้องมีปัญญา อย่างที่ว่าแล้ว ปัญญาจะเกิดได้อย่างไร ก็ต้องเรียนรู้ดังที่ว่าแล้ว เป็นอันว่าเราต้องการปัญญา แต่ปัญญาจะเกิดมาได้อย่างไร ก็ต้องศึกษา ต้องเรียนรู้ ดังที่ว่ามา เพราะฉะนั้นก็ตกลงว่า สิ่งที่มีมนุษย์ต้องทำคือ “ศึกษา” ที่ภาษาบาลีเรียกว่าสิกขา สิกขาก็เลยเป็นหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนา ที่ว่ามนุษย์ต้องทำอะไร ก็มาจบที่ศึกษา/ศึกษานี้

ย้อนกลับไปหาหลักการใหญ่พื้นฐาน คือ “**ธรรม**” ที่ว่าเป็นความจริงมีอยู่ในธรรมชาติตามธรรมดา ไม่ว่ามนุษย์จะรู้ หรือไม่รู้ จะทำ หรือไม่ทำ มันก็อยู่ของมันอย่างนั้น ไม่ไปกระทบกระเทือนมันได้

ที่นี้มนุษย์จะมาสัมพันธ์กับธรรมตัวนี้อย่างไร ก็สัมพันธ์โดยที่ว่า ท่านต้องทำเหตุปัจจัย นี่คือ **กรรมเวทียกร่องกรรม** แล้วท่านจะทำกรรมมูล่งได้ ก็ต้องใช้ความเพียร นี่คือ **กรรมเวทียกร่องวิริยะ** แล้วท่านก็ต้องทำให้ตรงเหตุปัจจัย ด้วยการที่ได้รู้เหตุปัจจัย นี่คือ **กรรม กรรม ความเพียร เวทียกร่องปัญญา** ของคน

ทำอย่างไรเราจะมีปัญญา เราก็ต้องอยากรู้ ต้องชวนขยายฝึกฝน ต้องพัฒนาตน คือต้องศึกษา ต้องศึกษา ในที่สุดก็มาจบที่ศึกษา พระจึงบอกว่า ชีวิตมนุษย์นี้ จะดี จะงาม จะเลิศ จะประเสริฐ จะเป็นชีวิตที่ได้ผล จะเป็นอยู่อย่างดี ก็ต้องศึกษา

ตกลงว่า **ศึกษา/ศึกษา** ก็มาเป็นหลักการปฏิบัติทั้งหมดของพระพุทธศาสนา โดยมีจุดมุ่งหมายที่ต้องการปัญญา แต่พูดเมื่อไหร่ปัญญาจะเกิดได้อย่างไร

ปัญญาจะเกิดมาได้ ก็ต้องอาศัยทุกด้านของชีวิตมาร่วมกัน ได้แก่ **พฤติกรรม** ที่แสดงออกและสัมพันธ์ ต้องถูกเรื่องถูกที่ถูกทาง **จิตใจ** ต้องเข้มแข็ง มีความขยัน มีความอดทน มีสติ มั่นแน่ว และ**ปัญญา** เอง ที่รู้คิดเข้าใจเจริญงอกงามถูกต้องแจ่มชัดยิ่งขึ้นๆ ปัญญาต้นๆ ก็เป็นปัจจัยหนุนปัญญาที่ต่อๆ ขยายขึ้นไป

พฤติกรรมที่ถูกเรื่องถูกที่ถูกทาง ซึ่งเรียกให้สั้นว่าศีล แล้วก็จิตใจที่สงบสุขสดใส เข้มแข็งเข้าที่อยู่ตัวมุงหน้ามันแน่ว และปัญญาที่รู้เข้าใจแจ่มชัดยิ่งขึ้นๆ ทั้งสามอย่างนี้ จะต้องมาประสานหนุนเสริมกัน

ปัญญาต้องอาศัยจิตใจ จะเจริญปัญญาต้องพัฒนาจิตใจ ปัญญาทำงานในจิตใจ พัฒนาขึ้นในจิตใจ เมื่อจิตชุ่มมัว ก็มองอะไรไม่ออกไม่ชัด ใจวุ่นวายเดือดร้อนสับสน ก็คิดอะไรไม่ออก เมื่อจิตใสสงบมันแนวเป็นสมาธิ ก็คิดออกมองเห็นหยั่งรู้ได้ นี่คือปัญญา อาศัยจิตใจที่เป็นสมาธิ

ในจิตใจนั้น สมาธิเองก็มีตัวทำงานตัวอื่นๆ ที่ประสานช่วยงานกัน มีสมาธิสงบดีมีความสุข ถ้าไม่มีตัวอื่นมาร่วมด้วยช่วยกัน ก็ชวนให้เพลินเฉื่อยติดอยู่หนึ่ง แม้กระทั่งขี้เกียจ จึงให้มีสติ ซึ่งตื่นตัวตรวจตราคอยเตือน ระลึกรู้สิ่งที่น่าใช้ประโยชน์ นึกถึงจุดหมาย ให้ไม่ลืมหืม ไม่เลือนหาย และมีวิริยะ ซึ่งกระตือรือร้นขยันหมั่นเพียรมุ่งจะไปข้างหน้าๆ พากันที่มีสมาธิ ให้ออกเดินทางทำการอย่างเรียบสงบเข้มแข็งมั่นคง เมื่อมีวิริยะ สติ สมาธิพร้อม ปัญญาก็จะทำงานได้ดี พัฒนาได้ดี เพราะฉะนั้น ด้านจิตก็สำคัญ จึงต้องพัฒนาจิตขึ้นมาด้วย เพื่อให้ปัญญาพัฒนาและทำงานบนฐานของจิตอันพร้อมดี ที่ควรแก่งาน เป็นกัมมณีย์

จิตใจก็ต้องอาศัยพฤติกรรม ข้อนี้ง่าย แทบไม่ต้องอธิบาย แค่ว่าใจอยากจะไปไหน ก็ต้องใช้ขาเดิน อยากกินอะไร อยากดื่มอะไร อยากเห็นอะไร อยากให้บ้านสะอาด อยากจะนั่งสมาธิกับเขา ฯลฯ ก็ต้องใช้ปาก ใช้ตา ใช้ขา ใช้มือ เป็นต้น ทำพฤติกรรมนั้นๆ ถ้าพฤติกรรมไม่ดี ไม่น่าดู ไม่คล่อง ไม่ถนัด ไม่ทั่วถึง ไม่ครบ ฯลฯ ก็เสียหาย ไม่ได้ผลดี จึงต้องฝึกฝนพัฒนาพฤติกรรมให้ให้ดีขึ้น ให้เป็นศีล ให้มีวินัย ให้คล่อง ให้สอดคล้องตามวิธี

ปัญญาก็ต้องอาศัยพฤติกรรม เราจะเรียนรู้ เราจะมีปัญญา เราก็ต้องใช้ขาเดิน ใช้ปากพูด ใช้มือจับฉวยหยิบยื่นจัดทำสิ่งต่างๆ เช่น เราจะทดลองอะไร หรือมีข้อมูลที่จะให้เราเกิดปัญญาอยู่ที่ไหน เราก็ต้องเดินไป ไปค้นไปหาเก็บรวบรวมข้อมูล ถ้าเราต้องการรู้อะไรอย่างหนึ่ง มีคนที่รู้เรื่องนั้นเชี่ยวชาญ นอกจากเดินทางไปหา ก็ต้องรู้จักใช้ปากพูด รู้จักพูดให้เขาเข้าใจความประสงค์ของเรา จะถามอะไร ถ้าถามไม่เป็น พูดไม่เป็น เขาฟังไม่รู้เรื่องเลยไม่ได้ความรู้นั้น ถ้าพูดไม่ดี แทนที่เขาจะพูดด้วย เขาอาจจะเดินหนีไปเลย

เพราะฉะนั้นจึงต้องปรับปรุงพฤติกรรมและวิธีการในการพูดจาสื่อสาร พูดให้เขาเข้าใจได้ดี และใช้ถ้อยคำที่น่าฟัง ชวนให้คนอยากพูดด้วย ถ้ารู้จักพูด พูดดี รู้จักโต้ตอบสนทนา ก็ได้ข้อมูล ได้รับการถ่ายทอดความรู้ ตัวเองก็พัฒนาปัญญาได้ดี เรื่องพฤติกรรมจึงเป็นข้อสำคัญ ที่จะทำให้นักพัฒนาปัญญาได้

รวมความว่า จะพัฒนาปัญญา ต้องอาศัยทั้งพฤติกรรมและจิตใจ และเมื่อพัฒนาปัญญาดีแล้ว ปัญญารู้สภาวะ เข้าใจเหตุผลความมุ่งหมายในเรื่องนั้นๆ ก็มาช่วยเราให้พัฒนาพฤติกรรม และจิตใจ ให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไปอีก

ในด้านจิตใจ เมื่อมีปัญหา ก็ทำให้จิตใจพัฒนา อย่างง่ายๆ เราเจอปัญหา เจอทุกข์บีบคั้น ติดขัด พอเรามีปัญญาคิดออกว่าจะทำอย่างไร ก็หายทุกข์ หลุดพ้น โล่งสบาย มีความสุข หรือว่า เรามีเรื่องมีงานที่แต่เดิมไม่อยากทำ ไม่เต็มใจทำ พอเกิดปัญญามองเห็นคุณค่าของสิ่งที่เราจะทำ เห็นประโยชน์ ก็เปลี่ยนเป็นพอใจ มีความสุขในการกระทำ นี่คือปัญญากลับมาเป็นปัจจัยแก้จิต

คุณค่าเยี่ยมยอดของปัญญา อยู่ที่ทำให้เกิดอิสรภาพ คือทำให้หลุดพ้นเป็นอิสระ เมื่อไม่รู้ ไม่มีปัญญา ไม่ว่าพฤติกรรม หรือจิตใจ ก็ติดขัด ติดขัด บีบคั้น เป็นทุกข์ แต่พอเกิดปัญญา รู้ว่าจะทำพฤติกรรมอะไร อย่างไร จะไปทางไหน จะแก้ปัญหานั้นเรื่องนี้อย่างไร พอรู้ ก็โล่ง พ้นความติดขัดติดขัด เป็นอิสระไปได้ เรื่องนี้ถ้ามีโอกาสข้างหน้า ก็จะพูดกันอีก

รวมความว่า ต้องพัฒนาไปด้วยกัน ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา แยกเป็น

พัฒนาพฤติกรรม คือด้านกายวาจาที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าทางสังคมของหมู่มนุษย์ หรือทางวัตถุสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่การกินใช้ปัจจัยสี่ พัฒนาหมด การพัฒนาพฤติกรรม เรียกว่า “ศีล” แล้ว

พัฒนาจิตใจ โดยอาศัยสมาธิเป็นแกน เพื่อให้จิตใจอยู่ในภาวะที่ดีที่สุด เรียบสงบ ชัด มีพลังมันแน่ว ได้ที่ ซึ่งเหมาะแก่การใช้งาน เรียกตามศัพท์ว่า “กัมมณีย์” เป็นเครื่องหนุนเสริมทำให้พร้อมที่จะ

พัฒนาปัญญา ที่จะรู้ความจริง รู้เหตุปัจจัย กระบวนการ และความสัมพันธ์ของมัน อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาก็ได้ ทำการทั้งหลายให้สำเร็จ หมดความบีบคั้นติดขัดข้อง หลุดพ้น โล่ง เป็นอิสระ

ระบบทั้งหมดนี้เรียกว่า “ไตรสิกขา” คือ การศึกษาสามด้าน จัดได้เป็นสามขั้น ประสานเสริมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว

พอถึงนี้ ก็พอมองออกได้ว่า พระพุทธศาสนาก็อยู่ตรงนี้เอง คืออยู่ที่ไตรสิกขา หมายถึงระบบการมีชีวิตเป็นอยู่ประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ทั้งหมด ที่ดำเนินไปในการพัฒนา ให้เป็นชีวิตดีงาม สร้างสรรค์สังคมให้เป็นอุดมสปปายะ นำไปสู่จุดหมายแห่งความปลอดทุกข์ปราศปัญหา เป็นอิสระ โดยมีสันติสุขเป็นส่วนร่วมพ่วงพร้อมไปด้วยตลอดกระบวนการปฏิบัติ

วันนี้คิดว่าพอเท่านี้ก่อน เป็นจุดบรรจบ ที่ว่าพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาแล้ว อยู่ในสภาพแวดล้อมอย่างไร และมาแก้ไขปัญหามาอย่างไร

ครูคู่ปัญญา มีกรุณากระตุ้นเตือน ขับเคลื่อนด้วยสำนึกที่บริสุทธิ์

มีจุดหัวเลี้ยวหัวต่ออยู่นิดหนึ่ง คือว่า เมื่อพระพุทธศาสนาสอนหลักการใหม่นั้น เราต้องยอมรับความจริงว่า มนุษย์ทั่วๆ ไป ส่วนใหญ่ยังอยู่ ณ จุดที่เราเรียกได้ว่ายังไม่รู้ ไม่พัฒนา หรือไม่ก็หลงผิดไป ติดในทิฏฐิ ทฤษฎี แนวความคิด ความเชื่อต่างๆ เราจะให้คนเหล่านั้นกระโดดพรวดขึ้นมาสู่จุดที่ต้องการทันที เป็นไปไม่ได้

เมื่อเป็นอย่างนี้ ในแง่ของการอยู่กับหมู่มนุษย์จำนวนมาก ซึ่งมีการพัฒนาในระดับต่างๆ ไม่เหมือนกันนี้ เราจะทำอย่างไร ตอนนี้ เริ่มต้นก็เป็นเรื่องของความสามารถของผู้สอนละ พระพุทธเจ้าจะต้องทรงใช้ความสามารถในการสอน ในฐานะพระศาสดาว่าจะทำอย่างไรให้มนุษย์เดินเข้ามาสู่หลักการนี้

ในเมื่อหลักการของพระพุทธศาสนาเป็นหลักแห่งสิกขา คือการเรียนรู้ฝึกฝน พัฒนาตนให้เกิดปัญญา ดังได้บอกแล้วว่า ตามหลักการนี้จะบังคับกันไม่ได้ จะจับเอาสมาธิใส่เข้าไปในใจคนก็ไม่ได้ จะเอาปัญญาไปยึดเยียดใส่เข้าไปในหัวคนก็ไม่ได้ มนุษย์จะต้องพัฒนาตัวเอง โดยอาศัยท่านที่มีความรู้กว่าพัฒนามากว่า เริ่มแต่พระพุทธเจ้ามาแนะนำสั่งสอน ด้วยความปรารถนาดี มีเมตตากรุณา มาเกื้อหนุนให้ค่อยๆ พัฒนาขึ้นไป

เพราะฉะนั้น ในการสั่งสอนที่จะช่วยคนทั้งหลายให้พัฒนา จึงเกิดมีหลักสำคัญที่เป็นคุณสมบัติของตัวผู้สอนขึ้นมา ๒ ประการ คือ **ปัญญา** กับ **กรุณา**

ย่ำว่า การที่ไปสอนนั้น เราต้องการให้เขาเกิดปัญญา ซึ่งเป็นตัวตัดสินใจที่จะให้บรรลุธรรม หรือจะให้รู้จักดำเนินชีวิตได้ถูกต้อง แต่ปัญญาก็เกิดขึ้นแก่เขาได้อย่างไร ดังที่ว่าแล้ว เราจะไปบังคับเขาไม่ได้ เพราะเอาปัญญาไปยึดเยียดใส่สมองไม่ได้ ก็ต้องไปช่วยเหลือเขา โดยไปแนะนำสั่งสอน และหาทางเกื้อกูล เช่น จัดสภาพแวดล้อมให้เกื้อหนุนที่จะให้เขาฝึกฝนพัฒนาตนได้เรียนรู้ขึ้นมาอย่างได้ผล เพราะฉะนั้น ตัวผู้สอนเองจึงต้องมีจิตใจที่มากด้วยกรุณา คิดจะช่วยเหลือส่งเสริมให้เขาขึ้นสู่ความดีงามได้ปัญญา จึงมีหลักการใหญ่ว่าด้วยคุณสมบัติหลักของพระศาสดา และของบรรดาผู้สอน ๒ ประการ ได้แก่ **ปัญญา** กับ **กรุณา** ดังที่ว่ามานั้น

ข้อแรก **ปัญญา** ก็ต้องพร้อมทั้ง ๒ ด้าน เรายกพระพุทธเจ้าเป็นแบบ ก็คือ ทั้งทรงมีพระปัญญารู้แจ้งธรรมด้วยพระองค์เอง กับทั้งทรงมีพระปัญญาที่สามารถสอนคนอื่นให้รู้ธรรมตามได้ด้วย โดยรู้จักเข้าใจผู้เรียน และรู้จักจัดวิธีสอนเป็นต้น จึงวางลงได้ว่า *หนึ่ง* ในตนเองมีปัญญารู้ความจริงรู้สิ่งที่จะสอนเขาเป็นอย่างดี *สอง* มีปัญญาที่สามารถสื่อสารสั่งสอนความรู้ความจริงนั้นให้คนอื่นรู้เข้าใจได้ประโยชน์จริง

ถ้ามีพระปัญญาเพียงขั้นที่หนึ่ง พระพุทธเจ้าก็ทรงได้ประโยชน์เฉพาะพระองค์ได้ เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า แต่เพราะพระพุทธเจ้ามีพระปัญญาอย่างที่ ๒ คือปัญญาที่สามารถเอาความรู้ความจริงนั้นมาสื่อสารสั่งสอนให้คนอื่นเข้าใจได้ ให้เป็นประโยชน์แก่คนหมู่มาก ก็จึงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ทีนี้ ต่อไป พระคุณสมบัติตัวที่อยู่ข้างหลัง ที่จะกระตุ้นเตือนให้พระองค์นำเอาธรรมเอาความจริงเสด็จออกไปสื่อให้เป็นประโยชน์แก่คนหมู่มาก ก็คือคุณธรรมที่เรียกว่า **กรุณา** ที่อยากจะไปช่วยเขาให้พ้นออกไปจากความไม่รู้ จากความทุกข์

ความปรารถนาจะช่วยคนอื่นนี้ ต้องมีอย่างมากจริงๆ จึงเสด็จไปทรงสั่งสอนมวลประชาทั้งชาวป่าดงแดนเขาชาวบ้านชาวเมืองทุกถิ่นทุกทิศตลอดเวลายาวนานหลายสิบปี มิได้มีที่ที่จะทรงถดถอย เราก็จึงบอกว่าพระองค์ทรงมีพระคุณที่เรียกว่า “มหากรุณา”

ทีนี้ ย้อนหลังไป ในส่วนของพระองค์เองที่ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้น ก็คือทรงมีพระปัญญาด้านแรก ที่ทำให้พระองค์ทรงค้นพบรู้เข้าใจถึงธรรมความจริง บรรลุจุดหมายกลายเป็นผู้พ้นจากกิเลสและความทุกข์ นั้นเป็นตอนสำคัญที่เป็นพื้นฐานเลยทีเดียว ทีนี้ ภาวะที่พ้นจากกิเลสและความทุกข์นั้นเรียกว่า “วิมุตติ” นี่แหละคือตอนที่บรรลุจุดหมายแห่งพระโพธิญาณ

เมื่อถึงวิมุตติ หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์แล้ว ก็ชัดเจนว่าย่อมเป็นผู้บริสุทธิ์หมดจด เรียกว่ามี **วิสุทธิ** ซึ่งเราก็นับเป็นพระคุณของพระพุทธเจ้า หรือคุณสมบัติอีกข้อหนึ่ง นี่แหละที่ว่าเป็นพื้นฐาน

ขยายความว่า ในการที่พระพุทธเจ้าทรงอาศัยพระมหากรุณา ทำให้เสด็จออกไปแล้วทรงใช้พระปัญญาความสามารถสั่งสอนประชาชนให้ได้ประโยชน์พ้นโทษทุกข์ภัย ที่เราเรียกว่าบำเพ็ญพุทธกิจนั้น พระองค์ทรงบำเพ็ญพุทธกิจคือทำงานบนฐานแห่งความบริสุทธิ์หมดจด คือวิสุทธินี้แหละ จึงทรงมุ่งเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างแท้จริง พูดอย่างสำนวนไทยว่า ไม่มีนอกไม่มีใน ไม่มีเบื้องหลังเบื้องหน้า มุ่งหวังประโยชน์สุขแก่มวลประชาอย่างแท้จริง

แล้วเราก็นับพระคุณสมบัติแห่งความบริสุทธิ์ที่เป็นพื้นฐานรองรับการทำงานการบำเพ็ญพุทธกิจของพระพุทธเจ้า จัดเป็นพระคุณอีกข้อหนึ่ง รวมกับพระปัญญา และพระมหากรุณาที่กล่าวไปแล้ว ก็จึงเป็น พระคุณ ๓ แล้วเราก็เรียงลำดับตามแบบของเราว่า **พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ** นี้ก็บอกเป็นความรู้ไว้ หรือได้ทบทวนกัน

เรื่อง พุทธคุณ ๓ นี้ ขอให้จับระบบสัมพันธให้ถนัดให้ชัดให้ดี เดี่ยวจะมองความหมายได้เพียงพอว่า เราได้เห็นแล้วว่า เมื่อพระพุทเจ้าตรัสรู้ ก็ทรงถึงวิมุตติ คือความหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ จึงทรงไว้ซึ่งความบริสุทธิ์หมดจดที่เรียกว่าวิสุทธิ พระวิสุทธินี้จึงมีเป็นพื้นประจำอยู่ในพระองค์เป็นลักษณะตามปกติ ไม่ว่าจะพูดถึงหรือไม่

ที่นี้ ในคัมภีร์สำคัญที่รักษากันมา ท่านนิยามย่อพุทธคุณลงมาเป็น ๒ ข้อ ได้แก่ พระปัญญา กับพระกรุณา โดยแบ่งไปที่ภาคปฏิบัติการ คือ พระปัญญา เป็นพระคุณหลักในด้านผลสัมฤทธิ์ของพระองค์เอง ทำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า และทำให้ทรงทำงานทำหน้าที่ในการสั่งสอนโปรดสัตว์ได้สำเร็จ กับ พระกรุณา เป็นพระคุณหลักด้านผลสัมฤทธิ์ให้เกิดมีพุทธกิจเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น อันได้แก่มวลประชาชาวโลก

บางที่เราเรียกพระพุทเจ้าว่าทรงเป็นพระบรมครู เมื่อเป็นเช่นนั้น ครูอาจารย์ทั้งหลายก็ควรบำเพ็ญปฏิบัติพัฒนาตนให้มีคุณสมบัติและการปฏิบัติตามอย่างพระบรมครู หมั่นพิจารณาสำรวจและปรับปรุงตนเอง ด้านปัญญา ก็ให้รู้จริงในสิ่งที่จะสอนเขา รู้จักเข้าใจผู้เรียน และรู้จักสอนด้วยวิธีการที่จะได้ผล และด้านกรุณา ก็มีน้ำใจเปี่ยมด้วยความปรารถนาดีต่อศิษย์ ต่อนักเรียน ที่จะให้เขาเรียนรู้ได้ผลและพัฒนาก้าวหน้าไปในการศึกษา ให้สำเร็จเป็นคนดีมีคุณภาพให้ได้

เมื่อด้านปฏิบัติการดำเนินไปตามนี้ด้วยดี ก็หมั่นตรวจสอบตนเองลึกลงไปในพื้นที่พื้นฐานที่รองรับการทำงานทำหน้าที่นั้นอีกชั้นหนึ่ง คือ ด้านวิสุทธิ ดูความสะอาดหมดจดว่าเราดำรงภาวะและปฏิบัติหน้าที่ของความเป็นครูอาจารย์อย่างถูกต้องสะอาดบริสุทธิ์ โดยมีสำนึกในภาวะความเป็นครูอาจารย์และการทำหน้าที่ของครูอาจารย์นั้น โดยชื่อตรงต่อหลักการและวัตถุประสงค์ของผู้มีหน้าที่นำพาคนให้ศึกษาอย่างแท้จริง

จัดตั้งสังคมได้แค่ครึ่งกลาง เพราะเข้าไม่ถึงธรรมชาติ แม้แต่ของคน

ที่นี้ ในความเป็นพระศาสดา ซึ่งหมายถึงการสื่อนำการศึกษาแก่ประชาชนเพื่อประโยชน์ในวงกว้างให้ไพศาลทั่วถึงกัน พระปัญญาที่จะดำเนินการประกาศสั่งสอนธรรมแก่ประชาชน ก็ขยายงานตามความเติบโตใหญ่ของจำนวนผู้เข้ามาเป็นสาวก ที่เกิดเป็นสังฆะ ทำให้มีชุมชนใหม่ ต้องดำเนินการจัดตั้ง วางระบบ จัดระบบการเรียนการสอน จัดสภาพแวดล้อม จนพัฒนาเป็นสถาบันในสังคมขึ้นมา

การจัดตั้งวางระบบต่างๆ เหล่านี้ เรียกว่า “วินัย” ก็เลยเกิดมีคำใหม่คือวินัยนี้ขึ้นมาเป็นคู่กับคำใหญ่คำแรกคือ “ธรรม”

ย้อนกลับไปดูธรรมกันอีกที “ธรรม” คือความจริงที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ อย่างที่ได้พูดถึงปัญหาในแง่แรก ที่ว่ารู้ความจริงของธรรมดาธรรมชาติ เรียกว่ารู้ธรรม ตรัสรู้ธรรม แล้วจึงนำธรรม คือความจริงนั้น มาใช้ปัญญาในงานที่ ๒ ที่จะแสดง บอกแจ้ง สั่งสอน

ธรรม คือความจริงของธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้นั้น ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิด ก็มิได้อยู่ตามธรรมดาของมัน คำเดิมว่าเป็นธาตุ ดังที่พระองค์ตรัสบอกว่า

อุปปาทา วา ภิกขเว ตถาคตานิ อนุปาทา วา ตถาคตานิ จิตาว ส่า ธาตุ
ธมฺมภูจิตตา ธมฺมนิยามตา “สพฺเพ สงฺขารา อนิจจา”ติ... (อง.ติก.๒๐/๕๗๖/๓๖๘)

พระองค์ตรัสว่า ตถาคต คือพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จะเกิดขึ้นหรือไม่ก็ตาม ความจริงก็มีอยู่ตามธรรมดาของมัน ว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แต่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ ตรัสรู้ เข้าถึงความจริงนั้นแล้ว ก็นำมาเปิดเผย แสดง (เทศน์) ชี้แจง ทำให้ง่าย ให้เข้าใจกันได้ นี่คือนานที่พระพุทธเจ้าได้ทำ จึงเป็นอันว่า

๑. ธรรม คือความจริงมีอยู่ตามธรรมดาของมัน ไม่ขึ้นต่อการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้า
๒. พระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรม เมื่อค้นพบแล้ว ก็นำมา “แสดง” โดยพระองค์ทำให้เป็นเรื่องที่คนเข้าใจกันได้ ด้วยการชี้แจงอธิบายช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย

ขอให้สังเกตนะ คำหลักคือ “แสดง” ทรงค้นพบแล้ว ก็นำมาบอก มาแสดง ทรงใช้คำว่าแสดง เพราะธรรมเป็นความจริงของมันเองอย่างนั้น ไม่เกี่ยวกับการที่พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่ พบแล้วก็เอามาบอก แสดง วางให้ดู

ยกคำมาดูให้ครบว่า “...อภิสมฺมุชฺชิตวา อภิสเมตวา อาจิกฺขติ เทเสติ ปญฺญาเปติ ปญฺจเปติ วิวรติ วิภชติ อุตฺตานิโรติ...” แปลว่า “ครั้นตรัสรู้ ครั้นค้นพบแล้ว ก็จึง บอก แสดง วางแผ่ ตั้งให้ดู เปิดเผย แจกแจง ทำให้เข้าใจง่าย ว่า...”

สำหรับธรรม ท่านใช้คำว่าแสดงเป็นคำยืน หรือเป็นคำหลักอย่างที่ว่า ตลอดมา อย่างที่ว่า “แสดงธรรม” ที่คนไทยนิยมใช้ทับศัพท์ว่า “เทศน์” แต่ควรเข้าใจความหมายให้ตรงกับของท่านด้วย ไม่ใช่บอกว่าเทศน์ แต่กลายเป็นคิดเอาเดาเองขึ้นมาอีกว่าไปๆ

ทีนี้ ถ้านำธรรมนั้นมาจัดตั้ง วางเป็นระบบ เช่น จัดรูปวาง ลำดับเป็นหมวดเป็นหมู่ เป็นต้น อย่างนี้เรียกว่า “บัญญัติ” (ปญฺญาเปติ) เมื่อทรงแสดงธรรมนั้น ในบางส่วน พระพุทธเจ้าก็ทรงบัญญัติจัดตั้งวางระบบของธรรมด้วย เป็นการนำเสนอในรูปแบบและลักษณะที่จะให้มองเห็นง่ายเข้าใจสะดวก

แต่ที่บัญญัติจัดตั้งวางระบบอย่างจริงจังก็คือ เอาความรู้ธรรมนี้ มาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์จำนวนมาก ด้วยการจัดระเบียบชีวิต จัดระบบชุมชน จัดตั้งองค์กร วางแบบแผน ตลอดจนวิธีปฏิบัติในการดำเนินชีวิตและกิจการต่างๆ ขึ้นมา เพื่อให้การ แสดงธรรม การสั่งสอน การศึกษาธรรม การฝึกตนพัฒนาคน เป็นไปด้วยดี มี ประสิทธิภาพ ที่จะให้ธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นั้นเข้าถึงชนจำนวนมากเหล่านี้ ให้คนเหล่านั้น เข้าถึงธรรม และได้ประโยชน์มากขึ้นไปๆ จนสูงสุด

การนำเอาความรู้ธรรม มาจัดตั้งวางระเบียบชีวิต วางระบบสังคม จัดตั้งชุมชน และกิจการเป็นต้น ให้เป็น “สังฆะ” ที่จะอำนวยผลสมตามความมุ่งหมายที่ว่ามานั้น เรียกว่า **วินัย** ถึงตอนนี้ แม้ธรรมจะยังยืนพื้นอยู่เป็นฐาน แต่การบัญญัติได้ออกมาสู่ชั้น ของสังคมที่ยอมรับและถือตามสมมติ

เมื่อมาถึงขั้นของวินัย ที่จัดการสังคม ทำกับหมู่ชนแล้ว ก็ไม่ใช่การบอกแสดงความจริงของธรรมหรือธรรมชาติว่าอะไรเป็นอย่างไร แต่กลายเป็นการสั่งการกำหนดว่า จะเอาอย่างไร ให้ทำอะไร จะจัดการอย่างไร ว่ากันในระดับของสมมติ/สมมุติ แล้วก็บัญญัติ ข้อกำหนด กฎ กติกา ขึ้นมา ดังนั้น การปฏิบัติในขั้นของวินัยนี้ จึงรวมอยู่ในการบัญญัติ

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าทรงทำ ๒ อย่าง *หนึ่ง* แสดงธรรม *สอง* บัญญัติวินัย การบัญญัติวินัย เป็นเรื่องทางสังคม ที่จัดการกับสังฆะที่ตั้งขึ้นมา ดังที่ทรงบัญญัติข้อกำหนด เป็นสิกขาบทมากมายของวินัย ที่จะจัดการให้สังฆะนี้เป็นชุมชนที่มีระบบจัดตั้งอันอำนวย สภาพแวดล้อมและความสัมพันธ์ทางสังคม ที่เกื้อหนุนต่อการที่คนผู้อยู่ในชุมชนนั้น จะได้ ประโยชน์จากธรรม ตามธรรม และให้ชุมชนนี้เป็นที่แผ่ขยายประโยชน์สุขออกไปแก่สังคม ใหญ่ จนถึงชนชาวโลกทั่วทั้งมวล

เพราะฉะนั้น สองอย่างนี้จึงต้องประสานกัน คือหลักการแห่งธรรม กับ วินัย ซึ่ง โยงธรรมชาติ ให้ถึงกันสอดคล้องเกื้อกูลหนุนกันกับมนุษย์ในสังคมของเขา

ถึงจุดนี้ พระพุทธศาสนาก็จึงประกอบด้วยองค์ ๒ คือ **ธรรม** กับ **วินัย** ธรรมเป็น ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ พระองค์จะเกิดหรือไม่เกิด มันก็มีอยู่เป็นอยู่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าก็เพียงแค่ค้นพบแล้วนำมาแสดง แต่เพื่อให้ธรรมนี้เกิดประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ พระองค์จึงมาจัดตั้งวางระบบ จัดระเบียบชีวิต จัดระบบสังคม จัดตั้งองค์กร จัดตั้งสังฆะ ขึ้นมา การจัดทำนี้เรียกว่า วินัย ซึ่งเป็นการจัดให้สอดคล้องกับธรรมนั้น เพื่อให้มนุษย์ เหล่านี้ได้ประโยชน์จากธรรม ที่พระองค์ตรัสรู้ ด้วยการดำเนินตามธรรมนั้น

ฉะนั้น วินัยจึงต้องตั้งอยู่บนฐานของธรรม โดยมีธรรมเป็นจุดหมาย แต่วินัยนี้ มิใช่มีความหมายแค่ว่า เป็นระเบียบอะไรต่างๆ อย่างในภาษาไทย แต่หมายถึงการจัดตั้งวางระบบระเบียบ ทั้งระเบียบชีวิต ระบบสังคม ทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครอง หรือระบบอะไรๆ ที่เป็นฝีมือของมนุษย์ รวมอยู่ในวินัยทั้งนั้น

เราจะหาจะใช้ปัจจัยสี่กันอย่างไร จะกินจะอยู่กันอย่างไร จะอยู่ร่วมกันอย่างไร ใครจะมีสิทธิมีหน้าที่อะไรๆ จะสืบต่อมอบหมายถ่ายทอดทรัพย์สินบริหารกันอย่างไร จะพัฒนาคนใหม่ที่จะมาต่อรุ่นกันอย่างไร จะจัดสรรอำนาจให้มีการเล่าเรียนศึกษากันอย่างไร จะปกครองกันอย่างไร จึงจะเป็นชุมชนที่ดี ได้ประโยชน์จากความจริงของธรรมชาติ ที่จะยั่งยืนอยู่ด้วยดีบนฐานแห่งความเป็นจริงของธรรมชาติ ให้ชีวิตเจริญอกงาม โดยมีสภาพแวดล้อมที่เอื้อเกื้อหนุนต่อการที่แต่ละคนจะได้ฝึกฝนพัฒนาชีวิตให้ก้าวหน้าขึ้นไปในไตรสิกขา ให้แต่ละชีวิตนั้นได้บรรลุจุดหมายหรือคุณค่าสูงสุดแห่งชีวิตของเขา สารจะอยู่ตรงนี้เอง เพราะฉะนั้น วินัยก็จึงจัดสรรระเบียบชีวิตและระบบสังคม เพื่อให้คนในชุมชนนั้นได้โอกาสที่จะพัฒนาในไตรสิกขาอย่างดีที่สุด

อย่างง่าย ๆ คนมีชีวิตที่เป็นธรรมชาติ ร่างกายของเขาก็เป็นธรรมชาติ จิตใจก็เป็นธรรมชาติ ปัญญาจะรู้จริงก็ต้องรู้อย่างเข้าถึงสภาวะของธรรมชาติ ทั้งสังคมก็ตั้งอยู่บนฐานของธรรมชาติ ในวงล้อมของธรรมชาติ เมื่อจะจัดตั้งวางระเบียบชีวิตระบบสังคม ถ้าไม่รู้จักความจริงของธรรมชาติ หยั่งไม่ถึงธรรมชาติของมนุษย์ จะให้เป็นสังคมที่ดีแท้จริง ย่อมไม่อาจเป็นไปได้ เพราะไม่อาจเป็นสังคมที่ดีแท้แก่มนุษย์ และไม่สามารถเป็นสังคมของมนุษย์ที่ดีแท้จริง

เป็นอันว่า ด้วยความมุ่งหมายเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่มวลมนุษย์ ก็มีการประสานกันระหว่างธรรมกับวินัย ที่เป็นหลักการใหญ่สองอย่างของพระพุทธศาสนา

ถ้ารู้แต่ธรรมอย่างเดียว เข้าถึงธรรมชาติ ก็เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า แต่เพราะสามารถมาสื่อธรรมให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์จำนวนมากได้ ด้วยการจัดตั้งวางระเบียบชีวิตระบบสังคมให้แก่มนุษย์ ที่เรียกว่าวินัย จึงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นี่คือหลักการใหญ่ที่ได้พูดมา

ในหมู่มนุษย์ที่มีมากมายนั้น คนที่หูตาเริ่มสว่าง มองเห็นกว้างไกลได้เข้าใจมากขึ้น พอชุมชนสังฆะอย่างนี้มีขึ้นมา ก็สนใจปรารภนา มีศรัทธาพากันมาร่วม บ้างก็เข้าอยู่ข้างใน บ้างก็มาๆ ไปๆ แต่คนส่วนใหญ่ที่เหลื้อมอยู่มากหลาย จะทำอย่างไร

รู้เรื่องเก่า ช่วยให้เข้าใจพระพุทธศาสนา

ที่ได้พูดมา คงเห็นชัดแล้วว่าสังคมชมพูทวีปครั้งนั้นเป็นอย่างไร ผู้คนมีความเชื่อถือเป็นอยู่กันอย่างไร เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร แตกต่างกับเขาออกไปอย่างไร ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

ทุกท่านคงบอกว่าแตกต่างห่างไกลกันลิบลับ หลายอย่างตรงข้ามกันเลย และหลายอย่างก็ได้เปลี่ยนมา แต่ไปๆ มาๆ พระพุทธศาสนานั้นเองกลับต้องหมดไปจากชมพูทวีป แล้วอินเดียก็หันเข้าหาระบบวรรณะ อยู่กับเทวดา ได้บูชาัญญกันจนถึงปัจจุบันสืบมา

ตอนนี้ก็เหมือนมาสรุปเรื่องราวกันอีกครั้ง สรุปแล้วสรุปเล่า เพราะเป็นเรื่องที่พูดคุยกัน ก็ว่าไปเรื่อยๆ

ที่พูดเมื่อีกว่า เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น มีวัดมีพระสงฆ์แล้ว คนที่มีภูมิลีในดวงตาน้อยหน่อย ก็ตามทัน พวกกันหันมาบวชมาเรียน มาวัดฟังธรรม แต่คนส่วนใหญ่ก็ยังว่ายวนอยู่ในความลุ่มหลงมกมาย ยังหวังอำนาจดลบันดาล ฟังปัจจัยภายนอก ยังอ่อนแอทางปัญญา จะทำอย่างไร

นี่แหละเรื่องของ การปฏิบัติต่อคนส่วนใหญ่ ก็คือต้องมีวิธีปฏิบัติหลายระดับ บอกแล้วว่าไม่มีการบังคับในพระพุทธศาสนา เพราะความจริงของธรรมชาติในการพัฒนาคนเป็นของบังคับกันไม่ได้ เหมือนอย่างที่เราได้ยินได้ฟังเรื่องข้างนอกมากมาย เขาบังคับกันว่า แกต้องเชื่ออะ ไม่งั้นแกตาย ทั้งที่ไม่เชื่อ ก็ต้องบอกว่าเชื่อ ก็เลยมีแต่คนที่เชื่อ เพราะคนที่ไม่เชื่อ ไม่มีเหลือ ตายไปหมดแล้ว แต่ที่นี้เราไม่บังคับ เขาก็ยังไม่รู้ แล้วจะทำอย่างไร

เมื่อไม่บังคับ ก็ต้องช่วยเขา โดยเอาเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง ต้องไปพบกับเขา ณ จุดที่เขาเย็นอยู่ นี่ก็กลับไปสู่สิ่งที่เคยพูดมาแล้ว เมื่อเขายังมาไม่ถึง หรือเริ่มเข้ามานิดหนึ่ง ย่างเหยียบเข้ามานิดหน่อย เท้าหนึ่งเข้ามาแล้ว แต่อีกเท้าหนึ่งยังอยู่ข้างนอก ข้างหนึ่งก็ยังหวั่นใจตามความเชื่อเก่าว่า เรามาอย่างนี้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เทพเจ้าจะเอาอย่างไรกับเรา อีกด้านหนึ่งก็อยากจะเข้ามาในพระพุทธศาสนา เราก็หาจุดพักจุดเชื่อมต่อให้

จะเชื่อมต่อไปอย่างไร ก็อาศัยกรุณา บางทีก็ต้องผ่อนให้เขาบ้าง เออ... คุณเชื่อมาอย่างไร ก็เชื่อไปก่อน แต่ขออย่างเดียวนะ อย่าทำให้ผิดหลักการของพระพุทธศาสนา เช่น อย่าให้มีการฆ่า อย่าให้มีการทำร้าย นี่คุณยังอยากบูชาัญญ พระสอนไม่ให้ฆ่า ไม่ให้ทำลายชีวิต คุณจะบูชาัญญโดยไม่ต้องมีการฆ่าสัตว์ได้ไหม คิดดูสิ พอเขาคิดได้ เขายอมเอาส่วนที่มีการฆ่าสัตว์ออกไปแล้ว พระก็ยอมให้เขาบูชาัญญ

ยิ่งกว่านั้น พระกับอภิวินัยุชาญญให้ใหม่ เออ... เรามานูชาญญกันด้วยวิธีใหม่จะดีกว่า พระบอกว่า การนุชาญญชนิดที่ไม่ต้องไปขออำนาจดลบันดาลของเทพเจ้า ก็มี แล้วพระก็สอนวิธีชนิดที่เป็นการทำกิจกรรมทางสังคม ที่ออกผลมาเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงสอนมหาญญ ที่เป็นการบำรุงบ้านเมืองและประชาราษฎร์ แก่กฎทันตพราหมณ์ ไปๆ มาๆ ความหมายของการนุชาญญ ก็กลายเป็นการทำทาน การบำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือคนยากไร้ อะไรต่างๆ เหล่านี้

นี่เป็นตัวอย่างของการมีจุดเชื่อมต่อ ซึ่งมีขึ้นมาเพราะว่าคนยังไม่พร้อม เขายังอยู่ที่รอยต่อระหว่างความเชื่อเก่ากับพระพุทธศาสนา เขายังติดในการปฏิบัติตามประเพณีในสังคมของเขา ตามวัฒนธรรมที่มีมาเดิม และสำหรับคนอื่นเดี่ยวนั้น เรื่องอย่างนี้เขาแน่นเหนียวนัก ท่านไปดูสิ เขาทำมาหลายพันปี เคยอย่างไร เดี่ยวนี่ก็ยังทำอยู่อย่างนั้น เราจะเอากำลังแรงที่เหวี่ยงไปปลดปล่อยเขาออกมา ทั้งอย่างนี้ ทำไมพระพุทธเจ้าทำได้ พระมหาสาวกทำได้

ในเมืองไทย คนที่ใหม่ๆ มึนๆ ก็มีอย่างนั้น แต่ไม่เห็นจะแน่นเหนียวเหมือนในอินเดีย เราน่าจะเอาเขาออกมาได้ง่ายกว่า แต่ดูเหมือนมันจะกลับกันว่า แทนที่จะปล่อยเขาออกมา บางทีพระกลับพาตัวเขาเอาไปตอกติดเข้าไปเสีย

เมื่อเข้าใจอย่างนี้แล้ว ก็ขอให้มองบรรพบุรุษคนโบราณของเราด้วยความระมัดระวังขึ้นสักหน่อย อย่าด่วนว่าเขาโง่ ขอให้มองโดยมีความรู้ความเข้าใจเป็นทุนไว้ใช้พิจารณา เช่นดูว่า ในพระศาสนาของเรานี้ อยู่กันมาโดยไม่มีการบังคับนะ เราจะเอาอย่างไรเราไม่ได้ การปฏิบัติอย่างนี้ เช่นที่เกี่ยวกับผีสิงเทวดา ที่เราเห็นเขาทำอยู่นั้น เป็นการหลงใหลมกมาย หวังผลดลบันดาล หรือว่าเป็นปฏิบัติการที่ประณีตขึ้นมาแล้ว ไม่ก่อความเสียหาย ไม่เกิดโทษ แล้วก็ไม่ได้ผิดหลักการของพระพุทธศาสนา เช่นไม่มีการฆ่า ไม่มีการเบียดเบียน แล้วก็มีการทำความดี มีอะไรที่ดั่งามประกอบครบอยู่ เออ... ถ้าได้ตามหลักพิจารณานี้ ก็เอาละ ปลดปล่อยเขาทำกันไปก่อน แต่ก็ต้องไม่ประมาท คอยตรวจสอบไว้

เพราะฉะนั้นจึงได้เกิดมีเรื่องราวประเพณีวิธีปฏิบัติที่มีลักษณะของการเชื่อมต่อระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสนาเก่า ที่สืบทอดมายาวนาน เช่นที่ว่า แม้แต่เดี่ยวนี ก็มีการสวดมนต์ มีสายสิญจน์ มีการทำน้มนต์ อะไรต่างๆ แต่ได้ขัดเกลามาแล้วให้ประณีต เข้ามาอยู่ในขอบเขตแห่งหลักการของพระพุทธศาสนา แต่ก็อย่างที่ว่า ต้องไม่ประมาท ไม่ให้พลาดเลยเถิด และพระ รวมทั้งบรรดาชาวพุทธ จะต้องมีการศึกษาที่จะนำจะคุมการปฏิบัติให้อยู่ในทาง โดยเฉพาะต้องสอนชักนำให้เชื่อมโยงเข้าสู่กุศลธรรมให้ได้ แล้วเขาจะได้เดินหน้ามากับเราต่อไป

เรื่องราวในพุทธกาลก็มีเป็นตัวอย่าง เป็นเครื่องนำทางให้ อย่างที่ว่าพระพุทธเจ้าเคยบัญญัติเรื่องไม่ให้พระเหยียบผ้าปูลาดในที่นิมนต์ ที่นี้ต่อมา มีคุณผู้หญิงคนหนึ่งนิมนต์พระไป แล้วเอาผ้ามาให้เหยียบ ขอให้เป็นมงคล พระไม่ยอมเหยียบให้ เขาเสียใจ ก็โทษกันว่า พระนี้ ขอแค่นี้ ทำไมทำให้ไม่ได้ กลายเป็นเสียใจและเสียศรัทธา

พระพุทธเจ้าเมื่อทรงทราบ ก็ทรงแก้ไข ทรงวางอนุบัญญัติขึ้นมาว่า (วินย.๗/๑๒๔/๕๐) พวกชาวบ้านยังถือมงคล ถ้าคุณุหัตถ์ขอร้องให้เหยียบเพื่อให้เป็นมงคล ก็อนุญาตให้เหยียบได้

นี่ก็เป็นตัวอย่างของการปฏิบัติในระยะเชื่อมต่อ เขาขอเพื่อให้เป็นมงคล หรือบางคนก็ขอทำนองเป็นที่ระลึก ก็เขาไม่ได้ขอผลดลบันดาลอะไรนี้ ก็ยอมรับเขาตามที่เขาเป็น เป็นการพบกับเขา ณ จุดที่เขายืนอยู่ พบกันดีๆ แล้ว ก็จะเริ่มต้น หรือเดินต่อไปได้

ย้ำว่า จุดที่ชัดเจนคือ อย่าให้ผิดหลักการของพระพุทธศาสนา ^{ทั้ง} หลักกรรม บอกว่า คุณจะไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้อย่างไรก็ตาม ต้องอย่าให้ขัดหลักการ ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เราเป็น *กรรมวาท* เป็น *กิริยวาท* เป็น *วิริยวาท* คือ ต้องทำการให้สำเร็จด้วยความเพียร นี่หนึ่งละนะ

^{สอง} หลักสิกขา อย่าให้เสียหลักสิกขา คือการศึกษาฝึกฝนพัฒนาตนยิ่งขึ้นไป แล้ว ^{สาม} อย่าให้เสียหลักความไม่ประมาท จะปล่อยตัวให้กลายเป็นคนประมาท เรื่อยเรื่อย ผัดเพี้ยน ใช้ไม่ได้ แล้วก็ ^{สี่} อย่าให้ขัดหลักการพึ่งตนเอง เราต้องพึ่งตัวเองได้ ต้องมีความเป็นอิสระ ไม่ต้องเอาชีวิตเอาอนาคตอะไรของตัวไปแขวนไปฝากไว้กับสิ่งวิเศษเหล่านั้น ให้ไม่เป็นตัวของตัวเอง ให้เสียอิสรภาพ

นี่ก็เป็นการบอกว่า ถ้าเราปฏิบัติแล้ว ไม่ขัดกับหลักการเหล่านี้ หรือเอามาหนุนหลักการนั้นได้ ก็ไม่ว่า เพราะฉะนั้น จึงมีเรื่องตั้งแต่พระเข้าไปในป่า คงเป็นพระที่ยังใหม่ เมื่อไปบำเพ็ญสมณธรรม ก็เกิดหวาดกลัวพวกผีสงเวทดา ว่าจะมาหลอกมาแกล้ง พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย จะได้หายกลัวสิ่งเหล่านี้ แล้วปฏิบัติเต็มที่

การปฏิบัติที่ว่านี้ ถึงจะไปเกี่ยวข้องกับเทวดา แต่ตรงกันข้าม ไม่ใช่เป็นการหวังพึ่งขอผล ไม่ได้ขอให้ดลบันดาลอะไร แต่ขอเพียงความมั่นคงปลอดภัย เพื่อให้เราทำงานของเราได้อย่างมั่นใจ แล้วก็ทำได้อย่างมุ่งมั่นเต็มที่ นี่คือการเป็นมาหนุนหลักการที่จะทำให้สำเร็จด้วยความพยายามของตนเอง บทสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาเอาที่จุดนี้

หรืออย่างอาณานิยมที่เล่าแล้วว่า ทำวตุโลกบาลมาเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลว่า เพื่อเดี๋ยวพวกชาวบ้านไปอยู่ในที่ต่างๆ เหล่าปีศาจยักษ์ภูติผีพวกที่ไม่รู้จักพระพุทธศาสนา อาจจะมีมากลั่นแกล้ง ก็ให้พวกชาวบ้านเอาคำของเทวดาหัวหน้าเหล่านี้ไปกล่าว พวกตัวร้ายนั้นจะได้ไม่กล้ามาทวน หรือมันจะได้เคารพ แล้วจะได้ไม่รังแก ไม่มารังควาน

นี่ก็เห็นได้เลยว่า เป็นเรื่องของการปฏิบัติไปตามสภาพความเป็นจริงที่ชาวพุทธอยู่ท่ามกลางความเชื่อเหล่านั้น แต่ก็นั่นแหละ ต้องไม่ให้เสียหลักการของชาวพุทธ

เป็นอันว่า จุดที่ชัดเจนของพระพุทธศาสนา คือ เมื่อไปสัมพันธ์กับความเชื่อเหล่านี้ ซึ่งจะเรียกว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฤทธิปาฏิหาริย์ ฝัองเทพเจ้า อำนาจเร้นลับ อะไรก็ตาม ก็ไม่ให้หยุดยอมนั่นตั้งอยู่แค่นั้น หรือถูกชักพาชวนไป แต่จะต้องเดินหน้าไปสู่ไตรสิกขาให้ได้ ถ้าไปยอมหวังพึ่ง หมกอยู่ ก็เป็นอันว่าตัน

เพราะฉะนั้น ถ้าใช้สิ่งเหล่านั้นแล้ว มั่นใจที่จะทำ ที่จะเพียรพยายาม มุ่งเดินหน้าไปในไตรสิกขา หรือมาเป็นสื่อในการดึงขึ้นไป ก็ยอมให้ นี่ก็คือการเชื่อมต่อ

ที่นี้ ต่อไป การหวังอำนาจเร้นลับเหล่านั้น การใช้สิ่งเหล่านั้น จะต้องไม่เป็นไปในทางร้าย ให้ผิดหลักการของพระพุทธศาสนา คือ ไม่ให้เป็นการสนองกิเลส ไม่ให้มุ่งไปในทางของความเห็นแก่ตัว การแย่งชิงผลประโยชน์กัน การทำร้ายผู้อื่น ใช้โลกะโทษะ ที่เป็นเรื่องของไสยศาสตร์ เรื่องของศาสนาเก่าภายนอก ที่มีการทำคุณทำไสย แกล้งกัน หรืออ้างเทวดามานับดาบทำร้ายศัตรู หรืออะไรก็แล้วแต่ ในทางร้าย พุทธศาสนาไม่เอา

มองความศักดิ์สิทธิ์ของพระรัตนตรัย เริ่มเข้าใจพระพุทธศาสนา

เพื่อคุมเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ไว้ในความหมายที่เป็นความดีงาม คุณธรรม และความบริสุทธิ์ ท่านก็ตั้งหลักให้ใหม่ อะไรล่ะที่จะมาเป็นที่ตั้งให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ในความหมายอย่างนี้ แน่นนอน ที่ดีที่สุดก็คือพระรัตนตรัย เข้ามาแทนพวกนั้นได้เลย

พระรัตนตรัยก็มีความหมายสำหรับคนทั่วไป ในเชิงศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจได้ ที่นี้การมองความหมายของพระรัตนตรัย ก็แยกเป็น ๒ ความหมาย

สำหรับคนทั่วไป ก็เป็นเรื่องของจิตใจ ที่ว่าจะมาเป็นจุดเชื่อมต่อบุคคลที่นับถือสรณะที่พึ่งแบบเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เรื่องของอำนาจดลบันดาลภายนอก ชาวพุทธที่อยู่ในจุดหัวต่อนั้น ก็จะมองสรณะที่พึ่งในความหมายแบบโบราณ ก็เอาพระรัตนตรัยเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก็ไม่เป็นไร นี่จะเป็นการก้าวขั้นหนึ่งของเขา

พระรัตนตรัยที่นับถือแบบสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ จะปิดกั้นช่องทางเสียหายได้ เพราะเมื่อมานับถือพระรัตนตรัยแล้ว ความศักดิ์สิทธิ์ย้ายจากอำนาจความดุร้าย และความรุนแรงของกิเลส โดยเฉพาะโทสะ มาอยู่ที่คุณธรรมความดี สัจจะ ปัญญา เมตตากรุณา ความบริสุทธิ์ อย่างที่พูดแล้วข้างต้น

แล้วต่อไป ซึ่งก็ได้พูดแล้วเช่นเดียวกัน คือชาวพุทธขออำนาจพระรัตนตรัยที่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่เอาเลยที่จะให้มาดลบันดาลอะไรให้ ซึ่งจะทำให้มัวหวังพึ่งรอความช่วยเหลือนอนงอมืองอเท้า อย่างนั้นชาวพุทธจึงเกียจ ชาวพุทธขออำนาจพระรัตนตรัยเพื่อคุ้มครองให้มีความมั่นคงปลอดภัย เพื่อจะได้มุ่งหน้าพยายามทำกิจทำการได้อย่างจริงจังเต็มที่ โดยไม่มีความหวั่นหวาดเสียจะดั่งกลัวภัย ในขณะที่ก็ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท

เมื่อปฏิบัติถูกต้องตามที่ว่านี้ พระรัตนตรัยแบบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็มาเป็นจุดตั้งหลักให้พร้อม ก่อนที่จะย้ายออกจากสภาพจิตที่ยังมีความหวั่นกลัวไม่แน่ใจในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์อะไรเหล่านี้ ไปเข้าในหลักการและปฏิปทาของพระพุทธศาสนาโดยสมบูรณ์ นั่นคือเมื่อเป็นอริยชน ตั้งแต่ชั้นโสดาบัน ถึงตอนนั้น เรื่องศักดิ์สิทธิ์ก็ไม่อยู่ในความสนใจอีกต่อไป

ต่อไป อย่างที่ ๒ เป็นความหมายสำหรับชาวพุทธแท้ ที่จะเดินหน้าไปในไตรสิกขา คือความหมายที่ว่า พอระลึกถึงพระพุทธเจ้า ก็เตือนใจให้นึกขึ้นมาว่า อ้อ... นี่คือพระองค์ผู้เป็นตัวแทนแสดงศักยภาพของมนุษย์ ที่สามารถฝึกฝนพัฒนาได้จนถึงที่สุด เป็นบุคคลประเสริฐเป็นแบบอย่าง เราก็มียศกยภาพนี้

เมื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า ก็เตือนใจเราว่า เราก็เป็นมนุษย์ เราก็มียศกยภาพนี้ ก็มีความมั่นใจ เรียกว่ามีศรัทธาเชื่อมั่นใน *ตถาคตโพธิ* คือเชื่อในปัญญาตรัสรู้ ที่ทำให้มนุษย์เป็นพุทธะได้ ซึ่งมีเป็นศักยภาพอยู่ในมนุษย์ทุกคน แล้วก็จะได้ตระหนักในหน้าที่ว่า เราจะต้องมีชีวิตที่ดีด้วยการพัฒนาศึกษาเรียนรู้ เพราะฉะนั้น เราจะต้องพัฒนาตน ต้องเดินหน้าไปในไตรสิกขา เป็นการเกิดกำลังใจที่ได้แบบอย่าง ซึ่งจะได้อธิบายกันต่อไป แต่รวมแล้ว การระลึกถึงพระพุทธเจ้าในความหมายที่แท้จะเข้าสู่ไตรสิกขา จนไปถึงอริยสัจ

ไม่ว่าจะอย่างไร เมื่อนับถือพระรัตนตรัยเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความหมายที่ถูกต้องแล้ว ก็เป็นสื่อ เป็นจุดเชื่อมต่อที่จะนำเข้าสู่การพัฒนาตนพัฒนาชีวิต ตอนแรกมองความศักดิ์สิทธิ์ของพระรัตนตรัยที่พระคุณานุภาพ แล้วก็ก้าวต่อมาที่ความหมายแท้่อีกชั้นหนึ่งที่จะเดินหน้าไปในไตรสิกขา มีแต่ก้าวหน้าไป พ้นไปจากโทษตัวร้าย คือความหวังพึ่งรอความช่วยเหลือ ที่ทำให้เขาจมอยู่

พอนับถืออย่างนี้แล้ว ก็ปิดกั้นการว่ายวหนกตัวจมอยู่ในความหลงความประมาท เป็นต้น ก็หมดปัญหา แถมกลายเป็นเครื่องเสริมกำลังใจ ทำให้มีเรี่ยวแรงความมั่นใจในการปฏิบัติยิ่งขึ้น เหมือนพระที่ไปอยู่ป่าเขา ถ้ามีวักลัวมีวवादอยู่ ก็ไม่เป็นอันปฏิบัติ ใจเป็นสมาธิไม่ได้ แต่พอหายกลัว กำลังใจมา ใจดี มีจิตมั่นคงแล้ว หน้าที่ของตัวจะต้องทำที่มีอยู่ ก็ทำได้ปฏิบัติไปเต็มที่ ก็กลับเป็นดีไป อย่างที่ย่ำมาบอยแล้ว

สรุปว่า พระรัตนตรัยนี้ แม้จะยังนับถือในความหมายแบบศักดิ์สิทธิ์ แต่เมื่อเป็นจุดเชื่อมต่อที่จะให้คนตั้งหลักเพื่อย้ายออกไปให้พ้นจากการจมอยู่ในสภาพจิตที่หวังพึ่งรอผล เปลี่ยนมาเป็นการระลึกให้เกิดกำลังใจในการกระทำในการปฏิบัติยิ่งขึ้นไป และช่วยเตือนช่วยเสริมให้ก้าวหน้าต่อไปในไตรสิกขา ก็เป็นอันว่ากันผลเสียออกไปได้

การเปลี่ยนย้ายสภาพจิตอย่างนี้ ทำให้ศาสนามีใช้มีความหมายเพียงเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ที่ว่าพอไปพึ่งไปยึดเหนี่ยวเกาะติดแล้ว ก็ดึงให้จมลงไป แต่ตรงข้าม ศาสนาก็จะมีความหมายในแง่ที่ว่า เป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวของจิตใจ ที่ยึดเหนี่ยวแล้ว เกาะแล้ว จะดึงขึ้น พาให้สูงขึ้นไป คือทำให้คนเดินหน้าในการพัฒนาชีวิตของเขา เจริญออกงามในด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญายิ่งขึ้นไป

ฉะนั้น หลักการใหญ่ในการที่พระจะไปสัมพันธ์กับชาวบ้าน เมื่อมีเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์เข้าไปเกี่ยวข้อง พระก็ต้องใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นเครื่องดึงคนให้ก้าวไปในการพัฒนาชีวิตของเขา อย่างน้อยให้มีความเข้มแข็งมุ่งมั่นในการเพียรพยายามทำกิจหน้าที่มากยิ่งขึ้น ทำให้เขาเจริญพัฒนาขึ้นมา ไม่ใช่ดึงเขาไว้ให้จมอยู่เท่าเดิม

ถ้าพระทำได้แค่ปลอบประโลมจิตใจ ทำให้เขามีขวัญดี อยู่กับที่ได้สบาย ก็เป็นได้แค่เหมือนศาสนาโบราณ อย่างที่นักสังคมวิทยาบางท่านว่าพระก็เหมือนหมอผี ที่ไปขอให้ทำพิธีเสร็จแล้ว ก็สบายใจ ชุ่มฉ่ำประโลมใจให้อยู่ได้ด้วยความหวังต่อไป ได้เท่านั้นเอง

ถ้าศาสนามีความหมายเท่านี้ พระพุทธศาสนาก็ไม่ต้องเกิด เพราะศาสนาพราหมณ์อย่างเดียวก็สนองความมุ่งหมายข้อนี้ได้ดีอยู่แล้ว แต่เรามองเห็นว่ามันคือการทำให้คนจมลง จึงต้องให้ความศักดิ์สิทธิ์เป็นตัวเชื่อมตัวหนุนให้คนพัฒนา ให้คนเกิดความเพียรพยายามมุ่งมั่นในการกระทำกรรมที่ดีให้ได้ พระต้องทำอันนี้ให้ได้ ถ้าทำอันนี้ไม่ได้ ก็บกพร่องในการทำหน้าที่ของพระ

การเชื่อความศักดิ์สิทธิ์แบบดึงคนขึ้นมานี้ เป็นอันว่ายังรับได้ และเมื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นเป็นพระรัตนตรัย ก็ได้ความศักดิ์สิทธิ์ที่กันกิเลสความชั่วร้ายออกไป ไม่มีเรื่องของการสนองโลกะ สสนองโทสะ การทำร้ายอะไรกัน มีแต่เรื่องของคุณความดี

ในความหมายใหม่นี้ พระพุทธรูปซึ่งมีพุทธลักษณะสงบ งาม ฉายพระเมตตา เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ที่สูงที่สุด ว่าอยู่ที่ความบริสุทธิ์ คุณธรรม เมตตากรุณา ปัญญา มิใช่จะต้องห้อมหาญดูร้ายอย่างเทพเจ้า ที่ลำแดงภาพของเทวรูปทั้งหลาย

ควรเน้นความสำคัญของเรื่องนี้ว่า เมื่อเข้ามาสู่พระพุทธศาสนา ความศักดิ์สิทธิ์นี้เป็นความต่างที่จุดเริ่มต้นเลยทีเดียว เหมือนเป็นทางแยก ที่คนจะออกจากความเชื่อที่ผิด เข้ามาสู่พระพุทธศาสนา จึงจะต้องเข้าใจความแตกต่างให้ชัด และปฏิบัติให้ถูกต้อง

ในการปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ ถึงอย่างไรเราก็ต้องยอมรับความจริงว่า มนุษย์ทั้งหลายอยู่ในระดับการพัฒนาไม่เท่ากัน และก็เป็นธรรมดาว่า คนที่ยังพัฒนาน้อยก็คือคนส่วนใหญ่ ซึ่งยังไปไม่พ้นสิ่งเหล่านี้ อันนี้แหละเป็นจุดที่ว่าจะต้องปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ด้วยความรอบคอบ บางทีเรามองแค่ขั้นเดียว แล้วตัดสินเลยว่าจะต้องอย่างนั้น ต้องอย่างนี้บ้างก็ได้แต่คำว่าดีเดียน กลายเป็นการใช้วิธีหักด้ามพร้าด้วยเข่า กลายเป็นเหมือนไล่ตีคนเหล่านี้ให้ออกจากพระศาสนา หรือไม่ก็ไม่ได้ทำให้เขาพัฒนาแม้แต่เข้าใจอะไรดีขึ้น

เพราะฉะนั้น ชาวพุทธตั้งแต่โบราณ ซึ่งยอมได้ผ่านปัญหาในการสัมพันธ์ปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ต่อกันมายาวนาน จึงได้มีวิธีปฏิบัติสืบกันมา ซึ่งเมื่อมาถึงปัจจุบัน วิธีปฏิบัติเหล่านั้นก็ย่อมมีความเหมาะสม ความไม่เหมาะสม ความได้ผลดีหรือไม่ ซึ่งเปลี่ยนแปลง และต่างกันไป บางอย่างก็เห็นได้ว่าดีงามแยบคาย ก็ควรช่วยกันพิจารณาจัดสรรด้วยความเข้าใจโดยไม่ประมาท ให้สมที่จะได้ผลตามหลักการที่พูดมา

คิดว่าสังคมไทยได้ประสบความสำเร็จพอไปได้ในเรื่องนี้ แม้ว่าบางครั้งจะพลุ่งพล้ำไปบ้าง บางยุคสมัยก็เปิดช่องใหญ่ให้แก่ความเชื่อถือภายนอก ลัทธิพาเหียรแทรกปนเข้ามา บางทีก็ถึงกับเสื่อมทรุดไป แต่รวมแล้วก็ยังสามารถรักษาลักษณะของพระพุทธศาสนาไว้ได้ ถึงแม้จะเสื่อม ก็ยังอยู่ในขั้นมีทางที่พอจะฟื้นขึ้นได้

ในขณะที่ต้องยอมให้ประชาชนยังยุ่งเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ ก็ให้อยู่ในหลักการที่ว่า *พึง* ดึงขึ้น *สอง* อยู่ในกรอบของความดีงาม ไม่สนองโลภะ โทสะ โมหะ ให้ได้แค่นี้ พระพุทธศาสนาก็ยังพอจะรักษาตัวอยู่ได้

การที่จะทำอย่างนั้นได้ ผู้ที่เป็นสำคัญก็คือผู้นำของสังคม โดยเฉพาะผู้ปกครองประเทศ แล้วก็พระสงฆ์เอง ที่นับว่าเป็นศูนย์กลาง เป็นผู้ที่ดีำรงหลักการของพระศาสนา ถ้าพระสงฆ์ยังยึดหลักการนี้ได้ ก็ยังไม่พลุ่งพล้ำ คือ ไม่ใช่ว่าตัวเองก็ไม่เข้าใจหลักการของพระศาสนา แล้วยังแถมไปจูงประชาชนออกจากพระศาสนาไปอีก ทำให้ความศักดิ์สิทธิ์กลายเป็นความหมายเป็นแบบศาสนาโบราณไปเสีย

ผู้นำประเทศก็สำคัญ จะเห็นว่า อย่างในรัชกาลที่ ๑ คนไทยก็เจอปัญหานี้หนัก หลังกรุงศรีอยุธยาถูกเผา บ้านเมืองระส่ำระสาย แล้วยังต้องสู้รบกับพม่า กู้บ้านเมืองฟื้นฟูประเทศกันอีกนาน ประชาชนในยุคนั้น เห็นได้ชัดจากประกาศของรัชกาลที่ ๑ ว่า ทั้งพระและชาวบ้านห่างเหินจากการศึกษาพระพุทธศาสนา มีความเชื่อลุ่มหลงเหลวไหลในเรื่องเหล่านี้ และหลอกลวงกัน ใช้เป็นวิธีกินกันนักหนา

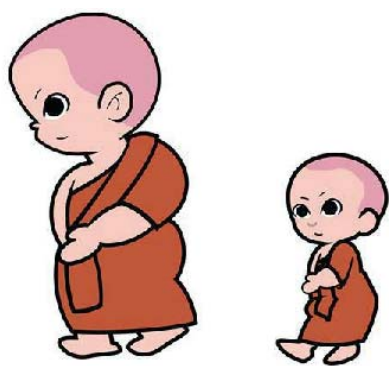
ครั้งนั้น ในหลวง ทั้งที่พระราชภารกิจในการสงครามป้องกันประเทศและดูแลบ้านเมืองทั่วไปจะหนักยิ่งอยู่แล้ว ก็ยังทรงเอาพระทัยใส่ให้ความสำคัญในการแก้ไข ปัญหาและฟื้นฟูใหม่ในด้านนี้ เฉพาะอย่างยิ่งด้วยการศึกษา ซึ่งตรงจุด เป็นหัวใจ ดังที่ได้ทรงมีประกาศทำนองกฎพระสงฆ์ทยอยออกมา อย่างเช่นในกฎพระสงฆ์ฉบับที่ ๔ ตอนหนึ่งว่า “ห้ามอย่าให้มีภิกษุโง่... มิได้ร่ำเรียนธรรมทั้งสองฝ่าย อย่าให้มีได้เป็นอันขาดทีเดียว”

เรื่องนี้แสดงว่าผู้นำของเราครั้งนั้นทรงรู้หลักพระศาสนาอย่างดี ควรถือเป็นข้อเตือนใจว่า ไม่ว่าประชาชนจะเสื่อมโทรมอ่อนแอเฉไฉไปทางไหนอย่างไร ก็ขอให้ผู้นำตรึงการศึกษาปฏิบัติของพระเถรและประชาชนไว้ให้ได้ จะได้เป็นหลักที่จะทรงสังคมไว้

เพราะฉะนั้น การที่ในหลวงรัชกาลที่ ๑ ทรงมีประกาศออกมา ที่แสดงว่าพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นประชาชนไปหมกมุ่นกับความเชื่อเหล่านี้ จนถูกชักจูงออกนอกพระศาสนา ไปสู่ความเหลวไหล ก็ทรงมีประกาศออกมาเพื่อดำเนินการปรับปรุงแก้ไข อย่างนี้สังคมก็ยังมีหลักให้รักษาตัวอยู่ได้ น่าจะถือเป็นแบบอย่างให้แก่นักการเมืองนักปกครองที่จะนำประชาชนในทางสติปัญญาอย่างถูกต้อง ไม่ใช่พาเขวเฉไฉไปเสียเอง

โดยเฉพาะพระสงฆ์นี้แหละ เป็นแกนกลางโดยตรง จะต้องเข้าใจและรักษาหลักการไว้ให้ได้ให้ดี ส่วนสังคมข้างมาก ชาวบ้านทั่วไปนั้น เราจะไปหวังให้เขามาเข้าถึงหลักการของพระศาสนาอย่างใจนั้น เป็นไปไม่ได้ เอาแค่ให้เขาปฏิบัติอยู่ในกรอบขอบเขต ไม่เสียหลักการ ให้พระศาสนาเป็นประโยชน์แก่ประชาชนเวลานั้น แล้วก็ไม่ประมาทที่จะพัฒนากันขึ้นไป เพราะในที่สุดแล้ว พระศาสนาที่มีขึ้น ก็เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนนั่นเอง

เรามุ่งจะให้ประชาชนเข้าถึงชีวิตที่ดีงาม แต่ชีวิตที่ดีงามไม่ใช่เกิดขึ้นได้ฉับพลัน ก็ต้องมีการพัฒนา ต้องเรียนรู้ ต้องศึกษา ต้องมีสิกขา และเราต้องยอมรับความแตกต่างหลากหลายของมนุษย์ แล้วก็ทำการด้วยปัญญา โดยมีคุณธรรม คือกรุณา ที่จะเป็แรงจูงใจให้ปฏิบัติสำเร็จ คิดว่าพูดมาบัดนี้ถึงสิบโมงแล้ว ก็พอสมควร

ภาคพิเศษ

เรื่องของวัดญาณเวศกวัน

(และ คำปรารภ ในการพิมพ์ ภาค ๑)

วัดญาณเวศกวัน

ความเป็นมาเท่าที่ระลึกได้

ณ โอกาสที่วัดญาณเวศกวันได้รับพระราชทานผ้าพระกฐินซึ่งจะได้ทอด ในวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๔๗ โดย พลโท นายแพทย์ธำรงรัตน์ แก้วกาญจน์ เป็นผู้รับพระราชทาน มานั้น พระเดชพระคุณ พระพรหมคุณาภรณ์ ได้ปรารภถึงการที่จะรวบรวมประวัติของ วัดญาณเวศกวัน เพื่อพิมพ์ไว้เป็นอนุสรณ์ และเป็นบรรณาการแก่บรรดาผู้ร่วมงานกฐินใน ครั้งนี้ด้วย ซึ่งเป็นเรื่องที่น่ายินดีเป็นอย่างยิ่ง (เป็นห่วงแต่สุขภาพและตาของท่านซึ่งรับ การผ่าตัดมาใหม่ๆ เท่านั้น) เพราะวัดญาณเวศกวันเป็นวัดเล็ก ค่อนข้างใหม่ต่อชุมชน ยัง ไม่ใคร่มีใครรู้จักความเป็นมาของวัดนี้มากนัก

ในการนี้ นอกจากพระเดชพระคุณท่านจะเขียนเองแล้ว ท่านยังมีเมตตาเปิดโอกาส ให้บรรดาโยมที่เก่าแก่กับวัดได้เขียนส่วนหนึ่งด้วย เป็นการฟื้นฟูอดีตซึ่งโยมคงจะไม่มีข้อความ ที่จะไปเสริมของท่านได้ แต่คงจะเป็นเมตตาธรรมของท่านที่จะเปิดโอกาสโปรดให้ญาติโยม ได้ย้อนระลึกถึงกุศลกรรมในอดีตของตนเองอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เกิดปิติสุขแก่ตนเอง

ดิฉันเป็นโยมผู้หนึ่งซึ่งได้รับความเมตตาในครั้งนี้ด้วย แต่น่าเสียดายที่ไม่สามารถ จะระลึกอะไรได้มากนัก แม้จะอาศัยทั้งภาพและความจำที่เหลืออยู่บ้างก็ตาม เพราะปัจจัย หลายอย่างเป็นอุปสรรค นอกจากความเสื่อมทั่วไปอันเป็นธรรมชาติของวัยแล้ว ขณะนี้ สุขภาพยังไม่คืนสู่ปกติหลังจากป่วยมาเป็นเวลานาน ทั้งยังมีปัญหาอื่นสมทบอีกด้วย เช่น การย้ายที่อยู่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒ มีผลกระทบมาก ข้าวของกระจัดกระจาย หายสูญไปก็ มาก ตู้หนังสือบางตู้ ปรากฏว่าถูกปลวกกินทั้งตู้ ด้วยเหตุนั้น ดิฉันจึงได้จัดเอกสารส่วน ของวัดที่จัดว่าสำคัญ เก็บบรรจุลงกล่องพลาสติกขนาดใหญ่ นำไปเก็บไว้ที่ท่านพระครู ปลัด ด้วยเกรงจะหนีปลวกไม่พ้น แต่ไม่ได้บันทึกว่าเอกสารอะไรบ้าง

ถึงอย่างไรก็เป็นที่น่าพอใจแล้วว่า ส่วนที่ดิฉันเขียนคงจะไม่มีสาระอะไรมากนัก เพราะบันทึกของพระเดชพระคุณท่านก็ย่อมจะสมบูรณ์ที่สุดอยู่แล้ว จึงได้แต่ขอประทาน อภัย ขอเขียนแต่เพียงเท่าที่ระลึกได้จากสมองฝ่อๆ ของวัย ๙๐ เท่านั้น

วัดญาณเวศกวันเป็นวัดราษฎร์ขนาดเล็ก พึ่งจะได้รับอนุญาตให้ก่อตั้งเป็นทางการเมื่อ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๓๗ มีเนื้อที่ในขณะนั้น ๑๑ ไร่เศษ ปัจจุบันมีประมาณ ๒๒ ไร่ ตั้งอยู่ ณ ตำบลบางกระทีก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม มีพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ เป็นเจ้าอาวาส มีพระสงฆ์จำนวนไม่แน่นอน ขณะนี้มี ๒๑ รูป เป็นพระนวกะเป็นส่วนใหญ่ เหตุเพราะยังอยู่ในพรรษา ถ้าเป็นเวลานอกพรรษาก็จะมีพระประจำเพียงจำนวนน้อย ประมาณ ๑๑-๑๒ รูป เท่านั้น

วัดนี้เป็นวัดที่กำลังพัฒนา ซึ่งก็ค่อยเป็นค่อยไปตามกำลังของญาติโยมและแรงศรัทธา เช่น ในปีนี้กำลังเริ่มก่อสร้างหอธรรม เพื่อรวบรวมผลงานของท่านไว้ ณ ที่เดียวกัน และเพื่อสนับสนุนการค้นคว้าศึกษาธรรมของผู้สนใจ

วัดญาณเวศกวัน เมื่อเทียบกับวัดทั่วไป นับว่าเป็นวัดที่ค่อนข้างใหม่ มีอายุเพียง ๑๐ ปีเศษ มีประวัติความเป็นมาอันควรบันทึกไว้ดังนี้

เมื่อพูดถึงกำเนิดของวัดญาณเวศกวัน ก็วันที่จะพูดถึงวัดพระพิเรนทร์ ซึ่งเป็นต้นกำเนิดให้เกิดวัดญาณเวศกวันเสียมิได้

วัดพระพิเรนทร์เป็นวัดเก่าแก่ ตั้งอยู่ในใจกลางของเมืองหลวง ในย่านธุรกิจ ฉะนั้น จึงมีชุมชนในละแวกนั้นมาใช้บริการของวัดมากมาย จนเกินความเหมาะสมพอดีของวัดที่จะรับได้ แต่โดยความเป็นวัดซึ่งมีหน้าที่จะต้องให้การสงเคราะห์แก่ชุมชนด้วยความเมตตา จึงทำให้บรรยากาศของวัดเต็มไปด้วยปัญหามานาประการ เริ่มตั้งแต่อาณาบริเวณของวัดซึ่งมีเนื้อที่จำกัดขยายไม่ออก เนื่องจากมีอาคารร้านค้าตั้งประชิดอยู่ทุกด้าน เว้นไว้แต่ด้านซึ่งมีที่จำเพาะประตูวัดเท่านั้น ภายในวัดก็แออัดไปด้วยอาคารโรงเรือนเต็มเนื้อที่ อาทิ โบสถ์ วิหาร โรงธรรม โรงพิธี กุฏิพระ และอาคารจำเป็นสำหรับพระ

บรรยากาศภายในวัดเต็มไปด้วยมลภาวะที่เป็นปัญหาต่อสุขภาพของผู้พำนักอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลาตั้งแต่บ่ายไปจนถึงกลางคืน อันเป็นช่วงเวลาที่เขาจัดงานพิธีต่างๆ ความแออัดก็ยิ่งทวีมากขึ้น ทั้งคนที่มาใช้บริการ ทั้งรถรา ทั้งเสียงจากพิธีกรรมต่างๆ ของแต่ละศาลา ซึ่งต่างคนต่างมุ่งในกิจของตน ทำให้บรรยากาศทั่วไปเต็มไปด้วยความวุ่นวายแข็งแะ

นอกจากนั้นแล้ว สิ่งที่เป็นปัญหาซ้ำเติมในการทำลายสุขภาพของพระเดชพระคุณโดยตรง ก็คือบรรยากาศของกุฏิที่พักของท่านเอง แม้จะเป็นตึกสองชั้นขนาดไม่เล็ก แต่บรรยากาศรอบๆ ก็ไม่น่าอยู่เสียแล้ว

กุฏินี้ตั้งอยู่ด้านหลังสุด ติดกำแพงวัด ชั้นล่างเป็นที่พักอาศัยของลูกศิษย์ ด้านบนเป็นที่พำนักของท่าน ด้านหน้าเป็นทางผ่านไปยังกุฏิอื่นๆ ด้านขวาเป็นห้องสุขาแถว ซึ่งมีด้านหลังชิดกำแพงวัด

นอกกำแพงมีถนนซอยเล็กๆ เป็นทางไปมาหน้าตึกแถว ๒ ชั้น ยาวตลอดแนวซอย ส่วนหนึ่งของตึกแถวนี้เป็นที่ตั้งของร้านทำทอง ซึ่งมีหน้าต่างตรงกับหน้าต่างของท่านพอดี การทำทองของเขาในเวลากลางคืนทำกันจนดึก

เวลาทำทองเขาจะนั่งทำตรงหน้าต่างซึ่งตรงกับหน้าต่างของท่าน เพื่อระบายกลิ่นควันให้ออกข้างนอกทางเดียว เวลาทำทองเขาจะให้เครื่องเป่าพ่นไฟในการหลอมละลายใช้น้ำประสาบทองเป็นเครื่องประสาบ ฉะนั้นเวลาทำงาน ใช้น้ำประสาบทองก็จะพุ่งกระจายตรงมายังหน้าต่างของท่านที่อยู่ตรงกันข้าม พุ่งกระจายมาอย่างแรง ทำให้ท่านทำงานก็ไม่ได้ จ้วดก็ไม่ได้ ต้องลุกหนีออกจากห้อง มาเดินที่ระเบียงข้างหน้า เพียงแต่ให้กลิ่นไอบางลงบ้างเท่านั้น

การเป็นอยู่อย่างนี้มาตลอดเวลานับสิบๆ ปีที่ท่านพำนักที่นี่ ใช้น้ำประสาบทองนี้เป็นอันตรายต่อปอดมาก ท่านมีอาการหายใจสั้นๆ อึดอัดอยู่เป็นประจำ และทวียิ่งขึ้นทุกวัน มีผู้เล่าว่า เคยมีผู้ศรัทธาบางท่านจะไปขอให้ร้านทำทองย้ายที่ แต่ท่านก็บอกว่า อย่าไปรบกวนอาชีพของเขาเลย ก็เลยจบอยู่เท่านั้น ส่วนอาการป่วยของท่าน เดิมก็คิดว่าเป็นโรคภูมิแพ้แก้ไม่หาย การหายใจไม่เต็มปอดเป็นปัญหามากขึ้นๆ

พวกเราญาติโยมพากันวิตก พยายามหาที่พำนักข้างนอกเพื่อขอให้ท่านย้ายออกไป แต่ก็หาที่เหมาะสมไม่ได้สักที พอมีจังหวะว่างก็ออกไปดูตามวัดร้างๆ ซึ่งมีมากด้วยกัน ไปกันทั้งทางบก ทางเรือ ก็ไม่ได้ที่เหมาะสมใจ เจ้าอาวาสบางวัดใน กทม. ได้ทราบเรื่อง ก็ยินดีที่จะจัดหาที่ถวายนิมนต์ท่านไปอยู่ด้วย แต่ปรกติท่านไม่ชอบรบกวนใครๆ อยู่แล้ว ก็ได้แต่อนุโมทนาขอบคุณไป

ระหว่างนี้อาการของท่านก็มากขึ้นทุกที ความทราบถึงนายแพทย์โรจน์ สุวรรณสุทธิ แห่ง ร.พ.ศิริราช ผู้ที่ศรัทธาและเคารพท่านมาก โดยคุณหญิงอุบล หุวะนันท์ เป็นผู้ไปปรารภให้ฟัง คุณหมอโรจน์ตกใจมาก เขียนจดหมายด่วนมาถวายท่านอธิบายว่า การสูดใช้น้ำประสาบทองเข้าไปบ่อยๆ จะทำให้ปอดเกิดพังผืดยึด และมีอาการหายใจไม่เต็มปอดเป็นอันตรายมาก จึงขอให้ท่านรีบย้ายออกจากวัดทันที ให้รู้สึกเหมือนไฟไหม้บ้าน เพราะเมื่อเป็นแล้วยากแก่การรักษา ให้ท่านรีบย้ายออกโดยเร็วที่สุด

ญาติโยมได้ทราบความ ก็พากันวิตก จะต้องเร่งไปหาที่พักรักษาตัวก่อน... แต่ต้องเป็นที่เหมาะสำหรับสงฆ์ คือไม่ขัดต่อพระวินัย ขณะยังหาไม่ได้ ก็อาราธนาท่านให้เป็นคนไข้ไปพลางก่อน พักในโรงพยาบาลชั่วคราว

ต่อมาไม่นานนัก คุณพินิตา อังจันทร์เพ็ญ ได้มากราบเรียนพระเดชพระคุณท่านว่า คุณยงยุทธ์ ธนะปุระ พร้อมด้วยคุณชุตติมา ภรรยา มีศรัทธาจะถวายที่ดิน ๒๕ ไร่ ที่เป็นมรดกจากคุณพ่อคุณยงยุทธ์ ที่ตำบลวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พวกเราดีใจกันมาก ไกลหน่อยก็ไม่ว่า พากันไปดู แต่ได้พบปัญหาหลายอย่าง ที่สำคัญที่สุดคือ ดินเปรี้ยว น้ำเปรี้ยว ปลุกต้นไม้ไม่ขึ้น คณะศิษย์ได้พยายามอย่างมากที่จะช่วยกันแก้ปัญหาข้อนี้ ได้เชิญอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญทางปฐพีวิทยา จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มาปรึกษาหาทางแก้ไข อาจารย์คณะนั้นก็เสนอวิธีแก้ไข แต่ก็ยาก ต้องลงทุนลงแรงมาก เป็นภาระใหญ่ที่ไม่คุ้มค่า

ครั้นเมื่อพิจารณาทางด้านภาวะแวดล้อม ก็พบว่า ทางด้านฟาร์มข้างเคียงเขาเลี้ยงไก่ เป็นฟาร์มใหญ่ มีไก่จำนวนนับหมื่น มีการฉีดยา พ่นยา ฟุ้งไปไกล และเมื่อถึงฤดูที่มีลมผ่าน มา ก็มีกลิ่นเหม็นโชยมาด้วย แม้กระนั้น ท่านก็ยังไม่ปฏิเสธเสียทีเดียว ด้วยเห็นว่าเจ้าของเขามีศรัทธามาก เขาอุตสาหะปลูกเรือนชั่วคราวด้วยไม้ไผ่ให้ท่านทดลองไปอยู่ ท่านก็เมตตาทดลองศรัทธาถึงสองครั้ง กลับมาก็อาพาธทั้งสองครั้ง ท่านจึงจำต้องปฏิเสธไปอย่างเกรงใจ

ต่อมาไม่นานนัก คุณหมอกาญจนา เกษสอาด ศรัทธาเก่าของท่าน มากราบเรียนว่า มีเพื่อนของเพื่อนเขาปลูกศาลาใหญ่ไว้กลางสระน้ำในที่แปลงใหญ่ของเขาที่ตำบลลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ไม่มีใครใช้ประโยชน์เลย ทิ้งว่างไว้เฉยๆ หากท่านจะใช้เป็นที่พักรักษาตัวได้ เจ้าของเขาจะยินดีมาก ก็พากันไปดู เห็นว่าพอจะใช้ได้ เพราะในขณะนั้นมีพระสงฆ์ในคณะของท่านเพียง ๒ องค์ เท่านั้น คือ พระครูปลัดปิฎกวิวัฒน์ (ปัจจุบัน) ศิษย์ของท่าน และพระครูสังฆรักษ์ (นาย) ซึ่งรักเคารพท่านมาก ติดตามมาจากวัดพระพิเรนทร์ด้วยกัน

ที่ศาลากลางสระนี้ก็เหมือนกัน ท่านก็มีได้รับเสีย tanti เพราะพระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ที่ละเอียดรอบคอบมาก ไม่ตัดสินใจอะไรง่าย ๆ จึงตกลงว่า ท่านและคณะจะทดลองพักดูก่อนระยะหนึ่ง ครั้นรู้สึกว่าจะอยู่ได้ท่านจึงรับอาราธนา ผู้เป็นเจ้าของศาลาดังกล่าว คือ คุณบุญเจิด หลิมสุนทร ผู้ซึ่งต่อมาได้มาเป็นศรัทธาใหญ่ของท่าน มีผลให้เกิดสถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม เป็นอนุสรณ์ถึงคุณสายใจ หลิมสุนทร ภรรยาของท่าน

ผู้ถึงแก่กรรมไปด้วยโรคมะเร็ง และเป็นผู้ที่มีศรัทธาอย่างสูงในพระเดชพระคุณเป็นอย่างยิ่ง ในระหว่างที่เขามีชีวิตอยู่ ได้เป็นผู้ที่ดูแลเอาใจใส่การเป็นอยู่ของท่านและคณะของพระเดชพระคุณอย่างดีที่สุด มีความตั้งใจฟังธรรมและปฏิบัติธรรมด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระเดชพระคุณอย่างสูง

ทั้งสามภรรยาเจ้าของศาลา ยิ่งนานวันยิ่งเพิ่มความเลื่อมใสศรัทธามากขึ้นๆ เอาใจใส่ดูแลการเป็นอยู่ของท่านอย่างดีที่สุด แม้บ้านที่เธอพำนักจะอยู่ห่างไกลจากศาลากลางสระสักเพียงใด แต่ทั้งครอบครัวก็หาเวลามาดูแลการเป็นอยู่ของท่านไม่เว้นแต่ละวัน พยายามปรับปรุงสถานที่พำนักให้สัปปายะมากขึ้นเรื่อยๆ ก่อตรงโน้น สร้างตรงนี้ พยายามถวายเป็นความสะดวกสบาย ทั้งสวยงามให้มากยิ่งขึ้น ดูแลให้ความสะดวกสบายแก่ทุกคนแม้แต่ญาติโยมที่มากราบนมัสการที่เยี่ยมท่าน

ท่านและคณะพักอยู่ที่นี้อย่างสะดวกสบายค่อนข้างนานถึง ๓ พรรษา ในระหว่างนี้ญาติโยมก็ยังมิได้หยุดที่จะเสาะหาที่ดินสร้างวัดถาวรอยู่เรื่อยๆ

ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ คุณหมอกาญจนาได้ทราบข่าวว่า บริษัทไทยประกันชีวิต มีที่ดินทิ้งว่างเปล่าอยู่แปลงหนึ่งบนถนนช้างพุทธมณฑล สาย ข มีเนื้อที่ราว ๑๑ ไร่เศษ เตรียมไว้จะสร้างตึกล้มมนาการ ๔ ชั้น เพื่อใช้เป็นที่ล้มมนา แต่ติดขัดด้วยทางพุทธมณฑลไม่อนุญาตให้สร้างตึกสูงเกิน ๑๕ เมตร โครงการนั้นจึงเป็นอันระงับไป ที่ดินแปลงนี้ทั้งๆ ที่ถมแต่งเตรียมการไว้แล้ว ก็เลยทิ้งไปเฉยๆ

เราไปดูกันแล้ว เห็นว่าเป็นที่สัปปายะมาก ลักษณะทั่วไปของที่ดินแถบนั้นเป็นส่วน สงบ ร่มรื่น มีบ้านเรือนตั้งอยู่ห่างๆ กัน มีผู้อยู่อาศัยไม่มาก รถราก็ไม่ค่อยผ่านไปมามากนัก ทั้งปากซอยก็ยังมิป้อมยามรักษาการของพุทธมณฑลดูแลการเข้าออกของผู้คนและรถยนต์อยู่เป็นประจำอีกด้วย ทั้งสัปปายะ ทั้งปลอดภัย จึงเป็นที่ถูกใจของทุกคนอย่างมาก

พอดีกับทางคุณยงยุทธก็ขายที่ดินที่ว่างน้อยได้ ที่ดินส่วนที่เคยถวายนั้นขายได้ ๕ ล้านพอดีที่กำลังต้องการเป็นทุนในการซื้อที่ดินแปลงนี้ เราตกลงกันในราคา ๕ ล้าน ๘ แสนเศษเท่าไรดิฉันจำไม่ได้ จำได้แต่ว่าอาจารย์ลดา รัตกลีกร เซ็นเซ็คจ่ายจำนวนที่ขาดให้ทันที อันที่จริงเจ้าของเขาเรียกแพงกว่านี้มาก แต่อาศัยความศรัทธาในพระพุทธานุภาพและคำวิงวอนจากศรัทธาหลายสาย เขาจึงตกลงขายให้ในราคาดังกล่าว

ญาติโยมทุกคนที่เกี่ยวข้องพากันดีใจ ชวนกันติดตามท่านไปดูที่แปลงใหญ่ เห็นมีการขุดสระถมดินไว้ดีแล้ว มีต้นไม้ประเภทขึ้นเอง เช่น ต้นมะขามเทศ กระถิน ขึ้นสูงระกระกะทั่วไปในระหว่างพงหญ้าขึ้นสูง แต่ก็สัมผัสได้ถึงความสงบที่ซ่อนอยู่ภายใน

คุณยงยุทธ ชนะประ ในฐานะที่เป็นสถาปนิก ได้ขออาสาวางแผนผังการก่อสร้างจัดแบ่งเขตที่ควรสำหรับวัดให้พอเหมาะพอดีกับที่ดินที่มีอยู่ แต่ต่อมาเมื่ออาณาเขตของวัดขยายออกมากขึ้นๆ แผนผังที่วางไว้เดิมจำต้องเปลี่ยนไปดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

จังหวะนั้นช่างพอเหมาะพอดี ที่ดิฉันจะได้มีโอกาสร่วมทำบุญ เนื่องจากความจำเป็นที่จะต้องย้ายที่อยู่หนีความอึดแออัดของสุขุมวิท ในที่ดินมีบ้านอยู่ ๓ หลัง เป็นตึกหนึ่งหลัง อีก ๒ หลังเป็นบ้านไม้ ทุกหลังจะต้องรื้อออก กิดิแล้วจะได้นำไม้มาใช้ประโยชน์ข้างหน้า เพราะขณะนั้นไม้หายาก และแพงมาก ทั้งหาที่แก็แก็งไม่ค่อยได้ ไม้จากบ้านทั้ง ๓ หลังจึงเป็นประโยชน์มาก เรือนไม้หลังใหญ่เป็นไม้ที่ดีมาก คุณพ่อดิฉันส่งล่องลงมาเองจากจังหวัดบุรีรัมย์ มีเสาไม้เต็งรังต้นโตๆ ได้นำมาใช้เป็นสะพานข้ามคูคลองในวัด

ไม้ดีๆ ส่วนมากคัดมาใช้ที่วัด ไม้สัก ไม้แดง กะไว้สำหรับพื้นที่ทั้งสอง คุณหมอมจรรณูขอถวายค่าสร้างกุฏิทั้งหมด คุณยงยุทธเป็นผู้รับผิดชอบในการก่อสร้างกุฏิ ไม้ที่เหลือก็ได้นำมาใช้ทำอุปกรณ์ที่จำเป็นต่างๆ เช่น เติง ดั่ง โต๊ะ

บังเอิญอีกที่ขณะนั้น ดิฉันมีคอนสวณซึ่งมีฝีมือทางช่างไม่อยู่ด้วย จึงทำได้ทุกอย่างที่ต้องการ ดิฉันเองก็รู้สึกเป็นสุข เพลิดเพลินไปกับงานเล็กๆ น้อยๆ นี้ คอนสวณนี้รับใช้อยู่ ๗ ปี ได้ทำงานไม่ถวายวัดไว้มาก ก่อนจะลาออกไป จึงขอโอกาสนี้อนุโมทนากับเขา

เมื่อกุฏิขึ้นแล้ว การก่อสร้างอื่นๆ ก็ค่อยๆ ตามมาตามลำดับความจำเป็น เช่น โรงครัว ห้องสุขา หอระฆัง ศาลาสดมภ์ กำแพง หอฉัน ห้องพักญาติโยม กุฏิใหญ่ โบสถ์ และหอธรรมที่กำลังจะเริ่มขึ้น ทั้งอาณาบริเวณวัดก็ขยายออกไปเรื่อยๆ ตามเหตุการณ์และความจำเป็น กลายเป็นวัดญาณเวศกวัน ที่สงบรวมรื่น แลงดงาม ท่ามกลางไม้ดอกไม้ไปไม่ย่นต้นที่ยังความเป็นธรรมชาติ ดังเช่นที่ปรากฏในปัจจุบัน

คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

วันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๗ (วันที่คำเล่านี้มาถึงวัด)

หมายเหตุ: “วัดญาณเวศกวัน ความเป็นมาเท่าที่ระลึกได้” นี้ พิมพ์ครั้งแรก ในโอกาสที่ พลโท นายแพทย์ธำรงรัตน์ แก้วกาญจน์ อัญเชิญผ้าพระกฐินพระราชทานมาทอดที่ วัดญาณเวศกวัน ในวันที่ ๓๑ ต.ค. ๒๕๔๗

อาร์มภพจน์

ในการพิมพ์ฉบับ ๖ ตอน ครั้งที่ ๑ - ๑๒ ต.ค. ๒๕๕๗

วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นมงคลวารที่ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ มีอายุครบ ๑๐๐ ปี เป็นอภิลักขิตกาลอันสำคัญ สมควรฉลองสิริชนมกาลด้วย ธรรมเนียมใหญ่ ที่จะอำนวยการประโยชน์นิรันดร์ จึงถือเป็นโอกาสที่จะพิมพ์เผยแพร่หนังสือ ธรรมซึ่งเป็นเล่มใหญ่ในระยะยาว ชื่อว่า *ตามพระโขนงไปเรียนธรรม* และประจวบว่า โยม คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เป็นรัตตัญญูบุคคล ๑ ใน ๓ ท่านของวัดญาณเวศกวัน ที่มี ชนมวารบรรจบครบศตวรรษในปีเดียวกัน คือ พ.ศ. ๒๕๕๗ นี้ จึงได้ตกลงจะพิมพ์หนังสือ ธรรมเล่มดังกล่าวทยอยไป ซึ่งถ้าไม่จบเล่มในปี ๒๕๕๗ นี้ ก็คงหรืออาจจะเสร็จสิ้นในปีที่ สืบเนื่องต่อไป ทั้งนี้ มีข้อตำราและเรื่องราวปรากฏอยู่ในคำ “ปรารภ” ต่อจากนี้แล้ว

อนึ่ง ได้คำนึงว่า โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เป็นผู้ที่ริเริ่มและได้เพียร พยายามเอาจริงเอาจังอย่างยิ่ง ในการเที่ยวสืบเสาะแสวงหาสถานพำนักอันเป็นสัปปายะ ที่ อาตมภาพจะไปพักอาศัยให้พ้นไปจากถิ่นอากาศเสียที่เป็นพิษภัยเพิ่มโรคาพาธ แล้วจะได้ ทำงานตรวจเขียนหนังสือธรรมต่อไปได้ยืนยาว จนมีญาติโยมร่วมใจร่วมชวนช่วยมากท่าน และในที่สุดก็ได้พบสถานที่สมวัตถุประสงค์ดังกล่าว ทางด้านหลังของพุทธมณฑล ที่อาตม ภาพพร้อมคณะได้เข้ามาพำนักตั้งแต่เข้าพรรษา พ.ศ. ๒๕๓๒ และเมื่อกาลเวลาผ่านไป ด้วย การที่โยมผู้ศรัทธาจัดทำเสริมสร้างนานัปการ สถานที่อันมุ่งเพียงให้เป็นที่พักพิงภัยอากาศ เสียและชุมนุมทำหนังสือ ก็กลายเป็นวัดญาณเวศกวัน ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

เมื่อถึงวาระนี้ น่าจะนำคำบอกเล่าของโยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ มาพิมพ์ ไว้ด้วย คนรุ่นหลังจะได้รู้ถึงความคิดและเรื่องราวที่เป็นต้นกำเนิดและเป็นภูมิหลังของวัด ญาณเวศกวันนี้ ที่เป็นส่วนสำคัญในประวัติของวัด เพื่อจะได้มีความแจ่มชัดในการที่จะสืบ สานกิจการของวัดกันต่อไป

ในปฏิทินกาลแห่ง พ.ศ. ๒๕๕๗ คือ ๑๐ ปีล่วงแล้ว เมื่อวัดญาณเวศกวันมีอายุได้ ๑๕ ปี อาตมภาพได้ขอให้โยมคุณหญิงเขียนเล่าเรื่องราวดังกล่าว แล้วพิมพ์แจกในวัน ทอดกฐินปีนั้น ครั้นต่อมาถึงปี ๒๕๕๒ มีการตั้งเสาโคก คือเสาจำลองหลักศิลาจารึกของ พระเจ้าอโศกมหาราช ที่ลานด้านหลังวัด ประจวบวาระที่วัดญาณเวศกวันมีอายุ ๒๐ ปี อาตม ภาพได้บอกแจ้งขอรวบรวมคำเล่าของโยมรุ่นแรกที่ร่วมกันสร้างวัด และได้มาบ้าง ยังไม่ครบ

ครั้งนั้น ตนเองก็ได้เขียนเรื่อง “๒๐ ปี วัดญาณเวศกวัน” แต่เขียนไปได้แค่ยุคที่ ๑ เพียง ๓๘ หน้า ได้ประวัติช่วงต้นของการสร้างวัด ยังไปไม่ถึงไหน การเขียนประวัติวัดก็ค้างอยู่เท่านั้นจนบัดนี้ เพราะงานหนังสือธรรมที่ทำไม่ทันมีมากมาย และในที่สุด ตัวอาตมภาพเองก็ต้องไปพักอาศัยและตรวจเขียนหนังสือธรรมที่ยังค้างอยู่อีกนับไม่ได้ ในถิ่นไกลออกไปเนื่องจากปัญหาเก่าคือเรื่องอากาศกับโรคพาดินนั่นเอง

โดยนัยที่กล่าวมา ในวาระนี้ จึงถือเป็นโอกาสที่จะนำข้อเขียนคำเล่าของโยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เรื่อง “วัดญาณเวศกวัน ความเป็นมาเท่าที่ระลึกได้” ลงตีพิมพ์ไว้ด้วย จะได้เป็นประโยชน์อีกด้านหนึ่ง คือในแง่ของสถานที่หนึ่งซึ่งผูกและแพร่หนังสือธรรมสืบต่อไป

ว่าถึงหนังสือ *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* นี้ ในวันอายุมงคล ๑๐๐ ปี ของคุณโยมหมอจรรยา ผลนิวาส เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ที่ผ่านมามีเวลาจัดทำ ๑ เดือน ทันพิมพ์เสร็จได้ ๔ ตอน เกวากว่าจะถึงวันอายุมงคล ๑๐๐ ปี ของโยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ ในวันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๗ มีเวลา ๔ เดือน โดยคำนวณว่าทำได้เดือนละ ๔ ตอน ก็จะเสร็จอีก ๑๖ ตอน แต่ครั้นถึงเวลาจริงในบัดนี้ เสร็จได้เพิ่มเพียง ๒ ตอน รวมกับเดิมเป็นภาค ๑ มีชื่อว่า “วางฐานชีวิตแห่งการศึกษา” มีทั้งหมดแค่ ๖ ตอน นี่คือการไม่แน่นอนอันเป็นไปตามเหตุปัจจัย โดยเฉพาะในยามที่กำลังของสังขารมีแต่จะถดถอย ก็จะต้องเผชิญและผจญด้วยกำลังเท่าที่มีอยู่ต่อไป แต่การที่ได้เริ่มพิมพ์ขึ้นมาเป็นส่วนแห่งการฉลองอายุมงคลของท่านที่มีคุณได้อุปการะวัดนี้มา ไม่ว่าจะเสร็จแล้วเท่าใด ก็เชื่อว่าบุญกิริยาที่ควรแก่กาล ได้เกิดก่อและดำเนินต่อไปแล้ว

อภัยพจน์อันพึงพรรณนาเลยกว่านี้ มีในคำ “ปรรก” ถัดไปข้างหน้า

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๓๐ กันยายน ๒๕๕๗

คำปรารภ

ในการพิมพ์ฉบับ ๔ ตอน ครั้งที่ ๑ - ๑๗ มิ.ย. ๒๕๕๗

วัดญาณเวศกวันนี้ ญาติโยมได้ร่วมใจกันสร้างถวายเป็นสมบัติของชาติศาสนา โดยมี พระเจ้าพรหมเจ้าเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๒ นับถึงบัดนี้ ๒๕ ปี กิจกรรมและเรื่องราวในชีวิตบางตอน ของบุคคลเก่าๆ หลายท่าน ประกอบกันเป็นประวัติของวัดญาณเวศกวัน

ได้คิดไว้นานแล้วว่า ที่วัดญาณเวศกวัน การพิมพ์หนังสือธรรมทานแจก เป็นงานหลัก เด่นชัดในการเผยแผ่ธรรม เมื่อถึงวันสำคัญเนื่องกับบุคคลผู้มีเรื่องราวเป็นประวัติของวัดดังที่ว่า น่าจะถือเป็นโอกาสดีที่จะบำเพ็ญธรรมทานดังกล่าว ซึ่งนอกจากช่วยให้มีการเลือกสรรหนังสือ ที่จะพิมพ์จริงจางขึ้นแล้ว ก็จะได้เป็นการทบทวนเล่าประวัติของวัดผ่านทางคุณความดีของท่าน เหล่านั้นด้วย เมื่อคิดดังนี้แล้ว ก็ได้เริ่มปฏิบัติตามที่คิดนั้นมาบ้าง แต่ยังไม่เป็นเรื่องที่ชัดเจนมา

บัดนี้ โอกาสเช่นนั้นกำลังจะมาถึงเป็นคราวใหญ่ คือ ปี พ.ศ. ๒๕๕๗ นี้ เป็นศกที่ บุคคลรัตนัตถุ ท่านผู้ใหญ่แห่งยุคเริ่มสร้างวัด ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ๓ ท่าน มีอายุครบ ๑๐๐ ปี เต็ม ๑ ศตวรรษบริบูรณ์ รวมเป็น ๓๐๐ ปี เรียงตามลำดับกาล คือ

วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นมงคลวรมีอายุครบ ๑๐๐ ปี ของ คุณโยมหม่อ จรูญ ผลนิवास (มีงานทำบุญอายุมงคล ที่วัดญาณเวศกวัน ในวันที่ ๒๒ มิ.ย. ๒๕๕๗)

วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นมงคลวรมีอายุครบ ๑๐๐ ปี ของ โยมคุณหญิง กระจ่างศรี รักตะกนิษฐ

อีกท่านหนึ่ง ไม่อาจเรียงลำดับตามกาลได้ เพราะองค์ท่านเองไม่ทราบวันเกิดของตน คือ พระครูสังฆรักษ์นาย ปณฺหาปทีโป แต่ท่านก็มีอายุครบ ๑๐๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๕๗ นี้เช่นกัน

โยมทั้งสองท่านเป็นคู่มิตรสนิทแน่นแฟ้น เมื่อมาทำบุญกุศล ก็ทำด้วยกัน ตามปกติ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เป็นผู้เริ่มเรื่องว่าจะทำนั้นทำนี้ แล้วคุณโยมหม่อจรูญ ผลนิवास ก็ร่วมด้วย และหนุนเต็มที่

ไม่ใช่แค่เรื่องสร้างวัด ที่โยมทั้งสองท่านใช้เวลาและเรี่ยวแรงมากมายในการตระเวน สรรวจหาสถานที่สัปปายะ (ในระยะแรก ไม่ได้คิดจะสร้างวัด) เพื่อให้อาตมภาพออกจากกรุง ไปทำงานธรรมะในที่ที่สุขภาพจะไม่เสื่อมทรุดลงไปอีกจนเกินแก้ โดยมีโยมหลายท่านเข้ามา ร่วม จนเกิดมีวัดญาณเวศกวันขึ้น เรื่องอื่นๆ ยังอีกมาก

ตั้งแต่ก่อนเกิดวัด โยมทั้งสองพร้อมครอบครัว ได้ตั้งทุนพิมพ์พจนานุกรมพุทธศาสน์ ดูแลจัดหาปัจจัยสี่และบรรดาอุปกรณ์เครื่องดำเนินศาสนกิจให้ไม่ติดขัด จัดถวายรถยนต์แทบ ทุกคันที่พระสงฆ์วัดนี้ได้ใช้ ตั้งแต่ก่อนสร้างวัดเรื่อยมา

พอเริ่มยุคที่ใช้คอมพิวเตอร์ทำงานพิมพ์หนังสือบนโต๊ะได้ (desktop publishing) ก็จัดซื้อคอมพิวเตอร์ถวาย พอจะสร้างกฎเริ่มด้วย ๒ หลังแรกของวัด ทุนทรัพย์และไม้สักไม้แดงจากการรื้อบ้านเก่าของโยมก็มาเป็นเสนาสนะ พอตั้งวัดได้ก็ประดิษฐานพระพุทธรูปสร้างโบสถ์ แล้วก็ตั้งทูนต่างๆ ไว้เป็นฐานเป็นหลักประกันที่จะบำรุงเลี้ยงวัดในระยะยาว

เรื่องการบุญใหม่ๆ มีมากมาย ไม่อาจจำได้หมด และมีโชโอกาสที่ฟังนำมาแจ้งไว้ แต่ก็ควรเล่าไว้ต่างหากให้ละเอียดกว่านี้ เพื่อประโยชน์เชิงประวัติของวัดหรือการสวนรวม

ที่นี่ ด้านพระสงฆ์ หลวงลุงพระครูสังฆรักษ์ฉาย ปณูปาทีโป เป็นองค์หนึ่งในคณะพระภิกษุ ๓ รูป ที่ออกจากวัดพระพิเรนทร์ มาสู่ศาลากลางสระ ลำลูกกา แล้วจำพรรษาชุดแรกตั้งแต่ปี ๒๕๓๒ ที่วัดญาณเวศกวัน กับที่สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม เขาตองยาง

ที่วัดญาณเวศกวัน และที่สายใจธรรม พอมีพระใหม่ ๑-๒ รูป ยังไม่เป็นชั้นเรียน หลวงลุงทั้งที่สูงวัยมาก แต่จำแบบได้แม่นยำยิ่ง ก็รับภาระร่วมกับพระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ สอนธรรมวินัยแก่นวกภิกษุ จนเมื่อวัดมีพระใหม่มากขึ้นๆ เป็นชั้นเรียน เป็นสำนักเรียน ก็ทำหน้าที่ครูสอนพระปริยัติธรรมเรื่อยมา กระทั่งชราภาพครอบงำ จำต้องหยุดงานสอน

พอได้อาตมภาพเริ่มแยกไปพักในชนบท โดยไปเป็นช่วงๆ หลวงลุงก็ร่วมเดินทางเป็นประจำ แม้กระทั่งไปจำวัดสู่ความหนาว 12°C. ถึงหนองแซ่ ในจังหวัดร้อยเอ็ด แต่ในที่สุด ชราก็มากดคามหนักขึ้น ก่อนเข้าพรรษา ๒๕๕๑ ได้เริ่มคุมหนักเบาไม่ได้

ครั้นถึงต้นปี ๒๕๕๒ หลังจากมีพิธีรับใบตราตั้ง พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ เป็นรองเจ้าอาวาส และ พระครูธรรมธรรชิต คุณวโร เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส ในวันที่ ๒๒ ก.พ. แล้วสัปดาห์หนึ่ง หลวงลุงร่วมเดินทางจะไปพักที่หนองแซ่ ๓ สัปดาห์ แต่ไปถึงแค่สายใจธรรม ก็ขอกลับวัด แล้วต่อมาปลายเดือนเมษายน หลวงลุงก็ไปพักด้วยในชนบทเป็นครั้งสุดท้าย โดยเดินทางไปที่สถานพำนักสงฆ์ธรรมวาสิ ที่ริมเขื่อนกระเสียว เพียง ๑ สัปดาห์ หลังกลับมาวัดญาณเวศกวันครั้งนี้แล้ว หลวงลุงก็ไม่เดินทางไปไหนอีก

ต่อจากนั้น ทั้งหลวงลุงและอาตมภาพต่างก็มีร่างกายที่เสื่อมสภาพไปคนละทาง อาตมภาพไปหาอากาศที่จะหายใจสะดวกขึ้น ก็เริ่มแยกไปจำพรรษาหลังในชนบท ตั้งต้นที่สายใจธรรม ในปี ๒๕๕๒ นั้นเอง ส่วนหลวงลุงก็ชราช่วยตัวเองยากขึ้นจนไม่ไหว ยอมนอนให้พระโยมอุปัฏฐากเกือบเต็มอัตราอยู่ที่วัดญาณเวศกวัน ดังที่รู้กันดี

คราวนี้ก็มาถึงปีพิเศษ พ.ศ. ๒๕๕๗ ที่ท่านผู้ใหญ่ของวัดญาณเวศกวัน ทั้ง ๓ ท่าน เจริญชนมวัชส์ครบ ๑๐๐ ปี เป็นการเหมาะสมควรอย่างยิ่ง ที่จะจัดพิมพ์หนังสือธรรมเพื่อฉลองมงคลวารอันรวมได้ ๓๐๐ ปี

ตอนแรกนึกไม่ออกว่ามีหนังสืออะไรที่จะพิมพ์ แล้วจะว่าบังเอิญก็ได้ เป็นความพอดีที่ประจวบมาบรรจบกัน คือ ช่วง ๕ ปีเศษที่ผ่านมา ซึ่งพูดได้ว่าถูกอากาศหนักไล่ออกจากวัด ไปอยู่ในที่อื่นไม่แน่นอนนั้น เป็นโอกาสให้ได้ร่วมงานหนังสือธรรมะหลายเรื่อง แข่งเวลา แข่งโรค แข่งชรา อย่างเต็มที่ โดยไม่รู้ว่าอะไรจะเสร็จเมื่อใด

จนในที่สุด เมื่อสิ้นเมษายน ขึ้นเดือนพฤษภาคม ที่ผ่านมามากๆ นี้เอง อยู่ๆ ก็นึกขึ้นได้ว่า งานหนักๆ ที่เร่งทำมาไม่ได้หยุดเลยนั้น ถึงตอนนั้น เสร็จหมดแล้ว โดยเฉพาะ พุทธธรรมฉบับปรับปรุง (คือ ฉบับใช้ข้อมูลคอมพิวเตอร์) เกิดช่วงว่าง เป็นความพอดีที่เหมือนบังเอิญมา

(ถ้าถือจริงจัง งานใหญ่ที่ค้างยังไม่หมด พอ พุทธธรรมฯ เสร็จที่สายใจธรรม คุณสุพงษ์ ประจวบก็ทวงให้เขียน อริยวินัย ที่บอกไว้เกิน ๓๐ ปีแล้วว่าคิดจะเขียนให้เป็นคู่ของ พุทธธรรมฯ แต่ได้ตอบไปว่า อริยวินัย นั้นได้ยุติกับตัวเองแล้วว่า ถึงบัดนี้ ไม่มีชีวิตเหลืออยู่พอที่จะเขียนให้จบได้ เป็นอันยกเลิกไป)

ทีนี้ ความประจวบที่มาบรรจบ ก็คือ วันหนึ่งในช่วงนั้นแหละ ก็นึกขึ้นมาถึงต้นฉบับหนังสือ ที่เป็นข้อมูลคอมพิวเตอร์ ถอดจากเสียงบันทึก MP3 ของคำบรรยายธรรมเรื่อง *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* ๖๐ ตอน ที่ ดร.วรภา อโณทยานนท์ ถวายไว้นาน (๖ ปี) แล้ว เมื่อมีช่วงว่างขึ้นนี้ น่าจะยกขึ้นมาตรวจชำระแล้วพิมพ์เป็นหนังสือธรรมทาน เป็นโอกาสเหมาะทีเดียว

แล้วเรื่องก็มาบรรจบอีกชั้นหนึ่งว่า *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* นี้ เป็นธรรมบรรยายเรื่องใหญ่ ที่พิมพ์ขึ้นมาก็เป็นเหมือนหนังสือเรียนเล่มโต (คาดว่าเกิน ๑,๐๐๐ หน้า) จะเป็นประโยชน์กว้างขวางยาวนานในการศึกษา และงานตรวจชำระตีพิมพ์ก็ใหญ่ คงใช้เวลาเกือบทั้งปี สมที่จะเป็นหนังสือสำหรับธรรมทานบุญกิริยา ในการฉลองมงคลवारของท่านผู้ใหญ่ ที่มีอายุครบ ๑๐๐ ปี ๓ ท่าน อันทอดระยะกันไป ถือได้ว่าตลอด พ.ศ. ๒๕๕๗ นี้

ความพอดีที่ประจวบมาบรรจบกัน เป็นอันลงตัวด้วยดี เมื่อเรื่องสำเร็จตามนี้ นอกจากสมหมายในการมีธรรมทานที่เหมาะสมสำหรับมงคลवारของท่านผู้ใหญ่แล้ว ก็จะได้ฉลองบุญเจตนาของ ดร.วรภา อโณทยานนท์ ที่ได้ทำต้นฉบับขึ้น อีกทั้งเป็นการสัมฤทธิ์ความปรารถนาของท่านที่ได้หมายใจพากเพียรไว้ที่จะให้ธรรมบรรยายชุดนี้เสร็จเป็นเล่มหนังสือ แล้วรวมมา ๑๕-๒๐ ปี

ควรเล่าเรื่องต้นฉบับให้ชัดขึ้นหน่อยว่า เมื่ออาตมภาพไปพักที่สายใจธรรมนั้น ญาติโยมหลายท่านในวงสายใจธรรมได้นัดกันไปเยี่ยม เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๕๑ ในการไปคราวนั้น มีข้อพิเศษว่า คุณถาวร และคุณจันทร์ประภา อโณทยานนท์ มีลูกสาวติดตามไปด้วย คือ ดร. วรภา อโณทยานนท์ ซึ่งจบการศึกษาที่อเมริกา ทำงานที่นั่น เพิ่งกลับมาเมืองไทย

เจ้าตัว ดร. วรภา นำต้นฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์ ของคำบรรยายธรรม ๒ ชุด ทำเป็นเล่มหนังสืออย่างดี ไปถวาย คือ *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* และ *จากจิตวิทยา สู่อริยวินัย* โดยเล่าประกอบว่า ได้ทำงานนี้ระหว่างอยู่ในสหรัฐ ใช้เวลาเรื่องละ (หรือชุดละ) ๑ ปี

เรื่องต้นฉบับของ ดร. วรภา อโณทยานนท์ นี้ ควรเล่ารายละเอียดเพิ่มไว้อีกต่างหาก เช่นเดียวกับเรื่องราวอื่นหลายอย่าง ซึ่งได้เพียงเอ่ยถึงไว้ จะดูโอกาสที่เหมาะสมต่อไป

อย่างน้อยก็ชัดเจนว่า การเตรียมต้นฉบับทั้ง ๒ เรื่องนั้น เป็นงานหนัก ทำได้ยากอย่างยิ่ง ต้องสำเร็จด้วยฉันทะและวิริยะอย่างสูง ที่จริงก็ต้องพร้อมด้วยอิทธิบาททั้ง ๔ และที่ทำนั้น จนถึงนำไปถวาย ก็โดยมีน้ำใจปรารถนาดี โดยหวังให้เป็นธรรมทาน เพื่อความเจริญธรรม เจริญปัญญา อันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน จึงสมควรดำเนินการให้สำเร็จลุล่วงตามที่มุ่งหมาย พร้อมทั้งขออนุโมทนา ดร. วรภา อโณทยานนท์ ไว้ ณ ที่นี้ เป็นอย่างยิ่ง

ดังว่าแล้ว ธรรมบรรยายชุด *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* นี้ เป็นเรื่องใหญ่ยืดยาวถึง ๖๐ ตอน การตรวจชำระที่คงใช้เวลาเกือบทั้งปี (อาจจะเกินปีก็ได้) เพิ่งเริ่มมาได้เดือนเดียว เบื้องแรก คิดว่าจะรอให้งานเสร็จสิ้นแล้วพิมพ์เป็นเล่มทีเดียว

ต่อมา ได้ความคิดใหม่ว่า น่าจะจัดแบ่งให้เหมาะสมได้ คือ ขณะนี้เสร็จ ๔ ตอน ได้ความถึงจบพิธีอุปสมบทในโบสถ์ พอดีจะถึงมงคลวารแรก คือ ๑๗ มิ.ย. ๕๗ เมื่อพิมพ์ ๔ ตอนนี้ก่อน ก็จะเท่ากับว่า ในวันอายุมงคลของ คุณโยมหมอมัจจุญ ผลนิवास *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* ถึงตอนที่พิธีบวชเสร็จ ได้พระใหม่องค์ที่จะเรียน เตรียมตัวพร้อมแล้ว จากนั้น เมื่อถึงมงคลวารท้ายปีของ โยมคุณหญิงกระจางศรี รักตะกนิษฐ ณ ๑๒ ต.ค. ๕๗ (หรือเมื่อไรก็ตามที่ทำเสร็จ โดยถือว่าเนื่องในวันนั้น) ก็จะได้ *ตามพระใหม่* ที่บวชเสร็จแล้วนั้น *ไปเรียนธรรม* จนจบ

อนึ่ง งานตรวจชำระนี้ทำเมื่อตัวผู้ตรวจออกจากวัดญาณเวศกวันไปหลายปีแล้ว และอยู่ไม่เป็นที่ ขึ้นต่อความคาดหมายในการรักษาปอด งานหนังสือธรรมนี้จึงขึ้นต่อการย้ายที่ด้วย สำหรับ ๔ ตอนที่เสร็จแล้วนี้ เริ่มด้วยได้รับต้นฉบับ ที่สายใจธรรม (ฉะเชิงเทรา) ตรวจที่ดงสะเดา (เพชรบุรี) เสร็จตอน ๔ บณพุทธธรรม (สุพรรณบุรี) ขออนุโมทนาผู้ที่อุปถัมภ์เกื้อกูลในที่นั้นๆ แต่ต่อจากนี้ ตอนที่ ๕ ค่อนข้างแน่ว่าจะต้องไปทำเสร็จในที่ไกลออกไป จบเมื่อใด ก็จะมีรู้ที่ไหน

ในที่สุด เรื่องทั้งหมดมารวมลง ณ ที่หมาย คือการบำเพ็ญธรรมทานบุญกิริยา ในมงคลกาลแห่ง พ.ศ. ๒๕๕๗ ที่บุคคลผู้รัตัญญู ๓ ท่าน เจริญชนมวัสสครบ ๑๐๐ ปี

วันใดวันหนึ่ง ตั้งแต่ขึ้นปีใหม่ ถึงวันสิ้นปี เป็นมงคลวารของ พระครูสังฆรักษ์ผาย ปณณปิโก อภิลักขิตกาล ๑๗ มิถุนายน เป็นมงคลวารของ คุณโยมหมอมัจจุญ ผลนิवास จากนั้น ๑๒ ตุลาคม คือมงคลวารของ โยมคุณหญิงกระจางศรี รักตะกนิษฐ

ขออนุโมทนาศาสนิกของพระครูผู้มหาเถระ และอนุโมทนากุศลจริยา ที่โยมทั้งสองท่านได้บำเพ็ญอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ ในการบำรุงพระพุทธศาสนา อุปถัมภ์วัดและพระสงฆ์ แผ่ขยายประโยชน์สุขของประชาชน ตลอดเวลายาวนาน ขอทุกท่านจงเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย สดชื่นเบิกบานผ่องใส ก้าวหน้าอกงามในธรรม มีความสุขเกษมศานต์ ยั่งยืนนานตลอดไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๗

คำโปรย
ปกหลัง – หลังปก

“...คุณพ่อคุณแม่ฉันรักลูกมาก อยากให้ลูกเป็นคนดี มีความสุขความเจริญ ลูกก็ถือว่าพ่อแม่มีพระคุณมาก จึงมีหลักธรรมสอนให้ทำบุญกุศลเพื่อ ให้ตอบแทนพระคุณของท่าน

“ทำไมจึงถือว่าการบวชนี้เป็นการตอบแทนพระคุณ ก็อย่างที่ท่านกล่าวเมื่อกี้ว่า พ่อแม่ฉันฝากความสุขความทุกข์ไว้กับลูกเป็นอย่างมาก ถ้าลูกมีความสุขความเจริญ ประพฤติดี พ่อแม่ก็มีความสุขด้วย ถ้าลูกประพฤติไม่ดี เป็นที่หนักใจ พ่อแม่ฉันแหละจะเป็นคนที่ทุกข์ที่สุด

“ในเมื่อพ่อแม่ฝากสุขและทุกข์ไว้กับลูกอย่างนี้ ลูกที่ดีก็ต้องพยายามทำให้พ่อแม่มีความสุข มีความสบายใจ ไม่หนักใจกับเรา ได้มองเห็นเราด้วยความปลื้มใจ และมีความหวัง

“...พ่อแม่จะมีความสุขมีความหวังอย่างนี้ได้ ก็ด้วยเห็น...ลูกเป็นคนดี มีความขยันหมั่นเพียร มีคุณธรรม เจริญอกงาม มีชีวิตที่ดีงามมีความสุข ถ้าพ่อแม่เห็นลูกดีงามมีความสุขความเจริญอย่างนี้ พ่อแม่ก็มีความสุข ลูกไม่ต้องทำอะไร ก็ตอบแทนพระคุณพ่อแม่อยู่แล้วในตัว

“ทีนี้ ก็เลยจะขอขยายความว่า การตอบแทนพระคุณพ่อแม่ อาจสรุปได้ ๓ อย่าง

๑. เลี้ยงท่านทางกาย เช่นเลี้ยงด้วยอาหาร ด้วยปัจจัย ๔ ยามท่านชราแก่เฒ่าลง เราอาจจะดูแลท่านในเรื่องวัตถุ ถึงอำนวยความสะดวกสบายต่างๆ แต่ระหว่างที่ท่านยังแข็งแรง ท่านเป็นฝ่ายเลี้ยงเรา ท่านเลี้ยงเราก่อน ซึ่งกลายเป็นว่า กว่าจะได้ตอบแทนท่าน เราต้องรออีกนาน แถมไม่แน่เสียด้วย จึงมี...ข้อต่อไป ซึ่งทำได้ทันที ไม่ต้องรอ
๒. เลี้ยงทางใจ เลี้ยงใจนี้เป็นการเลี้ยงที่สำคัญ เลี้ยงใจก็คือช่วยให้ใจของท่านสบาย มีความสุข ให้ท่านเห็นลูกแล้วได้ปลื้มใจ อย่างน้อยก็ไม่หนักใจ อย่างที่พูดเมื่อกี้ที่ว่า ถ้าเราประพฤติดี ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ตั้งใจทำงาน มีความสุขความเจริญ นั่นก็เป็นการเลี้ยงใจพ่อแม่ ทำให้พ่อแม่มีความสุข ชื่นใจ ปลื้มใจ ตลอดเวลา
๓. ลูกตอบแทนพระคุณอย่างสูงสุดแก่พ่อแม่ ด้วยการให้สิ่งที่ประเสริฐแก่ชีวิตของท่าน พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ถึงลูกจะเอาพ่อแม่มาขึ้นบำเพ็ญบวชประหมัดเลี้ยงดูตลอดชีวิต อย่างดีที่สุด ก็ยังไม่ได้ชื่อว่าตอบแทนพระคุณของท่าน แต่ลูกคนใด ถ้าพ่อแม่เป็นคนไม่มีศรัทธา ทำให้ท่านมีศรัทธาได้ พ่อแม่ไม่มีศีล ทำให้ท่านหันมาประพฤติปฏิบัติชอบ มีศีลได้ พ่อแม่ไม่มีจาคะ ไม่มีความเสียสละ ไม่ช่วยเหลือบำเพ็ญประโยชน์ ลูกก็ทำให้พ่อแม่มีจาคะเป็นคนเสียสละบำเพ็ญประโยชน์ได้ พ่อแม่ไม่มีปัญญา ลูกก็ช่วยหาทางแก้หนี้ให้ท่านมีปัญญาขึ้นได้ เช่นมีปัญหาวัชระมะ เข้าใจหลักพระศาสนา รู้เท่าทันกรรมตาของโลกและชีวิต โดยไม่นำท่านอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยวิธีที่เหมาะสม อย่างนี้ถือว่าการตอบแทนพระคุณอย่างสูง...”